

7670

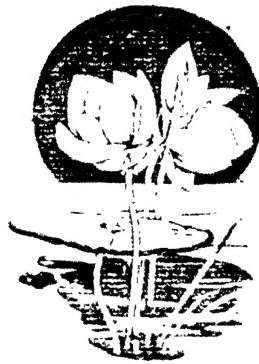

ప్రతిభ

సంపాదకుడు: తెలికిబర్ల నాగభద్రాచారి

(1) జూలై ౦౪

నంబూరిగోపా

సంపాదకుడు: తెలికిబర్ల నాగభద్రాచారి

నంబూరిగోపా

ప్రతిభ

నవ్యసాహిత్య పరిషత్తుత్తర

సంపాదకవర్గము :
తెలికిచర్ల వెంకటరత్నం
విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
అదిని బానిరాజు
శివశంకర శాస్త్రి

ద (గేయము) రాయప్రోలు సుబ్బారావు	...	౧౮౧
సంధ్యారాగిణి (పద్యాలు) దేశిరాజు కృష్ణశర్మ	...	౧౮౩
సాంధ్యనృత్యము (గేయము) పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి	...	౧౮౫
ఆహ్వానము - (గేయము)	...	౧౮౬
సౌందర్యోపాసన (వ్యాసము) కృత్తివాస తీర్థులు	...	౧౮౭
శ్రీసూర్యరాయాంధ్రభంతువు (విమర్శనము) గిడుగు వెంకటరామమూర్తి	...	౧౮౯
విహ్వలత (పద్యాలు) సోమరాజుపల్లి వెంకటరామయ్య	...	౨౧౧
కడంబకన్య (కథ) దిగుమర్తి రామారావు	...	౨౧౨
సలీంకవి (గేయము)	...	౨౧౮
వలపువేటకాడు (గేయం)	...	౨౨౦
మృణాలిని (గేయము) “పట్టాభి”	...	౨౨౧
వచనకావ్యాలు: రచనావిధానం (వ్యాసము) వావిలాల సోమయాజులు	...	౨౨౩
మధువిహారం (గేయము)	...	౨౩౫
కళవళిక (గేయము) నాగలింగం వెంకటేశ్వరులు	...	౨౩౬
ఉత్తరగోల (వ్యాసము) కా. సూ.	...	౨౩౭
శశికళ (గేయం) అడవి బాపిరాజు	...	౨౪౩
మేనక (నాటిక) తల్లావెంకట కృత్తివాస తీర్థులు	...	౨౪౮
కావ్యప్రమేయము ౩ (వ్యాసము) జమ్మలమడుక మాధవరామశర్మ...	...	౨౬౧
ఆకాశ గంటలు (గేయము) దేశిరాజు కృష్ణశర్మ	...	౨౭౧
జ్ఞా. (కథ) విశ్వనాథ సత్యనారాయణ	...	౨౭౩
నా ప్రేయసి (గేయము) మొక్కపాటి సుబ్బారావు	...	౨౭౭
తెలుగు కవిత్వములో “సాపనులు” (వ్యాసము) నోటి చరసింహశాస్త్రి	...	౨౭౯
కొత్తపాట (గేయం) శివరామం	...	౨౯౨
దీక్షితదుహిత (నాటిక) శివశంకరశాస్త్రి	...	౨౯౩
సఖి (గేయము) పన్యాల వెంకట రంగనాథరావు	...	౩౦౬
మాతృస్తవము (పద్యాలు) అంబటిపూడి సత్యనారాయణ	...	౩౦౮
కిటికిలాదీపం (గేయము) శ్రీరంగం నారాయణబాబు	...	౩౦౯
పుస్తక సమీక్ష	...	౩౧౦
సంపాదకీయము	...	౩౨౪

ఉ గా ది

రాయప్రోలు సుబ్బారావు

నెండిగొలుసులు లంకవేసి ప్రి
చండమగు నీ సల్లభైరవను
తూర్పు వాకిలి తలుపుఁదెక్కిల్లు
దొలగ లాగెద రెవ్వరో!

నిమరవిడి ఆశానితంబిని
నీలవేణి విడల్ప రాలెడి
మల్లెపువ్వుల పగిది రాలెడి
అల్లసల్లస తాళత్.

పండుకుంకుమ కలిపి తీర్చిన
పచ్చిముగ్గుల అల్లికలవలె
ఉపరిగత వాతాయనమ్ములు
నుండి అనుగమ లగఁపడెన్.

ప్రథమ పుష్కరయము వేనిను
భాసిలెక్కి సంపన్నగృహమును
అతివికాస సుఖాభిముఖమయి
అలరుచో జగమంతయున్.

దూరమందున నిలిచి అభినవ
ధారలగు బంగారు వలలను
తరుణ సరసుల వినరవేయుచు
దరహాసించెద రెవ్వరో.

శీతపీడకు కాంతిమాయగ
సిగ్గుచితికిన కొమ్మలెల్లను
పల్లవించెను నవ్యరంజన ;
వయసు వంకల దీర్ఘనో !

కొమ్మలకు పగడాలసరమయి
కోయిలకు రక్తాశనంబయి
ఆశలకు ఉద్దీపమాలయి
అలరు అల రీ పౌష్కలక.

అంటి అంటక అబలవాతెఱ
నాజిపోయెడి చుంబనములట
తాకి తాకక తనువు పులకల
తక్షియనొలయు సమీరముల్.

కాలనాటకమందు ప్రియమా
కమున నుకిని ఉపప్రేషము
నను ఘటించిన శుభముహూర్తం
బగునొకో ఈ సందెయున్.

ఈ మహోత్సవ మధుమదపదభి
రామ సూక్తిము సంతజెప్పగ
చిగురు మ్రోగి నిరుక్తి సాధన
నెగడు ద్విజకులమే తగున్.

సంధ్యా రాగిణి

దేవి రాజ కృష్ణ శర్మ

వ్రాలిన కొప్పులో సుమపరాగము నిత్యమనోజ్ఞ సుస్థిర
శ్రీలలితంబు నీ వలపుసింధువులో చిరుగాలి తెప్పవై
తేలేడు మోహనాకృతికి తీరని దాహవిముక్తి నేడు సం
ధ్యా లలితాంగి, నాకొరకు దార్పకుమీ విడబారు కొమ్ముడికే!

నీ తెలిచెక్కులంటిన వినీతికి లేత గులాబిరంగు కొంగు
బూత ప్రసంచ ఘోషకును మూకత దిద్దెను లేతలేత జీ
మూతములెల్ల పైకొరగి మూగెను నీ యొడియందు, ముగ్ధవై
పాతరలాడు నేప్రిణయభానమునన్ పరిపూతనైతివో!

చీటిదోనెలో ప్రణయ జవవిముగ్ధులు ద్యోధునీపృష్ఠత్
నేకము జాలు గట్టిన గ్రసించిన సంస్మృతి నాగరముల్లో
మేకొని మెల్ల మెల్లగ గమించెడువేళ మనోజ్ఞ కైశిక
శ్రీకత కొప్పు వెట్టకుము, చేర్చకు నల్లని పైటవాటులన్.

ఆ చరమాబ్ధిలో నొక రహస్యసుధా పరిక్లిప్తమేదో సం
ధ్యా చరమావధికి పరిణతాకృతి పూచెను, ఆ మనోజ్ఞ లే
ఖా చిరభాగ్యముల్ కలలగాంచి తపించెడు మానవాళికి
దాచక పంచిపెట్టు మొకనాడును తీరిని జీవితాశలన్.

ఈ తెరచాటు ముగ్ధ వలయాకృతమై మురిపించు వాసనల్
పో తపియిం చటన్ కుసుమమోహిని నిగ్గులువోలె, తెమ్ము సం
ధ్యా తరుణీమణి, ప్రణయతల్పమునుండి, మనోజ్ఞ వాసనా
ప్రీతిని నీలనీరదవరీయులు కూడిరి పల్కరింపగన్.

చాలవిశాల మిగిలిన వై వలినీ తడియందు పైకిత
శ్రీలసితమ్ములో విడియఁ మ్మెడవేదొ విమోహాద్విష్టిలో
భాలపితంబులన్ మరియు న్నాసెద వేదొ ప్రించదోష ని
య్యాలన కాన్యసంతతులు మోహనరాగి విశ్వధగీతికల్.

పొరలు పొరల్ ముయిల్ గగనభూమిని జారుచునుండ జీవిత
స్థితివహింపలేకనుగు తేవ్రపిమోహితులట్లు, నీచు సుం
దరి-అనకుంఠనంబు విడనాడి ప్రాంతపువేళె ప్రేమ సం
భరితము పుణ్యభావము ప్రవాసులకై వినిపించు మోషికిన్.

పరుగిడివోవు నీ పవన భావునిమ్మా అనేక దేశముల్
తీరుగుచువచ్చి నీకిడ కిదింపును లోకములోని ప్రాచుర్యం
సరిణమునన్ విరాగులగు సాధులన్ని యాచరిత్రలన్ మహా
పరిణతి నందు జీవిత సుభాస్మితి ఒక్కతై కితి దెల్పెనో!

ని కా త ప స్వి ని

ఒసి నిశాతపస్విని! ఎటో కలియించెడు ప్రేమవాసనా
వేళెలమ్మా పైకై పరితపించెనెవేల? మోహాతాప సం
క్రాంతమునందు ఊర్పుపొగ దాల్చిన పీ నుచుమట్లు దొండెరల్
చేసిన తాపన ప్రసీతి శేషము పొందిమి తూర్పుదిక్కునన్.

ఒక నిమిషంబులో విరతినొ దెడు నీ ప్రణయానుబద్ధ రూ
పక-అనుభూతిలో పరుగువారెడు లోకిము, పల్కెమాంబుధిన్
వికల్పమైన భంగచయ పిహ్లాళన్, పరివృత్తపుణ్యముల్
సకల బుద్ధిహా ప్రణయాసాధన మాగ్ధములందు పూహముల్.

అమృతమయగాఢు డీ భవన మంతయు భావిత స్వప్నకాంక్ష సం
భ్రమితము చేసి సాఖ్య పరివారిత మైన పవిత్రమాధురల్

సమముగ లోకదృష్టికి ప్రసాదముచేసి రహస్యరక్తి సం
కర్మము జీవితావధిని గైకొని తాడుచుండె మెల్లగా.

ఉ పో బా ల

ఓ సఖ, నీ విలాస నివహాల్లసతల్ ప్రతిసేర చాటుగా
జేసి వసించు, నా కిటు వశకృత మోహన తంత్రమైన సం
ధ్యాసమకాంతి కన్నడదు, తార్పణ లేజవురాకు సంజలో
ఏ సడి లేక మోక్షయి పహించిన నాయెద పుణ్యరాగమున్.

ఇదివరకే తపించి హసించెను, ఈ జోక వింతవింత న.
పదలాలికించు నిన్నుగని వాయన హృస్మధు భావమార్చ వా
స్పదములు దాల్చి యీ పసన సంతతు లెల్లడ జాలుగట్టె నా
విధమె అనుగ్రహింపు సఖ! నేగమ తీయడనాల పూతవై!

సాంధ్య సృత్యము

పోకుకూచి సుబహ్మణ్యకావ్య

మందాకనీ తీరి మందానిలమ్ములో
శోభాతంగితాచోద స్రవంతిలో
నిత్య స్నానార్థమై సృత్యమున్ విడుతువా?
సాంధ్యసృత్యోత్సవాచరణశీలా, శివా!

కాసారవీధిలో కల్యాణ మందగా
నయకార్యములనీడ నాదములతో వీగె;
తమిళేని కేలెత్తి తమకమున పిలుసవా
సాంధ్యసృత్యోత్సవాచరణశీలా, శివా!

ఒకదానిపై నొకటి ఓర్పుమై మేఘములు
ఆకాశయానంబు సంతటం జేయగా
మాయూరిగతులనే మసలుచున్నేర్పదా
సాంధ్యసృత్యోత్సవాచరణశీలా, శివా !

ప్రాచీన సంస్కరణ పరిణాహగీతిలో
కనుపాడ మించియే కనె నీలి మేఘంబు
సంతోష వీచికా సాత్త్వనమ్ములు కనవ ?
సాంధ్యసృత్యోత్సవాచరణశీలా, శివా !

నిర్విద్రవలయమున నియమ బద్ధత జెలగి
ఈ యధోజ్వితపు హేళనమ్ములై కనగ
భవస్మృత్యేగానంబు ప్రియహింసజేయవా
సాంధ్యసృత్యోత్సవాచరణశీలా, శివా !

భక్తు లెల్లరు నాకి ప్రిణుతులై కాంచగా
స్నానమ్ము చాలించి జలములన్ వీడుచు
నాంకేతికోద్యాన సముల పలికించవా !
సాంధ్యసృత్యోత్సవాచరణశీలా, శివా !

ఆ హ్వ న ము

సక్షత్రంబులు నాట్యం బాడగ
మేఘము లెల్లను మిథ్యలుగాగా
సాందర్యం బను సరసిని నాట్యము
చేయగ పార్వత చెంతనె నిట్టగ
లయసంధ్యలలో సృత్యా
లాపన నేయగ రావా !

రాత్రింజనములు రాస్యము చేయుచు
సాధ్వినేత్రాంచలముల నిలువగ
ప్రీతిని మేషమున రామణీయకము
నవననాట్యము సయముగ జేయగ
లయ సంధ్యలలో సృత్యా
లాపన నేయగ రావా.

సాందర్యోపాసన

కృత్తివాస కీర్తనలు

సాందర్యశబ్దానికి రమణీయత, చారుత అనే పర్యాయపదాలు వాడుతున్నారు. 'సాందర్య'పదంలో అనశ్చరమై సత్యశివంకర మైన ఆత్మసాందర్య మనే గంభీరభావం ఇమిడి ఉన్నది; మామూలుగా 'భౌతిక సాందర్య' మని అర్థం చేసుకొంటారు.

ప్రాగ్జేతాలలో సాందర్యోపాసకులు కళ్ళలో ఆత్మవ్యక్తిని గ్రహిస్తారు. అందువల్లనే మనవాడు భౌతిక సాందర్యాన్ని, బాహ్యరూపాన్ని ప్రధానంగా తలచలేదు. సూక్ష్మమై అవినాశిమైన శారీర సాందర్యం కవులను గాయకులను చిత్రకారులనూ శిల్పులనూ ఆకర్షించింది. మనశిల్పులు మాంసకండరాలు, హావభావాలనానాలు మూర్తిరూపం చెయ్యలేదు. భారతీయ సాందర్యలక్షణాలను గ్రహించి వాటికి రూపకల్పన చేశారు. భారతీయ శిల్ప సాందర్యంలో ద్రవీకృతి, అనంతతీలావలీనములు, మరవారు దర్శింపగలిగినారు. సర్వాంగీణసౌష్ఠవమే కాక, ప్రాణవిలాసము, సంపూర్ణము, ఉజ్జ్వలము అయిన మనోవికాసము సాందర్యసారము. సంకల్పరూప మయిన మనస్సును అతిక్రమించి సర్వప్రాణిగత మైన ఆత్మపదార్థమును భారతీయులు భావం చెయ్యడమే కాక, సాధన చేసి ప్రాణమనోమయ మైన శరీరసౌష్ఠవంలో ఆత్మజ్యోతిని దర్శింపగలిగినారు. శారీర సాందర్యం ఉదాత్తమై ఉజ్వల మైన ఆప్తవృష్టితో మనవాడు నాత్మాత్మరూపం చేసుకున్నాడు. పరిపంచంలో మహాకవులయిన వారంతా ఆత్మసాందర్యనాంకం సాధన చేసినవారే. భౌతికమైన ఆవరణలో ఉన్నంత సేపూ, ప్రకృతియొక్క బాహ్యరూపాన్ని లేక అపరాప్రకృతిని వర్ణిస్తారు. మొదట అపరాప్రకృతిని ఉపాసించి తనివితీరక క్రిమి సాధనవల్ల భౌతిక స్థానాపేధి లేక ఆవరణలు దాటుతూ పైకిపోతారు. సాందర్యమే తానై తానే సాందర్యమయ్యేస్థితికి మహాకవి సాధన చేస్తాడు. చివరకు 'అపరా'నుంచి 'పరా' సాందర్యంలో లీనమవుతాడు సాందర్యమయ మై దివ్యానుభూతి కలిగినప్పుడు తనయై సాందర్యసారసర్వస్వంలో ఓలలాడుతాడు. అమృతం వెల్లివిరిసే వైఖరివాక్కుతో పరా సాందర్యానుభవం వర్ణిస్తాడు మహాకవి. అతడే ద్రష్ట, నిజమైన కళలో పరాసాందర్యోపాసనానుభవం వెల్లివిరిసి వుంటుంది. ఆదివ్యసాందర్యంలో నిజమైన ఆనందం ఉంటుంది. అటువంటి మహాకవి మన హృదయతంత్రులమీటి దివ్యగానమారంలో మనహృదయాలను ముంచివేస్తాడు. ఆ ఏకరసంలో, వెన్నెలపన్నీటిలో సహృదయాలను జలక మాడిస్తాడు. మనసవీరకవులలో ద్రష్టలు చాలాతక్కువ. ద్రష్టలయినవాళ్ళు లేకపోయినా, intuition వల్ల కొద్దిగా మంచికవిత్వం చెప్పకపోలేదు. కొందరుకవులు బాత్రిగా శబ్దమాధుర్యంలోనే తృప్తి చెందినారు.

పాశ్చాత్యులు సాధనసంపత్తి లేకపోయినప్పటికీ, సహజమైన intuition వల్ల సాంద

ర్యోపాసన చేసినారు. ఆంగ్లేయకవిశ్వరులలో కీట్సు సౌందర్యసారము అనుభవించి 'A thing of Beauty is a joy for ever' అని చెప్పగలిగినాడు. సమస్త మైన కళలూ సౌందర్యాన్నే వ్యక్తం చేస్తవి. సౌందర్యానుభవమే ఆనందానుభవం. మధు సూదనసరస్వతీ పూజ్యపాదులు చెప్పినట్లు, భగవంతుడు 'సౌందర్యసారసర్వస్వం' మహాకవులంతా దివ్యమైన సౌందర్యసారసర్వస్వం అనుభవించినవారే! కీట్సు 'ఎంజిమియన్' కావ్యంలో జీవుశీకీ, అమృతజ్యోతిలో దర్శనీయమైన సౌందర్యరసాధి దేవతకూగల దివ్యప్రేమానుబంధం వర్ణించాడు. (సౌందర్యరసాధి దేవతను మనవారు శక్తిగా ఉపాసించి, ఏకరసమనీ, కళానిధి, కావ్యకళారసజ్ఞ, రసశేవధి; అనీ అన్నారు.) 'హైపరియన్'లో సౌందర్యం మానవజీవితానికి ప్రాణంవంటిననీ, శాశ్వత మైనదనీ; 'లామియా'లో భావనాశక్తి విషయమయమైన భాతిశీలమలను చూస్తే జంకుతుందనీ, 'సైకి'లో సైకిని దివ్యభావనామూలంగా సృష్టించుకో గలననీ చెప్పాడు. గ్రీకు శిల్పసౌందర్యంలో నిమగ్నుడై సౌందర్యం సత్యశివంకర మైనదని తెలియజేశాడు. గ్రీకులు హిబ్రియలవలె గాక మంచినసజ్జలు. చక్కనిదృష్టితో సౌందర్యోపాసన చేశారు. కాని వారెంతఉపాసన చేసినా, విషయాధీన మయిన భాతిక సౌందర్యం అతిక్రమించి పైకిపోలేదు. పాశ్చాత్యరసికప్రపంచంలో ప్లేటో, మహాత్మ్యుడు. స్థూల మైన బాహ్యరూపంకంటే సూక్ష్మమైన సౌందర్యమే ఉపాసించి 'We must rise from Form to the idea' అని చెప్పినాడు. సౌందర్యం వృద్ధిక్షయ రహిత మైన దనీ, నిత్యమనీ, అతీంద్రియమైన దనీ, దివ్యసౌందర్యోపాసకులు భగవంతుడికూర్చిమితులనీ, జరామరణవర్జితులై అమరత్వం పొందుతారనీ Symposiumలో స్పష్టపరిచినాడు. అరిష్టాటిలు కేవల శాస్త్రజ్ఞుడు కావడంవల్ల రసికుడు కాలేదు. అతనిబుద్ధి పృథక్కరణవ్యాపారంలోనే ఉండిపోయింది. అందుచేతనే సౌందర్యము order, Symmetry అని చెప్పాడు. అయితే ప్లేటోమతానుయాయులైన Neo-platonists, ప్లోటినస్ మొదలైనవారు, ఏకమై నిత్యమై నిర్మలమై పూర్ణమైన సౌందర్యం intuition వల్లనే సాధ్యమవుతుందని చెప్పినారు. ఆధునిక రసికుడైన 'క్రోచే' కూడా intuition యొక్క వ్యక్తీకరణమే సౌందర్యమని వ్యక్తపరిచినాడు. ఆ దివ్యమైన సౌందర్యం కేవలానుభవైకవేద్యమయిన పరిపూర్ణ మనోవికాసంకంటే భిన్నంకాదు. ప్రకృతిసౌందర్యంకన్న మనస్సు గొప్పది. కావ్యసౌందర్యం ప్రకృతి సౌందర్యంకంటే గొప్పది. రాజసతామనవృత్తులు తొలగిపోగా మనస్సు నిర్మలమై శుద్ధసత్వమైనప్పుడే సౌందర్యం సాక్షాత్కారమవుతుంది. మబ్బులన్నీ తొలగిపోగా పూర్ణచంద్రబింబం మనోహరియై గోచరమవుతుంది!

శ్రీ సూర్య రాయాంధ్ర నిఘంటువు

[విమర్శ సము]

గిడుగు వెంకట రామమూర్తి

(గతపంచి తరువాయి)

22. మీదను 12 వ పేరాలో, “వందలకొలదిగా ఉన్నవే ఈనిఘంటువులో చేరని శబ్దములు, సంస్కృతములూ ఆంధ్రములూ కూడాను. ఏవో మారుమూల నున్నవి కావు. ఆంధ్ర భారతములోనివే, కొన్ని కనబడలేదు, సంస్కృత కావ్యములలోనివి కొన్ని లేవు. ఒక్కటి కొరతయినా, వీరి ఘోషణములోని ‘అన్నియుఁగలవు’ అనే వాక్యము బొంకుకాక మానదే ! ఈ విమర్శనము ఉత్తరభాగములో ఈ విషయము సవిస్తరముగా విశదపరుస్తాను” అని వ్రాసినాను. పేరు విడిచిన సంస్కృత శబ్దాలు అన్న తెక్కపెట్టలేదు గాని వేలుంటవి అని తోస్తోంది. అవి అన్న ఎత్తి వ్రాయడము విమర్శకుని పనిగాదు. అవి కొన్ని వ్రాస్తాను. కొన్ని సూచిస్తాను. వేతనము పుచ్చుకొని ఆపై మొ॥ నిఘంటువులలోనుండి శబ్దాలు ఎత్తివ్రాసే పండితులున్నారు గదా; వారు అనుబంధముగా అవి వేరే ప్రకటించగలరు.

23. ఆంధ్రీకవులు ప్రయోగించిన సంస్కృత శబ్దములలో పేరు విడిచినవి కొన్ని ముందుగా ఉదాహరిస్తాను. ‘అర్పణమ్’ ‘సమర్పణమ్’ అని, సప్తంసకములుగా ఈ శబ్దములు ఆపై నిఘంటువులో ఉన్నవి. కాని తెలుగుకవులు (సంస్కృతకవులకూడా) స్త్రీలింగములుగా ఇట్టి శబ్దములు ప్రయోగించడము అరుదుకాదు. అయినా తెలుగు పండితులు వీటి సాధుత్వమును గూర్చి తగవులాడుతూనే ఉన్నారు. గొప్ప విద్వత్కవులు “ఎత్తన” సాధుత్వము గురించి నిరుదు నాదప్రతివాదములు చేసినారు. వారిలో ఒకరు, శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు రచించిన శ్రీ కళాప్రసూర్ణ జయంతి రామయ్య పంతులుగారిని తమ తగవు తీర్చవలసినదని కోరినప్పుడు, ఈ ‘వత్తన’ శబ్దము వా రెత్తుకోలేదు గాని; వారు కృష్ణాపత్రికలో (17-4-37) ప్రకటించిన తీర్పులో “వేంకటశాస్త్రిగారిక నాయందుగల నిష్టేతుక ప్రేమయే యీ కృతినమ ర్పణకు గారణము” అని వ్రాసినారు. ఆ వాక్యములో ‘సమర్పణ’ స్త్రీలింగముగానే శిష్ట లోకముతోపాటు తామున్ను ప్రయోగించినారు. గాని తమ నిఘంటువులో ‘అర్పణ’ చేర్చలేదు. ఎవరు ప్రయోగించినా ‘అసాధు’ శబ్దము ‘సాధువు’ కాదని తమతీర్పులో

పంతులుగారు వ్రాసినారుగదా. ఈ 'అర్పణ' శబ్దమును గురించి ఏమంటారు? ఇట్టివే 'ఆర్జన, అర్చన' మొ॥ శబ్దములను గురించికూడా తగవులు వచ్చినవి. తీర్పులో వాటి ఊసు ఏమీ కనబడదు. సంస్కృతములో 'అర్పణమ్' సాధువు, 'అర్పణ' అసాధువు అంటారు సంస్కృత పండితులు. అందుకు ఆపై నిఘంటువు ప్రమాణము. తెలుగు లోనో? శిష్టుల వ్యవహారమందు 'అర్పణ' 'సమర్పణ' ఉన్నట్టు శ్రీరామయ్యపంతుల వారి వాడుకను బట్టి నిర్ణయించవచ్చును. అది గ్రామ్యముకాదు, వ్యావహారికాంధ్ర శబ్ద మనిపించుకొంటుంది. అది గ్రామ్యభాషలో చేరుతుందా? అని పంతులవారిని అడిగితే, నిఘంటువులన్నీ చూచి, "నిఘంటువులలోలేదు; కవిప్రయుక్తము కాదు; గనుక గ్రామ్యముకాదు" అంటారనుకొంటాను. "పోనీ; 'వ్యావహారికము' కాదా? మీరే వాడినా?" 'వ్యస' 'వా' అనే సంకేతాక్షరములతో కొన్నిశబ్దాలు వ్రాసినారే; అలాగూ 'అర్పణ' 'వ్రాసినారు' కాదేమి?" అంటే ఏమంటారో పంతులు వారు? శబ్దమునుమఱిమీద 'అసాధువు' 'సాధువు' అని బ్రహ్మదేవుడు వ్రాసినాడా యేమి? 'చరిత్ర', 'దర్శి' సాధువులైనవి కావా?

24. ఇంచుమించుగా తొమ్మిదివందల సంవత్సరాల క్రిందటకూడా శిష్టుల నోటను 'అర్పణ' 'సమర్పణ' అనే శబ్దాలు లోక వ్యవహారమందు వచ్చేవి. అందుకు ప్రమాణాలు చిత్తగించండి:— సన్నయ ఆదివర్ణముందు—

చ. తడయక మొక్కిక్కియున్న వినతాసుతు సప్నకునూచి యాత్మలో
నిడుగడఁజేయుచుం గడు సహించక కరువు నానిఁ బిల్చి నా
కొడుకులనెల్ల నెత్తికొని కురిమ్మరుచుండుమ యేమివంచినన్
మడవక చేయు మీవని సమర్పణ నేసెఁ బ్రభుత్వ మేర్పడన్. (II. 40)

భీమఖండములో శ్రీనాథుడు 'అర్పణ' ప్రయోగించినాడు. చూ. దిగువను 'అప్పర'లకు ప్రమాణముగా ఉదాహరించిన పద్యము. ఇట్టి పాండురంగమాహాత్మ్యమందు 'సమర్పణ' శబ్దము ప్రయుక్తమై ఉన్నది. (చూ. IV. 166). ఉత్తరాంధ్ర కవులమాట చెప్పనక్కరలేదు. (చూ. శాంక. III. 84). 'అర్పణ' సాధువు అని ఇకను అంగీకరిస్తారా? అంగీకరించరా? ఆక్షేలో 'వర్తనమ్' అనిన్నీ శబ్దరత్నాకరములో 'వర్తనము' అనిన్నీ వ్రాసిఉన్న నపుంసక శబ్దము మహాకవులు 'వర్తన' అని ప్రయోగించి ఉన్నారు. బోలెడు ప్రయోగాలున్నవి. శివతత్త్వనారమందు—

క. కర్తయని నిన్ను నెఱిగినఁ, కర్తింపఁడు వెండి తన్నుఁ గార్యాకార్యా,
వర్తనలఁ గర్త నేనని, కర్త ప్రధానుండుగాన ఘనభక్తుడబా. (148)

నన్నెచోడని కుమారసంభవమందు—

ఉ. కొవ్వొరి తమ్మితావిగాని కొలి మదంబునఁ దేలి తేటి కొం
డె వ్వొరి పువ్వుకంపు సాగయింపని భంగి మహేశ్వరుండు నా
జవ్వనియకావసం బనెడు చంద్రికఁ గోలుఁ జకోరభంగిమైఁ
దివ్వఁడు లోకవర్తనకు దేవతలెంత విహీనభాగ్యులో. (ix-356)

భోజరాజీయమందు—

క. నాడు మొదలుకొని యా పూఁబోడి యనారతముఁదెచ్చి భోజనమిడఁగా,
నేఁ డొక్కటి చనుసంతకు, వాఁ డక్కడనుండు నుచితవర్తనలమెయిన్. (II-178)

ఒక్క ప్రసిద్ధకవి పింగళిసూరనే ఒక్క ప్రసిద్ధగ్రంథముతోనే అనేక పద్యములతో
ఈ శబ్దము ప్రయోగించినాడు చూడండి. రాఘవ పాంచీపీఠము—

చ...ప్రధాన పురుషాంతరవర్తన నాకలింపుచున్ (I-4)

మ...నీ యిల్లాల్లినై కాంతన,తేనలం బర్హుచు (I-19)

సీ. గీ. తనదు సుఖదుఃఖ విరహవర్తనలు (II-36)

సీ. వివిధవిహార భోగవర్తనల నొసరి (II-100)

క...సర్వ దిగ్భర్తనఁ దేజము మెలుయ (II-113)

సీ. వత్సరావల సత్ప్రసక్తిసల్ జనులకు (III-25)

తే...అటవిని, వత్సరాకు నొడమగతోక (III-113)

(రామాయణార్థమందు 'వినివత్సన' భాగ్యార్థమందు 'వత్సన' అని టీక)

సీ. గీ...మనోజ వికారివత్సనలు సలిపె (IV-5)

తే. ధర్మవత్సన గాయ నగమనఁగ (IV-154)

ఈ కవి రచించిన కళాపూర్ణోదయములోను ప్రభావతీప్రద్యమ్మములోను కూడా
ఇట్టిప్రయోగా లనేకమున్నవి. ఈశబ్దము వాఙ్మనకపులు ఇంకా అనేకు లున్నారు.
ఇట్టిది లేకుం టే అంధ్రనిఘంటు వెవుతుందా?

25. ఈ 'వర్తన' శబ్దముయొక్క సాధుత్వమునలనే ఏశబ్దముయొక్క సాధుత్వ
మయినా శిష్టవ్యవహారమందు ఉండడమువల్ల కలిగినది; గాని దాని రూపమువల్ల
కలుగలేదు. అందుచేతనే 'సిక్కిలోకాత్' అన్నారు లాక్షిణీకులు; వారు అట్టి శబ్ద

లకు ప్రక్రియ కల్పిస్తారు; ప్రక్రియ కుదురకపోతే, 'పృథ్వీదరాదివత్ సాధుః' అని కానీ 'నిపాతనాత్ సాధుః' అనికానీ సమాధానము చెప్పుతారు. ఇట్టి లోకికి శబ్దాలు, బొచ్చితినబట్టి, కవులు కావ్యాలలో ప్రయోగిస్తారు. అప్పుడు అవి కావ్యోచితమయిన భాషలో చేరుతవి. సామాన్యకవులు వాడిన సాధుశబ్దము 'సాధీయా' (సాధుతరము); ప్రసిద్ధకవులు వాడినది 'సాధిమః' (సాధుతమము) అవుతుంది. కవులవాడుక వల్ల శబ్దానికి 'బొచ్చిత్వము' కలుగుతుందిగాని 'సాధుత్వము' కలుగదు; దానికి 'సాధుత్వము' శిష్ట వ్యవహారమువల్లనే కలుగుతుంది. ఈచర్చి ఇక్కడ అవసరమని నాకు తోచినందున చేసి నాను. ఇట్టిచర్చి చేయకుండానే మరొకొన్ని శబ్దములు ప్రయోగములతో ఉదాహరిస్తాను.

26 సన్నయామలు వాడిన సంస్కృతశబ్దాలు విడిచినారు; చూడండి:— 'అను గమ్యమానుషుః' — 'అనుగంత' ము॥ మాటలున్నవి. (చూ. ఆరాధ్య మానుషుః.) గాని ఇదిలేదు. ఇట్టి 'శానచ్' ప్రత్యయంతాలు తెలుగుగ్రంథాలలో అనేకములున్నవి. 'గమ్యమానుషుః' దీనికు సుసంభాషితత్వంబు సునివృత్తిచేతబడని తదను గమ్యమానుషై...' (ఆది. II-116). 'అంగనామలు'—ఆప్తైనిఘంటువులో ఉన్నది. దానిలోనున్న 'అంగనాపియము' మాత్రమే సూక్ష్మ. ని. లో ఉన్నది. ఇదిలేదు.

సీ. అంగనామల యత్తుంగ సంకతకుచ కంకుమ చందన పంకములయు (ఆది. III-156)

'అశ్రుశపూర్వము'—'అశ్రుప్తపూర్వము' వాగ్వికవాదు ఇది ఎందుకు విడిచినారో !

"అశ్రుతపూర్వంబయి యయ్యాకోశంబు విని..." (ఆది. VIII-116)

'అశ్రుప్తశ్రుత పూర్వము'—

క. అతని చరితంబు సెప్పగ, సతిమానుష మవగతప్రియాస మన్వప్త, శ్రుత పూర్వము (అర. II-195)

'అవలుంచుచు'—

"మఱియు నొక్కజట యవలుంచించి వేల్చిన (అర. III-267)

'అసమేక్షణుడు'—

క. అసమేక్షణ శివభక్తుం, డసమశ్రేష్ఠుడని పలికి యన్యులతోడ (శివ తత్త్వసారము. 431)

‘అతద్గుణ సంవిజ్ఞాన బహువ్రీహి.’—

క. పూని యతద్గుణ సంవిజ్ఞాన బహువ్రీహి మాస్పృజనుదెంచిన యజ్ఞ,
మానితష్ఠీ తత్పురు, మానూన సమానమెఱుంగ రజ్జులు రుద్రా. (శివ
తత్త్వ. 23)

‘ఆర’=అంగారకుడు—

క. మందారార్కాలయములు, మందారార్కావసీజమయమయ్యె (నన్నెచో
డనికుమార: Iv-383)

‘అవాజ్ మాసనగోచరము’—

సూర్య. ని. ‘అవాజ్ మాసనగోచరము’ మాత్రమే ఉన్నది. సంస్కృత పండితులు ‘వాజ్ఞా
నసమ్, అవాజ్ఞానసమ్’ మాత్రమే సాధుశబ్దాలఱురు.

క. నీచు లనీచులు పరిమిత, వాచులు వాచాలు రాత్మవశు లవశులు స్వే
ష్టాచారు లవాజ్ఞానసగోచరచతులు విభాకికూరిమిభక్తుల్. (శివతత్త్వ-192)

క. జ్ఞానంబు వడయుటకు వా, జ్ఞానములు సునియతములుగావించురు.
(శాంతి V-90)

“ఏకమతి”—

క. ఆరోగ్యముగల యుక్తముల, జారోహిత్యంబు నడపజనుచునది ధర్మ
తీర్తి ముఖండితఁడు దాను స, మారంభములెల్ల నేకమతిగనుటొప్పు.
(శాంతి II-311)

“ఏకవాక్యత”—

వ. కావున సద్ధంబు ఏకానంబనుటయు సకుల సహదేవు లేకవాక్యత నిట్లనిరి.
(శాంతి III-455)

‘ఆబాలవృద్ధంబు’—

సీ. పా. తెరువుల సరుగంగ సరికిట్టిచంపె నా
బాలవృద్ధంబుగా బహుజనముల (నిర్వచనోత్తరరామా. III-79)

క. తవిలితనయూరి యాబా, లవృద్ధముచు మున్నుసానిపి లాలితముగ నీ, శివలింగ
ముతోఁగూడఁజె, శివనీదయ నొడయపిళ్ళ శీఘ్రమునశివా (శివతత్త్వ-405)
వ. ఆబాలవృద్ధప్రసిద్ధుండనై (అర. 1-266)

‘అబాలగోపాలము’ —

తే. మేలు కెండులోకంబుల మేలతెచ్చు; గీడుసేసినఁ దప్పదు కీడయగుట,
దీని నాబాలగోపాలమైన జనము; సకలమును మది నెఱుఁగు నీవాకఁడు దక్క.
(నిర్వచనోత్తర. IV-67)

సీ. పా. క్షత్రియాధమ నీచ కలదు లోకంబున
నాబాలగోపాలమైన వాక్య, మతికుటిలుండు (కర్ణ II-47)
ఆమూలనూడము (విక్రమా. vii-39)

‘ఉపరి’—సూర్య. ని. లో; “ఇది తెనుఁగున సమాన పూర్వపదముగానే యుండును.
ఉదా. ఉపరిచరము ము.” అని షరా ఉన్నది. ఇట్లే అనేకాన్యములను గురించి
నియమ మున్నది. గాని ఆంధ్రకవులు ఆ నియమాలు పాటించలేదు. లోకవ్యవహార
ములో శిష్టులు ‘అథవా, సదా, సద్యః, అకస్మాత్’ మొదలయినవి అనేకము తరు
చుగా వాడుతూఉన్నారు. ‘అథవా’ యై మినిభారతములోను వరాహపురాణములోను
ప్రయుక్తమైఉన్నది. ‘ఉపరి’ భాగవతముండు అనేక పద్యములలో కనబడుతున్నది.

సీ. పా. అటమిఁడఁదాఁల కిన్ని కుఁడయె
కెండులక్షల శుక్రమండి...(V. ii-86)

క. మునిస ప్రకముచ కెగువ, వనరుచు నామిఁడ ద్రియుత దశలక్షలఁ బెం,
పున శింశుమార చక్రిం, బనఁగా నిన్నిటికి నుపరియగుచుండు సృపా. (V.II-90)
‘అప్పరలు’ శ్రీనాథుడే ప్రయోగించినాడు. ‘అప్పర’ తప్పంటారు సంస్కృత పండి
తులు, అమరవ్యాఖ్యలు చదువనివారు. క్షీరస్వామి, (గొప్పవ్యాఖ్యాత) ‘అప్పరా
ఇతిదర్శనాత్’ సాధువు అన్నాడు. ప్రాకృతములో అచ్చు ఏలాగయినది? శిష్టులు
‘అప్పరా’ అంటూఉంటే, అశిష్టులు ‘అచ్చరా’ అన్నారు.

భీమఖండము చూడండి—

ఉ. అక్షతగంధ పుష్పఫలహారి హిరణ్మయపాత్రహస్తైః
దక్షపురీవిలాసినులు తామరసాయతలోచనల్ సహ
స్రాక్షుండు భీమలింగమున కర్పణచేసిన యప్పరల్ విరా
పాక్షు నెదుర్కొనఁ జనిరి యందయలంఘుల ఘల్లుఘల్లునన్ (V -30)

[ఈపద్యమే మీదనుదాహరించిన ‘అర్పణ’ శబ్దముకు ప్రమాణముగా స్వీకరించవలెను]

‘అనుభవత’ —

ఈశబ్దము ఆ పై నిఘంటువులో లేదు; అందుచేతనే సూర్య. ని. లోనూ లేదు. తెలుగు కవులు ఇది ప్రయోగించి ఉన్నారని ఈ నిఘంటువురచించిన పండితమహాశయులకు తెలియదు. చూడండి, నారాయణకవి రచించిన పంచతంత్రము.

సీ. సంరక్ష సేయని స్వర్ణమప్పుడే చెడు పృథ్వివొందింపని విత్తమెడయు

ననుభవతకురాని యర్థంబుగల్గియు లేనిఫలమెకాని లేదు సుఖము (మిత్రభేదము 70)

27. ప్రసిద్ధాంధ్ర కవులు ప్రసిద్ధాంధ్ర కావ్యాలలో ప్రయోగించిన సంస్కృతశబ్దాలు ఆంధ్రనిఘంటువులో ఉండవలసినవి అట్టివి విడిచి, ఇటువయిన పుట్టుబోయే ఆంధ్ర కవులు రచించబోయే ఆంధ్ర కావ్యాలలో ప్రయోగించబోయే సంస్కృతశబ్దాలు శ్రీ రామయ్యపంతులువారు ఇప్పుడే ఊహించి, యానిఘంటువులో చేర్చి, ‘సంస్కృత విద్యార్థులకు సంస్కృత నిఘంటువులో పనిలేదు; ఇది కొనుక్కొని దగ్గర ఉంచు కొంటే, సంస్కృత సారస్వతమంతా అపోశనము పట్టినట్టు మింగవచ్చు’నని బడాయిమాటలు వ్రాసుకొన్నారు గాని సంస్కృతము అభ్యసించడమునకు మొట్టమొదట విద్యార్థులు చదివే పంచకావ్యాలలోని మాటలే కొన్ని నాకు దీనిలో కనబడలేదు. ‘అ’ అంటే బ్రహ్మ, ‘ఉ’ అంటే శివుడు. ఎందుకివి ఆంధ్రనిఘంటువులో? ‘అంకచండాలము’ అని వెంకటనాథుని పంచతంత్రములో ఉండటం. ఇది సంస్కృతములో లేని సంస్కృతమట. ఇది తెలుగుననే కలదట! సంస్కృతభాషలో లేని సంస్కృతశబ్దము ఆంధ్రసారస్వతము అంతా తర్చితర్చిగాలిస్తే వీరికెదారికెసది; శివసావహించినారు. చింతామణి; కల్పతరువు; కామధేనువు; ఆంధ్రముగాని సంస్కృతముగాని అభ్యసించే ఆంధ్రుల అదృష్టము; మహాభాగ్యము!

28. పంచకావ్యాలలోని మాటలలో ఏమి విడిచినవి కొన్ని ఎత్తివ్రాస్తాను (కీందను గీతగలవిలేవు)

రఘువంశము మొట్టమొదటి స్థలో-‘అన్తఘ్న రాదజే సోర్థమ్’ (I-21)

ఏవం తయోరధ్వని దైవయోగా దాసేదుషో; సఖ్యమచింత్యహేతు (V-60)

కుమారసంభవములోనివి, నమస్త్రీమూర్తయే తుభ్యం పాక్ సృష్టే; కేవలాత్మనే, గుణత్రయవిభాగాయ పశ్చాద్భేదముపేయుషే (II-4)

విషవృక్షోపి సంవర్ధ్య స్వయం ఛేత్తు మసాంప్రతమ్ (11-55)

ఆత్మేశ్వరాణాం సహి జాతు విఘ్నః సమాధిభేదప్రభవో భవంతి (III-40)

పర్యబ్జ-బద్ధ స్థిరపూర్వకాయ మృజ్వాయతం సన్నమితోభయాంసం, ఉత్తాసపాణి
ద్యయ సన్నివేశాత్ ప్రపుల్లరాజీవమి వాఙ్మమధ్యే (III-45)

మేఘసం దేశములోనివి:—

కర్తుం యచ్చ ప్రభవతి మహీ ముచ్చిల్లీన్ధ్రా మవన్ధ్యాం...(1-11)

తత్రస్కందం నియతవసతిం పుష్పమేఘేకృతా.. , అత్యాదిత్యం హుతసహముఖ సంభృతం
తద్ధితేజః (1-47)

కిరాతాజ్ఞనీయములోనివి—

గుణానురాగాదివ సఖ్యమియివాన్ సభాధతేస్య త్రిగణః పరిస్పరమ్ (1-11)

వితన్వతి క్షేమ మదేవమాత్మకా శ్చిరాయశస్మిన్ విచిచ్ఛికానవే (1-27)

[ఆప్తై నిఘంటువులో 'అదేవమాత్మక' ఉన్నది. 'అదేవో మేఘా మాతా సృష్టి
కారకః యస్య' అని సంస్కృతములోకే అర్థం వున్నది. ఇంగ్లీషులో సవిస్తరముగా
వ్యాఖ్యవ్రాసి ఉన్నది. ఆప్తై నిఘంటువులోనుంచి ఇట్లాలు ఎత్తుకొని, ఈ సూర్య. ని.
లోనికి ఎక్కించిన సంశితులు ఈశ్వరము విడిచినా లేవు? ఈ కావ్యములోనిదే ఈశ్వరి మే
ప్రమాణముగా ఆప్తైలో ఉదాహృతమయి ఉన్నది కూడాను.]

స్వయం ప్రద్యుగేశ్వ గుణై రుపన్నుతా

వసూపమానస్య వసూని మేదినీ (1. 18)

అభిమానవతో మనస్వినః ప్రియముచైచ్ఛిక మారురుక్షతః (II. 13)

[కొన్ని సన్నంతాలకు శత్రుర్థకాలు మొ. వ్రాసి కొన్నిటికి వ్రాయమరచినారు.
చూ. ఆరిష్ట, ఆరిష్టితము, ఆరిష్టువు, ఆరిరాధయిష, ఆరిరాధయిషువు; అయితే ఆరి
వాంసుడు లేదు.]

నచ సామర్థ్య మపోహితం క్వచిత్ (II. 27)

[సూర్య. ని. లో 'అపోహితవ్యము' 'అపోహ్యము' ఉన్నవిగాని 'అపోహితము' లేదు.
ఉన్నవాటికి వ్రాసిన అర్థము అస్పష్టము.]

అతిపాతిత కాలసాధనా...(II-42)

విపత్స్వప్యవిపత్తిరమృత్...(III-15)

విధాయ విధ్వంసమనాత్మసీసమ్ (III-16)

పరిస్ఫురల్లోల శిఖాగ్రజిహ్వం జగజ్జఘత్సంత మివాంతవహ్నిమ్ (III-25)

అథోష్ణభాసేవ సుమేరుకుంజాన్ (III-30)

ద్రుతం ధన్యుండమివాహివిద్విషః (IV-27)

అసితమధరవాసో బిభ్రీతః సీరపాణేః (IV-38)

ఆశానాముపరిచితా మిన్తైకవేణీమ్. (vII-9)

[ఏకవీర, ఏకవేణీ మొలేవు]

అయస్తస్ఫురసరిదోఘరుద్ధ... (VII-32)

ఉత్తీరం నిహిత వివృష్టలోచనేన (vII-34)

ఉపేయుషీ (vIII-6)

ఉపేయుషః (vIII-10)

ఉపేయుషీణాం (VIII-12)

ఉపేయుషి (IX-2)

‘ఉపేయువస్’ తరుచుగా అన్ని కావ్యాలలోను ప్రయుక్తమయి ఉన్నది. ఈ శబ్దము ఈ నిఘంటువులో లేదు. ‘అనాశ్వాంసుడు’ మాత్రము ఎత్తుకొన్నారు. ఆశ్వాంసుడు లేదు.

మాఘకావ్యములో:—

తమర్ఘమర్ఘాదిక యాదిపూరుషః...(I-14)

(‘ఆదిపురుషః’ ‘ఆదిపూరుషః’ రెండూ లేవు)

శబ్దవిద్యేవ నో భాతి రాజనీతి రషస్పశా (II-112)

అథోచ్చైస్తోరణ సంభంభయావసమీకృత కేతనాని. III-26)

(ఉచ్చైస్తోరణ...అని సమాసముంటుండే.)

ఇతి విశకలితార్థామాద్ధవీం వాచమేనామ్ (II-118)

అనిర్విదా యా విదధే విధాతా) (III-34)

యమస్వసుశ్చిత్ర) ఇవోదభారః (II 11)

అధ్యాపకుఁ యామభవత్ జగన్య యాస్సంకదస్తా మనసోఽప్యభూమిః (III-58)

ఉద్యోగింతాంకురధామ్ని.....(III-62)

ప్రజా ఇవాంగా నరవిందనాథః (III-65)

తేజోమహద్భిస్తమనేన దీప్తైర్ద్విపై కసంబాధ మయాంభూవే (III-67)

క్షిప్తా ఇవేందోస్స రుదోధనేన (III-67)

విక్రీయ నిశ్యాని కనాన్యూహణీ ద్వైస్యానసా వృత్తిమూఢభావః (III-76)

[ఉత్తమలాభః ఉత్తమసాహసమునందే వాగ్నినామకారు]

ఉత్పిత్సవోఽస్తర్షపకైర్మహద్భైః (III-77)

[అరురుక్షువు, అరురుడి, అర్చు, అర్చువు, అర్చి, ముషి మొ. వాటివంటిదే 'ఉత్పిత్సవః'; వాగ్నినామకారు.

అరాధితోఽథ్థా మనుస్సోభిః... (III-42)

(పై శ్లోకిములో 'అథ్థా' వ్యస్త పదముగా వర్తియిస్తున్నది. 'అథ్థా' అనుపదము = 'సంయోజన మనుష్ఠ్యం' అని మాత్రము వాగ్నినామకారు. అదైవిషుటువులో 'అత్యంత అత్' తం సంకతం నమనం భూనం నాథాతి క్షిప్త తేజోఅని 'అథ్థా' శబ్దమునకు వ్యుత్పత్తి కన్నది. మూఢురాలున్నవి. మూఢులమానాలున్నవి. ప్రయోగాలున్నవి. సూర్యని-లో అర్చ మేలేదు. ఇంతేకాక, అముక్తి మూర్ఖులలో, శా. అథ్థావాగ్విబుధం బహోపచనక వ్యాహర మాహాపచస్పిక్తి... (IV-6) అని ప్రయోగమున్నది. ఉదాహరించినారు కారు.

దీని టీకలో శ్రీ వేదం వేంటరాయశాస్త్రిగారు "అథ్థా = సరి అనెడి (తత్వే త్వద్భాజ్జనా ద్వయమ్ - అమ)" అని వాగ్నినామకారు.

సంస్కృతకవులూ; అంగ్లకవులూ ప్రయోగించిన ఈ 'అథ్థా' శబ్దము విడిగా ఈ నిఘంటువులో ఉచితముగా.)

29. తక్కిన కావ్యాలలోనవి; నాటకాలలోనవి; పురాణాలలోనవి; ఇతిహాసాలలోనవి; శాస్త్రాలలోనవి అన్నిమాటలు నాకు దీనిలో కనబడలేదు. 'అనుభము' వాగ్నినామకారు 'అన్వయము' వాగ్నినామకారు; చూడండి. అపైలో ఉన్నది. భగవద్గీత

లలో ఉన్నది. సంస్కృత మధ్యసించేవారు ఈ నిఘంటువును ఆశ్రయించి కావ్యా లయినా చదువగలరా?

వీరు విడిచిన సంస్కృతశబ్దాలు దిగువను కొన్ని వర్గాలుగా విభజించి సూచించడము నకు ప్రయత్నిస్తాను. అన్ని శబ్దకలుగా వ్రాయజాలను. అలాగున వ్రాయడము నాపని కాదని మీదనే మనవి చేసినాను. వ్యాకరణములో పాణిన్యాదులు ఉదాహరించిన శబ్దాలయినా అన్ని ఈ నిఘంటువులో వ్రాయలేదు. నిఘంటు రచయితలు వ్రాసిన నిర్వచనాలలోను, వ్యాఖ్యలలోను ఉదాహరించిన సంస్కృత శబ్దాలు 'మూలపదములు'గా వ్రాయలేదు. వీరిచ్చిన ప్రయోగాలలోని శబ్దాలుకూడా కొన్ని విడిచిపెట్టినారు. ఇవి సూచించి, వీరు వ్రాసిన అర్థాలు; నిర్వచనాలు విమర్శించి, పిమ్మట తెలుగుశబ్దాలను గురించి వ్రాస్తాను.

30. వ్యాకరణశాస్త్రమందు వ్రాసిఉన్నవే చాలామాటలు సూర్య. ని. లో లేవు. అట్టివాటిలో కొన్ని ములగా ఉదాహరిస్తాను:—

'అహర్దీపము' ఉన్నదిగాని 'అహర్దివి'లేదు; అది ఆపై ని. లో ఉన్నది; విడిచినారు.

'అహఃపతి,' 'అహర్పతి' ఉన్నవిగాని 'అహస్పతి'లేదు.

'అహస్కరుడు' ఉన్నదిగాని 'అహఃకుడు' లేదు. ఆపై ని. లో 'రెండురూపములూ ఉన్నవి. వీరు విడిచినారు.

రూపాంతరములన్నీ నిఘంటువులో వ్రాయకపోతే విద్యార్థులకు అవి ఉన్నవని తెలియదు. ఎవరైనా అది ప్రయోగిస్తే తప్పులనుకొంటారు.

శబ్దరత్నాకరమునల్ల పెంపానే మోసబోయినారు. అది ప్రమాణముగా నిశ్చయించుకొని భారతాని వ్రాసిన శబ్దములు నిఘంటువించిన సంకీర్తులు వాటిని పాడు చేసినారు.

'అహోరాత్రము. సం. ని. అ. ఇది అని సూర్య. ని. లో ఉన్నదిగాని ఆపై ని.లో 'అహోరాత్రం, అహోరాత్రం' అని రెండవరీతిములలో ప్రయోగములతోకూడా ఈశబ్దమున్నది. సంస్కృతి విద్యార్థుల కేలాగున తెలుస్తుంది?

'ఇషణి' 'ఇషణ్య' 'ఇషన్య' 'ఇషేతి' లేవు.

"అన. సం. అన్య; దీనియూద్యక్షిరము వైకిల్పికిముగాలోపించును." ఉ. అవతంసము, నతంసము." ఎంతెహస్యాస్పదిముగా ఉన్నది! ఆపైలో వైకిల్పికిమని లేదు. కొన్ని చోట్ల అకారము లోస్తుంది. ఉదా. 'వగాహ్య' అనిఉన్నది.

‘అవనతము,’ ‘అవమానము’ ‘అవతారము’ మొ॥ నాటిలో ‘అ’ లోపిస్తుందా?

ఇదెక్కడి శాస్త్రము? ఇట్టిపాండిత్యము?

అవాసిన్, అవినాయిన్, అవిశాయిన్ మొ. లేవు.

హలంతశబ్దాలలోనివి—అవయూజ్, అవద్యభౌ, అవముయభౌచ్, అముముయభౌచ్, ఊర్జ్-లేవు.

అనుచ్చిత్తిధర్మా, అధిజ్ఞాధర్మా, అంగవిమర్శ, అయప్తము, ఉపావృత్, ఉపావృత్, అభీరుక్, ఋతీపట్-లేవు.

ఉత్తరతీర్థమ్, ఉత్తరతామ్రమ్ - కేవలములేవు.

[పాణినిసూత్రముపాఠికాము మొనటిరూపము మాత్రమే భాషలో ఉన్నట్లు తోస్తుంది. అయితే లోకములో ‘ఉత్తరతామ్రమ్’ అనిపొడవైన కొన్నివిధాలు వాడుతూ ఉండినందున కాత్యాయనము ‘ఇద్రానుశాసనము’లో అదేరూపాన్ని చేర్చివలసివచ్చింది అని వాదించు వానినాడు. ఏకశబ్దానికే నా లోకములో ఏప్రక్కనున్నామనియు చూపాలికిరములుంటే, అవికూడా సాధువులుగా ఉన్నవిని శాస్త్రార్థ అనుభవించవలెను. అలాగను చేయకుంటే శాస్త్రము దుష్టమవుతుందని వ్యవహారికము దుష్టముకాదు. ‘తీర్థమ్’ అనేది ‘తారామ్ర’గా ఎందుకు మారింది? అది ఉద్భవించిందా? ఇట్టి శబ్దములు లేనందున ఈసిఘంటువు ఏమిగాముగా అర్థమవుతుందనినాడు.]

అయన్ కామ, అయన్ కుశా, అయన్ క్ల -లేవు.

అభోధ, ఉపద్యుపరి, అభ్యధి, మొ. లేవు.

అపరపరా, అచర్యమ్ (=కర్మ శోభనమ్).

‘అపరకరః’ ‘ఉపానసమ్’ (ఉపగతం అనః) ‘అమృతాస్య’ — లేవు.

‘ఇక్షువాహణమ్’ ‘ఇరికావనమ్’ — అట్టేలో ఉన్నవయినా దీనిలో లేవు.

‘అపథం’ ‘అపంథాః’ ‘అపథః’ -- వీటిలో మూడోదిహాశిమే సూర్యసి - లో ఉన్నది.

‘అశ్వోరసమ్’ పాణి. V. 4. 93 చొప్పున నిష్పన్నమయినది ఉన్నది; దాని దాని వెంబడినేఉన్న 94వ సూత్రము చొప్పున ఏర్పడితే ‘ఉపానసమ్’ అదు.

అక్షపరి, ఏకపరి — పాణి II. 1. 10 చొప్పున నిష్పన్నమయినవి. ‘ద్యూతవ్యవహారే పరాజయే ఏవాయం సమాసః’ అని సిద్ధాంతకామునిలో ఉన్నది. ఈ శబ్దాలు ఈ నిఘంటువులో కనబడవు.

‘ఉపేయివాననాశ్వాననూచానశ్చ ఇతి నిపాతాః’ దీనిప్రకారము నిష్పన్నమయిన శబ్దాలలో ‘అనాశ్వాంసుఁడు’ మాత్రము నాకంటబడినది.

‘ఆశ్వాంసుఁడు, ఉపేయివాంసుఁడు, ఉయివాంసుఁడు’ మొ. అనేకము కనబడలేదు. మహాకవులు ఈరూపములు తరచుగా ప్రయోగించి ఉన్నారు.

‘అశ్వి’ సం.వి. చతుర్శబ్దమునకు పరమైనపుడు అకారాంతమగును.

ఒక్క ‘చతుర్’ శబ్దమేకాదు, ‘త్రి’ ‘షట్’ ఇంకా మరికొన్ని మాటలకు పరమైతే అకారాంతమగును. ‘త్యశ్చ’ అనవచ్చునని విద్యార్థులకు ఏలాగున తెలుస్తుందండీ!

‘అస్విః’ అని రూపాంతరమున్నది. వీరు విడిచినారు.

‘ఏకాగ్రాక్షఁడు, సం, వి. అ, పుం. చోరుఁడు,’ ‘దొంగ’ అని ఈ నిఘంటువులో వ్రాసిన శబ్దము పాణిని 5. 1. 113 వ సూత్రముచొప్పున నిష్పన్నము. దీనివెంటనే, 114 వ సూత్రము చొ॥ ‘ఆకాలిక్షః’ వార్తకము చొ॥ ‘ఆకాలిక్షీ’ అనుశబ్దమై ఉన్నది. అవి ఈనిఘంటువులో లేవు. ‘ఏకాగ్రాక్ష’ శబ్దానికి స్త్రీలింగరూపము ‘ఏకాగ్రాక్షీ’ దీనిలో చేరలేదు. స్త్రీలింగరూపాలు ఉహించి తెలుసుకోలేము.

‘ఉపలశబ్దము’ స్త్రీ. అన్నారు; పుం. కూడాను. ఆజానేయశబ్దానికి స్త్రీలింగరూపమున్నది; ‘ఆజానేయీ’ విడిచినారు. ‘అతికేశా’, ‘అతికేశీ’ అనుశబ్దములిందు లేవు. ఏలాగున ఇవి విద్యార్థులు తెలుసుకోగలరు ఈనిఘంటువు ఉంచుకంటే?

అసృచః (పాణి V. 4-74), అక్షిధూః; ఆయతీగవమ్, అవరహసమ్, అయోదతీ, అరోకదన్, అరోకదంతః, అజాతకీకుత్ — అనుశబ్దములు; లేవే.

‘ఉదగ్రాహః’ ఎత్తుకొని, ‘ఉదగ్రాహః’ విడిచితే, ‘రెంజోదాని గలి ఏమికాను! పాణి. VI. 3, 57-60 చొ॥ నిష్పన్నములైనవి; వార్తకములు కూడా ఉన్నవి. ఇట్టివే ఉభాజ్జలి, ఉభయాజ్జలి; ఉభానన్త్రి, ఉభయానన్త్రి, ఉభాకన్త్రి, ఉభయాకన్త్రి మొ॥ వి.

‘అవసామమ్’ అవలోమన్’ లేవు; అనుసామమ్, అనులోమమ్ ఉన్నవి. ఇవి అపి కూడా ఒక్కసూత్రములోనే అనుశబ్దమయినవి. అచ్యుత్త్యన్యవపూర్వాత్ సామలోమ్నః (౧. 4-75) ఈశబ్దాలకు ప్రక్రియచెప్పడానికే ఈసూత్రము రచితమయినది.

అలుక్సమాసాలలో, ‘ఆత్మనేపదము’వంటివి ఒకటి రెండుమాత్రము నాకు కనబడ్డవి. కనబడనివి ఎన్నిఉన్నవో చూడండి:—అల్పాన్ముక్తః (VI. 3-2) అన్తికాదాగతః,

ఆయుష్టామః (VII 3-83). ఓదనస్యపాచకః; ఓజసాకృతమ్, అంజసాకృతమ్, ఆత్మనా ద్వితీయః, ఆత్మనేభాషా, అరేజః, అప్పుయోనిః, అప్పుచరః, ఉరసిలోమా, అపాం స్రీష్టా; అంతేగురుః; మొదలయినవి చాలామాటలు లేవు.

‘అపస్రీష్టా’ అనగూడదే, ‘అపాంపతిః’ వ్రాసినవారు ‘అపాంస్రీష్టా’ ఎందుకు విడిచినారు? పాణిని ‘మధ్యేగురుః’ మాత్రము అనుభాసించినాడు; కాత్యాయనుడు ‘అంతేగురుః’ అనికూడా ప్రయోగము లోకములో ఉన్నదన్నాడు.

ఉదిశ్వీత్ క్తిపయ్యా, అపరాధ్యాకః,
అనభ్యాసమిత్యః (=దూరతః పరిహస్త్యః),
అగ్నిమింధః, ఇక్షుభక్షీ కాలేవు.

శబ్దమంజరి చదువుకొనే పిల్లలు, సమాసకుసుమావలి కంతస్థం చేసుకొంటారు. ప్రథమా తత్పురుష సమాసాలు ‘ఉత్తరకాయః’, ‘అక్షిపిష్టే’ మొదలయినవి దానిలో ఉన్నవి; ఈనిఘంటువులో మొదటిది ఉన్నదిగాని రెండోది లేదు.

సంఖ్యావాచకములన్నీ ఈ నిఘంటువులో చేర్చడానికి సంకల్పించినవారు ‘అధిక చత్వారింశి’ మొ॥ విన్నీ అష్టాచత్వారింశత్, అష్టచత్వారింశత్; అష్టత్రింశత్ మొ॥ విన్నీ విడిచినారు.

వ్యవస్థలేదు, చూడండి:—

అచ్చావాకుడు ఉన్నదిగాని, అచ్చావాకీయము, అచ్చావాక్యములేవు. అచ్చస్తన్, అచ్చేదిక, అచ్చైదిక, అచ్చస్తా, అచ్చోటసమ్ లేవు. ‘అజకాకు రూపాంతరము ‘అజకా’ అపై ని. లో ఉన్నది; నీనిలోలేదు. అజకః, అజకవః; అజకావః; అజకావమ్; అజగవః, అజగవమ్, అజగావః--- ఇట్లు రూపాంతరములతో అపై ని. లో ఉన్నట్లు శబ్దాలుఅన్ని వ్రాయడము నిఘంటుకారులకు విహితధర్మము అనన్త, అనన్తీక, అనన్తః, అన్వాదిప్తమ్, అన్వాహసమ్, మొ॥ కనబడలేదు. అన్యథా-కారిము వ్రాసినవారు ఇష్టంకారము ఏవంకారము విడిచిపెట్టడమునకు కారణము కనబడదు.

31. అవ్యయాలు కొన్ని వ్రాసినారు; కొన్ని విడిచినారు; వ్యవస్థలేదు. తెలుగులో ఈ అవ్యయాలు వ్యస్తసకాలుగా ఉండనన్న వారుకొన్ని ఎందుకు వ్రాసినారు? ‘అద్య’ వ్రాసి, ‘అద్యతనము’ దానికింద వ్రాసినట్టే, ‘ఆరాత్’ వ్రాసి, దానికింద ‘ఆరాతీ యము’ వ్రాయవలెను; ‘అధునా’ ముందుగా వ్రాసి, ‘అధునాతనము’ వ్రాయవలెను;

గాని 'ఆరాత్', 'అధునా' విడిచినారు. ప్రయోగాలు తెలుగులో లేవంటారు. భావికపులు ప్రయోగిస్తారేమో. 'అకస్మాత్తు' వ్రాసినారే. 'అథవా' జై మినిభారం లోను వారాహములోను ఉన్నదిగదా; అగ్రంథాలు రచించిన కవులకున్న స్వాతంత్ర్యము ఇతరుల కెందుకుండగూడదు! ఇంతేకాక, శత్రుతాలు మొదలయినవి సమాసాలలో ఉంటవి గనుక 'మూలశబ్దములు (head words?) గా వ్రాయవలెనన్న వారు, 'ఇతికర్తవ్యతా' 'ఇతికర్తవ్యతామూఢుడు' అనేవి 'మూల' శబ్దాలుగా వ్రాసినప్పుడు, ఎటోలోని 'ఇతి' వేళే శబ్దముగా ఎందుకు వ్రాయలేదు? 'అవాక్కు' క్రింద, 'అవాక్ముఖ' 'అవాక్ముఖి' కనబడవు. ఇటువంటి లోపాలు వందలు వందలుగా ఉన్నవి. అన్ని ఎన్ని చూపించగలనా?

32. ఈ నిఘంటువు నిర్మించినవారు గ్రంథాలలోనుండి సంస్కృత శబ్దాలు ఎత్తుకోలేదు; అపై మొదలయినవారు కూడ బెట్టినవి స్వీకరించినారు. ఆపని అయినా చక్కగా చేయలేదు, చూడండి. శబ్దాలన్నీ అకారాదంగా పట్టకలలో సిద్ధముగా అపై ని.లో ఉన్నవిగదా. అవి తెలుగుఅక్షరాలతో 'మక్కికి మక్కి'గా వ్రాస్తూ లేఖకులు కునికెచ్చు పద్ధతేమో అని ఊహించడమునకు కారణాలు కనబడుతున్నవి. 'అనవస్థిత' శబ్దమునకున్న 'అనశన' శబ్దమునకున్న మృదు 'అనవహ్వర', 'అనవాహ్చ', 'అనవాహ', 'అనవాయ', 'అనవేక్షి', 'అనవేక్షి', 'అనవేక్షా', 'అనవేక్షణం', 'అనవ్రేత' అనే శబ్దాలున్నవి. ఇవే అన్నీ సూర్య. ని. లో లోపించినవి. ఇట్లే, అన్ని పుటలలోను లోపాలు ఉన్నవని నమ్ముతాను. 'అనవాయ'నుండే 'అనవాయత'వచ్చినది.

33. అపై. ని. లో 'అన్న', 'అగ్ని', 'అగ్ని', 'అగ్ని', 'అగ్ని', 'అగ్ని', 'అగ్ని' మొదలయిన శబ్దములతో సమసించిన శబ్దాలు నేలకొలదిగా ఉన్నవి. (ఇట్టి 'సమస్త' శబ్దాలకు సూర్య. ని. కిర్తలు 'సమస్త' శబ్దాలని కనిపెట్టినారు. (చూ. పతక — పుటలు 7,9;) నాకు వింతగా ఉన్నది. ఈయన ఏనాడ్రుములో ఉన్నావా! సిద్ధాంతకాముడి చదువు కొన్నచారని కొండరిని నేను అడిగినాను: తమకు తెలియదన్నాడు; పోనీండి, 'సమస్త' శబ్దాలని వారు వాడినవిగలవే నేను సమస్తశబ్దాలనీ, సమాసాలనీ అంటున్నానని భావించవలెను.) ఈ సమాసాలు అపై.ని. లోనుండి వెళి సూర్య. ని. లో తెచ్చిపోసి నప్పుడు నూటికి యాభై, అయ్యైచొప్పున తిరిగిపోయినవి! ఇంతసేరగా! మాటలుకాని, మన్నుకాదే.

a. 'అంశకొతో' సమస్తమయినవి 160 ఉన్నవి; వాటిలో 77 సూర్య.ని. లోలేవు.

- b. 'అల్ప'తో సమస్తమయిన 60 శబ్దాలలో నాలుగుమాత్రీమే దీనిలో ఉన్నవి.
- c. 'ఇలా'తో సమస్తమయినవి దీనిలో లేనేలేవు. ఒక్కటయినా కనబడదు.
- d. 'అభి'తో చేరినవి అనేకమున్నవి. వాటిలోనివి కొంచెము దీనిలో ఉన్నవి. విడిచి నవి అప్రసిద్ధములు కావునుండీ! 'అభివ్యంజము' 'అభివ్యాదానము' వంటివి.
- e. 'అహ'తో చేరినవాటిలో అత్యల్పముగా దీనిలో ఉన్నవి. 'అహరిణము, అపకాశలే' వంటివి లేవు.
- f. 'అవ'తో చేరినవాటిలో 'అవలోమ' వంటివే అనేకము కనబడవు.
- g. 'అవశ'తో చేరిన వాటిలో 'అవశంగము,' 'అవశేంద్రియచిన్తి' వంటివే అనేకముగా లోపించినవి.
- h. 'అశ్వ'తో సమస్తమయిన శబ్దాలు ఇంచుమించుగా 120 ఉన్నవి. వాటిలో అరవై కన్న ఎక్కువగానే దీనిలో లుప్తమయినవి.
- i. 'ఋతు'తో చేరిన 26 సమాసాలలో కొన్ని మాత్రీమే ఎత్తుకొన్నారు. 'ఋతు సంహార' శబ్దము విడిచినారు చూడండి!
- j. 'అధర'లో చేరిన అధరస్పృశికము మొ॥ లేవు.
- k. 'అహన్'తో చేరిన అహరాగము, అహర్గణ, అహశ్శేష: మొ॥ ఎత్తుకోలేదు.
- l. 'ఏక' మొదలయిన సంఖ్యావాచకములతో సమస్తమయిన శబ్దాలు వందలు వందలుగా ఉన్నవి. వాటిలో వీరు విడిచినవి ఇన్ని అన్నీ అని చెప్పలేను.
- m. 'అన్న'తో చేరినవి 50 ఉన్నవి. వాటిలో 30 విడిచినారు. 'అన్నప్రాణి' లేదు.
- n. సంస్కృతములో 'సరి,' 'అధి' మొ॥ వాటికి సరి, 'అధి' అని రూపాంతరము లున్నవి. 'పరితాప' = 'సరితాప' ఇటువంటివి నిఘంటువులో న్యాయకిపోతే విద్యాధులను మోసపుచ్చినట్టవ్రతుండి; ఇవి ఊహించి కనుక్కోలేరు. ఆపైలో 'అధి వాస:' ఉన్నది. దీనికి 'ఉపరిష్టాదావరకం వాస:' అని అర్థంకూడా సంస్కృతభాషలో వ్రాసినదే ఉన్నది.
- o 'ఊర్వశీ' శబ్దము 'ఉర్వశీ' శబ్దానికి రూపాంతరముగా సూర్య. ని. లో ఉన్నది. ఆపై. ని. లో లేదు. ఊకారము ఏలాగున వచ్చినది? వేదములోను కావ్యనాట కాదులలోను 'ఉర్వశీ'

P. ఆ. పై. ని. లో, 'ఊర్ణనాభిః, ఊర్ణవాభిః' అనే శబ్దాలున్నవి. సూర్య. ని. లో 'ఊర్ణనాభము' ఊర్ణనాభిః' ఉన్నది. రెండోది ఎక్కడనుండి వచ్చినది? ఆ. పై. ని. లోని ఊర్ణవాభిః అనే శబ్దము 'ఊర్ణనాభి' అని పఠించి, దానిని 'ఊర్ణనాభి'గా తెలుగించినారా?

[ఈశబ్దము ఆర్యభాషాశాస్త్రజ్ఞానులయిన శాశ్వాత్య పండితులు సావధానముగా పరీక్షించినది. (చూ. A. Meillet: Introduction A L' Etude Comparative Des Langues Indo Europeennes; 1912, P. 371.) ఊర్ణశబ్దము ఇంగ్లీషులో Wool, లిథువాన్ లో wilna రష్యన్ లో volna. లాతీన్ లో velnus, గ్రీక్ లో lenos, పోలిష్ లో olann, చెక్ లో gwlan, 'నాభి'శబ్దము ఇంగ్లీషులో Weave. Web, woof అనేమాటలతో సంబంధముగలది. ఆర్యభాషలన్నిటిలోను webh అనే సామాన్యధాతువునుండి పుట్టిన శబ్దాలు చాలా ఉన్నవి. కొంచెముకాలముక్రిందట ఆసియ. మధ్యభాగమందు దొరకిన తొఖేరియా భాషాగ్రంథములో కూడా baf-ad అనేమాట కనబడినది. సంస్కృతములో ఈ ఊర్ణనాభి శబ్దముతప్ప మరిఒకటి. ఆ ధాతువునుండిపుట్టినది కనబడలేదు! ఇదిపోతే; ఎంతసవ్వమో! ఇట్టి శబ్దాలు చరిత్రకు ఆధారము!]

భాషాతత్వజ్ఞానులకు సూర్య. ని. వంటివి ప్రమాణము కావునదా, భాషాతత్వ వేత్తలకు 'ఊర్ణనాభికి' బదులుగా 'ఊర్ణనాభి' కనబడితే ఏమనుకొంటారు?

34. ఈ నిఘంటువులో కొన్నిశబ్దాలక్రింద వ్రాసిఉన్న వివరణములలో ప్రయుక్తమయిన సం. శబ్దాలు 'మూల' శబ్దాలుగాలేవు. 'అష్టభోగములు' అనే దానిక్రింద అక్షిణ(అక్షిణీ), 'అభిమానము'క్రింద 'ఆత్మగౌరవము', 'అందలము', 'క్రింద', 'అందోళ' ఉన్నవిగాని మూలపదాలలో చేరలేదు. 'అరాబు'క్రింద 'ఉపసాలము' ఉన్నది. అందుకు ప్రమాణము ఆంధ్రభాషాశాస్త్రము. అయితే 'ఉపసాలము' మూలశబ్దంగా లేదు. సంస్కృతములో ఇది ఉన్నదా? తెలియదు. 'ఉపశాలమ్' ఉన్నది; అది దీనిలో చేరలేదు. 'ఉపసాలాఖ్యయగు నరాబు' అనేపాఠముతప్ప! నిఘంటు నిర్మాతలు ఎవరికి నియుక్తమయినవిని వారుచేసి విడిచినారు. అందరూ కూర్చుండి అన్నిశబ్దాలూ చర్చించి నిర్ణీతమయిన శబ్దరూపము, అర్థము నిఘంటువులో వ్రాయలేదు. వ్యవస్థ లేకుండా పని జరిగినది; అస్తవ్యస్తమైనది. 'వెంకన్న వేమవరం వెల్లివచ్చాడు' అన్నట్లు.

85. శబ్దస్వరూపము వికృతమైనందుకు నిదర్శనము—

‘ఇహము సం. అవ్య’ అని వ్రాసినారుగాదా, విద్యార్థులు సంస్కృతమునందు “ఇహమ్” అనే రూపము ఉంటుందనుకోరా? “సం. ఇహ. అవ్య.” అని వ్రాయవలెను. “జగము. సం. వి.” అని వ్రాస్తే సంస్కృతములో “జగమ్” అనే శబ్దమున్నదనుకోవడమునకు కారణము కాదా? తెలుగులో ఇహమందు విశేష్యము.

86. వేరువేరు పరికృతులనుండి పుట్టి, వేరువేరు అర్థముగలిగి ఏకరూపము పొందిన శబ్దాలు అన్నిభాషలలోనూ ఉంటవి. అవి నేటి నిఘంటు నిర్మాతల పద్ధతిచొప్పున వేరువేరు “మూల” శబ్దాలు (Head words) గా వ్రాయవలెను. ఈ సూర్య. ని. లో అట్లు జరుగలేదు.

ఉ.అదుడు, (1) తినువాడు, (2) దాయము తీసుకొనువాడు. ఈ శబ్దము మూల శబ్దముగా వ్రాయడమే హాస్యాస్పదముగా ఉన్నది. ‘అన్న + అడు = అన్నాడు’ అనిన్ని ‘అన్న + అత్తై’, ‘అన్న + అడిక్’ అనిన్ని ఆస్తై ని. లో ఉన్నవి. (చూ. అన్నమ్) ‘అన్న + అదుడు’ అని సూర్య ని.లో వ్రాసినవారు భ్రమపడ్డారు. ఏదయినా ఈ అర్థమందు అడ్ ధాతువునుండి వచ్చిన శబ్దమిది. దాయాడు: అన్నది (దాయం ఆదత్తే) ఆ అనే ఉపస్థితో కూడిన ‘దా’ ధాతువునుండి వచ్చినది; అది జుహోత్యాదివర్గము లోనిది. స్లవికరణము. ‘అడ్’ అదాడి, లుగ్వికరణము.

అనుదితము, (1) చెప్పబడనిది. (2) ఉదయించినది. మొదటి అర్థమందు ‘వడ్, ధాతువునుండి వచ్చిన శబ్దము; రెండో అర్థమందు (అ + ఉడ్ + ఇతము) ‘ఇ’ ధాతువు నుండి వచ్చిన శబ్దము.

అనాశకము, అనాశము, అనుదారుడు, అరతి, మొ॥ ఇట్టివే. అర్థాలు, వ్యుత్పత్తులు వేరయినప్పడు వేర్వేరుగా వ్రాయడము ఉత్తమపద్ధతి. ఇంగ్లీషులో (tent) అనే మాటకు నాలుగర్థాలున్నవి. నిఘంటువులో నాలుగు వేర్వేరు మాటలుగా ఉన్నవి. అట్లే (sound) అనేరూపముగలవి నాలుగుమాటలుగా ఉన్నవి.

87. ‘అధివసించు, సం. అ. క్రి. నివసించు’ దీనికింద వ్రాసిన ప్రయోగాలలో స. క్రియగా ఉన్నది. సంస్కృతమందు ‘ఉపాస్వధ్యాజ్ వసః’ అనేసూత్రము చొప్పున,

అధివన్, ఉపవన్, అనువన్- ఇవి స. క్రి. అధిష్ఠించు, స క్రి. అవి వాగ్విసినారే, దాని వంటిదే అధివసించు. 'అధిశేజ్ స్థానాం కర్మ' 'కర్మగలది' సకర్మకము.

ఆశంక . మీది ఎనిమిది పేరాలలో చూపించిన దోషాలకూ, లోపాలకూ ఉత్తర వాదు లేవరు ?

38. కీ. శే. కళాపరిపూర్ణ వేదం వేంకటరాయశాస్త్రిగారు ఈనిఘంటువు నిర్మించ దానికి పూనుకొని, కొంతవనిచేసినారుగదా. వారు అప్పుడు ప్రకటించిన నిఘంటు స్వరూపదిక్రదర్శన పత్రముల (Specimen pages)లో ఉదాహృతమయిన సంస్కృత శబ్దాలలో కొన్ని సూర్య. ని. లో లేవు. ఉ:—అంగాధిపుడు, అంగపూర్వము, అంగప్రశమనము, అంగమంత్రము:—

'అంగము'కింద పంచాంగములు, షడంగములు, సప్తాంగములు, అష్టాంగములు, అంగ యజ్ఞము. అంగుడు, అకారము, ఆకోకేరము:—లేవు. 'అంగ' వాడవలెను' వాగ్వి, భవిష్యత్పురాణము చూచి విచారము వాగ్వివాదముగా తెలియజేసినారు భాస్కరిల వారు. వారికోరిక నెరవేరలేదు. అప్పుడు సూర్య. ని. రచించిన పండితులు ఆశ్చర్యమొందినారు. భవిష్యత్పుర పురాణము చదివి, అపరితేవిధానము వాగ్వివాదమునకు దారితీసినారు కాబోలు. వాచస్పత్యములో ఉంటే ఎత్తుకొనివెత్తురు. అర్కవివాదమునకింద కశ్యప సంహితలోని శ్లోకాలు వ్రాసినారు. అనిష్టానుబంధకింద కాండవీధిలోని వాక్యము వ్రాసినారు. 'అశ్వేనము'కింద గణపత్నయహోదధిలోని శ్లోకాలు వ్రాసినారు. ఈలాగుననే అనేక సంస్కృత శబ్దాలకు పరియోగాలు సంస్కృత గ్రంథాలలోనివే, వాచ.నుండి ఎత్తివ్రాసినారు. వాటికి తెలుగున అర్థంలేదు. ఎవరికోసము ఈశామి అంతా! ఆశ్లోకాలకు అర్థం తెలుసుకోగలవానికి ఈనిఘంటువు ఆస్కరలేదు.

39. శ్రీ విద్యావాచస్పతి కొట్ర శ్యామలకామశాస్త్రిలవారు రచించి ప్రకటిస్తూ ఉన్న 'అంధ్ర'వాచస్పత్య' మనే నిఘంటువులోనున్న సంస్కృత శబ్దాలు కొన్ని సూర్య. ని. లో లేవు:— ఉలంగవము, ఉలూకిగతి, ఉలూకారి, ఉలూకిని, ఉకము, ఉలూ ఖకము, ఉలూఖల మర్కల న్యాయము, ఉలూఖల శేషన్యాయము, ఉలూత సం. వి. ఆ శ్రీ. (సూర్య. ని. లో 'ఉలూతము' మాత్రమే,) ఉలూగ్ని, ఉల్కుకిని, ఉల్లీక, ఉల్లాల్యము, ఉల్లాలాశ్రయము, ఉల్లాహిత్యము (దృష్టిభేదము).

40. స్మృతులలోను, దర్శనములలోను, వ్యాకరణములలోను, వైద్యము, జ్యోతిషము, మొ॥ శాస్త్రాలలోను ఉన్న పారిభాషిక పదాలలో కొన్ని ఉన్నవి, కొన్ని లేవు. వ్యవస్థపర్చుకొని శబ్దాలు ఏరు ఎత్తుకోలేదు. ఆపై ని. లోను, వాచ. లోను ఉన్నవన్నీ ఏరు దీనిలో చేర్చలేదు. 'అభావ' శబ్దము గురించి చాలా వివరణము ఆపైలో ఉన్నది. సూర్య. ని. లో రెండుపంక్తులున్నవి అభావము నిర్వచించకుండా 'అత్యంతాభావము' క్రింద ఉదా. వాగినారు; 'అన్యోన్యభావము' క్రింద ఏమీలేదు. ఈలాగుననే తక్కిన విషయములున్ను. శ్రీ నాగపూడి కుప్పసామయ్యగారు ఈ విషయమై మొగమాటము లేకుండానే హిందూ పత్రికలో తమ అభిప్రాయము ప్రకటించినారు. సూర్య. ని. లోని తెనుగుమాటలలో 'అవకతవక' అనేమాట లేకపోవడము పెద్ద లోపముగా వారికి కనబడినది. అది ఆంధ్రదేశమందంతటా, అందరూ, ఆబాలగోపాలం, వాడుతున్నారనిన్ని అవనిహార్యమనిన్ని, అది తెలియజేసేభావము, బోధించేమాట మరి ఒకటి లేదనిన్ని వాగినారు. అట్టివారు ఈలాగున వ్రాయడము నాకు ఆశ్చర్యమున్ను ఆనందమున్ను కలుగజేసినది. వారికి ఈశబ్దముయొక్క లోపము ఏలాగున తోచినది? ఈ నిఘంటువు 'అవకతవక'గా ఉన్నట్టు వారికి తోచిఉండును. ఆశబ్దము ఉన్నదా లేదా అని నిఘంటువుచూచి ఉండును. అది కనబడకపోయినందున వారికి అది లేకపోవడము పెద్దలోపముగా తోచిఉండును. నాకూ అలాగుననే తోచింది. తోచిన అభిప్రాయము సహేతుక మయినప్పుడు మొగమాటము లేకుండా తెలియజేయడము తప్పుకాదు. విమర్శచేసేవానికి అది విహితకృత్యము. ఈఅభిప్రాయమును దృఢీకరించే విషయము మరొకటి దిగునను వ్రాస్తున్నాను; చిత్రించండి.

41. మీదను 13 వ పేరాలో 'గుడ్డెద్దు చేస బడ్డట్టు' ఆపైని. లోనుండి వైదిక శబ్దాలు కూడా ఈ నిఘంటువులో చేర్చినారని వ్రాసినారు. వైదికశబ్దాలు చేర్చడము తప్పని నేను నిందించలేదు. అన్నీ చేర్చవచ్చును; గ్రంథము మరింత పెద్దదవుతుంది. ఆపై ని. లో ఉన్నవికావా? అయితే, అనిఘంటువులో అవి వైదికమాలని తెలియజేసే గురుతులున్నవి, దీనిలో అట్టి గురుతులులేవు. అందుచేత తక్కిన సంస్కృత శబ్దముల వంటివే అనుకొని వైదికశబ్దాలు విద్యార్థులు ప్రయోగించి నిందపాలు కావలసివస్తుంది. అందు కు తరవాదులు ఈనిఘంటు నిర్మాతలు.

42. శబ్దానుశాసనముచేసిన ఆచార్యులు శబ్దాలన్నీ, 1. వైదికములనీ, 2. లౌకికములనీ, రెండువిధములుగా విడదీసినారు. వేదమందుమాత్రమే ప్రయుక్తమయిఉన్న శబ్దాలు వైదికములన్నారు. లోకములో అందరూ వాడుకొనేవి లౌకికములన్నారు. “లోకే విదితాః=ఝటితి (=శ్రీవణమాత్రేణ) ప్రసిద్ధాః లౌకికాః” అని పతంజలిన్నీ, ‘యే లోకయాత్రాహితవో భాషాశబ్దాః తైశేవ లౌకికత్వం ప్రసిద్ధమ్’ అని కాశికాకారుడున్ను అన్నారు. వేదములోని శబ్దాలు అన్నీ మంత్రాదృష్టకాలములో, ఆచారగోచారం, అందరికీ తెలిసినవే అయినా అంతకంతకు భాష మారిపోయినందున, వేదములోని కొన్ని శబ్దాలు వ్యవహార భ్రష్టములయినవి. అవే వైదికములు. వేదాధ్యయనము చేసేవారికి అవి సుపరిచితములైనా ఇతరులకు తెలియవు. లోకయాత్రాకోసము ఏర్పడ్డ లౌకికభాష అందరికీ సామాన్యమయినది. దానిలో వైదికశబ్దాలు చేర్చగూడదు. అంతకంతకు ఈ “లౌకికభాష” కూడా మారిపోయి వ్యవహారభ్రష్టమయి, పాలీ మొదలయినవి ఏర్పడ్డవి. అయినా పూర్వాచార్యులు అనుశాసించిన భాషలో గొప్ప గ్రంథాలు రచితమయి ఉన్నందున, పండితులు వారి అనుశాసనముచొప్పున ఆభాష అభ్యసించి, నేటికిన్ని మన దేశమందు గ్రంథాలు రచిస్తుండన్నారు. ఆభాషవేరే ‘సంస్కృతము’. వైదికభాషవలెనే సంస్కృతముకూడా వ్యవహారభ్రష్టమైనా, పూర్వులుచేసిన నియమముచొప్పున ఆ రెండున్ను కలియకుండా నేడున్నవి. కాళిదాసుపంటి కవి ‘త్రియంబకమ్’ అనే వైదికశబ్దము ప్రయోగిస్తే పండితులు సందించినారు. లౌకికభాషలో ‘త్రియంబకమ్’ అనవలెను. రెంటికీ భేదము ఎంత స్వల్పమో చూచినారా? ‘త్రియంబకం యజామహే’ అని బ్రాహ్మణులు నేటికిన్నీ చదువుతూనేఉన్నారు. అయినా ఇప్పటివారు రచించే శ్లోకములలో ‘త్రియంబకమ్’ అనవలెనుగాని ‘త్రియంబకము’ అనగూడదని నియమమున్నది. సూర్యునిలోని ‘అగువు’ అనే శబ్దము ‘అగుః’ యొక్క రూపము. ‘అగుః’ వైదికశబ్దము. అది సంస్కృతములోనైనా వాడగూడదే; తెలుగులో వాడవచ్చునా? ఆశబ్దము ‘వైదికము’ అనిస్పష్టముగా తెలియజేసే గుర్తుపెట్టకపోతే శబ్దరూపమునుబట్టి అది వైదికమని ఎవరూ తెలుసుకోలేరు. ‘అగుః’ వలెనే కనబడుతున్నవి ‘చిత్రగుః’ ‘శబలగుః’ ‘తిష్ఠద్గుః, వహద్గుః’; ఇవి వైదికములుకావు. ‘అయన్

మయ' వైదికము, 'అయోమయ' లౌకికము. త్యక్తధాతువునుండే 'త్యజన్' 'త్యాగః' వచ్చినవి; మొదటిది వైదికము. తన్ ధాతువునుండే తనయః, తనయా, తనః, తనా వచ్చినవి; కడపటిరెండున్నూ వైదికములు. 'అరాతిః' లౌకికమయినా 'రాతి' వైదికము. సమాసములలో కూడా ఇట్టిభేదమున్నది. 'అంతఃపురం' వంటిదే 'అంతఃపాత్రీమ్' అయినా అదివైదికము. దానిలో 'యామ' దూర్ఛి, 'అంతర్యామ పాత్రీమ్' అంటే తప్పులేదు; వైదికముకాదు, లౌకికము. 'అశ్మేన్' ఒక అర్థమందు వైదికము, మరియొక అర్థమందు లౌకికము.

'అంతః'తో చేరిన సమాసాలలో అంతరువ్యం, అంతఃపేయం, అంతఃకథ, అంతర్ విద్వన్, మొ॥ వైదికాలు. సమాసాలు, తత్త్వతాలు, క్రిదంతాలు, స్త్రీలింగాలు మన యిష్టమువచ్చినట్టు కల్పించి ప్రయోగించగూడదు. ఆపై ని. లో అన్ని సమాసాలు వ్రాసినారు; వాటిలో ఏవి వైదికములో తెలియజేసినారు. ఈ నిఘంటువులో 'అవక తవక'—నిఘంటునిర్మాతలు ఏనియమముచొప్పున ఆపై ని. లోని మాటలు ఎత్తు కొన్నారో తెలియదు. జనసామాన్యముకోసము ఏచితిమైన ఇంగ్లీషునిఘంటువులో వ్యవహారభిష్టమైన శబ్దాలుండవు. ఉంటే, అవి అట్టివి అని నిర్మాతలు స్పష్టముగా నూచిస్తారు. 'Obsolet, archaic' అనే అని పేర్కొనెట్టి పాతఇంగ్లీషు మాటలు నేటి ఇంగ్లీషులో కలియకుండా విడిచిపెట్టినారు. మన తెలుగులో 'నావుడు,' 'అనవుడు,' అరుగు దెంచు,' 'చనుదెంచు' లౌకికములో ఎవ్వరూ వాడకపోయినా భారతము చదువు కొన్న పండితులు తమకు తెలుసునని నేటిగ్రంథాలలో వాడుతున్నారు. వేదాలు జిహ్వగ్రమందుంచుకొన్న ఆచార్యులు వైదికశబ్దాలు లౌకికభాషలో కలియకుండా అనుశాసించినారు. ఛానరు, షేక్స్పియరు బోధించగల ఇంగ్లీషుపండితులు పాతపద్యమాటలు తాము వాడరు. విద్యార్థులు వాజితేతప్పుగా నిరాకరిస్తారు. 'దేశ భాష' అంటే ఏమిటో, లౌకికభాష అంటే ఏమిటో పతంజలి మొ॥ ఆచార్యులు అందరూ చెప్పినారు; స్వీట్, వైల్డ్ మొ॥ ఇంగ్లీషుపండితులు చెప్పినారు. తెలుగు పండితులకు అది తెలియదా? బోధపడదా?

(నాగమ)

వి హ్వా ల త

శో మ రా జా ప ల్లి వెం క ట రా మ య్య

౧

ప్రేమ సనున్ వెసం బొదివి పిల్చుచు వచ్చును వాడనూపురో
ద్దామ ఝళంఝళార్భటిపథాల యటన్, మొగము స్కలించి నే
నే మిది యంచు జూడ నయే కనరాదు గదా! వచ్చి ము
ద్రామలకేళి చెని గుర్రాక మరంగు నెడండ కడగా—

౨

ఈ యెదలోన తీయనిది యేదియో హాము ఉద్భవెల్లి ఆ
ప్రాయనలీలగా మెరసి యాత్మకు చిక్కక మెల్లమెల్ల చే
చాయల కండకుండ నగనమ్ముగ నానలు నివిహావు నీ
మాయలమారి చిక్క దొకిమారయినా. యిది యేమి చిత్రమో!

౩

తీయని యే తలంపులనో తీయక తేలుచు నెప్పుడైన నై
హాయన నీమలోన భవభాంబుని బాలురతోడ నాడు నా
కీయెడ వెచ్చిపెట్టితిని యీహృది దూసుకుపోవునట్టి బా
ధాయతి దీనితో హృదయమంతయు పుండయిపోయె బో చెలీ!

౪

ఇంపులు గూర్చు వన్నెలను ఈ హృది యంతయు దోచినైచి రా
గింపుల నోడ విప్పి చెలి నేనొ రసభ్యను లాలపించి మో
హింపగజేసి మింట చనుదే; మొయిరేకల చూపకుండ నా
పెంపుడుకన్నెచిల్కొనొ, దవీయస్సినై, మనసాప్పెనే, అహో!

క దంబ క న్య క

ది గు మ ర్తి రా మా రా వు

అకస్మాత్తుగా నేను అంపావూరు వెళ్ళవలసివచ్చింది. సాయంకాలం రైల్వేవైట్ రాత్రి తొమ్మిదిన్నరకి తాల్పురా చేరుతుంది. అక్కడనుంచి ఎనిమిదిమైళ్ళు నాటుదారి అంపావూర్లోకి పోవడానికి. రాత్రి ఒళ్ళు దొరుకతవో లేదో స్టేషన్లో! ఈ సాయం కాలం రైల్వే వెళ్ళకపోతే రేపుపొద్దున్న రైల్వేవెళ్ళాలి. మధ్యాహ్నానికికాని అంపా వూరు చేరలేను. అవసరకార్యంకదా. సాయంకాలంరైల్వే బయలుదేరిడానికే నిశ్చ యించాను.....తాల్పురా సమీపిస్తున్నకొద్దీ సముద్రపుగాలి బాగా వీస్తూ వున్నది. స్టేషనులో నేనొక్కడినే దిగిన ప్రయాణికుడులాగావున్నాను. అనుమానించి నట్టుగానే ఒళ్లేవీ స్టేషనులో దొరకలేదు. పగలుబండీకేకాని రాత్రిబండీకి సాధారణంగా ప్రయాణికులు వుండరట. ఒళ్ళు రాత్రి సాధారణంగా దొరకవటం సరే, స్టేషనులోనే రాత్రి ఒడుకోడానికి నిశ్చయంచేసి మూట, జంబుకానా ప్లాట్ ఫారం మీద బెంచీవుంటే దానిమీద పడవేసి, కట్టివేస్తూవున్న టీదుకాణంనద్దకు పోయాను. అద్భుతవశాత్తూ టీ అయిపోలేదు. టీ పుచ్చుకుంటూ దుకాణ దారుతో మాట్లాడినప్పుడు తెలిసింది; ఈ స్టేషనులో విపరీతంగా దోమలున్నట్టు. అవును, చిల్కాసముద్రం యిక్కడికి దగ్గరే. చుట్టుపక్కల యిండుమిండు అంతా అడివిప్రదేశం.

'యిప్పుడే బయలుదేరి అంపావూరు పోయేదా' అని అడిగాను. అంపావూర్లో అట్టే దోమలబాధలేదట. జంతుభయంలేదు కాని రస్తాలో సందడి ఏ మాత్రంమూ వుండదు; ఒంటరిగా వుంటుందని అతను చెప్పినాడు. ఉండడమా ఈరాత్రికి, అంపా వూరు పోవడమా అని కాస్త ఆలోచనలో పడేటప్పటికి చంద్రుడు పైకవచ్చినాడు. యిక్కడ విస్తారంగా పెరిగివున్న చౌకుచెట్లమధ్యనుండి చాలా వింతగా కనిపిస్తున్నాడు. చంద్రునిముఖము పాలిపోయినట్టుగా వున్నది కాని చాలా మృదువుగా వున్నది.

నాలుగు నిమిషములు కూర్చున్నానో లేదో అప్పుడే ఘీంమంటూ దోమలు చెలరేగి నాయి. వెంటనే నిశ్చయముచేసి మూట పట్టుకుని బయలుదేరాను. ఒక్కరేరోడ్డు; మరేమీ చీలికలు లేవు; సందడి లేకపోతేఏమి? వెన్నెలకూడా వున్నదికదా.

నడకవమీ ఆయాసంగాలేదు. వెళ్తున్న కొద్దీ చౌకుచెట్లు హెచ్చవుతూవున్నవి. గాలికూడా జోరుగావీస్తూవున్నది. చౌకుచెట్ల మధ్యనుండి గాలిచేస్తూన్న శబ్దమూ, సముద్రపు కెరళాలధ్వనీ కలిసి సవితరౌదతప్ప మరే అలికిడిలేదు. రెండోమైలురాయి దగ్గరమట్టుకూ ఏవోపిట్టలు సన్నచూచి గూటినుండి బైటకువచ్చి తెక్కలు రెపరెప కొట్టి మళ్ళీ గూటిలోదూరవి. మూడోమైలురాయి సమీపంలో రెండునక్కలు మెరుస్తూన్న కళ్ళతో దారిలోనిలబడి నేను దగ్గరకిరాగానే చౌకతో బల్లోకి పారిపోయి నవి. అంతే మళ్ళీ అంతానిశ్శబ్దమే. వెన్నెల చీలికలుచీలికలుగా దారిలో ప్రవహిస్తూ వున్నది. యింకా అయిదుమైళ్ళువున్నది అంపావూరు. నాలుగోమైలురాయి దాటి పోయాను. ఐదోమైలురాయి సమీపించకముందే రోడ్డు మళ్ళుపుతిరుగుతుంది. ఆ మళ్ళుపుదగ్గర పెద్ద కదంబవృక్షంవున్నది. చెట్టుకింద పక్కపడిచిపట్టుగా చిన్న యిసుక దిబ్బవున్నది. ఆకులమధ్యనుండి చంద్రుడు బహు ప్రశాంతంగా కనిపిస్తున్నాడు. ఒక్కఘడియ విశ్రామిద్దామని చెట్టుకింద మూటదించి, యిసుకమీద చేరిలిలచుకున్నాను. బంతులవలెవున్న కదంబపూలనుచూస్తూ పరధ్యాసంగా చెట్టుమీదికిచూచాను. పళ్ళు ఝల్లుమన్నది. యిదిఏమి భ్రమా, నిజమా? యశోవర్షములోవున్న కన్యక ఒక్కడై చెట్టుకొమ్మలలోనుండి నాదిక్కుగా చూస్తూఉన్నది! నా విస్మయము, తీవ్రపాటు చూచికాబోలు, 'భయపడకు, కేనూ, కదంబ కన్యకను' అని నవ్వుతూ ఆ బాలిక నన్ను సంబోధించినది. ఆమె ప్రసన్నవదనమూ, నెమ్మన్న సమాటలూవల్ల నాభయము తీరినదికాని చాలా ఆశ్చర్యమువేసినది. ఈ కదంబకన్యక ఎవరుచెప్పా! యింతరాత్రివేళ యిక్కడవున్నది? అని ఏమేమో అనుకుంటూవుండగానే ఆమె తిరుగ అన్నదికదా! 'నాకథ చెబుతాను. వింటావా?' అని.

'అట్లాగే' అన్నాను.

'నరేకాని నా వయస్సంత అనుకుంటావు' అని చనువుగా అడిగినదామె.

'మంచి యౌవనవయస్కురాలివి' అన్నాను.

'నా వయస్సు అరవై ఆరు సంవత్సరాలు తెలుసునా' అని ఆమె నవ్వుపాగినది.

నాకు చాలా ఆశ్చర్యమువేసింది. అరవై ఆరు సంవత్సరాలు వచ్చినా యింత పడుచు తనములో ఎట్లాఉన్నదిచెప్పా?

ఆమె తిరుగ అన్నదికదా 'ఆశ్చర్యముగా వున్నదికదా? కాని ఎంతకాలంలో భృతి సంవత్సరమూ నా పుట్టినదినం వస్తుంది. నాకు మరేమీ పండుగలూ,

పర్వాలూలేవు. వసంతకాలంలోనే పుట్టినదినం; పుట్టినదినమే పర్వదినం; అప్పటి నుంచీ మళ్ళీ ఎప్పటిబాల్యమూ పొందుతాను. అందుచేతే పుట్టినదినానికి — వసంత కాలానికి నేనెప్పుడూ ఎదురుచూస్తువుంటాను.'

'అయ్యో, సంవత్సరాలు గడిచిపోతూవుంటే వృద్ధాప్యం వస్తుంది; దానిని చింతింపడమా?'
'ప్రతి సంవత్సరమూ యౌవనత్వము పొందుతూవుంటే చింత ఎందుకు? కొత్త ఆకులూ, కొత్తపువ్వులూ పూర్వం ఎట్లావున్నానో యిప్పుడూ ఆలాగేవున్నాను.'

'అవును, ప్రతీసంవత్సరమూ నూతన యౌవనము ఎందుకు రాకూడదు?' అని నాలో నేనే అనుకున్నాను. 'సుమారు యిరవై సంవత్సరాలవుతుంది. యిలాగే వెన్నెల రాత్రి. రెండేళ్లబండిమీద ఒక యువకుడూ, యువతీ - నూతన దంపతులుకాబోలు. ఈదారి నేవస్తూ యిక్కడేఆగి కులాసాగా ఖబుర్లుచెప్పుకుంటూ కూర్చున్నారు. అప్పు డా యువకుడు యువతినద్దేశించి 'అదుగో చూచావా చంద్రుణ్ణి. కదంబచెట్టు కొమ్మల్లోంచి నిన్ను చూచే సవ్వతున్నాడు' అంటూ ఆ అమ్మాయి ముఖాన్ని నెమ్మదిగా తనచేతుల్లోకి తీసికొని చంద్రునికేళి తిప్పిచూపించాడు. ఆ అమ్మాయి సిగ్గుపడి సవ్వతూనే అన్నదికదా! 'ఐన్ను చూచి ఎందుకు సవ్వతాడు? నిన్ను చూచే సవ్వతున్నాడు'. యిట్లాఅని యిద్దరూ పాపం ఆ చంద్రుణ్ణే మఱిచిపోయి మళ్ళీ ఖబుర్లు చెప్పుకుంటూ కూర్చున్నారు.'

'మరి నిన్నువాళ్ళు చూడలేదూ? నీవై నా వాళ్ళని పలకరించలేదా?'

'ఖబుర్ల సందడిలో నన్నెక్కడ చూచేరు. అంతసేపాగా మాట్లాడుకుంటూవుంటే మధ్యనేనందుకు అడ్డురావడం అని పలకరించలేదు. కాని మంచి కదంబపుష్పాన్ని మటుకూ వాళ్ళిద్దరిమధ్యా పడవేశాను.'

'అప్పుడు వాళ్ళేమిచేశారు?

'అప్పుడేనా వాళ్లు నాకేళిచూస్తేదూ. ఆ అమ్మాయి మాట్లాడకుండా ఆపువ్వనుతీసి ఆమెతలలోగుచ్చి ఆమెతలని తన వక్షస్థలానికి లాగుకొని దీర్ఘముగా పుష్పపరిమళాన్ని ఆఘ్రాణిస్తూ కూర్చున్నాడు. యిరవై సంవత్సరాల క్రోడతీ సంగతి. ఎప్పుడో కాని యిట్లా ఎవరూ రాత్రొళ్లురారు. మళ్ళీ యిన్నాళ్ళకు నీవొచ్చి యిక్కడేకూర్చున్నావు. వింటున్నావా?' అంటూ నామీద యిన్ని కదంబపువ్వుల్ని రాల్చింది.....
.....కాని యిది ఏమిటి! మళ్ళీ ఏదేనా భ్రమ కాదుకదా! తాల్పురానుండి అంపావూరు పోయేరోడ్డ! రెండుకొలనుండి చాప చుట్టుకువస్తున్నట్టుగా మెల్లిగా

చుట్టుకుంటూ ఈ కదంబ చెట్టుదగ్గరకే వస్తూంది. నా వల్లు మళ్ళీ ఝల్లుమంది.

‘భయంలేదులే. మరెవరూకాదు. రోడ్డుతాత వస్తున్నాడు. చాలా వృద్ధుడు. మంచి మంచికథలు చెబుతాడు’ అని కదంబకన్యక అన్నదో లేదో యింతలోకే వణుకుతూ, వంగిపోయిన నడుముతో బహు వృద్ధాప్యంలోవున్న రోడ్డుతాత దగ్గరికా వచ్చి కదంబకన్యకను పలకరించి యింతలోనే నన్ను చూచి సమస్కరించి కట్టను ఆచుకొని కూర్చున్నాడు. నేను విస్మితుడనై పోయాను. ఎంతవృద్ధు ! .....

‘బాబూ, నేనూ; తాల్పురా—అంపాపూరు రోడ్డుతాతను. చాలాకాలమై యిక్కడే నివాసము.

ఎప్పుడోకాని తమబోటివారు రాదు. రాతిగిల్లు బొత్తిగా సంచారంవుండదు. కాని ఎవరువచ్చినా ఈ అమ్మాయిదగ్గరే విశ్రామిస్తూ కూర్చుంటారు. మంచి యోగ్యురాలై నప్పిల్ల బాబూ. కష్టం సుఖం మాట్లాడుకోడానికి యిలాగే ఎప్పుడైనా రాతిగిల్ల సంచారమూ లేని సమయముచూచి ఈ పిల్లవద్దకి వస్తూవుంటాను.

కదంబకన్యక అన్నది. ‘తాతా ! యిప్పుడే నాకథ చెప్పాను. కానీ నీకొచ్చినన్ని కథలు నాకురావు. నీకథకూడా చెప్పమరి.’

‘పిల్లవాళ్ళు మీరు కథలు చెప్పకోండి. ముసలివాణ్ణి నాకథఏమిటి వింటారు’ అని బొక్కపల్లతో వణుకుతూ అన్నాడు రోడ్డుతాత.

‘చాలాముసలివానివలె వున్నావే తాతా. నీవయస్సెంతవుంటుంది?’

‘పురాతనమైనవాణ్ణి బాబూ, అశోకచక్రవర్తికాలంలో పుట్టాను.’

‘ఏమిటి! అశోకచక్రవర్తికాలంలోనా?’ నిర్భంతపోయాను.

‘అవును బాబూ అనేక రాజ్యాలు, కఱవలూ, వఱవలూ, కల్యాణాలూ చూచినవాణ్ణి. కష్టం సుఖంచాలా అనుభవించానుబాబూ. మహాస్త్రిభువు, అశోకచక్రవర్తి. ఆయన భిక్షేకదాబాబూ ! ఆయనకాలంలో జన్మించిన వాళ్ళమే యింకా కొద్దిమందిమి అక్కడక్కడ నిలిచివున్నాము. సరేంద్రీపురం—మహేంద్రాద్రి తాత విసేవుంటారు బాబూ. అతనూ ఆకాలంలో పుట్టినవాడే. ఈమధ్యకాలంలోనూ పుట్టినవాళ్ళున్నారు. కాని నశించినవాళ్లే హెచ్చు. ఆకాలంలో మంచిదిశలో ఉండేవాణ్ణి. పెద్దపెద్దసేనలు, ఆర్మీకులు, పరివారాలు అనేకమంది నామీదుగానే వెళ్లేవారు. ఎంత సంచారమున్నా లక్ష్యముండేదా. మధ్యకాలంలో చాలా చితికపోయాను. నన్ను చూచేదిక్కే లేక

పోయిందిబాబూ. నా దేహంలో యిటువలెనూ పోయింది. అయినా ఉన్న కొద్ది సంచారానికీ ఎప్పుడూ నా శక్త్యానుసారమూ నేనచేసినవాణ్ణి. అయ్యా! వర్ధనులవారి కాలంలో.

‘ఏ వర్ధనుడూ?’

‘హర్ష వర్ధనులు’ గొప్ప ప్రభువు. బహు పుణ్యాత్ముడు. యిలాగే ఓరాత్రి పల్లకిలో కూర్చోని ఒక రాజకుమార్తె వస్తూవుంది. ముందు అశ్వముపైని రాజకుమారుడూ వెనుక పరివారికులూకూడా వస్తూవున్నారు. యిటువలెవునుండి అనేక భృత్యులూ, ఆయుధములతో ఒక దొంగలనాయకుడు ఈ వార్త తెలిసికాబోలు పొంచి పొంచి రాసాగినాడు. గుండె రుల్లుచున్నది. ఎప్పుడూజరిగిన ఘోరము నా యెదుటనే జరుగుతుండేమో అని బహు చింత పొందాను. అయినా, నా కర్తవ్యము చేతనైనంత సరకూ చేయవలెనని నిశ్చయం చేసుకున్నాను. అప్పుడిక్కడ ఈ చాకు చెట్టులేవు. కాని అంపావీరులని చిన్నగడ్డ ఒకటి ఈ పక్కనే పాకుతూవుండేది. యిక ఆలసిస్తే ప్రమాదిస్తానని ఖుట్టి ప్రయత్నంచేసి ఈ చేరువనే యిప్పుడు ఆరోమైలురాయివుండే అక్కడ భూమిలోనికి దిగబడిపోయాను. బాగా పల్లమయ్యేవరకూక్రింగిపోయినాను. అప్పుడా అంపావీరు యిటుతిరిగి పెద్దపడితో నామీదుగా ప్రవహించింది. పొంచి పొంచి వస్తూవున్న దొంగలగుంపు అడ్డుగా ప్రవహిస్తూన్న ఏటినిచూచి యిక్కడ ఈ ఏలేమిటి? దానికాని తప్పిపోలేదుకదా అని సందేహపడి తొందరగా ఏటిఎగువకు వెళ్ళిపోయారు. నేనుమళ్ళీ యథాప్రకారంగా నడుమును తిన్నగాచేసినాను. అంపావీరు తిరుగా దానిదారిని అది ప్రవహించింది. కాస్తనేఏటిలోనే రాజకుమారుడు, రాజకుమార్తె, పరివారికులూ మరేప్రమాదమూలేకుండా వారిదారినిపోయారు. బాబూ! లేకపోతే ఎన్నడూలేనిది ఎంతమాటపడిపోదును. మీదయవల్ల ఎప్పుడూ ఎవరికీ ఈదారిని హానిజరుగలేదు. గజభటులు, ఆశ్వికులు, పల్లకులు, రకరకాల వాహనాలు, తమ దయవల్ల ఈమధ్య రెండుమూడు మోటారుకార్లు, అనేకము చూచినాను. యిప్పుడు ముసలివాణ్ణియిపోయినాను. అనేకవంతలు, అనేక కొత్తవంతలు వింటాను. మాకాలంలో సంగతులునేకు. నిన్నకాక మొన్నపుట్టింది ఈ కడంబమ్మ, మాకాలపు కథలన్నీ చెప్పమంటుంది, అమ్మాయితోకాకపోతే ఎవరితో చెప్పకోనుబాబూ! నన్ను పలకరించి నాకథలు వినేవాళ్లు ఈ కాలంలో ఎవరున్నారు? యిన్నాళ్ళకీ మీ రొకరువచ్చి దయవుంచివున్నారు, అయ్యా! యింతకాలమయిపోయింది. యింకా జీవించేవున్నాను. యింకా ఎంతకాలము వుండాలో? భగవంతుడి నిర్దేశము తప్ప

తుందా? ఎంతపటుత్వము తగ్గిపోయి ఎంతవృద్ధుడి నయిపోయినా, జీవమువున్నంత వరకూ పధికులసేవ యధావిధిగా చేయక తప్పతుందా. యింతకూ ఆపరమాత్ముని దయ.

‘ఏమితాతా, యివాళ అంత విరక్తితో మాట్లాడుతున్నావు? చూచేవామరి! యింత కాలమువుండబట్టేకదా యిన్ని కొత్తసంగతులు యిన్ని వింతలూ చూస్తున్నావు. ముందుకే యింకా ఎన్నివింతలు వస్తాయో’ అన్నది కదంబకస్యక సవ్యతూ.

‘ఏమివింతలు, ఎంతనిచూచేది. ఎంతమంది ప్రభువులు, మహానుభావులు వెళ్ళిపోయారు. యింకా ఈ దేహాన్ని అంటి ఎంతకాలంవుండేది. యింతకూ నావల్ల ప్రయోజనం వున్నంత వరకూ స్వామినన్ను కదలనివ్వకుదా. యింతకాలము సేవచేసి యికమాటపడి పోతానా, పిల్లమ్మా! తమాలకస్యక నీక్షేమం అడిగింది. చెబుతానులే బాగున్నావని ‘తమాల అడిగిందే? చాలాచాలా అడిగానని చెప్పి. తాతా రేపుకూడా వస్తావా?’

‘అలాగేనమ్మా. బాబూ! యిక వెళ్తాను. ఏమో ఏసంచారముంటుందో! చిత్తం సెలవు’

రోడ్డుతాతకధివింటూ వింతస్మృతులు, వింతభావాలలో నిమగ్నుడనైఉన్న నేను చకితుడనై లేచి, నేనూ సెలవు తీసుకున్నానోలేదో అప్పుడే మెల్లిగా చాపశరుచు కుంటున్నట్టుగా రోడ్డుతాత పరుచుకుంటూ సాగిపోయినాడు.....

‘ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నావు? ఎంతమంచివాడనుకున్నావు రోడ్డుతాత. బడలికగావుంటే కాస్తవిశ్రమించు. పెందరాఫే అంపావూరు వెళ్లాలికాంసు? పడుకో. తెల్లవారకమునుపే మీద పుష్పాలు రాల్చుతాను. లేచివెళ్ళుదువుకాని.....

ఎప్పుడు నిద్రపట్టిందో, తెల్లవారుఝామునే తెలివివచ్చింది. పక్కని కదంబపువ్వులూ; వాటి సుగంధ హామళిమూ లేచి మూటతీసుకొని చటాలున మీదికే చూచాను. పూలతోనూ పత్రములతోనూ కదంబవృక్షము ప్రశాంతముగా వ్యాపించి వున్నది. రోడ్డువైపు చూచాను. బాగారాని వెలుగులో మధుపుతిరిగి, అంపావూరు దిక్కుగా దూరంగా చొకుచెట్లలో మాయమవుతుంది. రాత్రి విన్నకథలు జ్ఞాపకం తెచ్చు కుంటూ సమగ్రభావంతో అంపావూరు దారిని వెళ్ళిపోయాను.

స లీం క వి

౧

సహకంబడిన యాననముతో స్ఫురించు
గురుతింపలేని సుందర విగ్రహమును
కాసారతటిమీద గని, మానసమున
ఆశ్చర్య కోపమ్ము లావిర్భవింప
నయనాల నీరు సన్నముసుంఘ తడవ
మోకాళ్ళపయి రాయిమోల నున్నాడు
ప్రాజ్యమ్మగు లసత్కళా జ్యోత్స్న గోళు
సరసుండగు సలీం ముసల్మాను సుకవి.

౨

“నవనీతమున కోసినాడు కాబోలు
ఈసన్నపని యంత! ఏమి నైపుణియో!
సానఁదమగు మానసతటాక మిప్పుడు
ముఖహీన విగ్రహమ్మును గాంచినంత;
అయ్యో, మతోన్మత్త హంతకవ్రజము
జనులన్ మృగాలట్లు చంపుటేకాక
సరగోపన సురత్వ సర్తక మ్మయిన
శిల్పమ్మునుం గూడ చెండాడినారు.”

౩

తలపోయు చీలాగు శిలముందు నుండ
వివశత్వమున భక్తుని విధిన్ సలీము
సరిగా అడేవేళ, చల్లగా సటకు
—విపరీత మిది—తాను విహరింపవచ్చి

దీనిగ ముసల్మానునేనాపతి యగు
నాసీము ఖాగ చూచినా, డంతవాని
నేతల్లు కోపాన నిష్ఠ గ్రక్కినవి
అభరమ్ము కంపించినది భీషణముగ.

“ఎవ డా నరుడు రాయయెదుటగ గలాడు ?
ఇది యేమి చిత్రమ్ము! ఈలా తుగుష్కు-
డే చేయుచున్నవా, డీటు చేయలేరు
హిందువులును నా మహిమచేత ! కాని
కనిపించుచున్నాడు నడ ! సలీముల్లు !
అల్లా! సలీమే! దయా, వీడు నన్ను
ఎడదా, కరగిపోక యినుమట్టు లనుము!”

౫

కాసారమందు రక్తమహోత్పలములు
మండుచున్నవి పచ్చి కండముక్కలుగ
నిసిజాతరకు చుట్లు పసరమ్ముశిరము
సరణిని గన్నట్టు సాయంతన రవి
జవిరింది విద్యుల్లతవిధాన కత్తి,
నల్ల పాలిం దంత నల్లరాతిపయి!
పడినాడు రవి, మూతపడినవి పద్మ
ములు, నల్లచీకట్లు మూసుకుపోయె...

వలపు వేటకాడు

అన్నము తినునట్టి అలవాటులేక
పచ్చిచూసముమీద బ్రతికేటివాడు
అగపడ్డ హరిణాల సన్నింటి గూడ
కొట్టాలనే నిష్పకోరిక గలిగి
జవ్వనారణ్యం రివ్వరివ్వనుచు
కూచి యమ్ములతోడ కొట్టుచున్నాడు;
తానుకూల్చినవాని తాకకుండాను
ఆటమాదిరివాడు వేటాడుచుండు—
భయమన్నదియులేదు భావమ్ములేదు—
సురలోకమునులేదు నరకమ్ములేదు.—
ఎడనూపు సొంపు తెర్రదనమ్ముగాంచి
మందహాసమ్ముతో మంటలనైన
దుముకు నితరముతోడ ధూళియైపోవు.

మృతాళిని

అ పు డు :

మృతాళిని! నీచూషులు చంద్ర కి
రణాలనీ, నీహో నుండు గంటలు
క్షణాలనీ, నీసప్తలు తాప హ
రణాలనీ, నీప్రేమ మయాంతర
వనాల నీడన్, కౌగిలియందున
మనా లనీ, నాకోరిక నీచేవి
సనాలనీ, ఉన్నాడను నే బహు
దినాల నుండికూడ,

మృతాళిని !

ఇ పు డు :

మృతాళిని! నాచింతము పావక
కణాలనే విరజమ్ము, శోక భ
రణాలు నిద్రానిద్రలు, కోకిల
గణాల నిక్ష్వాణాలు కి కోరిము.
మరాల నేనుం గోరిను మస్తాథ
గుతాళిని రుంకారము నింకను
వినాలనీ, కానీ విరహేక్షువు
తినాలనీ ఉన్నాను,

మృతాళిని !

విధాత తిప్పు గానుగులం
మనమే మనకు పీనుగులం
విపాద రసము నీడ్యగులం
చేపల్లాగున నేడ్యగులం
కానీ—ఇంకేం చేయగులం
నక్తేలేని మనం;

మనం

ఎలుకలము, కా దేనుగులం
విధాత తిప్పు గానుగులం
మనమే మనకు పీనుగులం.

ప్రాణం బంతా హాస్యముగా
మరణము కోసే సస్యముగా
క్రియల్ లేసీ గద్యముగా
సముద్రముపై సేద్యముగా
జ్ఞానం మనకు పూజ్యముగా
నూత్రం బర్థము, గా

మగా,

ఇది యంతా రహస్యముగా
ప్రాణంబంతా హాస్యముగా
మరణము కోసే సస్యముగా.

△

బతుకంతా
నాటకమూ బూటకమూ
కాటకమున కిటకమూ
బతుకంతా నాటకమూ;

మనమంతా
మానిసులం బానిసలం
బానిసలకు బానిసలం
మనమంతా మానిసులం;

మనపుట్టుక
పొరవాటూ సగుబాటూ
విధి బాటలు తెరజాటూ
మనపుట్టుక పొరవాటూ;
మనకోరిక
కడుగదా చీడగదా

నీడలతో మేడగదా
మనకోరిక కీడుకదా;
ఇవి యన్నీ
నాకేలా? ప్రియురాలా!
ఈ కీలాభర
ఇవియన్నీ నాకేలా?
జవరాలా!
కను మూసీ, నను దీసీ
నా వాసన నలిపేసీ
జవరాలా, కనుమూసీ—

అది చాలును
నాకు సుఖం, నాక సుఖం
అమిత సుఖం, సుఖం సుఖం
అది చాలును నాకు సుఖం.

“పట్టాభి”

వ చ న కా వ్యా లు : ర చ నా వి ధా నం

వానిలాల సోమయాజులు

జనసామాన్యానికి, అంటే మన భాషాచరిత్రతోనూ సాహిత్యచరిత్రతోనూ పరిచయం లేనివాళ్ళకు, మన భాషలో వచనరచన చిన్నయసూరితోనూ, తరువాత ఆంగ్లవాఙ్మయ ప్రోద్బలంవల్లనూ ఉద్భవించి దీనిని ప్రవర్ధమానం అయినది మాత్రమే తెలుసు. నిజానికి బహుకాలంగాడే పుట్టి అప్పటినుంచీ అభివృద్ధిపొందుతూ వచ్చింది. ఆంధ్రభాషకు సన్నయే ఆదికవి అనీ, అంతకుపూర్వం అజ్ఞాతయుగ మని వ్యవహరిస్తున్నారు. కాని, ఆయనకు పూర్వమే వ్రాసిన లక్షణగ్రంథాలు వున్నాయట. సన్నయకు వ్రాచినందు దక్షిణదేశంలోని ఒక ఛందోవేత్త “యాప్యిరంగళో” అనే ఛందోగ్రంథాన్ని రచిస్తూ “నేను వాంచీయూర్ (బహుశః వంచయ్య) అనే తెలుగుకవి లక్షణగ్రంథాన్ని అనుకరించా”నని చెప్పుకుంటాడు. లక్షణగ్రంథాలు ఒకదేశానికి మార్గదర్శక మైనవి బయలుదేరిన ఆ యుగంలో కావ్యాలపేర్లయినా తెలియక కాలగర్భంలో కలిసిపోవడం వింతగా వుంది.

కావ్యాలలో కిరవైపోవటంవల్ల ఆ అజ్ఞాతయుగంనాటి వచనసంప్రదాయాన్ని తెలుసుకోవాలంటే మనకు శాసనాలే ముఖ్యాధారం. అవైనా క్రీ. శ. ఏడవశతాబ్దికి పూర్వం ఇంకా దృష్టిగోచరంకాలేదు. ఇప్పటికి లభ్యమైనవాటిల్లో వ్రాచిన మైనది తూర్పు చాళుక్యవల్లభుడైన జయసింహునిది. ఇది క్రీ. శ. 633 నాటిది. ఆ శతాబ్దిలోదే మంగిదొగరాజు లక్ష్మీపురశాసనం (క్రీ. శ. 675) పశ్చిమచాళుక్య విక్రమానత్యుని (క్రీ. శ. 655-680) ధర్మవరం శాసనంకూడా ఒకటి వుంది. ఇక ఎనిమిదవశతాబ్దికి వస్తే అహదనకరశాసనం కనిపిస్తుంది. తొమ్మిదవ శతాబ్దిలో గుణక విజయానత్యుని (క్రీ. శ. 854-897) ధర్మవరము శాసనము, అద్దంకి శాసనము కనిపిస్తాయి. పదోశతాబ్దిలో వచనంలో వున్న ప్రత్యేక శాసనాలు కనుపించలేదు. గ్రామచిహ్నాలను సూచించటానికి వచనం వాడేవారు, శాసనమంతా సంస్కృతంలో వుంటే.

అజ్ఞాతయుగంలో వచనరచనా విధానాన్ని తెలుసుకోవడానికి దిక్షాత్తోదాహరణాలు. “...నకలలోకాశ్రయ జయసింఘునల్లభమహారాజులారున్ ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరంబుల్ ఎఱుంబొది అన్నెట్టి అమృతపూర్ణము న్నామం స్థూపింజీరాజుల

ముట్లు (రాజోద్యోగి) కలివిముడిరాజుల్ మ్లావిండి సముద్రరక్ష (సముద్రరక్ష) నాకు బణిసేసిన.....”

జయసింహవల్లభుని శాసనము.

“...మగిదొరజుల ముట్లు విట్రజుల పత్రమరాజ్యంబున కడువండ్లుల ఇచ్చిన రెన్డువటి మిరియమ్ము బోళజకు తెంగరి పెడశిన రెన్డువటి పదేన్దుంబు అడ్డుపట్టు దుగ్గాదేవి నేలయు ఉలుపుటూరి బోళరెన్డుట్టి అచువరుకళిరేని గారణాసి వేగవిఠాలు వేడుము.

లక్ష్మీపుర శాసనము.

“.....పరమేశ్వర భటారకున్ విజయరాజ్య సంవత్సరంబుల్ ఇరుభదిఎన్దు అగునేటి కజభు కోణిన్.....ఇచ్చిరి దేని అచ్చువాన్తు”

విక్రమాదిత్యుని శాసనము.

ఎనిమిదవ శతాబ్ది శాసనభాగం కొంత. “స్వస్తిశ్చ బడ్డయారు దెన్నిల్పిరి ఇపలుఱసి రాజగోణిన ఇన్దు అచనకమ్మునకు”

అహదనకర శాసనంలోనుంచీ కొంత వచనభాగం.

“ప్రీధివి వల్లవ పట్టనబున ఊరివారు కరిగళ్ళ వడవరికి ఊరిస్వాముల్ ఇచ్చిన స్తితి రెన్డువాడల పట్టనాపురకు.....సర్వ బాదపరియారువు ఊరు దాయసెసి (పంచి) ఇచ్చి దినికి వక్రింబు కెదు.”

తొమ్మిదో శతాబ్దికి వస్తే ఈ పిథంగా వ్రాసేవారు.

“పాణ్డారంగు పరమ మాహేశ్వరుణ్ణు ఆదిత్య భటారసికి ఇచ్చిన ఎనుబది పుట్ల అడ్డు పట్టునేల దమ్మపురంబున దమ్మపులు [విని] రక్షిల్చిన వారికి అశ్వమెదుంబున పలంబు అగు” (అద్దంకి శాసనము.)

ధర్మవరపు శాసనము

“ఈస్వరున[కుం] గార్తీకేయుడుంబోలె చౌషష్టికల విసారదు [ణ్ణ] య్న అయ్య పయ్యము సకిలశాస్త్రాత్మ పారగులయ్న పెద పణ్డారంగులు అయ్యము పగ్గెడలుం గర [వ] మ్మున పణ్డారంగును ఈ ధర్మ [నిర్వహ] నోద్యోగమ్మునకు”

పదో శతాబ్దానికి వస్తే తెలుగువచనం కేవలం గ్రామవిహ్నాలు తెలియజేయటానికి విరివిగా ఉపయోగించారు. కేవలం వచనంలోవున్న శాసనాలు ధర్మవరశాసనంలోని వచనాన్నే అనుసరించి వుంటవి.

ఈ అజ్ఞాతయుగంలో వున్న ప్రత్యేకత. ఉచ్చారణానుసరణంగా వ్రాయటం ముఖ్యమైంది. 'వృధివి' శబ్దము 'వృధిని' అని వుచ్చరించేవాళ్లు కాబట్టి ఆ విధంగానే వ్రాశారు. ప్రథమావిధక్తి ప్రత్యయాలు హలంతాలుగానే వున్నాయి. ధర్మ, పూర్ణిను, దుర్గ పదములు దమ్మ, పూర్ణ, దుర్గ, అని కృతముగా వ్రాయబడ్డాయి. గ, న, స, శ, మ; ల, శ లకు అభేదం కనిపిస్తుంది. విసంధిగా వ్రాయటము, ప్రథమ తరువాత గ, న, డ, ద వాదేశ నిశ్యత, కనిపిస్తవి.

అపదసకర శాసనంలోని "ఉపదాయ సేసియిచ్చి" అనేవాక్యంలో అసమాపకక్రియ సమాపకక్రియగానే ఉపయోగించారు. ఈతచారు మళయాళి భాషలో ఇంకావుంది. ప్రథమావిధక్తి ప్రత్యయాలలో 'లు' కు బదులు 'ళ్' (సంవత్సరంబుళ్, ఊరిస్సాముళ్, భటారళ్, కొమ్మరికళ్ మొదలైన పదాలల్లో) కారము 'ము' వల్లానికి బదులుగా పూర్ణానుస్వారం లేకుండావున్న 'బు' (పట్టసబు, దశపరాభబు) కనిపిస్తవి. ఆ యుగంలోని వచనంలో ప్రస్తుతం మనము అర్థానుస్వారము పూర్ణానుస్వారము ఉపయోగించేచోట అనునాసికాక్షరం ప్రయోగించటం కనిపిస్తుంది. నాక్షులు అని వ్రాయటానికి 'సాక్షిమంతు'లని కాశ్యప గోతుర్దైన రేవణశర్మ అని చెప్పటానికి రేవణశర్మ కాశ్యప గోత్రజాతినీ వ్రాయటం కనిపిస్తుంది. అన్నేంటి (అను+ఏమ+న్తి) మొదలైన పిక్కిష్ట ప్రయోగాలు కనిపిస్తాయి. 'పొలము' అనే పదానికి 'పులొంబు' అనేది ప్రాచీన రూపంగా కనిపిస్తుంది. అంటే ఆ పదంతరువాత వర్ణవ్యత్యయాన్ని (Metathesis) పొందుతుండన్నమాట. ఈ యుగంలో వచనరచనలోనూ పద్యరచనలోనూ ఒకవింత అక్షరంకనిపిస్తుంది అది " (అ లేక ధ). చోట, మాట, అమినకం పునకు, అచ్చువాన్తు మొదలైన శబ్దాలల్లో ఈ అక్షరం కనిపిస్తుంది. ఇది తరువాత 'ళ' కారంగాను 'డ' కారంగాను మారుతుంది. దీని ఉచ్చారణము క్రిందిభాషలోని J వర్ణోచ్చారణాన్ని అనుసరించి వుంటుంది. గుణగవిజయూచత్యుని ధర్మనరం శాసనంలోని భాష వచనసంప్రదాయము సన్నయనాటికి కొద్ది మార్పు పొందినవి.

మన దేశంలో అనాదికాలంనుంచీ శాసనాలు గిద్యపద్యాత్మకంగా వ్రాయటం అలవాటు. అంతే కాకుండా సంస్కృతంలో త్రివిక్రమభట్టు ఎనిమిదో శతాబ్దిలోనే దమయంతికథ చంపువుగా వ్రాశాడు. ఈ చంపూమాగ్గాన్ని అనుసరించే సన్నయభట్టు మహాభారతం రచించాడు. అతనివచనం పద్యాలమాదిరిగానే ఎంతో హుందాతో నడుస్తుంది. సన్నయ వచనంలో సంస్కృతంపాలు ఎక్కువ. వచనంలోకూడా ఆయన రసోచితంగా

ఆరోహణావరోహణ చూపిస్తాడు. నన్నయ వచన సంప్రదాయానికి ఒక ఉదాహరణం:

“శకుంతలకెంతయు సంతోషంబుగా దానికి కోరినవరం బిచ్చి గాంధర్వవివాహంబున నభిమతసుఖంబు లనుభవించి యక్కోమలి వీడ్కొని నిన్నుఁ దోడ్కొనితేర నస్మత్ప్ర ధానవర్గంబుఁ గణ్యమహామునిచాలికిం బుత్తెంచెన.” ఈవచనంలో శబ్దాలు కటువుగా కాకుండా సున్నితంగా అంగలమీద గుర్తించడుస్తుంటే వుండే హాయి చూపిస్తూ రచించాడు.

నన్నయతరువాత కొద్దికాలానికే ప్రత్యేక గద్యకృతులు పుట్టినట్లు కనిపిస్తుంది. 12వ శతాబ్ది మధ్యభాగంలోని పాల్కుర్కి సోమనాథుడు తన కాలానికే గద్య ప్రబంధాలు విరివియై సంస్కృతంపై బాహుళ్యంవల్ల జనసామాన్యానికి రుచింపకపోయాయని పండితారాధ్యచరిత్రలో—

“ఆయాశ గద్య పద్యాది ప్రబంధ
పూరిత సంస్కృతభూయిష్ఠరచన
మానుగా సర్వ సామాన్యంబు గామి
జానుతెనుంగు విశేషము ప్రసన్నతకు”

అనీ, బసవ పురాణంలో

“ఉరుతక గద్యపద్యోక్తుల కంటె
సరసమై పరిగిన జానుతెనుంగు
చర్చింపగా సర్వసామాన్యమగుట” అనీ

చెప్పినాడు. కాబట్టి 12 వ శతాబ్దికే గద్య కృతులు అనేకం రచించినారనీ, అవి కృతకశైలిలో ఉండటంవల్ల ప్రజాదరణం కోల్పోయాయనీ తెలుస్తూవుంది. పన్నెండో శతాబ్దిలో శైవకవులు కన్నడంలో మణిప్రవాళ శైలి వదిలివేసి సులభ శైలిలో అనేకవచనకావ్యాలు రచించారు మన తెలుగుదేశంలో ఆనాటి శైవకవులు వచన గ్రంథాలు ప్రాసేవుంటారు మన భావలో. అది జానుతెనుగులోనే వుండి వుంటాయి. ఆ కారణంవల్లనే తిక్కనశైలి జానుతెనుగు కావలసివచ్చింది. తిక్కన వచనంలో జాతీయత బాగా కనుపించడానికి కారణంకూడా అదే.

తిక్కన వచనం దేశీయ పదాలతో కొద్ది సంస్కృతం మేళవించి వ్రాశాడు. ఉదాహరణం.

“ఏము కలహం బొల్లక పొందుగోరుట తనకు మేలు. తన మనంబున దరికొను తృప్తానలం బార్చ నొరు లడ్డంబు సారమింజేసి యేస బుద్ధిసెప్పవలసివచ్చె. తనయొద్దం గల యోధవగు తెయ్యెడలలేమిం దెల్లంబయినను మాకుఁ జేదోడు ధర్మంబుగల దది యునుంగాక యఖిలలోక సేతుండైన శ్రీకృష్ణుండు పెనుబ్రావుగావున మమ్ము...” నన్నయ కొద్దిగా వెనుకఘట్టినా ప్రత్యేక వచనకావ్యాలు రెండు శతాబ్దాలవి దొర కడంలేదు. ఇందుకు పద్యకావ్యాలమీద వున్న ప్రేమ గద్యకావ్యాలమీద మొదటి కవులకు లేకపోవటమూ, వీరశైవులు మొదలుపెట్టిన వచనరచన మతవైషమ్యాల వల్ల రూపుమానేటట్లు కూడా చేసివుండడం బహుశః కారణాలు అయి వుంటాయి. ప్రస్తుతముదొరికే ప్రాచీన ప్రత్యేక వచనరచనలో మొదటిది ప్రతాపరుద్రచరిత్ర. కృతికర్త ఏకామృనాథుడు ఈ కవి కాకతీయప్రతాపని అష్టావక్తి అని స్థానికచరిత్రలనుబట్టి తెలుస్తూవుంది. ఈ వచనగ్రంథంలో చంపూకావ్యాలలోని వచనానికి మూడిదిగానే కావ్యావసానం వుండదు. వ్యావహారిక భాషాప్రయోగాలూ, వ్యాకరణ విరుద్ధభాషా వాడుకాడు. ఉదాహరణం: “ఇక్కడ ఏకశిలానగరంబుననున్న పారశిరాజు మృతిబొందిన అతనితమ్ముడు జవానుములుకు ఘోరవేషంబున ఏకశిలానగరంబునజొచ్చి పురంబులంత తన సాధ్యంబుగాకుండజేసి తన అన్న సతీ సుతులకున్నా తాను యెరుకజేసి వాని ఘోరవేషంబున పురంబు వెడలదీసుకొని తన రాజ్యంబునకు వచ్చి వాండ్లనునిచి” ఈవచనభాగంలో వ్యావహారికప్రయోగాలు విరివిగానేవున్నాయి. గ్రంథంలంతా వ్యావహారికభాషలోనే వ్రాస్తే కారణంతరాలవల్ల కృతకభాషగా మారిపోయినట్లుకూడా కనిపిస్తుంది. తరువాత శ్రీనాథ కవి సమకాలికుడు, తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు, సుకీర్తలక్షణం వచనంగా వ్రాస్తే దానిని అతని మనమడు ద్విపదగా చేశాడట. రాయవాచకంలో వీరస్వసింహరాయల దినచర్యను గురించి వ్రాస్తూ స్థానావళి, “విద్యానగరమందు వీరస్వసింహరాయల వారు బ్రాహ్మీముహూర్తావళి ఆరాధ్యులు నామాఘటన్నూ, అధ్యాత్మసంకీర్తనము లున్నూ, పాండవగీతలు, భీమరగీతలు, గజేంద్రమోక్షము, భరతసావిత్రి, దధి వామనస్తోత్రము.....ఇవిన్నీ, మొదలైన నీతినై రాగ్య శతకం ఛారణ శ్రీవణ మున్నూ” ఈ విధంగా వ్రాశాడు. ఇందులో భారతసావిత్రి తెలుగు వచనకావ్యం. ఈ కావ్యాన్ని ఎల్లకర స్వసింహకవి తాను వ్రాశానని మార్కుండేయ పురాణం లోని “ప్రమరవాగ్యములచే రచించితివి కవిరాజు లొనసంగి” అనే పాదంలో చెప్పు కున్నాడు. ఆ వీరస్వసింహరాయలు చెన్నశౌరి అనే కవిని పోషించాడు. స్వసింహ

పురాణంలో ఈ చెన్నశౌరి ఆంధ్రభాషలో నచనకావ్యంగా బాలభారతం రచించాడని “బాలభారత మంధ్రభాషను రచించె కీశ్వరులు మెచ్చ” అనే పాదంవల్ల తెలుస్తూవున్నది. పరిబంధయుగానికి పూర్వమే ఎన్నో కావ్యాలు ఆంధ్రభాషలో రచితమై నశించాయి అన్నమాట. కృష్ణరాయలు రాజ్యానికి వచ్చాడు. కవులదృష్టి మళ్లా పద్యకావ్యరచనమీదికి పోయిన కొంతకాలం. క్రీ. శ. 1559 లో విశ్వనాథ నాయకుడు మధురలో స్వతంత్రపాలనం సాగించినాడు. అతని సేనాపతి, రాయ వాచకం’ వచనంగా రచించినాడు. ఈ వచన శ్రిధమే కుమారిధూర్జిటి కృష్ణరాయ విజయానికి మాతృక అయినాడు. ఇందులో వచనం వ్యావహారిక భాషలోనే వుంటుంది. చూడండి. “పట్టణములోగల అష్టాదిశ కర్ణాలవారును అత్యంత సంతోష పరులై అతినైభవములతోడల్లా సత్కరింపబడుములున్ను పచ్చతోరణములున్నూ కలిగియున్నానని విన్నవం శాయంగా దళనాయకులు విని రాయలవానికి విన్నవం చేశారు. అపిమ్మట విత్తల విరూపాక్ష స్వామి క్షణానారోహణమైవున్నది. రథోత్సవమునకు విజయం శాయనలెను; అని విన్నవం శాయంగ దగ్గర వున్న దళనాయకులు అతరున్నే రాయలవాని విచ్చేసివున్నారు” ఈ విధంగా వాక్యావనాసం లేకుండా వుంటుంది. పదిహేడు పద్యనిమిది శతాబ్దాలలో పత్రికాదేశంలో వచనరచన విరివిగా జరుగుతుంది. ఈ రెండు శతాబ్దాల కాలంలోనూ వచనరచన అంతా వ్యావహారిక భాషలోనే నడిచింది. వచనసాహిత్యాన్ని పోషించిన వాళ్ళలో ముఖ్యులు మధురనాయకులు. మధురచోక్కినాథుడు (క్రీ. శ. 1660-1682) తీరుకామనివి పోషించాడు. అతను శృంగార సత్యభామా నాన్మనము, రుక్మిణీవిణయము, అనే పద్యకావ్యాలు రచించాడు. ఆకవే ధేనుకామాహస్యమునే వచనకావ్యాన్ని తేటమాటల్లో రచించాడు. మధురనాయకరాజ్యాన్ని పరిపాలించిన విజయరంగ చోక్కినాథుడు (క్రీ.శ. 1704-31) మాఘమాహాత్మ్యము, శ్రీరంగ మాహాత్మ్యము అనే రెండు వచన కావ్యాలు కూర్చాడు. ఇతని సేనానాయకడే సముఖము వెంటట కృష్ణప్రనాయకుడు. ఇతడు 1710 పాతంలో కైమిరభారతము, నారంగధరచరిత్రములనే రెండువచన కావ్యాలు రచించాడు. విజయరంగని అధికారంలో వెలగపూడి కృష్ణయ్యగారి వుండేవాడు. అతడు తన భానుమద్విజయ కావ్యంలో “సన్నుత వేదాంత నారసంగ్రహ శాస్త్ర మమరంగ వచనకావ్యంబొసర్చి” అనేపాదంలో వేదాంత సంగ్రహము వచనంలో రచించినట్టు చెప్పినాడు. ఈ రాజన్యని కాలంలోనే శ్యామూరాయకవి యథావాల్మీకిరామాయణము వచనంగా కృతీచేశాడు. ఇతడు విద్యత్కవి. ‘సంస్కృతాంధ్రభాషా కవితా

నిర్వాహకుడు. ఈ నచన రామాయణాన్ని సవరసాలంకారంగా తెనిగించాడు. ఈ కవిమిత్రుడు వెంకటసుబ్బయ్య కవికూడా రామాయణ వచనకావ్యం రచించాడు. పులిపాక రామన్న వచన రామాయణం, శ్రీరంగమాహాత్మ్యము, ఇంతకంటే చాలా పూర్వంవి. ఈ కాలంలోనే శ్రీపతి రామభద్రకవి తెలుగు వచనకావ్యంగా స్కాంద పురాణాంతర్గత హలాస్యమాహాత్మ్యాన్ని కూర్చాడు. చొక్కనాథుని దశవాయి, తుపాకుల అనంతభూపాలుడు తెలుగువచనంగా రామాయణాన్ని, భారతాన్ని, భాగవతాన్ని విష్ణుపురాణాన్ని కృతులుగాచేశాడు. పుష్పగిరి తిమ్మన వచనభాగవతం తెలుగు వచన కావ్యంగా ఈ కాలంలోనే కూర్చింది. శంజువూరు మహారాష్ట్రనాయకుల కాలంలో పేరుపొందిన 'అభినవకాళిదాసు' అలూరి కుప్పన వచనరచనలు చాలాచేశాడన్నాడు. మైసూరు చిక్కదేవరాయలు (క్రీ. శ. 1672—1704) దశవాయి కథవే వీరరాజు, అతని కుమారుడు సంజరాజు తెలుగులో వచననిర్మాతలు. వీరరాజు క్రీ. శ. 1680లో తన భారతాన్ని పూర్తిచేసినాడు. సంజరాజు వచనంగా కూర్చిన విష్ణుభక్తవిలాసము, కాశీమహిమదర్శనము, గురళపురీమాహాత్మ్యము, పేరుపొందినవే. వెంకటగిరి ప్రభువు వెలుగోటి యాచమనాయకుడు వేదాంత గ్రంథాలు అనేకం వ్యావహారిక భాషలో రచించాడు. గోపినాథకవి ఓక్కభాషలోనుంచి రామాయణాన్ని తెలుగులో వచనంగా వ్రాసినాడు. 17, 18 శతాబ్దాలలోని భాషకు ఉదాహరణంగా కొన్ని వచనభాగములు:

“తదనంతరంబ్బ వసిష్ఠమహామునీంద్రుండు డిలీపమహారాజునుంజూచి మృగశ్శృంగమహామునీంద్రుండు సలక్షణంబుగా అఖిలవేదంబులం డ్దివించి బ్రహ్మచర్యవ్రతంబ్బు నెరవేర్చి”

నిజయరంగని మాఘమాహాత్మ్యము.

“చతుర్ముఖుండు ఆ దేవదేవు నుద్దేశించి స్వామీ నీవు నాయంధ్రు ప్రసన్నుండవగుట నిక్కంటేని నీ నిజరూపంబు నేటివరలో ఒక్కనాడేనియు నివ్యత్యాస విగ్రహంబు గొన శాన్యనైతివి”

శ్రీరంగమాహాత్మ్యము

ఈ రెండు శతాబ్దాలలోని వచన రచనావిధానంలో వింతగానే వుంటుంది. ద్రుత ప్రకృతికసంధి, కావలసినచోట చేసేవారు; తేనిచోట లేదు. విసంధిగా వ్రాసేవారు. యదాగమము గిట్టదు. ప్రధమావిధక్తి ప్రత్యయాలను తప్పంబ్బు, మనస్సు, కొండ్రెంబ్బు

లలో మాదిరిగా ద్విత్వ మొనర్పడం వుంది. ఉత్తుకు అచ్చపరమైతే సంధిచేస్తే చేసే వాళ్లు. లేకపోతే వ్యవహారం దొడ్డినట్లుగానే వ్రాసేవారు. పదాలమీద ఊత (accent) కనిపిస్తుంది, విన్నవించేశారు; వాయంగల మొదలైన పదాలల్లో. ప్రధమ మీద గ, న, డ, త వాడేశం విరివిగా కనిపిస్తుంది. దీర్ఘాలమీద నిండుసున్నప్రయోగించేవాళ్ళే-వాండు, మూంకుడు, వేండ్, శబ్దాలల్లో. ఆశబ్దాలు వ్రాసేటప్పుడు తరువాత హాలు మూకుట్టు, వేండ్డు, వాట్టు మాదిరిగా ద్విత్వంచేసేవాళ్ళు. 'ఉ' కార 'బ' కారాలకు 'వ' కారిం పడివిగా వాడేవాళ్ళు చేస్తే, వస్తే మొదలైన ప్రయోగాలు విరివిగావున్నాయి. స, కలకు, 'కు' యిలకు భేదంలేదు. ఉచ్చారణానుసారంగా వ్రాసేవారు. బ్రహ్మదాన్ని 'బ్రహ్మ' అని ప్రయోగించేవాళ్ళు.

ఈ 17, 18 శతాబ్దాలలో యక్షగాన నాటకవాఙ్మయం ఎంతో అభివృద్ధిపొందింది. ఆ నాటకాలల్లో నచన ప్రయోగించేవాళ్ళు. ఆ నచనకూడా వ్యావహారిక భాష లోనే వుంటుంది. చూడండి కేండుదాహరణలు:

“అయ్యా! యీ సభలోయిండు నాజాగినాజులారా! ఈ రెండు పరుషవేశ్యలవల మంత్ర తంత్ర ఇంద్రజాలముచేసే తంటనరుని కిండులు తుండెలుతుండెలుగా కోసి కాకులకు గెద్దలకు వెయ్యకపోతే నేను సహదేవుడనుగాను.”

మహాభారతవిలాస నాటకము

“రాజరాజనశేంద్రుని సుతుండైన సారింగధరు డెటుమంటివాడో చూడనలెనని నిండా ఆపేక్షగల్గివుంటివి గనుక నేటిదినం చెలికాండ్యోకోకూడా రాజవీధిని ఆటలాడుతూ వున్నాడు చూతువు మేడమీదికిరావమ్మా చిత్రాంగిదేవి.....కానరాని మేడిపుష్పము లయినా వెదికి కానవచ్చును. తెల్లటి కాకినైనా వెదికి కానవచ్చును. నీళ్ళలోవుండే చాపల అడుగులనైనా వెదికి కానవచ్చును. స్త్రీలవృద్ధయం కనగూడదనునీతి కలదు. కాన నీవు రాజులేనిసమయమున మీ పినతల్లియైన చిత్రాంగి నగడికి పోకూడదోయి సారంగధరా.”

సిద్ధకవి సారంగధర నాటకము

19 వ శతాబ్ది ప్రధమభాగంలో నచనరచన అంతా వ్యావహారిక భాషలోనే జరిగింది. కథావాఙ్మయమూ, శాస్త్రగ్రంథాలు, టీకాగ్రంథాలుకూడా ఈ భాషలోనే ఉన్నవి. సాంద్రీకరించిన ఈ శతాబ్ది ప్రధమభాగంలో పైడిపాటి సావయ్య

కవికి ప్రోత్సాహం ఇచ్చి ద్విపద రామాయణాన్ని వచనకావ్యంగా వ్రాయించినాడు. ఈ కవి రచనావిధానానికి ఒక ఉదాహృతి:

“అంతట రుష్యమూక పర్వతాన్ని కనుగొని వోయీ జనకజా ! యీ రుష్యమూక పర్వతమండ్లు సుగ్రీవునికి నాంకున్నూ సఖ్యమైనది నింన్నూ రావణుడు లంకకు యెత్తుక పొయ్యేటప్పుడు నీ వంటి సామ్యులన్నియు తీసి యీ రుష్యమూక పర్వతమండ్లు వడవేళిపోగా యీ సుగ్రీవుడు నీచెయ్క సామ్యులన్నియు పదిలంచేసి వుంచి నాచేతికి తీసుకవచ్చి యిచ్చినచోట కనుగొంటివా. చూస్తేవా యీ యొక్క సరోవరం వో సుదతీ సల్లకలువల చాతనున్నూ మంచి నిక్కలోడకం చాతను. వాళ్ళుచున్నది. తుంమ్మెదలు రుంకారలు చేస్తున్నూ తామరకలనుంగు వ్రాలి మధుసానం చేస్తున్నూ రెక్కలు విసరుతూ యెగుస్తూవున్నవి.” బ్రాహ్మణ్య వ్యావహారిక భాషలో అనేక వచనాలు వ్రాయటమే కాకుండా రావిపాటి గురుమూర్తి శాస్త్రి, జూలూరి అప్పయ్యపంతులకు ప్రోత్సాహం ఇస్తే వ్యావహారిక భాషలోనే టీకలు, ఉదాహరణ గ్రంథాలు, కొన్ని శాస్త్రగ్రంథాలు రచించారు. గురుమూర్తి శాస్త్రి వ్యావహారిక భాషలో బాలరూపయోగాద్ధి : వ్యాకరణం రచించాడు. చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణానికి పూర్వం ఒకటో అదే వుండేది. ఈ శతాబ్దిలో యాదవాచార్యుడు, గజేంద్రుడు మొదలైన కవులు వచనరచనచేశారు. యాదవాచార్యుడు ప్రహరయక్షగానం కూడాచేశాడు. ఈ శతాబ్దిలోనే వచనంలో కథావాఙ్మయంబుండేది. వ్యాకృత్యానల భంజికధలు, వికృత్యానల వికీధలు, రామలింగవికీధలు, కేకై వకీధలు, పంచ తంత్రకధలు, మర్యాద రామన్నకధలు, పరమూపదాయ శిష్యులకధలు, బాల నాగమ్మకథ, కాంభోజరాజుకథ కలువంటివి ఎంకా యెన్నో వాడుకభాషలో వ్రాశారు. ఈ కథాసారస్వతంలో భాష జీవిద్భాష. ఉదాహరణంగా కాంభోజరాజుకథలోనుంచి కొంతభాగం చూడండి :

“ఎందునిమిత్తము పాపాత్ముడైనాడంటే యేడుగురు భార్యలను వివాహం చేసు కున్నాడు. ఏడోభార్య మూణిక్యాలదేవిని పూజ్యపాదముల విచారణ చేయకుండా ఘోరమైన అరణ్యంలో... ప్రాణాలు తీసినాడు గనుక ఆ స్త్రీవాత్యగొట్టి రాజుగారికి ఘోరమైన వ్రోణము లేచియున్నది. ఆ వ్రోణము మాన్పేటటువంటివారు లేరురా తండ్రీ. ఒక పాపాత్ముడను నైనప్పుడు వచ్చి ఆ వ్రోణమునకు ఏమి బోషధము చెప్పినాడనగా...” ఈ కథావాఙ్మయంలో భాష ముఖ్యంగా కొన్ని కథలలో:

ఎంతో అందంగా వుంటుంది. ఈ కథలల్లో మధ్యమధ్యా పదవాఙ్మయం కూడా వుంటుంది. ఉదాహరణంగా గాంధారి కథలో కొంతభాగం చూపిస్తాను.

“కాకరచెట్టులో బూచి వున్నదని సోయింత రాజుతో గాంధారి చెపుతూ వున్నది. వాడు కొట్టుతానని కళ్ళి తీసుకొని చక్కావస్తాడు. అవతలా ఇవతలా చూస్తాడు. ఎక్కడ చూచినా ఏమీ లేకపోతుంది. ఆకోపంచేత బాకు బండకువేసి పొడుస్తాడు. ఘెళ్ళున విరిగిపోతుంది. అది విరిగిపోగానే అట్టే గోతిలోనుంచి దిగ్గున లేచి పోయి సోయింతరాజును పట్టుకొని ఆగోతిలో పడవేసి పైన యీ బండవేసి అట్టే అణగ దొక్కి పోదామని ఉపాయం చేసుకున్నాడు సుందరగిరిరాజు. గాంధారిచూచి పాడు తుంది ఎటువలెను—పదం:

అధనాధుడా రావె తుమ్మెదా
అల్లతడు వూరికిపోయె తుమ్మెదా
నావడ్లి యెవరూ లేరు తుమ్మెదా
వచ్చి వాలాణాడిపోవె తుమ్మెదా
చెట్టువేసి పాయె తుమ్మెదా
వో కావలెన్నరు లేరు తుమ్మెదా
రాజీందా వున్న తుమ్మెదా
నీనెత్తీ బుద్ధుడింపె తుమ్మెదా
గానలిచ్చినాను తుమ్మెదా
బలివీరగొట్టాను తుమ్మెదా.”

అని పాడుతుంది ఎంతో అందంగా. పదనంలోవున్న ఆనాటికథా వాఙ్మయం అంతా ఎంతో వుత్సాహవంతంగా వుంటుంది. ఇటువంటి వాఙ్మయం నిరాదరణంవల్ల చాలా నశించింది. క్రీ. శ. 1800 మొదలు 1850 లోపుగా జరిగిన శాస్త్రరచన నాట్య శాస్త్రము, నైద్యము, కామకళ అన్నీకూడా వ్యాపహారిక భాషలోనే రచించారు. అల్లూరి పురుషోత్తమకవి రచించిన కామశాస్త్రంలోనుంచీ ఆనాటి శాస్త్రరచనా నైఖికి ఉదాహరణం చూపిస్తాను. “పద్మిని కుండనపు బంగారువలెగాని నల్లకలువల వలెగాని కాంతిగలిగి తామరపద్మములవంటి సువాసనగల శరీరము నెమిలిపించుము పంటి నల్లనిజుత్తూ చంద్రునివంటి ముఖము కలవలవంటి కళ్ళు సంపెగ శీకులవంటి ముక్కు మదపులేనుగపంటి నడకయున్నాను.”

ఈ కవికన్నా ఇతర శాస్త్రకవుల జ్యోతిషం ముఖ్యంగా జీవద్భాషలో వుంటుంది. ఈ కాలములోనే వచనం ఏవిధంగా వ్రాయాలనే సందిగ్ధతవచ్చి, మాట్లాడే భాషలో వ్రాయటం మంచిదని ఎంభృ అనుకున్నట్లున్నారు. అసలు పూర్వంనుంచీ వ్యవహార భాషలో వుంటే అటువంటి సందేహం ఎందుకు పుట్టిందనుకోవచ్చు. కొంతమంది కావ్యాలల్లో వచనాన్ని వచనకావ్యాలల్లోని వచనాన్ని మిళావుచేసి కృతకభాష తయారుచెయ్యటంవల్ల వచ్చింది. ఆ సమస్య వచ్చినప్పుడు వాళ్ళుచేసుకున్న నియమం ఏవిధంగా కనిపిస్తుందంటే ఎవ్వరైనా ఛాండస బ్రాహ్మణుడుంటే ఆయనకూడా తాను మాట్లాడేటట్టే వ్రాయాలని అనుకున్నట్లుగా తోస్తుంది. ఉదాహరణం చూపిస్తాను. మృగయాత్రను వినరస్తూ ఒక ఛాండసుడు:

“ఆ మృగయాత్ర లక్షణం యేషువంట్టిదంటేను విద్యుధరించి న వాల్లుకొందరున్నా కత్తులను ధరించి న వాల్లుకొందునున్నా యర్థముఖ్యులైన వీరభటులు కొందరున్నా యీ ప్రకారమైననువంట్టి మహావీర్యనం కలవాడొకఁడున్నా మరిన్ని గీతావాద్యములతో కూడుకుంచున్న వాడొకఁడున్నా మరిన్ని విల్లు బాణ చక్ర అసిగదాకుంట్ల యివి మొదలుగాగలషువంట్ల ఆయుధాలచాతనున్నా” అని యీవిధంగా వర్ణించాడు.

కీ॥ శ. 1850 తరువాత బాగా ఆంగ్లవాఙ్మయ ప్రోద్బలం మనభాషమీదికి వచ్చింది. కీ॥ శ. 1852 లో చిన్నయసూరి నీతిచంద్రిక వచనకావ్యంగా రచించాడు. కీ॥ శ. 1853లో మొదటికూర్పు సూరి జీవించివుండగానే ముద్రితం అయింది. ఆ గ్రంథానికి మనకు ప్రస్తుతం ఉపలభ్యమయ్యే గ్రంథానికి చాలా వ్యత్యాసం వుంది.

కృత్రిమ భాషాప్రభవం నిగతా పండితులందరికీ అబ్బింది.

ఆ మార్గానుసారులే ముద్రిణయంత్రాలయాలలో పరిష్కృతిగా ఉండడంవల్ల టీకా గ్రంథాలూ, కావ్యాలలో వున్న వాడుకభాషలోని ప్రయోగాలూ మార్చి గ్రంథ ముద్రిణంచేశారు. చిన్నయసూరి ఏర్పరచిన కృత్రిమ సాంఘికదాయమే కొంత కాలం వచనరచనకు మార్గ మయింది. వీరేశలింగం పంతులు అక్కడక్కడ వినంధి గాను కొద్ది వ్యావహారిక భాషాప్రయోగాలతోను సంధి విగ్రహాలు వ్రాసినాడు. ఈ పందొమ్మిదో శతాబ్ది చివరభాగంలో పత్రికా నిర్వహణం వచన వాఙ్మయానికి గొప్ప దోహదం ఇచ్చింది. కల్పలత పత్రికకు పూర్వమే శ్రీ యక్షిణి, తత్త్వ బోధిని, వర్తమానతరంగిణి, సుజనరంజని, గోదావరీ, విద్యాప్రబోధిని, ఆంధ్ర

భాషాసంజీవిని, పురుషార్థ ప్రదాయని, దినవర్తమాని, వ్యవహార తరంగిణి, హితవాది, సుధీరంజని, స్వధర్మప్రకాశిక, సకల విద్యాప్రబోధిని, బ్రహ్మాండరంజని, లోకరంజని, వివేకవర్ధని, జనవివోదని, స్వదేశిని, మందారమంజరి, ప్రబంధకల్పవల్లి, ఆంధ్రప్రకాశిక, రాజయోగి, కళానిధి, హాస్యనర్ధని, సత్వసంపర్ధని, చింతామణి, ధీరంజని, కల్పలత మొదలైన పత్రిక లన్ని వచనరచనకు తోడ్పడ్డాయి. ఈ పత్రికలవల్ల వ్యాసం అనే నూతనకావ్య భాగం తెలుగువచనంలో వచ్చిచేరింది. క్రీ.శ. 1872 నాటినుంచీ నాటక వాఙ్మయం బయలుదేరి వచన రచనాభివృద్ధికి పనిచేసింది. ఏకేశలింగంపంతులు వచనంలో ప్రత్యేకత వున్న సవలా సాహిత్యాన్ని మన దేశంలోకి తెచ్చినాడు.

లోకరంజని పత్రికలోవుండే విషయాలను గురించి వాస్త్రా సంపాదకులు, “ఈ పత్రికలో నవరసములై నకథలుకూడా వుంటాయని వ్రాశారు. కథావాఙ్మయం అందులో ప్రత్యేకంగా కథానికా సారస్వతం (చిన్నకథ) సాటిలేకుండా అభివృద్ధి పొందుతుంది ఈ శతాబ్దిలో. జీవితచరిత్రలు ఆత్మకథలుకూడా వచనరచనలో ప్రత్యేకతను సంపాదిస్తూ ఆవై ఖరిని తెలుగులోకి తెచ్చినవాళ్ళను జీవస్మృతులను చేస్తూ వున్నాయి.

చిన్నయసూరి తెచ్చిన కృత్రిమ భాషారచన చాలాకాలం వచనరచనకు బరపిడిగా ఉంటూ వచ్చింది. పూర్వంనుంచీ వస్తూవున్న మార్గాన్ని వదలివేసిన వచన రచనా పద్ధతి మంచిని కాదని ఆ అపమార్గాన్ని తప్పించి జీవద్భాషలో వచనరచన జరగాలని శ్రీ గిడుగువారుచేసిన కృషిమూలకంగా ఆ కృత్రిమభాష పోతూవుంది చాలా వరకు. సక్రమమైనమార్గంలో రచన జరిగితే మన వచనం సజీవంగా ఉండి ఇంకా కొన్ని భాషలకు మేలుబంతికూడా పోతుం దేమో!

మ ధు వి హా ర ం

ప్రేమతాపసులు మీరు
ఇతరుల ప్రేరిస్తారు
స్వీయుల రాణిస్తారు.
హృదయం ఆశ్వాసం.
అతనికోసమై అర్పిస్తారు.

తెప్పలు తేలిస్తారు
పరులను వీడిస్తారు.
ముందూ వెనకూ
విహరిస్తారు మీరు.

ఏ వ్రాహలకూ లొంగరు
ఆశాపూరిత హృదయంతో
ఆహరణశీలురు మీరు.
ప్రేమభావులకు రాజులో
ప్రేమించి ఇస్తారు;
అదే మీజీవితం
అదే మీప్రస్థానం.

నిశీధి నిశ్చల పరిణామాలు మీవి
మంచిని వంచించలేరు

వంచన విలువ చెయ్యరు
మీ ఆశ్వాసం మీ నిశ్చయం
సరళ జీవనం

మీ నీల కనీనికల కెంపు రేగిన
వారి గుండెల రేక చెదురును
జీవనసౌఖ్యం కవనీయంగా
జరుగుబాటుగా సృష్టిస్తారు

ఏవో తలపులు గుమిగూడి
వంచించినా
చీకటి వెలుగులు చీకు చింతలు
అడుగడుగునకు అనుమానాలూ
అన్నీ తెర మరుపులుగా
పాసిపోయేవే.

మీదృష్టి ముందుకు సాగి
మార్గం చూపిస్తుంది
వెలుగు నీడలను పాకిస్తుంది
వెనక్కు నడవడం చేతేకాదు.

క ల వ లీ క

ఏవీ ఏవీ ఏ నేవి !

వినువీధిలో జయ ఘోషాలు

హృదయం ఊరిస్తున్నవి...

వారెవరో...

ఏరి ఏరి

చీలిక నాలిక గుడ్డలతో

చీత్కారపు ధ్వనుల్లో

కొండకోస దారుల్లో

నడుస్తున్నాడు, చరిస్తున్నాడు

వారెవరో...

భయోచ్ఛాలిత భాంకారం

నౌధల ముంచే ప్రచండరావం

ఆకాంక్షిస్తున్నారు

ఆలక్షిస్తున్నారు

అవిగో, అవి

అవి యేమో...

వికావికలై వీగిపోయి

చలియించే

పథిరవిహారం, సంధ్యామరుత్తులు

అప్రియ గానములు.

అనాడే

ఏనాడో వోనాడు

విశ్వం అంతా వికస్వరంతో

విస్మరించినది విలయంమాట

ప్రస్థానంలో నరసమూహం

కల్లోలంగా ముల్లోకముల

కదిలింది.

అభయప్రదానం లేదాయె

లేదన రగుల్కొనె

హృది బుగుల్కొనె

నవాభ్యుదయం

శుభప్రశంస

ఏమో,

ఏనాడో!

నాగలింగం వెంకటేశ్వరులు

ఉత్త గో ల

కా. సూ.

అయిష్టంగా ఉన్నవాళ్ల చేతులలోనుంచి ఉపకారం బలవంతంగా ఊడబెరుకుకున్నప్పుడు, వాళ్లివల్ల మనకు కలిగే ఉపకారం ఏలాగున పరిణమిస్తుందో చూడవలెనంటే, చిత్తగించండి మా కళాశాలహోస్టల్. సంవత్సరం, ఒకవెయ్యితోమిద్దివందల ముప్పైఎనిమిది, యూరపుదేశస్థులలెక్కలనుబట్టి; ఈ దేశమానాన్నిబట్టి, బహుధాన్య; కాశీవాటికి ఏమవుతుందో తెలుసుకోవాలంటే ఈ సంవత్సరంనుండి, ముందుకో వెనుకకో నాకు జ్ఞాపకంచాలదుగాని, పన్నెండు సంవత్సరాలు లెక్కపెట్టుకోవాలి. కొత్తగాకాదు, సుమారు నూరుసంవత్సరములై మ్యూనిసిపల్ వారి పరిపాలనకింద ఉన్నది వరాహపురం. కనుబామ్మలాగు ఎదుగు, పొదుగులేకుండా అనేకవందల సంవత్సరాలు ఉండి ఈపట్నం, ఒడ్డకలగా చెవులు రూడించుకొని లేచి, ఎదుగుదాము అని నిండుగా నిశ్చయించేసుకొనేసరికి, దానికి నెత్తెక్కికూర్చొన్నది రైలుకట్ట, గోదావరికట్టకి తోడుగాను. ఈ మధ్యను, కృష్ణా, గోదావరులకు నడిమిసీమలో ఆ కాశమండలంనుంచి స్వేచ్ఛాగానంచేసింది, తన చిత్రానికి సచ్చిన్ద్రు, అడవిని పెరిగిన కోవిలఒకటి: “ఈ యేవునోయావు, ఆ యేవునోయావు, జోదావులకునడుమ నాయెంకి,” “ఈ యేవునోయేరు, ఆ యేవునోయేరు, ఏళ్ళిరెంటికినడుమ నాయెంకి,” “ఈ కాడనో కొండ, ఆ కాడనో కొండ, కొండకోసలనడుమ నాయెంకి,” “ఈ సాయనో సేను, ఆ సాయనో సేను, సేలరెంటికినడుమ నాయెంకి,” “నన్నెసూడుమన్నట్టుండు నాయెంకి,” “నన్నె పోలుండుమంటూది నాయెంకి,” “సూడ, రెండేకిళ్ళినిపించు నాయెంకి,” “గుండెజాలి పుట్టిస్తాది నాయెంకి”¹ అంటూను. దేశం అంతటా విసబడ్డది ఈ గానం. దాని స్వారుస్యం ఎరిగినవాళ్లు, ఆనందమయ్యలై నారు. “ముందామెపాపెట్టి కండదిగిరికి, ఎంకి మనదన్నారు, ఎత్తుకున్నారు. ఎంకొక్కదేనెత్తె యెలిసెనన్నారు, యింటింటపెట్టారు యెంకి నేపేరు.”² పెరగవలసినదివచ్చె తెనేమి, ఎంకిలాగు తనతో ఈడుజోడుగా ఉన్నవరి సరములమధ్యను పడితేనే దానికిసాంపు; వృద్ధిలోకివస్తుంది. వరివిత్తు మెరకనీలను మొలకెత్తదు. ఒకరికి శ్రేయస్సుఅయినది ఇంకొకరికి కీడు. ఎద్దు, ఎనుపోతులు రెండుగా చేరి లాగుతున్న బరువుబండి ఏవిధాన్ని సూటిగా సాగగలదు! ‘సేవుకాదు, నేనే’ అనుకొనే గోదావరికట్టకిన్నీ, రైలుకట్టకిన్నీ నడనగరుకుకొన్నా, పెరగవలెనని పూర్ణంగా ఉద్దేశించుకొన్న వరాహపురం గోచిపాతనుపోలి నిడుపుగా తయారు అయింది. ఈశాసనుంచిఆశాసనీ, ఊరికిమధ్యను ఒకటే నడివీధి, ఈరికిలాగు. దీనికి జంటలుగాఉన్న వీధులకు పొడవు అతితక్కువ. ఎదుగుదామంటే, ఒకవేపుగోదావరి

1, 2 అనుసరణం.

కట్ట, ఇంకొకవైపు నైలుకట్ట అడ్డుపడిన వీళ్ళకు. ఈలాంటిపిల్లవీధిబకదాంట్లో ఉన్నది కళాశాలహోస్టల్. మరోవిధంగాఉంటే, ఉన్నడోకి అవమానం కలుగుతుందనికాబోలు. నీలనివిద్వేషించినవారు, పోతువుమరికొచ్చుగాడంటే వెడిల్పులంత తక్కువగాఉండాలని, యోచించినట్లు కనిపిస్తుంది. నెన్నువీధిమొదలుకొని గోదావరి కట్టకునెల్లెవరికూ, అంగుళింతయినా నెల్లిలేకుండా పిల్లవీధింతా ఆవరించుకుంది, ఈ హోస్టల్. పదితిరుగులు చదవగలిగిన గది, వీనికిముందు ఆరడుగులువరండా, గదికి నెనకి అనునది గదిపంచపాళీ ఈమూడూ చేసేసరికి మా హోస్టల్ మహాభవనం వెడల్పుంతా ఆవరించుకుపోయింది. గదులకుముందు బారుగాఉన్న పెండామీద రెండు పిల్లగోడలుపెట్టడంచేత హోస్టలులంతా మూడుభాగాలై నది. నడిమివీధిఅంటివున్న భాగం కిళలను అభ్యసించేవారికి నిర్మించినది; మధ్యది మాది, బోధనాపద్ధతులను నేర్చుకుండామనవచ్చినవారికి; కొట్టకొనకి, గోదావరికట్టకు దగ్గరగాఉన్నది భోజనాల ఇల్లు. ఇదే భోజనాలఇల్లుగా ఎంచుకుండేవారో, మొదటిది ఎంచుకుండేకూడదో ఇన్ఫర్మేషన్ తెలుసుకుని అంటాడండేవారు ఒకప్పుడు: ఆమహాభవనం విద్యార్థులకు వాస యోగ్యమని నిర్ణయించినమహామేధావికిన్నీ, సర్వజ్ఞమభగవంతునికిన్నీ. వీరిద్దరిలో ఒకరు రెండవవాడతో ఐక్యంఅయిపోవడంచేత ఆరహస్యంఏమిటో ఇప్పుడు ఒక్కరికే తెలుసును. అయితే, భోజనాలుఅయినప్పటికీ ఇష్టంవచ్చినవారు గోదావరిలోదిగి నిర్మలంగా చేతులుకడుక్కోవచ్చునని యోచించినారంటే కొంతకారణం ఉంటుందని అనుకునేవారు, విద్యార్థులలో హాస్యగాభ్యుక్తులను. వాళ్ళివాళ్ళ ఇష్టానుసారం ఏలాగట పంచుకోనియ్యండి, గది, పంచపాళీ చేరిముగ్గురికిపనతి: జనం ఇన్ఫర్మేషన్ మూడుకట్టలన్నట్టు. మధ్యభాగంలో మొదటివాటాయెందు సేను, మాస్టిక్లమూర్తి, కృష్ణారావు ఉండేవారే. వేసంగిలో గదుల ఉక్కిరింపు నిలవలేక ఎవరిగదులెదుట వారు పక్కలువేసుకొని వరండా మీద పడుకోవడం మామూలు. ఆముతా మ్యానిసిపల్ కాన్సిలరుని అడిగితే హోస్టలుక ముందుఉన్న బాట రోడ్డంటాడు. నిజమేఅయిఉండవచ్చును, ఈరోడ్డువేరునెంతో కర్చుకావడం; లేకుంటే, అంతటివాడు అణ్ణపైసలతోసహా రెండువేల మూడువందల సలభై అయిదురూపాయల ఆరణాల ఏడుపైసలు అయిందని ఏలాగున జ్ఞాపకంఉంచుకొని చెప్పగలడు! అయితే రోడ్డుకిఉండవలసిన చిహ్నాలుఏమీ కనబడవు దానిలో, ఆ రోడ్డునివెయ్యడంతో జోక్యంఏమీలేని ఇతరులెవ్వరికీని. వాసలకి కరిగి కారిన గోదావరికట్టవొండు ఆవీధిని ఎప్పుడూ నిండిఉంటుంది. వాసలుకురిసి గోదావరివరదలు వచ్చినకాలంలో చూడాలి ఈ వీధిఆధిక్యత. స్వర్గమునకు మెట్లుకడుతూఉంటుంది.

అందుకే కలరాజాడ్యమునకు లొంగి హతులైనవారికభేదములకు ఇదేదారి. ఈజాడ్యంవాతనుబడకుండా ఏదో దొంగతనాన తప్పించుకున్న విద్యార్థులకు ఇహ లోకస్వర్గమే, ఇల్లావాకిలీబాడితోనిండిపోతవి. ఎంతకష్టములు అనుభవిస్తున్నా బ్రతికిఉండడంకంటే సౌఖ్యమేమున్నది ! స్వర్గమేమున్నది ! ఈ ఇహలోకస్వర్గానికి పక్కనే తహస్సీలుదారుకిచేరి, పోలీసువాచికాలలోఉన్నఖజానాకోట్టు, ఖైదీల కోసంనిర్ణయించినజెయిలు, ఏపొద్దున్నా మా పోస్టులువేపే చూస్తూఉంటువి, స్వర్గం వేపు మరేమీమాష లేని స్వర్గంలాగు. కచేరీహతాకి చుట్టూగోడలకుమూడుగా తీగలతవ రణేఉండడం మరీముప్పువచ్చింది. మాస్వర్గానికి మరుసలన్నమాటేలేదు; సరకకంట బడనిఅంశమేలేదు. ఈచేరికి వాళ్ళింకానేనులమీదకొత్తగావచ్చినవాళ్ళు “ఇదేమి ఈవిత, గుర్రాబ్రాహ్మణులకు గుమ్మాల్లేవేమిటి ! గుర్రాబ్రాహ్మణులలోవారికి ఏలాగున దూరగలవు !” అని గొడవపడుతూఉంటే నిజంఎరిగినవాళ్ళు “చీమలుపెట్టినపుట్టలు పాములకిరన్నెన” రీతినే ఎగుమటేసుకులలోసంనిర్ణయమైనకోట్లు విద్యార్థులకువసతి గృహంఅయినవి” అని తప్పుకొన్నవారు ఎగుమటేసుకులదస్త్రాలము, గుర్రాబ్రాహ్మణుల కాని మాకు ఈమాటలువింటే చాలాసిగ్గుగా ఉంటూఉండేది. కళాశాలకీసంకీ ముదటి గుమాస్తా మాపోస్టులిక మేనేజరుఅయిన మోనాంగణపతికి అట్టిచింత ఏమీలేదు. కర్చులేకుండా తిండిదొరికితే చాలును. మావక్కగది రట్టన్నది. రమణప్ప, కాస్త్రీ ఉండేవారుఅతనితోటి. తరువాతగది స్త్రీస్థానమి, శేషయ్యగార్లు. దీనికి అలుపైన గదులలోచల్లవాంజెప్పయి, అవసరాలవారుచచ్చిబ్బి ఇంకాఎవరోఉన్నారని వరసగాను.

ఆవాళ్ళి ఎందుచేసేగాని రాత్రిభోజనాలు అలస్యమైనవి. చేతులు తుడుచు కొంటూ కాటికవంటకట్టు చేసేటలోకి ఉండేవారము, ఉండినఎలుగులంతానోట్లోకి చుట్టూ చీమలలాగు, భోజనాలు ముగించుకొనువాళ్ళ విద్యార్థులమందరమూను. ఉక్కకు తాళలేక చల్లగాలిబుక్కుడానికి గోదావరికిట్ట ఎక్కినారకొందరు. మిగిలినవాళ్ళుఎవరి గూళ్ళకివారికి ఉస్తున్నాము. మాగదికిఎదురుగుండా వీధిలో వరండావక్కని నిల్పున్న వారుఎవరోగాని చీకట్లోకినబడలేదు—అన్నాడు: “అన్నా, చాలారోజులైందికామా మనంకలుసుకొని, అప్పుడేను !” అని. కంటితోచూచి పోల్చుకుందామంటే చిట్టచీకటి. గొంతుకవిని పోల్చుకుందామంటే, ఎవరైనా కావచ్చునన్నట్లుంది, స్వర్గానికి ప్రత్యేకించిన గుర్తులు ఏమిన్నీ లేకపోవడంచేతి. పిల్లిలాగు చిట్టచీకటిలోకూడా చూచి పోల్చుకోగలిగిన వాళ్ళలో నేనుఎరిగినవాడు ఒక్కడే. “గోపాలం” అన్నాను. “ఓయ్” అన్నాడువాడు. దెయ్యాన్ని తలుచుకోవడమేతరువాయిగాని వెంటనే

ప్రత్యక్షం! “ఇదేమిటి, ఈలాగున వచ్చినావు” ఎందుకు, ఎప్పుడురావడం? అంటూ, నేను అతనిని తీసుకొని మా గదిలోకి వెళ్ళినాను. “సమాజాన్ని గురించి, కొన్ని వ్యవహారాలు నాయుడుతో గట్టిగా మాటాడాలని వచ్చినాను. కొదవసంగతులు తరువాత చెప్పతానుగాని నేటిరాత్రి ఇక్కడనే పడుకొంటాను, నాకొక్క పక్కగుడ్డ యిచ్చి గోరంతచోటుమాత్రం చూపించు” అన్నాడుగోపాలం. “నలే” అన్నాను. ఎరుక చెప్పవలసినవాళ్ళందరికీ గోపాలాన్ని చూపించడంఅయిన తరువాత, మా గదికి ఎదురుగుండాడన్న వరండామీద పక్కలుపరుచుకొని వాట్లమీద పడుకొని చల్లగా కబుర్లు చెప్పకుంటున్నాము. అదృష్టవశాత్తూ మాకృష్ణారావు ఊళ్ళోలేడు; అతడు మామూలుగా పడుకోనేచోటు ఖాళీగాఉండడం గోపాలానికి పనికివచ్చింది. కృష్ణ మూర్తికి గోడమూలను చోటు విడిచిపెట్టినాము. నాయుడు, సమాజం, అతడు దానికథ నడిపించడం, రెండోవాళ్ళమాట ఎంతసబబుగాఉన్నా పైకి ఎక్కనీయకపోవడం చెప్పడు మాటలు వినడం, తనకు క్రిందివాళ్ళనెక్కి ఎంతపిండిదంచుతాడో, మీదివాళ్ళ ఎదట అంతనీచంగాను ప్రవర్తించడం, సమాజం వృద్ధిపొందవలెనంటే ఇటుపైని సమాజకులు తొక్కపలసిన దార్లు ఒకదానితరువాత మరొకటి చెపుతూ కాలంనడిపించాడు గోపాలం. ఇంతలో తనమూలని పక్కవేసుకొని పడుకొన్నాడుకృష్ణమూర్తి; అతని పక్కని నేను నాపక్కనిగోపాలం. ఆపక్కనిశేషయ్య, శాస్త్రి, రమణప్ప, రట్టన్న; ఆమీద ఇంకా ఎవరెవరో పడుకొన్నారు ఒకతరువాతఒకరు, ఎగుమతికిసిద్ధంగా దేవదారు పెట్టెలలో పొట్టెంగాఅమర్చిన సాక్షి చేపలలాగు.

చీకటి, దీపంలేదు. అంతా మేలుకొనేఉన్నాము. “ఒకే, అన్నా, గోలచెయ్యనా?” అన్నాడు రట్టన్న నాతోటి. “వద్దరా, అన్నా, అందరూ పడుకుంటున్నాం; తగువు పెడతాను, అలాంటివని వద్దన్నాను” అను. కాని తుంటితనం చెయ్యడానికి ఏడు నిశ్చయించుకున్నట్టు కిచకచలాడడంవల్ల నాకు బోధపడ్డది ఒకనిమివండొరుకొని అన్నాడు, “శాస్త్రిగారూ, శాస్త్రిగారూ, కేసుఒకప్రశ్న వేస్తానుమిమ్మల్నిని, కోపంరాదుగదా?” అని. “అయ్యో, కోపంఎందుకండీ, ఈభాగ్యానికి? అడగండి, ఏమిటోచూదాము,” అన్నాడు శాస్త్రి. “రాదుగద, రాదుగద, రాదుగద” అని ముచ్చముమ్మాటూ ప్రశ్న వేసి, ముచ్చముమ్మాటూ “రాదు, రాదు, రాదు,” అన్నజవాబు విని “అయితే అడుగుదునా? నన్ను తిట్టిపొయ్యరుగద, ఆతరువాత తిడితే బస్సుకోనుసుమండీ,” అన్నాడు రట్టన్న. ఇన్నిసార్లుఅడుగుతున్నాడే ఇతడు, ఇందులో ఏమోఉంటుంది అని అనుమానపడ్డాడు గాబోలు శాస్త్రి. ఇంతకుముందు దృఢంగా “వెయ్యండి” అని

చెప్పి, ఇప్పుడుమళ్ళీ “పద్ద”ని వెనకదీస్తే నలుగురిలో నగుబాట్లు అని యోచించి “వెయ్యండి నాకోమిథయం,” అని మునపటికన్నా గంభీరంగా అన్నాడు శాస్త్రి. “అయితే చేగోడీలరుచి ఇంకముందే బాగా తెలుసునట మీకు” అన్నాడు రట్టన్న. వాడినోటివెంట ఈపలుకులుబయటకు పడిపడడంలోనే ఇద్దరుతప్ప తక్కినఅందరమూ గొల్లుననవ్వినాము. ఈఇద్దరిలో ఒకడు గోపాలం. వీడికి ఏమీ బోధపడలేదుగనక నవ్వలేదు. రెండవవాడు శాస్త్రి— ఉడుక్కున్నాడుగనక నవ్వలేదు. తొక్కిన తాచులాగు లేచి, నోటికి అబ్బుపడిన టిట్లన్నీ తిడుతున్నాడు శాస్త్రి. అదుగో మొదటనే చెప్పినానే, నన్ను తిడితే ఒప్పుకోనని; ‘నన్ను టిట్లన’ని ముచ్చముమ్మాటూ మీచేత వాగ్దత్తంచేయించుకొన్నానే ముందరే, ఇట్టంలేకుంటే “మీరు పశ్చిమేయనక్కరలేదు”ని నాతో చెప్పియుండవచ్చునే! అదుగో మళ్ళీతిడుతున్నానే! అంటూనేఉన్నాడు, బాకబాకనవ్వుతూనేఉన్నాడు రట్టన్న. వీడునవ్వితే తక్కినవారూ మరీమరీనవ్వినాము, కడుపుచెక్కలయ్యేటట్టు. మాకునవ్వుపెచ్చైకొస్తే శాస్త్రికి ఉడుకుపోతుతనం దానితోనహకోపం పెచ్చైనవి: వీటితో టిటుకూడను. పాకం ముదిరిపోవడం చూచి, మాలోఒకల్లిగ్దరు, నలుగురునీ కూకలువేసి మొదట నవ్వులు చల్లాల్సినారు. రట్టన్న ఏమీఎరగనివాడిలాగున దొంగగురకపెట్టుతూ పడుకున్నాడు. శాస్త్రి అరుచుకొని అరుచుకొని కోపంచల్లార్చుకొన్నాడు, పడుకొన్నాడు.

ఒక్కొక్కప్పుడు ఈవిద్యార్థిసమూహంలో అతిఅమాయకమైన మాటలకు ముచ్చటైనవాటికి‘కూడాను’ అపార్థాలు కల్పనలవ్రతవి; ఎందుకో, ఎవరుకల్పిస్తారో ఎప్పుడో ఎవ్వరికీ తెలియదు. ఆమాట ఉచ్చరించగానే అందరునవ్వుకొంటారు. “తివానీ వేసినాడు. మతాబాకాల్సినాడు. బాజాలువాయిస్తున్నాడు” కాకాపడుతున్నాడు. అన్నవన్నీ ఇలాంటివే. ఈజాతిలోకిచేరినది. “చేగోడీలరుచి.” రట్టన్న ఉచ్చరించాడు, అందరమూనవ్వినాము; శాస్త్రిగారికి ఉడుకుపోతుతనంవచ్చింది; రట్టన్నను టిట్టినాడు. ఉత్తరగోళం; అంతే.

ఇంతటితోకథముగిస్తే బాగుండును; కాని రాబోయేనాటకానికి ఇది నాంది అయింది. అందరం సదృహయినాము. చాలారాత్రికావడంచేత నిద్రపోయేముందర మనస్సుకలవరపడడంవల్ల చురుకైన మనస్సుగలవాళ్ళకి ఎవ్వరికీ మంచి నిద్ర పట్టిఉంటుండనుకోను. జాగ్రదవస్థవిడిచి సుషుప్తిలో ప్రవేశించిఉండురు చాలా మంది. ఇందులో మొకటివాడుగోపాలం. కల రావడంచేతనో, లేకుంటే మనే మైనా కారణంవల్లనో, నేనుచెప్పలేను; గోపాలం, పైకిఉండినది భారమైనస్వరంలో

“ఏలల” అని ఏడవడం సాగించినాడు. గుండెదైర్యకాలి శేషయ్య దానిని అందుకున్నాడు. ఇటుమీద, ఒకరితరువాత ఇంకొకరు. “ఏల” అంటే “ఏల” అని ఏడుపు కాకుండా అరుపు కాకుండా ఉన్న స్వరతో కేకలు వేయడం మొదలుపెట్టినారు అందరూను. గోపాలం, శేషయ్యల కేకలతోనే నాకు సగం తెలివి వచ్చినది. బోరగిల పడుకున్న నాడిని తలపై తీచుచేసరికి నాతలాపుదిక్కున మాగడితలుపుదగ్గర నిల్చుని ఎవరో తలుపుతాళుతీస్తున్నట్టు నాకు తోచినది, తటాలునలేది ఆమనిషిని నాసంఘటనలో ఇముడ్చుకొని కదలనీయకుండా పట్టుకొన్నాను. “నేనయ్యా, కృష్ణారావుని, ఒంటిగంటన్న రైలులో దిగినానయ్యా తలుపుతీయ్యనీయవయ్యా, దొంగకు కాను,” అంటున్నాడు అతడు నవ్వుతూను. ఈమాటలు చెవినిపడుతూనే ఉన్నవి గాని, ఇంకా బాగా తెలివిరాలేదు నాకు. అందుచేత వాటిల్లం తలకెక్కలేదు. మరింతగట్టిగా నెరుముతున్నాను అతనిని. “వదలవయ్యా, వదలవయ్యా” అని నాలుగైదుసార్లు బిగ్గరగా అరిస్తేనేగాని నాకు బాగా తెలివివచ్చి విడచిపెట్టలేదు. గొర్రెలమండలో ఒక గొర్రె అరిస్తే, అన్ని గొర్రెలూ అరిచినట్లు మిగిలినవాళ్ళంతా గోలచేస్తూనే ఉన్నారు. అప్పుడు వీళ్ళనికొట్టిలేపినాను. అందరికీ తెలివివచ్చి అరుపులు చాలించే సరికి ఒకటి రెండునిమిషాలు అయిఉంటుంది. ఇదివఱా బ్రహ్మాండం అనుకొని తహస్సీదారు కచేరీలో ఉన్న పదిమంది పోలీసుజవానులు పరుగెత్తుకొని వచ్చినారు ఆవరణతీరాలు దగ్గరికి. తగిన కారణంలేకుండా వారు అరచినారనివీరు, వీరు అరచినారనివారు ఒంటిమీద తెలివిలేకుండా కేకలు వేయడమే సిగ్గు. తమలోటు ఇతరులకు తెలిసిపోయిందే అని మరింత సిగ్గు. ఇట్టి హీనస్థితిలోనుంచి తప్పించుకోవడానికి మార్గం ఏమిటంటే: “నేనుకాదు మొదలుపెట్టింది నీవే” అని ఒకడు, “కాదు నీవే గాని, నేనుకాదు” అని ఇంకొకడు అంటూ, ఒకరిని ఒకరు నిందించుకోవడమే కాకుండా వారిని చూచివీరు, వీరిని చూచివారు నవ్వుకోవడమే. ఇద్దరిదీ తప్పే అని ఇద్దరికీ తెలుసును కాని పోలీసువాళ్ళనంటి పై వాళ్ళను మభ్యపరచడానికి తగిన రహస్యం ఇదే, కాబట్టి దానిని స్వేచ్ఛగా ఉపయోగపరుస్తున్నారు అంతాను పోలీసుజవానులు వచ్చేసరికి. “ఏమిటండీ” అన్నాడు జవానులలో ఒకడు. “ఉత్తగోలయ్యా, మీపనిమీరు చూచుకొండ” న్నాడు బుచ్చబి్బి.

“రట్టన్న— శాస్త్రిగోలే దీనికి కారణం; మనం పడుకోబోయేముందర జరిగిన ఈగోలవల్ల మనస్సు అందరికీ కలవరపడ్డది. అదిలేకుంటే ఇదీలేదు; ఇదే హాల్సుసినేషన్, మరింత కేమిటి” అని ఒక పెద్ద ఇంగ్లీషుమాటచాటున తనలోటు దాచుకున్నాడు గోపాలం. శేషయ్య దానిని సహించేసినాడు.

శ శి క థ

అదివి బాపిరాజు

౧

సూర్య తనయా
దివ్య బాలా
సవ్య బాలా
నేనె నాధుణ్ణి
నేనె భక్తుణ్ణి
కాంతిలో తొలి
కళ్లు విరిసే
కాంతిలో, ఏ
కాంత నేవలా
నీలి తథుకే
నీలి కునుకై
సప్త మూర్తై
పుప్త లోతుల
జారితివి నా
జన్మసరసిని
సూర్యతనయా
సవ్యబాలా
దివ్యబాలా

౨

నీలికలువ పుటాలల్లా
జేలిపోవు కోమలతలు
నీలిరత్న హృదయంలో
సోలిపోవు కాంతిసూక్తి
నెమలి గళము వంపుల్లో
సృత్యమాడు నీలినిగలు

నీలానంత రహస్యము
మూర్తించినవే నీ కన్నులు
ముగ్ధబాల సూర్యసుతా
దివ్యబాల సూర్యసుతా
సవ్యబాల సూర్యసుతా

౩

బంగారు ఉయ్యాల
పవ్వళించి నిదురిస్తు
తెలిపోతూ దిగుతు
తెలికొండ వాలితివి
ఓ దివ్యబాలికా
ఓ సవ్యబాలికా
ఓ కాంతిమాలికా

పొంగిపోతున్నట్టి
పొంకాల నీపళ్లు
విరుచుకొని, మేలుకొని,
తెరుచుకొని నీకళ్లు
నీలికాంతులచూపు
నింగి పరికిస్తావు
కోన పరికిస్తావు
తెలిమంచు ఖండాలు
తేలేటి శిఖరాలు
ఓ దివ్యబాలికా
ఓ సవ్యబాలికా

ఊర్పు విడుస్తూ
ఓ యనీ లేస్తాని !

౧౧

ఓ ఉగాది చెలియా !
ఏ మైపోతి గదే

నా ఊహల కందపు
నను నవ్వెదవే ?
ఒక కాగిలి
ఒక ము ద్దిస్తిని

అర్పించిన కాన్క దాల్చి
అలమిన సంతోషమూని,
ఏమై న న్నెంచితివో
ఏదై నిను మాయ ముంచె
బతిమాలిన కోర్కెతోసి
ప్రణుతించిన పూజ విడిచి
మటుమాయ మ్మై పోతివి
మాయ మైతి ఆశల్లో
హృదయాన్నే చిదిమినావు
మధురిమలో చేదుకలిపి

మధురబాల

విధురమూర్తి

తాగిగుమ అని నవ్వితివే
దయ రామై
దరిసినదే నీయెదలో !

౧౨

ప్రాణాలే కాంక్షలైన
ఈనిశిని, గాటపుతమి

కనురెప్పల మూత లేని
నను జేరవా కోర్కె లవా
చంద్రబాల, చంద్రబాల
అని నే పిలిచెద
పలుక వటే
పలుకవటే !

౧౩

దూరాన్నే తోచినావు
తొలకరి మెరుపై
ధళ ధళ మని

సుభగ శ్రీదివ్యమూర్తి
విభావరీ ముకుళ మూర్తి
తప్తకనక వర్ణమూర్తి
సుప్తకాంక్ష దీప్తమూర్తి
నగ్నార్చిఃపుంజ మూర్తి
నవ్వుల బెళుకుల మాయల
ప్రియురాలా, ప్రియురాలా
చంద్రబాల, చంద్రబాల

౧౪

చిట్టి కెరటాలులా
చిన్ని చిన్ని కలలులా
ముంగురులు ఆడుతూ
మోముపై చెదరగా
లేతవెన్నెల వెలుగు
చూత సుమముల తెలుపు
చిరునవ్వులై పెదవి
వరము లందివ్వగా

దివ్య గంధర్వవై
తేజరిల్లిన బాల
నవ్య యశానన మూర్తి
ఓ చంద్ర బాలికా!
ఓ సూర్యతనుజాత !

౧౧

ఏల కోపం వచ్చినదె నీ
కేల దయలే తప్పినవె
బాలికా నావైపు తిరుగనె
వీణై పాటల మంజు
వాణుల మించు చూపుల
నలచి చూడవు.

పూలతావుల అలల
మాలల మాటల్లో
కలచి వేయవు.

కాళిదాస మనోజ్ఞ కవితా
జాల గీతా ఝరుల మించే
బాహులతలతో
చిదిమివేయవు
కదిపి వేయవు.

పచ్చకర్పూరాస వెన్నెల,
పసిడి సాయంతనం వెలుగుల
సంపగుల గంధాలు కలిపి
నిన్ను నే పూజింప వస్తాని
సాన్న సానీ, సాన్న సానీ!

౧౨

కళ్ళు పూవులు చేసి
ఒళ్ళు గుడిగా చేసి
పేమకై వెళ్ళితే

మనసు అరతి చేసి
మాట గానము చేసి
భిక్షకై వెళ్ళితే
పూలు పల్లాన్నుంచి
పాలు పంచామృతం
పూజకై వెళ్ళితే

నిను జేరి పూజించ
నిను జేరి కీర్తించ
అన్ని కలిపివేసి
ఆత్మార్పణము చేసి
యోగివై త్యాగివై
రావోయి రావోయి
రావోయి అప్పుడే

అని నవ్వినది బాల
అని పలికినది బాల
శశికళా శశికళా.

౧౩

చీకటి వెనుకే వెలుగు ఉన్నది
నల్లని నీ కనురెప్పల వెనుకే
తళతళతళమని

సాపలు వెలుగును
వెలుగున ఇమిడి

శక్తి ఉన్నదీ
తళ తళ తళ మను

పాపలోనే
పరవశత్వమై

మహా మధురమా

దివ్య ప్రణయము
తేజరిల్లునే!

మేనక

కల్లావజ్జుల కృత్తివాస తీర్థులు

ప్రథమ రంగము

[విశ్వామిత్రుని ఆశ్రమపడము. ఋషుల
జడలవంటి పొడుగైన మర్రిచెట్టు—ఉండల
దగ్గరిగా నల్లరాతిమీద విశ్వామిత్రుడు
తపోనిష్ఠలో ఉన్నాడు. నల్లనిజడలు ఆయన
బుజాలమీదపడి, మెరుస్తున్నవి. మేనకాది
అపసరలు, చిరునవ్వులతో, వాలుచూపుల
తోరణాలు కట్టుతూ ఆయనకు సమీ-
పంగా ప్రవేశిస్తారు. మందమారుతానికి
పుప్పొడి రాలుతుంది. గాలికి ఎగిరిపచ్చిన
పూలు పచ్చగడ్డిమీద అక్కడక్కడ పడు-
తవి. పద్మాసనముతో గంభీరముగా
కూర్చున్న ఋషిని చూచి, మేనక మొద-
లైన అచ్చరలు నివ్వెరపడి, క్షణం ఆగి,
వెళ్ళిపోతారు... ఇంతలోనే మరొక పక్క-
నుంచి ఇద్దరు ఆశ్రమ వాసినులు ప్రవేశించి
ఋషికి దూరంగా నిలుచుని మాటాడు-
కొంటారు; ఆయన్ను గమనించరు.]

భ్రమరిక

ఏమే వాసంతీ!

వాసంతి

శాంతమైన ఈ ఆశ్రమపడంలోనూ, వనం-
లోనూ ఇదివరకు ఎన్నడూ చూడని సం-
రంధం బయలుదేరింది. నిన్నటిదాకా తపో-
నిష్ఠగరిష్ఠులై, తీవ్రసమాధిలోఉన్న మహా-
ర్షులు తారుమారు అయిపోయినారు. ఆశ్చ-
ర్యం, ఉహించలేని బాధపడుతున్నాను.

భ్రమరిక

వనం అల్లకల్లోల మయిపోయింది. దివిజ-
లోక వాసిని ఎవరో అపసరలను వెంట
బెట్టుకొని వచ్చిందని ఇందాక కులపతుల
శిష్యుడు అంటూ ఉంటే, ఆలవాలంలో
నీళ్ళుపోస్తూ విన్నాను అన్నప్పంగా.

వాసంతి

లోకంలో ఋషులు ఎక్కడక్కడ తపస్సు
చేస్తూ ఉన్నారో అని ఇంద్రుడు కనిపెడుతూ
ఉంటాడు. ఋషులతపస్సులు భంగం
చెయ్యడానికి అచ్చర జాగిలాలను తోలు-
తాడు. అనాదినుంచి ఇంతే.

భ్రమరిక

శాంతమూర్తులయిన ఆశ్రమవాసులకు
కష్టాలు వచ్చినవి.

వాసంతి

సరస్సులో నీరు ముంచి బిందె బుజాన పెట్టు-
కొని మెల్లెక్కుతున్న నన్ను చూస్తూ
దేవదత్తుడు తీగజొంపాలచాటున నిల-
బడ్డాడు. శిష్యులు ఆశ్రమ కస్యల విలా-
సాలు చూస్తూ ఎక్కడి వాళ్ళు అక్కడ
నిలబడిపోతున్నారు.

భ్రమరిక

కేతకీదళాలు కుసుమసాయకుని తీక్షణమయూ-
ఖాలవలె ప్రకాశిస్తూ, అంతేవాసుల అమా-

యిక హృదయాలను చీల్చి వేస్తున్నవి. అదుగో! సహకారతరువును ఆలింగనంచేసుకుని మాధవీత మొగ్గ తొడిగింది! చూశావా? ...

వాసంతి

ఈ మదన విజృంభణానికి మహర్షుల చిత్తవృత్తులు ప్రోత్సహిస్తున్నవి ... ఆ వినవచ్చే కోలాహలము, మణినూపుర రణితమూ అప్పురసలదేనా! [ఇద్దరూ చెవులు బిగి వింటూ నిమ్మగిమిస్తారు.]

మేనక

[ఇంకొక పక్కనుంచి చెలులతో ప్రవేశించి, విశ్వామిత్రుని చూచి సంశయిస్తూ నెమ్మదిగా] అమ్మా! భయంవేస్తున్నది! మునిచంద్రుల సాన్నిధ్యము కంఠం కలిగిస్తున్నదే! ఏమి సమాధిపై శ్మశ్రుం! హృదయపుండరీకంలో ఉండే మహాజ్యోతిస్వరూపం మీదే లక్ష్మ్యం ఉంచి బాహ్య విషయజ్ఞాన విముఖులైన పరమ తపోధనుల కఠోర సాధన నాబోటి చిగురుబోణివైపు మరలుతుందా? [ముఖం పైకెత్తి ఆలోచించి] భయపడడం మెందుకు? ... [ఉత్సాహం తెచ్చుకొని] మా పరూధిని, లావణ్య పయోరాశి, ప్రవరుడి దేహం బలవంతంగా బాహులతలతో కట్టివేసి, అతన్ని ఎంత శ్రమపెట్టలేదు! తెలివితక్కువ పిల్ల!... నేను మహర్షులను ఎంతో గౌరవిస్తాను. వారు ఎంత తపశ్శాలు లయినా మా

లావణ్య సరస్సులో మజ్జనం ఆడాలి! మా కారుణ్య జ్వాలల్లో తప్తం కానిదే వారికి వన్నె ఎక్కడనుంచి వస్తుంది; సాధనార్థవ కల్లోలంలో నురుగువలె తలకిందు లవుతున్నప్పుడు అందాల నావనై అందుతాను.

మొదటి అప్పర

అక్కా! ఎందుకు సంశయిస్తావమ్మా? అప్పురో బాహుపతిష్వంగంలో ఎంతమంది మునిపుంగవులు చిక్కుకో లేదు?

[నలుగు రప్పరసలు ఒకరి బుజాలమీద ఒకరు చేతులు వేసుకుని వాలుచూపులతో నవ్వుతున్నారు. చూర్ణకుంతలాలు ముఖాల మీద మలయమారుతానికి సయ్యాటలాడుతున్నవి. తరువాత నృత్యం చేస్తున్నారు. చిక్కుపడి కొద్దిగా తెగిపోయిన తారహారాల్లోంచి ముత్యాలు జలజలారాలి పడుతున్నవి. పాముకుబుసంవంటి పయ్యెడలు జారిపోయి స్తనకుట్టులాల్లో చిక్కుపడుతున్నవి. కాంచీ మేఖలలు ఘులఘుల్లాడుతున్నవి. నడుములు మెరుపుతీగెల్లాగ చలిస్తున్నవి. ఒక అచ్చర మధుపానమత్తురాలై పాడలేకపోయింది.]

మేనక

స్వామి అనుగ్రహానికి పాత్రం ఔతానో కానో అనే సంశయం వీడిస్తున్నది!

ఒకతె

[నవ్వి] నీవేమీ భయపడవద్దు. ఆ పరమ నైషిక్ చకోరం నీ ఆస్యచందికాజాలం

ఆస్వాదించకుండా ఊరుకుంటుందా? మనకు సహాయంగా ఉన్న కామదేవుడు ముని మానస కాసారంలో కల్లోలం పుట్టించడా? ఈ చంద్రికాపూరం వల్ల వాళ్ళకు తాపం పుట్టదా?

మేనక

[విచారంతో] కామదేవునిది అంతా వామ మార్గం! మనస్సహవరహాగ్ని నన్ను దహించి వేస్తున్నది. కఠోర విరాగి అయిన ముని హృదయారవిందంలో మార్పు ఏమీ కలగ నట్లు తోస్తున్నది. [కన్నీరు.]

ఇంకొక తె

వెర్రిదానా ! అఖండివిద్యాసుధాశాంతిలో మజ్జన మాడుతున్న ఆయన చిత్తం నీ జఘన మేఖలా చక్రివాక ఝణాత్కారం వల్ల కల్లోలమై పోతుంది. కళ్ళు తెరిచి నీ దివ్యదేహాన్ని తిలకించి నీ లావణ్యమృత సరోవరంలో ఆ పరమహంస అవగాహనం చెయ్యడా? మన సంగీతకం నల్ల మురజ ఘోషల వల్ల నాట్య పేలా ప్రాచుర్యం వల్ల మహర్షులు ధ్యానముద్రి విడి ఇవతల పడరా ?

అందరు

తరుణ హృదయ విదళన మదనా !
కాముక చిత్త స్వైర విహరణా !
జయ రతివల్లభ ! జయ మదనా !

మేనక

నా అనుమానం తీర్పవమ్మా అక్కా ! కామదేవుడు నన్ను బాధిస్తున్నాడు గాని విశ్వామిత్రుల చిత్తంలో వికారం కలిగించ లేకపోతున్నాడే!

ఒక తె

ఇదా ఆందోళన! ఫాలనేత్రుని ప్రభవల్ల కామదేవుని కాయం కాలిపోయిందా ! అందుచేతనే అనంగుడై సంచరిస్తున్నాడు. ఈ విశ్వామిత్రుల తపోగ్నిజ్వాలలకు పతం గం బొతానేమో అని కామదేవుడు కాస్త ముందు వెనుక ఆలోచిస్తున్నాడు. విశే విశ్వేశ్వరునికి విశ్వామిత్రునికి సామ్యం ఎక్కడ? [మేనకకు ఉత్సాహం]

అందరు

[కలిసి ఎలయాకాశంగా సృత్యం చేస్తూ పాట]

మునిజన చిత్తైక్యోభకారణా! మదనా !
యవసస హృదయాంతర చిర విహరణ
జయ జయ మస్మధ! జయ మదనా.

[అస్పరసలు మాలతీ జాతీ కుసుమాలు విశ్వామిత్రునిమీద విసురుతారు. మేనక కూడా వారితోపాటు సృత్యం చేస్తున్నది.]

తరుణ హృదయ విదళన మదనా!
కాముక చిత్త స్వైర విహరణా!
జయ రతివల్లభ! జయ మదనా!!

[అప్పరసలు విసిరిన పువ్వులు విశ్వామిత్రుని జడలలో చిక్కుకుని తపోగ్నికి వాడి రాలి పోతున్నవి. ఋషి చలించని దీపశిఖవలె ఉన్నాడు. అచ్చరలు కోటి నక్షత్రాల తళతళలతో నవ్వుతున్నారు.]

[ప్రవేశం కామదేవుడు. బంగారు శలక వలె మెరిసే దేహము, చేతిలో ధనుర్దండము, తలనిండా రంగురంగుల పువ్వులు, ఒంటి నిండా పూలదండలు, చెక్కి-శృమిద మకరికా పత్రరచనలు, మహర్షిమీద బాణం విడిచేసరికి ఒంటినిండా పుప్పొడి రాలింది.]

కామదేవుడు

రమణీ ఘన వక్షోజ సానువుల
తరుణీ జన తాపానల కీలల
అమరీ కపోల మణి దర్శణముల
భ్రమరీ గళ తంత్రీ నిక్షణముల
కోకిల కుల కల కాంచీ ఘోషల
నిర్భరణీ మంజీర రావముల
సికతా జఘన దుకూలాంచలముల
నాట్యము చేసెద నోహోహో !

అప్పరసలు

జయ మన్నథ ! జయ మన్నథ !
యువ హృదయాంతర విహరణ !
జయ మన్నథ ! జయ మదనా !

కామదేవుడు

వేళలాడు మల్లె విరిదండ జడలో
చిక్కువడి జారు జాజుల దండలో
నిదుర యెరుగని కంటితుది యెరుపులో

వలపు చూపుల కులుకు సాగను పసలో
కెమ్మోవి కెంపు జగి తథ్కుకొసలో
నాట్యమాడుదును నే నాట్యమాడుదును.

అప్పరసలు

విజయ్యా భవ విజయ్యా భవ
విజిత జగత్తయ మదనా !

[నాట్యం చేస్తారు]

కామదేవుడు

మణిమయ నూపుర

ఝణఝణరావము

మంజుల పాదాం

బురుహన్యాసము

కంకణ ఝంకృతి

సువర్ణ నాదము !

వరించితిని బో !

హరించితిని బో !!

బిరబిర నిటునటు

సడుగడగా

పయ్యెద పెనగొని

జీరాడంగా

గిరగిర తిరిగెను

వేసలి మృదువుగ

గణగణ మోగెను

మొలనూర్ గంటలు

వరించితిని బో !

హరించితిని బో !!

ఖండ బుద్ధికి తావేదీ మేనకా! పరిశీలన బుద్ధికి భౌతిక సౌందర్యం ఇష్టమాత్రం దేమో కాని చిత్ విశ్రాంతి లేక నీ లావణ్యాన్ని తిలకిస్తున్న నాకు బ్రహ్మానందానుభవం దూరం అయిపోయింది. సాత్విక చంద్రామృతతేజం వదిలిన నాకు చిత్త సమాధానం ఎక్కడిది?

అయ్యో! మేనకా! అనిష్టాన్ని జయించి అతీతం కానడానికి చేసే తీవ్ర సాధన వ్యర్థమై పోయిందే! కోరికలులేని నాకు మనోరథలతిక జన్మించి చివుళ్ళు వేస్తున్నదే! [విచారంతో] మాయామేఘ పటలమునుంచి బాహ్యప్రపంచ సుఖ దుఃఖాలు క్షోణీపాతంగా వర్షించి తీవ్ర మాయార్పుంఝకునన్ను జీర్ణప్రతం చేసిందే! ఎందుకీ చింత! ప్రతి భావమలయానిలానికి హృదయం విపంచిక వలె మోగిపోవలసిందే? అయ్యో! ఆ విజ్ఞానచంద్రోదయం అమృత తేజం నా అజ్ఞానమేఘ తిమిరంలో మరుగు పడింది.

మేనక

మనోహరా! సర్వలోకములూ భూమ్యా కాశాలూ జీవరాసులూ అల్లకల్లోల మైనప్పుడుకూడా ఈ వికృతహాసమే నీ పెదవులమీద అంకురిస్తుందా? మనస్సును పోషించుకోవడమే ముఖ్యమా? హృదయ మందారాన్ని తుంచివేయడం భావ్యమా? మనోహరా! నితాంత రమణీయమైన నిసర్గ రమణీయమైన యీ మధుమాసశోభను

తిలకించండి. కాసారంగట్టునఉన్న సహకార పాదపాన్ని కాగిలించుకుంటున్న లతా లోలాక్షి కుసుమ కోరకాలతో పులకరించి మధుశీకరాలు వర్షిస్తున్నది. సమీరణము సందేహముతో వీస్తున్నది.

[విశ్వామిత్రుడు పాపాణంవిడిచి పచ్చికలో పొగడచెట్టుకింద కూర్చున్నాడు. మేనక ఆయన్ని ఆనుకుని కూర్చున్నది. పయ్యెడ జారిపోయింది. ఋషిభుజంమీద తనచెక్కిలి ఆనించి ఆయన ముఖంలో ముఖముపెట్టి చూస్తున్నది. గాలిక పొగడపూవులు వారి తలలమీద రాలినవి]

విశ్వామిత్రుడు

[ఆమెచేయి పట్టుకుని] ఈహస్తమునీదేనా! రక్తాశోక పల్లవముకంటే రమణీయమైనదే నీహస్తము! అభరపల్లవము మలయానిలా నీకీ చలిస్తున్నదే!

అప్పరసలు

[లతలమాటున] పాణిగ్రహణ మయినదే!

మేనక

మనోహరా! తరువులపైన కోకిలలు ముక్త కంఠంతో మంగళగీతాలు పాడుతున్నవి. ఆ హంస మిథునాన్ని చూడండి. బిసెకసల యాలు అందిచ్చుకుంటూ మృదుతరంగాల మీద సితనరోజం పక్కగా ఒయ్యారంగా పోతున్నది.

విశ్వామిత్రుడు

కలహంసోత్తంసిత సితసరోజ విరాజితమైన
దీ సరోవరం. నా మనస్సు పరమహంసోత్తం
సిత సితకమల సహస్ర జ్యోతులతో నిండి
నది. కలహంస కూజతానుకారి ఐన మణి
నూపుర కలకలము ఇంకా వినబడుతున్నదే!

మేనక

[మందహాసముతో] విస్మయించలేదా ఇంకా!
మణి భూషణ శింజారము మా అప్పరో
బృందమువారిదే. వారిప్పుడు నాట్యము
చెయ్యకపోయినా ఆ మాధురి మీ చిత్త
ములో హత్తుకుపోయిందే!

అప్పరసలు

[లతలమాటున నవ్వుతూ] పాణిగ్రహణ
మైనదే మేనకా విశ్వామిత్రులకు!

మా కామితములు సిద్ధించెను లే
మా జితనమ్ములు ఫలించెను లే
మేనక కోరిక లీడే రెను లే

చల్లని వెన్నెల జల్లుల
తీయని యామని మధువుల
విరిసిగ గొజ్జగి సెజ్జల
ప్రకృతియు పురుషుడు కలియగ
అయినది అద్వైత సిద్ధి
అయినది అద్వైత సిద్ధి!

△

ద్వితీయ రంగము

[విశ్వామిత్రుడు వెళ్ళిపోవడానికి సిద్ధముగా
ఉంటాడు. చామనచాయ శరీరముమీద

యజ్ఞోపవీతము కనబడుతూ ఉంటుంది.
కనుబొమలు ముడివేసినాడు. పొగడకొమ్మ
లకు తీగలతో కట్టిన ఉయ్యాలలోనుంచి
శిశువును మేనక తీసి ఎత్తుకొంటుంది. బిడ్డ
కలవపూవులువిచ్చినట్లు నవ్వుతుంది ఋషి
కుడిచెయ్యి ముఖానికి అడ్డంపెట్టుకొంటాడు.]

మేనక

ఈ వెన్నెలలో ఈ శిశువునూ నన్నూ
విడిచి వెళ్ళిపోతారా?

విశ్వామిత్రుడు

అసంపూర్ణ మైన ఈ జీవనం అనుభవించ
లేను. ఎంతకాలము మత్స్యలోకంలో ఉండి
అమృతత్వము మానుకోను? మనకు
నేటితో సంబంధం సరి!

మేనక

సంబంధం లేదంటే పోతుందా మనోహరా!
జీవితం అసంపూర్ణమా!

విశ్వామిత్రుడు

ఐహికవిషయ లంపటత్వము విడిచి
జీవిత పరమావధికి అన్వేషిస్తాను. ఫలము
కొమ్మను ఆధారం చేసుకొంటుంది; పండు
మీదిచర్మము కండను ఆధారం చేసుకొం
టుంది. కండకు ఆధారం గింజ. పరిణామయ్యే
సరికి దానికి కండకు సంబంధం పోతుంది.
ఎన్ని గాలిదుమారాలు కొట్టినా, చిలకలు
ముక్కులతో పొడిచి రక్కినా పరిపక్వబీజా
నికి అపాయం లేదు. కఠోర తపసు చేసి

పొందిన జ్ఞానము పరివర్తన కాకుండా
విహిక సంబంధాలు నాకు అడ్డువస్తున్నవి.

మేనక

[నిర్విణ్ణురాలై శిశువును ఉయ్యాలలో
పడుకోబెట్టి] జ్ఞానం ఆర్జించిన మీకు ఈ
జగత్తులో కావలసి పదార్థాలు ఏవీ లేవా?
ఏ సంబంధమూ, అనుబంధమూ లేవా?

విశ్వామిత్రుడు

నాకు తాకిక ప్రపంచముతో ఏమి సంబంధ
మున్నది వెర్రిదానా!

మేనక

మునీశ్వరా! మీరు వెళ్ళిపోతే తరువును
ఆధారం చేసుకొని జీవించవలసిన లతవంటి
నేనూ, బంధకారణమైన ఈ శిశువూ ఏమి
కావాలి? కఠోరతపస్సువల్ల లబ్ధమైన ఆధ్యా
త్మిక సంపద క్షయమై పోతుందనా వెడు
తున్నారు? సంసార బంధం తెంచుకో
డానికి ప్రయత్నం చేస్తూన్న మిమ్మల్ని
చూస్తే నాకు జాలి వేస్తున్నది. చివురాకు
సెజ్జలో తురాయివంటి అమ్మాయిని చూస్తే
మీ హృదయం ద్రవింపడం లేదా?

విశ్వామిత్రుడు

మోక్షార్థి ఐనవాడికి రాగద్వేషాలతో
ఏమి పని మేనకా!

మేనక

జ్ఞాన మార్జించిన మీరు కేవలం గృంథ
చక్షువులు.

విశ్వామిత్రుడు

తా నల్లుకన్న గూటిలోనే క్రమక్రమంగా
చిక్కుకుంటుంది సాలెపురుగు. మమకార
వాగురలలో పడిపోయిన వాడికి స్వేచ్ఛ
ఎక్కడిది? మాకు ఈ సంసారమే మహా
పంజరం.

మేనక

బంధవృంతం తెంపివేయ దలుచుకున్నారు.
ఈ కుసుమం ధూళిపాలై పోతుంది.

విశ్వామిత్రుడు

అంత ప్రమాదం రాదు.

మేనక

జ్ఞాన తేజస్సువల్ల మీ హృదయం కుసుమం
వలె వికసించి దనుకున్నాను. చూస్తే
ముకుళావస్థలోనే ఉన్నట్టు కనబడుతుంది.
శాస్త్రదృష్టి ఎంత ఉంటే ఏమి? జ్ఞానవీచి
కలో మునక వేస్తే ఏమి? పుష్పపరిమళం
మాధుర్యమును ఆస్వాదించలేరు స్వామీ
మీ వంటివారు!

విశ్వామిత్రుడు

నా ఆశయం గృహించలేక ఏమేమో చెపు
తున్నావు. ఇక్కడ ఇక నిలవకూడదు.

[మేనక శకుంతలను ఎత్తుకుంటుంది. విశ్వా
మిత్రుడు శిశువుకేసి చూస్తాడు] ఇక్కడ
ఉండకూడదు. నడుస్తున్నాను మేనకా!

మేనక

[కన్నీళ్ళతో] నా అనురాగ తుపార కణ
ములు ఎడారివంటి మీ హృదయంలో
ఇంకిపోతున్నవి. మరుభూమికి మధుమాసం
లేదు. పేమకు తగిన ప్రతిఫలం ఇవ్వని
మీ హృదయం ఊసరక్షేత్రం. అబ్బా!
చేతులారా ఈ మాలికను మీ మెడలో
వేసినాను. పుష్పమాలిక తెంపి పోదా
మనుకుంటున్నాను. [విశ్వామిత్రుడు నాలు
గడుగులు వేస్తాడు]. మనోహరా! మనో...
[విశ్వామిత్రుడు నిష్క్రమిస్తాడు]
పూలమాల తెంపి పోతివా

నాథా!

ధూళిలోన కలసి పోవడా?
రేకు లూడి మధువు లిగిరి
వాడి వాడి పోవు నేడు
పూలమాల...
ఈ కానన దేశమందు
ఏకాకిని జేసితివా
పూల మాల...

జల జల జల మని కజ్జల
మలినాశులు పారగ వని
సెలయేరై రోదించును
పూలమాల.....

వన దేవత

కొనగోరుల మీటకు కన్నీటిని
విలపించుచు జార్చకు కన్నీటిని
వ్యథజెందబోకు

విసుగెత్తిపోవు నీయెడద

ఎలుగెత్తి యేడ్వ
ఎలబ్రామ మెల్ల సురుగు
కసుగందిపోవ మేను
ఎద కరిగిపోయి
వ్యథ పొంగు లెత్త
తరగల్లు కట్టి
కడలిగా మంచెత్తు
రాగమ్మే పొంగి
మధుకుల్య యగుచు
సుధ ఉబికి యుబికి
మధుమయ హమ్మను

[మేనక శకుంతలను చూస్తూ చీరచెరగుతో
కన్నీరు తుడుచుకుంటుంది]

ప్రాకృతీవదన
చంద్ర దీధితులు
పాండుర మయ్యో
తారహారముల
తరగిపోయినది
చెలువం బెల్ల.

తృతీయ రంగము

[అదే వనం. ఉషస్సు. సమీప హిమశైలం
మీద సూర్యుడు మంకెనపువ్వుకాంతులు
విరజిమ్ముతూ దూదిపింజలవంటి మబ్బులను
చీల్చుకుని మెరిసిపోతున్నాడు. మంచు రంగు
రంగుల్తో వెలుగుతూ కరిగిపోతున్నది.
తురాయిచెట్టువద్ద నల్లరాతి బండమీద
మేనక విచారంతో చెక్కిట చెయ్యిజేర్చి
కూచునిఉంది. కన్నులు జేవురించి ఉన్నవి.

సిగపాయలు చెవులను కొంకపిప్పి బుజాల మీదా వీపుమీదా వొడులు వొడులుగా పడుతున్నవి. ఆర్ద్రపురుషులవలె తురాయి పువ్వులు ఆమెపక్కన రాలినవి. ఆమెలేచి శకుంతలను ఒళ్లో పెట్టుకుని విచారంలో మునిగిపోయింది.]

మేనక

మానవ హృదయం వజ్రీకకోరం అని ఇది నరకు నేననుకోలేదు. నామనోహరుడు— 'నా' అనుకోనక్కరలే దిక—రాగబంధము గొడ్డలిపెట్టుతో నరికి బాధ్యత వదుల్చు కుని పోయినాడు. శకుంతల శూన్య విహాయనంలో కెరిగినప్పటికీ భూమిమీదికి రావలసిందేకాదా!

మనోహరా! ఈ లావణ్యజ్యోతిని పేమ సుధావాహినిని వదులుకుని అందు బాటులో లేని అవ్యక్త పదార్థాన్ని పొందడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. శూన్యవర్తంలో గిరి గిరా తిరిగిపోతూ నిశిత తర్క కంటకాలు నీమనస్సును శతధా గుచ్చుతుంటే సంశయ విపర్యయాందోళికలలో అనుక్షణమూ ఊగులాడుతూ అహంకారమూలం జ్ఞాన పరశువుతో మొదలంటా నరికివేయ యత్నిస్తూ అన్వేషణలో దారి తెలియక బాధపడుతున్న మీకు నా రాగదీపిక మిణుగురువలె మార్గం గోచరింపజేయదా? అన్వేషణ సరణిలో కుసుమసుకుమారమైన నా హృదయం పాన్పువలె పరిస్తే పాద విన్యాసములతోనైనా సంభావించరా?

లోకోత్తరాహ్లాదజనకం మాయా సంత మన హరణం ఐన సౌందర్యజ్యోతి విశ్వా వితులక చైతన్యం కలిగించదా?

[కల్లు మూసుకుని చేతులు జోడించి ఆయన్నే ధ్యానించి] నిశ్చేయసప్రాప్తికి మీ రొక్కచీ హృదయాన్ని వేరుజేసు కుంటున్నాడు. మహేంద్రుడు ఏనాడు విశ్వామిత్రుని తీవ్రతపోజ్వాలలను లావణ్య సుధారసంతో చల్లార్చ వలసిందని పంపి నాజో ఆనాడే నా హృదయం ఋషికి దత్త మైపోయింది. నా సితి గ్రహించిన రంభ పరిహాసంచేసి తన కెంగెలితో నా బుగ్గమీద చిటికె వేసింది. ఊర్వశి అసిత ద్యుతులతో అంగరాగం పూస్తూ "అక్కా! అప్పుడే నీ హృదయం పరాయత్త మైందేమే?" అని వేళాకోళం చేసింది. ఈ కనకకలశాలపైని ఉన్న కమలదామం వాడిపోవ సాగింది.

[నిట్టూర్పుతో] మహేంద్రా! ఈ అవస్థ మీ ఆజ్ఞ వల్లనేగదా సంభవించింది. ఐతే ప్రకృతి మాత్రం నెచ్చెలి ఐపోయింది నన్నుచూచి యామిని నీలవిహాయన హృదయం కరిగిపోయి తారకాశ్రువులు జార్చింది. ఈ ఉషోరాగంలో ఆ హిమశైలం కరిగి కన్నీరు వాకలై ప్రవహిస్తున్నది. తపోవన ములో వృద్ధతరువులు జీర్ణపత్రాలు రాలుస్తూ నామీద అనుకంప చూపుతున్నవి. ఈ పాపాణ హృదయములు సయితము

ద్రవింది బీటలువారిస వసస్థలిని ఘృణానిర్భ
రిణితో ఆర్ద్రములు చేస్తున్నవి.

[శకుంతలను ముద్దుపెట్టుకుని కన్నీరు నిం
డగా] చిన్నితల్లీ! నీముద్దుముగము, నీహాస
చంద్రికలూ చూస్తూ నిన్ను విడిచి పోవడ
మెలాగు? నిన్నుదిక్కులేకుండా విడిచిపోతే
చూచేవారెవరు? దేవలోకంలోకి నిన్ను
ఎత్తుకుపోతే నిలింపకామినులు నన్ను గేలి
చేస్తారే! ఏంచెయ్యను? నిన్ను వదలడానికి
బాహువులకు కార్కశ్యము హృదయానికి
శిలాజడిమి ఎక్కడనుంచిన స్తవి తల్లీ! [బిడ్డను
ముద్దు పెట్టుకుని] ఒవసదేవతా! నాబిడ్డను
నీ ఒడిలో పెట్టిపోతాను. శకుంతములారా!
ఈశిశువుకు మీరే దిక్కు!

ఈ యువాధిచే ఘటిల్లు
నీర్వ్యామోహాదికములు
రాగ విరాగములు
అభిమానములు
భాహిరమాదేహముచే
ప్రభవించెడు భావములు
భేద మెల్ల సమసిపోవ
శాంతి నాకు ఘటియిల్లును.

కోయిలపిండు

రావమ్మ మాలతీ! రావమ్మ మల్లికా!
రా రండు సేవకై శుకశారికములార!
మధురాణి వనరాణి
వచ్చె, రంజో చెలులు!
తెంజోయి కానుకలు!
కాకలీ మధు ఝరీ

కల్లోలములతోడ
వరపుష్ప మధుగంధ
వాసనాలహరితో
తమ్మిపూవులలోని
తరళముక్తాభితో
మల్లికా మకరంద
రసశీకరాభితో
మధుమాస చంద్రికా
హాసదీధితులతో
రండుసేవింకాము
రంజోయి చెలులార!

పుష్పకన్యలు

[వలయాకారముగా నాట్యంచేస్తూ]

పులకించె జగమెల్ల
విరియించె దిశలెల్ల
రసమయమై జగము
రాణించి వికసించె.
మధువు లొలికించెనే
నలపు నురియించెనే
సుమసాయకము బూని
హృదయమును జీల్చెనే.
తెండు మీ హృదయాలు
తెండు తారుణ్యమ్ము
జగమెల్ల వివశమై
సామ్రాసిలిపోవంగ.
అంగముల జిందు మక
రందముల వెల్లువల
విందు లిడు పుష్పాదులు
కందోవల కెంతో

డెండము లమందరస
మందుకొని యూగె
లందముల మీరి చెలు
వొందు విరులందు
మందగతి వీచు మల
యానిలము లోహా !

[వనదేవత కుసుంబాతభుకుచీరదాల్చి తిలక
పుష్పము నొనట దిద్ది చూత ప్రవాళోష్ణ
ముతో సెలయేటి మర్మర మంజీర నాదము
లతో చంచద్వికేళాళి దృగంచలాలాహో
సాక్షాత్కరించింది. వనదేవత ఆజ్ఞాను
సారం శకుంతలములన్నీ శిశువు ఉయ్యాల
చుట్టూ చేరుతవి. క్రిమంగా వెన్నెలకూడా
వచ్చింది.]

శారికలు

చిన్ని నిద్దురపోవె
పోన్న నిద్దుర పోవె
చెదరి నీ ముంగురుల్
నుదుటిపై వ్రాలగా
కమలపత్రాలతో
వీవనల్ వీతుమే
మలయ గంధము నీదు
మెయినిండ్లపూతుమే
బంగారు నాతల్లి
రతనాల నాపాప
నిదురపోవే కన్న
చిన్నార్జిపోన్నారి.

భృమరీ గణం

నింగిపై వేలీలాడు

Δ

సమాప్తం

Δ

ఆణిముత్యపు సరుల్
చల్లగా కురిసేటి
పండువెన్నెల తెరల
చివురాకు జోలికల
నిదురపోవే తల్లి.
నెమ్మొము చందురుడు
సమ్మోద మొసగగా
నింగిపై తారకలు
నిదురించు చుండగా
చేనలు పరవశమాచు
తళితళలు చిల్లగా
వెల్లివిరిసిన అమృత
పూరంబు జారగా
నిదురపోవే కన్న
నిదురబోవే చిన్న.

[శకుంతల నిద్రపోయింది. సెలయేరు కొండ
రాళ్ళమీదుగా పడుతూ ముత్యాలపొడి
వలె రవ్వల తుంపురులు బలుకుతూ తెల్లటి
నురుగు రాళ్ళకుతగిలి విచ్చిపోతూ ఉండగా
మందగానంచెస్తూ సమతలాన ప్రవహి
స్తున్నది. నీళ్ళకదిలికలో చంద్రుడు ఖండ
ఖండము లోతున్నాడు. మేసకి శకుంతలను
అమృతపు చూపులతో కడసారి చూసింది.
నితంబములమీద నీలకేశములువాలి ఇసుక
తన్నెలమీదనీరు ప్రవహిస్తున్నట్లు ఉన్నవి.
ఆమెనేత్రాలు కన్నీళ్ళతో నిండి చంద్రకాంతి
లో మిలమిలలాడుతున్నవి. క్రిమంగా
ఆమె వెన్నెలలో లీనమై పోయింది.]

కావ్య ప్రమేయము 3

జమ్ములమడక మాధవరామకర్మ

నా యి క : నా య కు డు

రసాశ్రయ యోగ్యతనుబట్టి నాయిక నాయకుడుకూడ కావ్యప్రమేయ కోటిలో చేరతగిడున్నారు. ధాత్యర్థాన్నిబట్టి ఫలభాజనుడు నాయకుడని నిర్ణయము. అందుచేత అన్నిరసాల్లోనూ నాయకుడి అవసరం ఉన్నది. ప్రత్యేక మావంతో యువతికూడ సకల రససంబంధం కలిగే ఉంటుంది. నాయికా నాయకుల సంబంధం అన్నిరసాల్లోనూ అవసరంకాదు. శృంగారహాస్య కరుణాసములండు అవసరం. శృంగారంలో అపరిహాస్య సంబంధం ఉన్నది. యువతీ సంబంధం లేకుండా హాస్యకరుణాలను నిరూపించవచ్చు. శృంగారస్థాయి అయిన రతి, పరస్పరాస్థాబంధమాపము. అక్కడ యువతి నాయిక. ఆ నాయికాప్రతిపాదనము ఆలంకారిక గ్రంథాలలో అనేకరూపములను పొందింది. నాయికా చేష్టలు నానావిధాల నిరూపింపబడినవి. నాయికా నాయకుల సంబంధాన్ని అనుసరించి “దూతీ కర్మ ప్రకాశము” ఆచార్య మైంది. నాయికా నాయకుల ఘనస్థి సంబంధాన్ని అనుసరించే కామశాస్త్రమంతా సాహిత్యరంగములో ప్రవేశించింది. పురుషార్థ చతుష్టయంలో ధర్మపురుషార్థమునందు స్త్రీ పురుషుల సంబంధము అతి శయితంగా ఉన్నా ధర్మాన్ని అనుసరించిన విధానము కావ్యగోష్టిలో ప్రధానం కాలేదు. అందువలన కావ్యబంధాలలో కిర్తన్యాకీర్తవ్యబోధ వెదుకవలసినదిగా అయిందని శ్రోత్రియులు అనుకోవటానికి అవకాశం కలిగింది. కావ్యమువలన లోక సంగ్రహము అపేక్షితమైనట్లు ధర్మసంగ్రహంకూడా ముఖ్యాపేక్షితమే. ఉపదేశ పథాన్ని కావ్యము అతిక్రమింపరాదు...అని అనుకొనే గ్రంథయితలు ప్రకృత విషయ వికాసాన్ని భావించి తక్షణకాలంగా రచనలను అలవరచుకొంటే, కావ్య ప్రయోజనం ఏమిటి? కావ్యం ఎందుకు? అనే ప్రశ్నలు పుట్టటానికి అవకాశం లేదు.

శబ్దము : అర్థము

కావ్యప్రమేయాలలో చేరతగిన అర్థము త్రివిధమని ఆలంకారికులు నిర్వచించు తున్నారు. శబ్దాన్ని అనుసరించిన అర్థమే కావ్యప్రతిపాద్యము. అందువలన శబ్దానికి కలిగే భేదాలు అర్థానికికూడా సంబంధించుతవి. వైయాకరణులు, తార్కికులు, మీమాంసకులూ శబ్దార్థ తత్త్వాలను పరిశీలించి అభినివేశంతో విపులరచనచేశారు.

సాహిత్యోపాసకులకు శబ్దార్థతత్త్వ సమీక్ష అంతగా ప్రధానంకాదు. అందువలన ఆలంకారికులుకూడా ఆ విషయంలో ఎక్కువగా ప్రయత్నించలేదు. శాస్త్రుకారులు వాచక లక్షకాలను మాత్రం అంగీకరించారు కాని వ్యంజక శబ్దాన్ని ఒప్పుకోలేదు. అందువలన వ్యంగ్య ప్రస్థానంవారికి వ్యంజకశబ్దనిరూపణం ముఖ్యమయింది. కావ్యం వ్యంజక ప్రధానం కావాలని నిదేశకుల నిర్ణయము. కావ్యశబ్దము శాస్త్రుశబ్ద విలక్షణము. కావ్యంలో స్వల్పార్థప్రతిపాదనకు ప్రచురవచనరచన, స్ఫూర్తిార్థమునకు కఠినయ పదరచన తానులో తూచినట్లు తగిన అర్థ ప్రతిపాదనకు తగిన శబ్దరచనలు కవి పృథక్ సందర్భ నియంతా ఉంటవి. వాచకము, లక్షకము, వ్యంజకము, గమకము, ప్రత్యాయకము, ద్యోతకము అని శబ్ద లాగువిధాలు. ఇవి క్రిమంగా వాచ్యము, లక్ష్యము, వ్యంగ్యము, గమ్యము, ప్రత్యాయ్యము, ద్యోత్యము అనే అర్థాలను తెలియ చేస్తవి. మొదటి రెండూ తప్ప సామాన్యంగా అన్న వ్యంజకరూపాలే అని మమ్మ టామల అభిప్రాయము.

శబ్దమును అర్థమును తెలియజేసే శక్తికలదై ఉంటుంది. ఆ శబ్దములో ఉండే శక్తి వృత్తి, వ్యాపారము- అనే పదాలతో వ్యవహరింపబడుతుంది. వాచక లక్షక వ్యంజక శబ్దాలలో అభిధ, లక్షణ, వ్యంజన అనే శక్తులు (వ్యాపారములు) ఉంటవి. వీటిని ఆలంకారికులు సాహిత్యోగ్మికీ ఉపకరించే పద్ధతిలో విమర్శించి నిరూపించారు. అయినా వ్యంజనానిరూపణము వీరికి ముఖ్యము. వ్యంజనలేదనే వాదాన్ని, అది మిగతావాటిల్లో అంతర్భవించుతుంది అనే వాదాన్ని నిరసించి ఆలంకారికులు వ్యంజనావిశిష్టతను ప్రతిపాదించారు. ఆనందవృక్షసముద్భూతితమైన యీ వాదాన్ని తరువాతి ఆలంకారికులు బాగావిమర్శించి సిద్ధాంతిపరచారు. ఈ వాదంలో వెయి కరణులు విప్రతిపన్నులుగారు. శబ్దార్థాలు కావ్యప్రమేయాలుగా ఎన్నబడినా కావ్య శరీరత్వమును పొందినవి. కేవల శబ్దమే కావ్యమని కొందరివాదము. శబ్దార్థ సాహిత్యము కావ్యవ్యవదేశార్థమని బహువాదము. ఆ విమర్శనము ప్రకృత మవసరం కాదు.

గుణములు

గుణస్వరూప వివేచనానికి ముందుగా పాఠకభావకులకు ఒక విషయమును జ్ఞాపకం చేయవలసి ఉన్నది. చార్వాకల మతంలో ఆయా అవయవాలతో కూడుకొన్న దేహంకంటె అతిక్రమైన ఆత్మ లేదు. తదితరమతాలలో ఆత్మ దేహాతిక్రమము.

ప్రాచీనాలంకారికులు కావ్యస్వరూపంకంటే కావ్యాత్మ భిన్నంగా లేదని తలచినట్లు గోచరిస్తుంది. ఆనందవర్ధనానుయాయులు, కావ్యంలో ఆత్మస్థానీయమైన ఒక తత్త్వం ఉన్నదని అంగీకరించుతారు. గుణాలకు విశిష్టస్వరూపం ఉన్నదని వామనమతము. దండి వామనుల మతాలను ట్టి సామాన్యంగా గుణమే కావ్యాత్మ అని తలచటానికి అవకాశం ఉన్నది. వారు నిరూపించిన కావ్యముయొక్క స్వరూపకుక్షిలో గుణము చేరే ఉన్నది. అదే కావ్యాత్మ అయింది. అందువలన చార్వాక తుల్యత్వం వానికి చెప్పితే సహృదయులు కోపించరాదు. భరతుడు పదిగుణాలను చెప్పాడుకాని వాటికి విశిష్టస్వరూపాన్ని తలచలేదు. ఆతనిమతంలో గుణాలు దోషవిపర్యయాత్మకాలు. వాచికాభిసయాన్ని ముఖ్యంగా నిరూపింపదలచిన భరతుడు గుణస్వరూప నిర్వచనంలో శ్రద్ధవహించలేదు. అందువలన గుణాలు రీతులతో సంబంధించినవో రసాలతో సంబంధించినవో భరతుడు ప్రతిపాదించాడు. కాని ఆతనికి రసముఖ్యత అత్యంతము అభిమతము. దోషగుణాదులన్నీ ఏవిధంగానైనా రసాన్ని ఉద్దీపింప చేయాలని ఆతనిమతం. అందుచేత గుణాలకు రససంబంధము ఆతనికి అసభిమతము కాదనవచ్చు. గుణాలను భరతుడు దోషవిపర్యయరూపాలనుగా తలచినా కొన్ని స్వతంత్రగుణాలుగా ఉన్నవి. ఆలంకారికులు భరతుడు పేర్కొన్న గుణాలపేర్లను అంగీకరించినా లక్షణవిషయంలో భిన్నగతులను చూపుతున్నారు. శబ్దగుణములనీ అర్థగుణములనీ భరతుడు విభాగముచూపలేదు. అయినా అతనిగుణాలు కొన్ని శబ్దగతాలు, కొన్ని అర్థగతాలు. దండి ఉష్ణార్థవ్యవచ్చిన్న షడావళి కావ్యమని అంగీకరించుతాడు. ఆ షడావళిమార్గము వైదిర్భిగోషీరూపాన ద్వివిధమని నిర్వచించి వాటి వివేచనానికి గుణాలను నిరూపించటంచూస్తే గుణాలకు ఆత్మత్వమును అంగీకరించినట్లు స్పష్టమవుతుంది. గుణాలకు రీతి సంబంధం దండికి ఉష్ణమయినా ఆ విషయాన్ని స్పష్టం చేయలేదు.

వామనుడు “రీతిరాత్మాకావ్యస్య” అని అన్నప్పటికీ గుణాత్మతావాదాన్ని నిరసించాడన నవసరిం లేదు. గుణవిశిష్టము వామనాత్మ. విశిష్టగుణము దండిఆత్మ. ఉద్దేశవిధేయాలను అనుసరించిన పాదాన్యాప్రాధాన్యాలు దండి వామనులమతాల్లో గోచరమవుతూఉంటవి. వామనమతంలో గుణాలు దోషవిపర్యయస్వరూపాలు కావు. గుణాలకు విశిష్టత్వం ఉన్నది. అవి ప్రత్యేకరూపాలు. అందువలన దోషాలే గుణవిపర్యయరూపాలు. గుణాలు నిత్యములు; తమంతటతాము కావ్యశోధన సంపాదించటానికి సమర్థాలు. కావ్యగుణాలకు వామను డిచ్చిన ప్రాధాన్యం సాహిత్య

రంగంలో మరవజాలనిది. శబ్దార్థాలకు రెండిటికి కావ్యత్వమును అంగీకరించిన వామ నుడు గుణాలను శబ్దార్థగతాలనుగా విభజించాడు. మొత్తము వామనుని గుణాలు ఇరువది.

ఆనందవర్ధనాదుల గుణనిర్ణయమే అర్వాచీనులకు ఆదర్శప్రాయమైంది. వ్యంగ్యవ్యవ స్థాపనాచార్యుడైన యీ ధ్వనికర్త గుణవిషయక ప్రాచీనవాదాలను అంగీకరింపడు. ఈ మతంలో మాధుర్యము, ఓజస్సు, ప్రసాదము అని గుణాలు మూడు. ఇవి రసధర్మాలు. భరితుడికి అభిమతమైన రసధర్మతావాదానికి ఈతడు మెరుగు పెట్టాడు. గుణిరూపమైన పదార్థమున్నప్పుడే గుణము ఆత్మలాభము పొందుతుంది. గుణి రసము - గుణాలు మాధుర్యాదలు. ఇవి రసధర్మాలే అయినా శబ్దగతాలనటం బేపచారికము. గుణాలకు శబ్దగతత్వార్థగతత్వాలను ఈత డంగీకరింపడు. వామ నాదులు పదిగుణాలను అంగీకరించటం పొరపాటని మమ్మలుడు సూచించాడు.

భోజరాజు పద్ధతి భిన్నగతులతో ఉన్నది. ఆ రాజగుణాలు ఇరవైనాలుగు, శబ్దగుణాలైన 24 వాక్యార్థగతాలైన మల్లె పరిగణించబడుతున్నవి. ఇంకా 24 దోషగుణాలు పద దోషాలకు 24 విధాలుగా గుణీకరణం. వాక్యదోషాలకు గుణక్లుప్తి. ఇట్లాభోజుడు విపులంగా గుణాలను విమర్శించాడు. ముఖ్యంగా తాను మొదట నిర్వచించిన 24 గుణాలలో కొన్ని బాహ్యముల కొన్ని ఆంతరగుణాలు కొన్ని వైశేషికాలు. మొదటివి శబ్దాశ్రయాలు, రెండోవి అర్థాశ్రయాలు, మూడోవి రసం దోషాభావరూపాలు. కొన్ని గుణాలను దోషవివరణయరూపంగా తీర్చాడు. అట్లాగే కొన్ని దోషాలుకూడా ఈతనిమతంలో గుణవివరణయరూపంగా తీర్చాడు. ఈ వాదం భావకులకు చిత్రంగా కన్పడవచ్చు. ఇందులోని తత్వాన్ని ఇంకొక స్థలంలో జ్ఞాపకం చేస్తాను.

విద్యానాథుడు 24 గుణాలను అంగీకరించటంలో అభిప్రాయ విశేషం లేదు. రాజమార్గాన్ని అనుసరించినా సమగ్రంగా ఆ పద్ధతిని స్వీకరించలేదు. ధ్వనిపద్ధతులను భోజుడు ప్రత్యేకంగా అంగీకరించలేదు కాబట్టి 24 గుణాలను ఆతడు నిరూపించటం అంతగా అనుచితం కాదు. వ్యంగ్యప్రస్థానాన్ని అనుసరించినా విద్యానాథుడీ విధంగా చేయటం నిరుపాఖ్యము. విద్యానాథుడు రాజాశ్రితుడు. తనగ్రంథంలో రాజవంశంవారి మతాన్ని నిరూపించితే ప్రతాపరుద్రుడు సంతోషించి సంతోషింప చేస్తాడని తలచి విద్యానాథుడు ఈ విషయానికి ఒడికట్టాడు. ఈ విషయాన్ని విజ్ఞులు శీలించుతారని విశ్వాసము.

దోషములు

దోషాలు గుణవ్యత్యయరూపాలని కొందరి అభిప్రాయము. భరతుడి నిరూపణం చూస్తే అవి ప్రత్యేకస్వరూపం కలవిగా కనుపడుతవి. మనుష్యప్రవృత్తి సహజంగా దోష దృష్టితో ఉంటుంది. అందుచేత ముందుగా దోషాలను చెప్పటం ఉచితమే అవుతుందేమో. రసావకర్షకత దూషకతాబీజము. ఈ అభిప్రాయము భరతుడికి సమ్మతం కాకపోదు. శబ్దమూ అర్థమూను స్వగతభిన్నపద్ధతిని బట్టి రసాన్ని అవకర్షింపవచ్చు. అందుచే శబ్దదోషార్థదోషవిభాగపద్ధతి స్వారసికము. భరతుడు నిర్ణయముచేసిన దోషముల్లో ఈ విశేషము కనపడుతునే ఉన్నది. అయినా ఆతడు ఆ విభాగాన్ని నిరుక్తం చేయలేదు. భామహాద్యలంకారకారులు భరతుడు నిర్దేశించిన దోషనామవిషయ నిర్దేశాలను సామాన్యంగా అంగీకరించినా విశేషచర్చలలో భరతుణ్ణి అతిశయించారు. నామమొకటే అయినా లక్షణపరిష్కారములో భరతుడిని అతిక్రమించి భిన్నగతులను చూపించుతున్నారు. భామహుడు ప్రతిజ్ఞాపేతు దృష్టాంతహాని దోషమని అన్నాడు. న్యాయశాస్త్రప్రక్రియాసంక్షోభం ఉండేది కర్కశం. దాన్ని తెలిసికొన్నందువలన కావ్యంలో ప్రయోజనం లేదు. అందుచేత అది దోషముకాదని దిండి. భామహుడి పరిగణనలో కావ్యతత్వాన్ని అనుసరించిన దోషములు, కావ్యబాహిరదోషాలూ గోచరించుతవి. పద - వాక్య - పదార్థ - వాక్యార్థ గతములుగా విభాగించేసి అర్వాచీనులు దోషసంఖ్యను అధికంచేశారు. కేవలం రసానికి సంబంధించిన దోషాలనుకూడా మమ్మటాదులు నిర్ణయించారు. కొన్ని దోషములకు గుణభావమును గూడా ఆలంకారికులు చెప్పారు. దోషాలలో కొన్ని నిత్యాలు, కొన్ని అనిత్యాలు. దోషాలను పరిగణించి పాఠకులకు విసుగు కలుగచేయటం ఇష్టం కాదు. ప్రాచీనుల దోషపరిగణనం స్థూలంగా ఉన్నది. క్రమక్రమంగా సూక్ష్మపరిశీలనం చేసిన ఆలంకారికులు అనేక దోషాలను వెదికారు. దోషము సర్వకాలంలోనూ దోషమేకాని అదోషంకాదు. కొందరి పరిశీలనంలో కొన్ని పొడగట్టకపోవచ్చు. అనేక మానసిక నిబంధనలతో కూడుకొన్న శాస్త్రీయ నిబంధనలు కావ్యరంగంలో ప్రవేశం పొంది కలతపెట్ట సాగిన కాలంలో సాహితీద్రష్టలు వేరువేరు దోషాలను వెదికికూర్చారు. ఈ దోషములు ప్రాచీనపరిగణనలో లేనంతమాత్రాన వాళ్ళకు న్యూనత లేదు. మహిముడు నిపుణపరిశీలనం చేసి నూతనాన్వేషణం చేసాడు. నేటికాలంలో ప్రాంతీయ సాహిత్య సంబంధంతో భాసించు ప్రబంధములో అనేకాచుంబితదోషాలను పురోభాగులు

వెదకవచ్చు. భిన్న భాషీయ విశేషాలతో ఉన్న కలగలపకవితలలో గోచరించు దోషాలకు నూతన నామములను ఉంచవలసిన అవసరమున్నట్లు కవితాపద్ధతిని తరచిచూచే భావకుల మార్గాలవలన తెలుస్తూనే ఉన్నది. భిన్న భాషా సంపదాయమువలన గోచరించు దోషాలనుకూడా ముఖ్యము దోషాలనుగా పరిగణించాడు. గౌరవ లభింపజేసిన ప్రమాణములతో పాఠశ్రీలో దోషాలను దోషములుకావు అని అనలేను. దోషాలు స్వభావ తత్వావ్యాలసి దండి మొదలయినవాళ్ళి అభిప్రాయం. కావ్యం నిర్దోషం కావాలని వాళ్ళ పట్టుదల. కొంచెపుచాటి దోషాలున్నా హానిలేదని విశ్వనాథాదు లంటారు. రసబుధాభిసేవేషం ఉన్నకవి రసముతకు తన్మయీభావం కలుగజేసినపుడే కవికదానికి అర్హుడు. అట్లాంటికవి రసమాషకములు కాని దోషాలను అవ్యత్యత కృతంగా దొరిలించినా భావకులు ఉద్వేగపడరు.

అలంకారాలు

అలంకారాలు కావ్యాంగాలు. శబ్దార్థాలను ఆశ్రయించి యివి కావ్యశోభను సంపాదించుతవి. అలంకారాలు చమత్కారపాదకి కోటిలో చేరినవి కాబట్టి అప్రీధా నాలు. అలంకారము చమత్కారకమేకాని చమత్కారరూపంకాదు. చమత్కారమును సంపాదించే సామగ్రికలాపము వీటిలోఉంటుంది. చమత్కార ప్రియులైన సహృదయులకు ఇవి అవశ్యం ఉపాదేయాలు. చమత్కారస్వరూపం వ్యంగ్యం. వ్యంజక సామగ్రిసంపాదనమే ఆవశ్యకం అని అలంకారికుల అభిప్రాయము. అలంకారాలు వ్యంజకాలే. అలంకారాలకు వ్యంగ్యతకూడాఉన్నది. అయినా అది భూతపూర్వగతినీ ఆశ్రయించినపాదము. శ్రమణుడికి గ్రాహ్యగ్రాధికము లేకపోయినా గ్రాహ్యణ శ్రమణుడనే వ్యవహారమున్నది. ఈతడు పూర్వావస్థలో గ్రాహ్యగ్రాము కలవాడు అనే అర్థమీ స్థలంలో అభిమతం. అట్లాగే వ్యంగ్యాలంకారాలు; ఇవ్వి ఒకప్పుడు అలంకారాలుగా ఉన్నవి అనే అర్థం ఇక్కడ స్ఫురించుతుంది.

అలంకారాలసంఖ్య అలంకారికుల దృష్టిలో వ్యవస్థను పొందలేదు. మొదట నాలుగే అలంకారాలు అని అన్నవారున్నారు. క్రమక్రిమంగా సంఖ్య పెరిగి డి. కువలయా సందంలో “శత మలంకారా లక్షయిత్వా నిదర్శితాః” చమత్కార మార్గమునియతం కాదు. అంతఃకరణంలోని భావకవితను అనుసరించి మార్గాలలో నవ్యత ప్రకాశిస్తూ ఉంటుంది. కల్పనలో సంకీర్ణత ఉండదనను కాని ప్రతిభాదాండ్వ్యం లేనప్పుడు అసంకీర్ణత, వివిక్తత - వైచిత్ర్యము ఉంటుందనక తప్పదు. సాంకర్య మున్నప్పుడు

కూడా చమత్కారబీజాలు అన్యోద్యతంగానే ఉంటవి. చమత్కృతికి పరిమితిలేదు. వాగ్వికల్పాలు అనంతాలు. అందువలన చమత్కారాలలో వ్యవస్థ కుదరదు. “సహస్ర శో హి మహత్కృభి రలంకారప్రకారాః ప్రకాశితాః ప్రకాశ్యంతే చ - అనంతాహి వాగ్వికల్పాః తత్ప్రకారా ఏవ చాలంకారాః” ముందు కాలంలో కూడా ప్రతిభా శూరులు ప్రకాశింపజేయగలరేమో! సహృదయత ఒకరినొత్తుకాదు. శాస్త్రజన్యం కాదు. అది సంస్కార సిద్ధము.

అలంకార శబ్దానికి రెండు వ్యుత్పత్తులను ఆలంకారికులు సూచించారు. ఆ రెంటిలో “అలంక్రియతే అనేనేత్యలంకారః” అనే నిర్వచనమే సాక్ష్యము. ఈ విషయాన్ని నా ‘అలంకార శాస్త్రం’ అనే రచనలో మనవిచేసాను. శబ్దార్థాలలో కూడుకొన్న వర్ణనా విశేషము స్వేతరవిషయాన్ని అలంకరించాలి. అలంకారాలు అలంకార్య పరతంత్రాలు కావాలి అని నియమం. ఈ నియమాన్ని అనుసరించితేనే అలంకార స్వరూపం సునిరూపితం అవుతుంది. ఇతరార్థాన్ని అలంకరించక స్వవిశ్రాంతమే అయితే అలంకారం కాలేదు. కమనీయ కామినీకుచకలశాలను అలంకరింపకుండా ఉన్న పెట్టెలోనిహారాదులు అలంకారాలుకావు. అలంకార్యస్వరూపము లబ్ధస్థితికమైతేనే అలంకారాలు శోభాహేతువులు. “అలంకారోహి చాదుత్వహేతుః ప్రసిద్ధః”. కావ్యములో వ్యంగ్యమే అలంకార్యము. కటకకేయూరాద్యలంకారాలు శరీరావయవసంగతా లైనా చేతనాత్మయే అలంకార్యం. అచేతనమైన శవశరీరము కుండలాదులతో కూడుకొన్నా శోభించదు. అక్కడ అలంకార్యమైన చేతనాత్మలేదు. అలంకార్యములో కూడా ఔచిత్యము అపేక్షితము. పరమహంసపర్వవాజకశరీరము హారాదులతోకూడు కొంటే హాస్యావహము కాకపోదు. అచటి అలంకార్యము కటకాదులచేత భూషింపతగినదికాదు. ఈలోకరీతిని సహృదయులు కావ్యంలో సమన్వయించుకోవాలి. కావ్యాలంకారాల్లో వ్యంగ్యం అలంకార్యంగా వుండాలి. ఆ వ్యంగ్యం ఔచితీభూషితం కావాలి. ఈ విధంగా తలిచితే వ్యంగ్యానుగతాలంకార రచన కొంతవరకు వ్యవస్థితం కాకపోదు. అనుశాసకలు వ్యవస్థ ఉన్నదని అనగలరేకాని దానిని నియమింపలేరు. ఆ వ్యవస్థను వ్యంగ్యసౌందర్యమును బట్టి తెలుసుకోవాలి. వ్యంగ్యం వ్యవస్థితం కాదు. దానిసౌందర్యంకూడా అనుభూతిలో మాత్రం గోచరించుతుంది. అలంకార్యము అవ్యవస్థితం అయినప్పుడు అలంకారముల్లో వ్యవస్థ కుదరుబాటును పొందలేదు. అయినా ఒకరిది వ్యంగ్యాన్ని అలంకరించటానికి సర్వాలంకారములు సమర్థాలే అని అనటానికి సాహసించే భ్రాతలు ఉండరు. విజాతీయ సౌందర్యముతో కూడుకొన్న వ్యంగ్యం

అలంకార్యంగా ఉన్నప్పుడు దాన్ని శోభింపచేయటానికి అలంకారశతకం కూడా అనుమతం కావచ్చు. అందువల్ల సేవచాద్యాది వికల్పస్వరూపే కస్తాక్ కాశ్చేన్నైవ వత్సతి అని విశిష్టాచార్యులు చెప్పారు. అలంకారము ఎట్లా శోభించునునో ఆ విధంగా కవి చెప్పాలను శాస్త్రీ దానికాని విజ్ఞులకై సాంక్షిగ్య ప్రకటనకై పటపట మనిపించరాదు. అలంకారమెప్పుడూ అంగి కాదాదు. అంగి కాకపోయినా సమగ్రతాస్థితికై దాన్ని సాగదీస్తే వ్యంగ్యరీతి వక్రిమవుతుంది. విచక్షితార్థ సారవమును అనుసరించి కూర్చిన క్లిష్టాలంకారమైనా శోభాదాయకము అవుతుంది. సుకాలంకారమైనా రసాననుగుణమైతే పరిత్యజించవచ్చు. ఎండితులు కోపపడదు. రసవిర్లహ్యైకతాన హృదయత కపిశ్యకుడికి శోభించుతుంది. కేవలం అలంకారాలమీద ప్రయాణం ప్రతిభాదారి ద్వ్యంతో కూడుకొన్న పట్టుదల. ప్రాచీనాలంకారికుల అభిప్రాయంలో “అలంకృతి రలంకారః”. వారి మతంలో దోషహాసము గుణాదాసములవలన కావ్యంలో గలిగే సౌందర్యమే అలంకారము రసచమత్కారాన్ని కూడా వారు అలంకారంగానే భావించారు. అలంకారశబ్దము వారికి భావ ల్యుడంతమే. ఇట్టి నిర్ణయంతో కూడు కొన్నా వారు శబ్దార్థాలంకారములను నిర్ణయించటంలో సందేహింపలేదు. అనుప్రాసోప మాదుల విశిష్టచమత్కారం కలుగుతుందని అంగీకరించినవారు చమత్కార హేతు త్వమును అలంకారాలకు ఉన్నదని ఒప్పకొన్నట్లే. కాగా వారిమతంలో కూడా ‘సౌందర్యహేతు రలంకారః’ అంతేకాని ‘సౌందర్య మలంకారః-అలంకృతిరలంకారః’ కాదు. అందు వలన ‘అలంక్రియతేఽనేనేశ్యలంకారః’ అనే పుష్ప త్రి అనిష్టం అయినా అంగీకార్యమే. అందువల్లనే కాబోలు వామనుడూ రెండురకాల పుష్పత్తులనూ నూచించాడు. సత్యాన్ని దాచలేదు.

ఒకే అలంకార శబ్దానికి రెండువిధముల ఉత్పత్తి సహృదయులకు సమ్మతంకాదు. ఇట్లాంటి ద్వైవిధ్యము విభాగముకము, ప్రయోజనరహితమూను. కార్యకారణాలకు ఒకే తిగుమంత్రము ఔచిత్యాన్ని కూర్చుడు. ప్రాచీనులకు అలంకార్యంలేదు. ప్రధాన వ్యంగ్యరసచమత్కారంకూడా వీరిమతంలో అలంకారమే. ఈ సంప్రదాయం ఉచితం కాదు. “సత్వసావాత్మై వాత్మనశ్చమత్కార హేతుః.” కావ్యానికి అలంకారమే ప్రధానమనే మతాన్ని అనుసరించిన అలంకారికుల్లో జీవం కనపడదు. ఆనందవర్ధనుడికి పూర్వకాలంవాళ్ళలో సామాన్యంగా చమత్కారస్వరూపం సునిరూపితం కాలేదు. ఆనందవర్ధన రసమయ రచన తరువాతి సాహిత్య నిర్మాతలను భావనాపథంలో విహరింపచేసి భావకులుగా రసికులుగా మార్చింది. అభినవగుప్తునిలోచనము భావకలోచనమై

కావ్యలోకంలో వివేకం కలగజేసింది. మమ్మటపాడుని ప్రాణాళిక మానసియమై అదే సాహిత్యశాస్త్రం అనిపించింది కుంతల వక్రతలో కూడా ఆనందోస్థిలిత చైతన్యం మారువేషం వేసికొన్నది. అనుయాయుల అనువాదచస్మిలో చైతన్యము గళితము కాలేదు. సామాన్యముగా ఇన్నిగింథా లవసరమా? అని సహృదయలోకం అనుకో లేదు. 'శ్రీయసి కేన తృప్యతే.'

అలంకారము అలంకార్యమనే విభాగం ఆనందానుశిష్టమై అలరారింది. ఆతని ధ్వని అంతటా మారుమోగింది. భిన్నభిన్నవాదాలలోకూడా ఐక్యము కుదురుకొన్నది. అలంకార ప్రపంచంలో విచిత్రతఉన్నదని సహృదయుల అనుభవం. దివ్యతత్వానికి భౌతిక సమన్వయం అలంకారాల్లో కన్పించుతుంది. ఈ విషయము సామ్యగర్భాలంకారాల్లో స్పష్టము. ఉపమానోపమేయకృతమైన విచ్ఛిత్తివిశేషంకో కూడుకొన్న వాటిలో దివ్యాస్వాదాన్ని మనకు కవి అందజేస్తున్నాడు. భౌతికవస్తువులకు పరస్పర సంబంధం కొన్నిట్లోను దివ్యసంబంధం కొన్నిట్లోను భౌతికదివ్యసామన్వయం కొన్నిట్లోనూ రసయితలకు గోచరమవుతుంది. అలంకారాలు కావ్యంలో సుక్ష్మస్థనన్ని వేశంతో ఉంటేనే చమత్కారపాదసంచేయకలుగుతవి. సుకవీశ్వరులకు అలంకారాలు అయత్న సంపాద్యాలు, అలంకారాలన్నీ అలంకార్యమును శోభింపజేసేవిగా ఉండాలి. శబ్దాలంకారములకు అలంకారికలు అంతగా ప్రాధాన్యం ఈయలేదు. వాటిలో విచారిం చాలిసిన సూక్ష్మాంశం లేదని దీక్షితభావము. ప్రతిభాదరిద్రుడైన కవి శబ్దాలంకార ప్రయిష్టతతాడు. రసాక్షిష్టచేతస్కుడు వాటిని అయత్న సిద్ధాలుగా చేస్తాడు. శబ్దాలంకారాల్లో శోభ దరిద్రాణంగా ఉంటుంది. శబ్దదారిద్ర్యవీక్షితుడు, వాడిన శబ్దాలనే వాడుతూ భావకులను బాధపెట్టుతాడు. శబ్దముల ఆనుభూతిలోనూ వాటి సుందర గమనికలోనూ రమణీయనాదంలోనూ కమనీయత ఉండదనే రసయిత ఉండడుకాని కవి సహృదయులకు వాటిలో క్లేశం ఉన్నది.

అర్థాలంకారాలు భావ్యమాన సుందరాలు, భావనలో చక్కని పొదుపు పొందిన అలంకారాలు వ్యంగ్యరూపపన్నాలు అవుతవి. ప్రతీయమానము మాదిరి హృదయానికి ప్రవణతను ఆపాదించి అమృతహృదంలో రసయితను ముంచెత్తుతవి. అలంకారికులకు అలంకారాల్లో అభినివేశం అధికం కావటానికి ఇది హేతువు

కావచ్చు. వారు నిబంధించిన శాస్త్రంకూడా అలంకారశాస్త్రమే అయింది. ఇతర శాస్త్రప్రేమయును కొంతవరకు జీర్ణంచేసుకొన్న ఆలంకారికులు ప్రమాణాలంకారాలనుకూడా పరిగణించారు. వాటిలోని సౌందర్యం శాస్త్రవృద్ధయగమ్యము. అర్థాలంకారాలచర్చ ప్రాచీనదృష్టిలో సౌందర్యముఖంగా ఉన్నది. అర్వాచీనులు శాస్త్రధూళితో ఆ సౌందర్యాన్ని కప్పిపుచ్చారు. రసగంగాధరము కొంతవరకు సౌందర్య నికషోపలము. అదికూడా అసమగ్రింకావటం సౌందర్యపిపాసువుల దౌర్భాగ్యం. భామహుడు అలంకారసుందరతను అవగాహనంచేసుకొన్నవాళ్ళల్లో అగ్రగణ్యుడు. అలంకారాలే కావ్యజీవితము అనే ఊహ ఆతడికి ఉన్నదని మనం ఊహింపవచ్చు. ఔచిత్యశోభితం అయిన అలంకారఘటన, సౌందర్యవిషయంలో నిద్రాణస్వభావం ఉన్న ప్రతిభాదరిద్రాణులకు శక్యంకాదు.

(ఇంకా వున్నది)

ఆకాశ గంటలు

దేశ రాజ కృష్ణ కృష్ణ

౧

ఆకాశంలో గంటమోతలు

గంటమోతలు

గణగణమంటూ గంటమోతలు

పాతాళంలో చావులనందడి

భూలోకంలో పుట్టేనందడి

నాకమార్గమున నడిచేనందడి

నందడి, నందడి

గణగణమంటూ నందడి

నందడి

౨

చచ్చేవారికి పుట్టేవారు

చచ్చినవారే పుట్టినవారు

భూలోకంలో చావులహోమం

చావులహోమం

మారణయుద్ధం చావులహోమం

పడిమట యుద్ధం తూర్పున యుద్ధం

భూమ్యాకాశం పాలిమేరలలో

సాగరమధ్యం సంగమభూమిగ

యుద్ధం యుద్ధం యుద్ధం యుద్ధం

౩

చావుపుట్టుకల సంగడి తెల్పెడి

మానవ జీవిత రంకుల రాట్నం

క్రిందుమీదుగా గిరగిర తిరగగ

ప్రపంచ రంగపు పాలిమేరలలో

ఆకాశహక్మ్యపు ఆదిశిఖరలో

గణగణమంటూ గంట మోగినది.

హెచ్చరికంబుగ

నిరామయంబులూ

నిప్పచ్చరంబుగ

నిర్గుణవీధిలూ

నిరాశ కేళిగ

గంట మోగినది

గంట మోగినది

గణగణమంటూ గంట మోగినది

౪

ఎద్దడిరోజులు ఎత్తుకరాగా

మాయబుద్ధులూ మంత్రమర్మములు

హీనమార్గములు హేయపు చూపులు

కాకోలంబుగ ఘీంకారంబుగ

మాయప్రపంచం మారుపడ్డది

మునుపటిలోకం క్రిందటిరోజులు

మారిపోయినవి మారిపోయినవి

మారిననందడి మారుతు నందడి

సర్దుకువచ్చిన నందడి నందడి

నందడిరోజులు తొందరపడండి

ఎద్దడికాలం ఎత్తుకపడండి

గంట మోగినది

గణగణమంటూ

ఆకాశంలో గంట మోగినది

౫

నీలాకాశపు అంచుల ధగిధగ
నీలిమబ్బులకు లోపల భగభగ
మెరసిపోయినది మండిపోయినది
నాగరికత్వం విజ్ఞానావధి
మానవలోకం మంటప రంగం
ఆకాశమధ్యం గుడిపై శిఖరం
రోదసిమధ్యం గుడిలో మార్గం
మాయమర్మములు మాపినగుడిలో
దాస్యభౌతికములు రాష్ట్రకాంక్షలూ
ఆశాకేళియు బీదనర్తనము
గంటమోతలయి గణగణమోగగ
మారుమోగినది లోకంబంతట
కుంగిరిపోయినది జీవవృక్షమున
మానవకాంక్షలు చేదుఫలములు.

౬

బ్రహ్మాండమంతటా పాయలై వరదలై
గట్లు తెంచుక పారు నాజుకునగిషీలు
నాగరికతత్వాలు రాజనాలై పండి
అడుగడుగునానిల్చి ఎదురెదురుగావచ్చి
మానవమర్యాద మంటపభూమిలో

నాగరికమనియేటి సవ్యగుడిలో నాడు
విజ్ఞానమనియేటి విగ్రహాలై వెలయ
మానవ దాస్యంబు అష్టాంగపూజగా
నాటినాటికి పూజ నిర్గుణధ్యానమై
సాగిపోతున్నది సంఘమర్యాద

నేటికోప్పశయంబు ఏదానినోవచ్చి
నాగరికగుడిలోన నీటుగానిలుచుండి
మోగింపుచున్నది మువ్వలగంట.
చిరుమీను ఈతగా చిరుసోనవాసగా
పాకిపోతున్నది పెద్దమ్మతల్లి.
మైకంపు తెరగప్పి మాయగుడిలో నేడు
మానవదాస్యంబు మాటపట్టింపులో
వినిపించుకోదంట గంటలమోత.
కనిపింపరాదంట కానున్న నాశనము.
మ్రోగినమోతగా మ్రోగుతున్నదిగంట.

గణగణమంటూ గంటమోతలు.
ఆకాశంలో గంటమోతలూ
గంటమోతలు.

Δ

వి శ్వ నా భ స క్త నా రాయణ

కలలు చమత్కారంగా ఉంటవి. మెలకువ వచ్చినతరువాత విచారిస్తే మనస్సుకు కొన్ని కష్టం కలిగిస్తవి. కొన్ని పీడకలలు వస్తవి. పీడకలలు వచ్చిన తరువాత మేలుకోగానే దోషపరిహారార్థం యే రామనామమన్నా చేసుకుంటే మంచిదంటారు పెద్దలు. ఆ పీడ కలలువ్రాసి ప్రాచురిస్తే ఎంత దోషమో? ఆ పరిహారమెట్లాగో!

కవితాలోభము చెడ్డది. ఏదో చమత్కారం ఉంటే సరి వ్రాయుమని భాధ పెడుతుంది. పైగా కలలలో దారీ తెన్నూ ఉండదు.

ఒక సంగతి జరిగిందంటే ఏలూ చాలూ ఉండదు. చూడండి. నేనూ శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారూ సన్నియగారూ ముగ్ధరము బయలుదేరినాము. ఎక్కడికి?

నేను స్వర్గలోకానికి బయలుదేరినాను అనుకుంటా! వా రిద్దరూ ఏవో అథోలోకాలకి వెళుతున్నట్లుగా నవ్వుతారు.

విమానం వచ్చింది. ఎక్కమన్నాను. సన్నయ్యగారిని చూచి రాయలువారు సవ్వినారు. నేను 'విమానంకాదా' అన్నాను. సన్నయ్యగారు మొగం అదొకరీతిగా పెట్టి "ఇదొక పెద్దచేప. దానిమీసాలుచూచావా? మనం దాని కడుపులో కూర్చోవాలి. అది యెగురుతుంది. పాతాళలోకానికి వెళుతున్నాము?" అన్నారు.

మేము దానికడుపులో కూర్చున్నాము.

మాతలి చేపమీసాలు మెలివెట్టినాడు. చేపకు కోపమువచ్చి బిగ్గరగా ధ్వనిచేశింది. అతను కూడా యెక్కాడు. చేప రివ్వున ఎగిరింది.

నేను విమానం పైకి వెళుతున్నది, అంటే వారు అడుగుకి వెళుతుంది అంటారు.

విమాన మేమయిందో మేమెప్పుడు దిగినామో యెట్లాచేసినామో తెలియదుగాని మేమొక మహాసగరములో ఉన్నాము. నేను సన్నయ్యగారితో 'అయ్యా! సన్న సగరానికి ఎందుకు తెచ్చారు' అన్నా. వారు 'ఈ ఊళ్లో ఒక జంతు ప్రదర్శనశాలఉన్నది. అది చూద్దాము' అన్నారు. నేను ఇంగ్లీషులో దానిని 'జో' అంటారు అన్నాను. సన్నయ్యగారు నావంక నిదానించి చూచినారు. ఏమిటి అల్లాచూస్తారు అన్నాను. ఆయన సవ్వి యిల్లా అన్నారు. "నేను అదృష్టవంతుడనుగనుక విష్ణువర్ధన మహారాజు ఆసానంలో ఉన్నాను. లేకపోతే!" 'లేకపోతే!'

'చెప్పమంటావా! నేనెక్కడో తెలుగుపండితుడుగా ముప్పదిరూపాయీల జీతం తెచ్చుకోనేవాడను. నీవు విశ్వ విద్యాలయంలో ఏ ఎనిమిదివందలో తెచ్చేవాడివి.'

అది చమత్కారం. కలలో నాకు నేనంత జీతం తెస్తున్నట్లే అనిపించింది. అంతే కాదు: నేను సన్నయ్యగారికన్న గొప్పవాడ ననిపించింది.

‘జో’కి బయలుదేరినాము. శ్రీరాయలవారు కనిపించలేదు. రాయలవా రేని నన్నయ్యగారిని అడిగాను. నన్నయ్యగారు ‘వారక్కడకురారు.మనకు తప్పదు.’ అన్నారు. ‘ఎందుకు తప్పదు?’

‘నేను కవిని, నీవు నాకన్న గొప్పకవిని అందుకని.’

మూర్ఖుడను కాకపోతే ఆయన నన్ను వెక్కిరిస్తున్నాడని తెలియలేదు.

బయలుదేరినాము. ‘జో’ దగ్గరకు వెళ్ళినాము. నన్నయ్యగారు వేడవాడని నాకు తెలుసు. ఆయనకు రాజరాజ సరేందుగిడిచ్చిన అగ్రహారము భుక్తము జరిపేందుకు భారతీయప్రభువు ఎచ్చటఉన్నాడు? అందుచేత రెండుటిక్కెట్లు నేనే కొన్నాను. లోపలికి వెళ్ళాము.

వెళ్ళటంతోటే మొట్టమొదట ఏవోచేపలు చూచినాము. వానితరువాత తాబేళ్ళు చూచినాము. తరువాత చిన్నచిన్నమృగాలను చూచినాము. తరువాత కోతులు కనిపించినవి. నన్నయ్యగారు ‘ఇక్కడ ఆగవలెను’ అన్నారు.

నేను దారిపొడుగునా జంతువులను పెట్టిన బోనులమీద ‘లాటిన్’ భాషలోను, ఇంగ్లీషుభాషలోను వ్రాసినమాటలను తర్జుమా చేసి నన్నయ్యగారికి చెప్పుచున్నాను. ఆయన వింటున్నాడో లేదో! నేను చూడలేదు. ఒకసారి చూస్తే విసటంలేదు. ఆయనకు యీ తర్జుమాచేసి చెప్పటంలో

‘ఆయనకు యింగ్లీషురాదు. నాకు వచ్చు’ అన్న గర్వభావం నామనస్సులో ఉంటూనే ఉంది. ఆయన నామాటలు విసటంలేదని నాకు తెలిసేటప్పటికి నాకు ఆశ్చర్యం వేసింది. మరింకెవ్వరైనా అయితే వాడు మూర్ఖుడని అనాగరకుడని అనుకోనే వాడనే. కాని నన్నయ్యగారిని గురించి ఎట్లా అనుకోను? నేను కాకుండా యింకొక డెవ్వడే నా అయితే నన్నయ్యగారిని కూడా మూర్ఖుడే అనుకోనేవాడు. కాని భగవంతుడు నా కంటవంటి అజ్ఞానం యివ్వనందుకు లోలోపల సంతోషించాను.

‘ఇక్కడ ఆగమన్నా రెండుకు?’ అని అడిగాను.

నన్నయ్యగారు ‘ఇచ్చటనుంచి మనుష్య సృష్టి బయలుదేరుతున్నది’ అన్నారు. కోతులు కిచకిచలాడుచున్నవి. ముంజేతులు ముడిచి వికారముగా గోక్కుంటున్నవి. మేము బయలుదేరినాము.

మొదట ఒక పంజరములో ఒక నీగోజాతి శ్రీ పురుషు లున్నారు. ఆ పంజరంపైన ఒక బల్ల కట్టి దానిమీద వారిని గూర్చి వ్రాసినారు. ఆ నీగో శ్రీ పురుషులు వివస్త్రిలుగా ఉన్నారు. వారు మమ్ము జూచి కొట్టవచ్చినారు. నేను ‘ఎందు కట్లా కొట్టవస్తారు?’ అని యడిగినాను.

అన్నట్లుగా మావెంట ‘జో’ అధికారి వచ్చినాడు. అతను సమాధానం చెప్పినాడు. ‘వీళ్ళని కొందరు మనుష్యులు తీసుకు

వచ్చి ఒంతువుల లాగా ప్రదర్శిస్తున్నారు. అందుచేత వాళ్ళకి ఏమనుష్యులనుచూచినా కోపంగానే ఉంటుంది' అని.

మరికొంతదూరం పోయినాము. అక్కడ ఒకబోనులో యింకొక యిద్దరు నీగోలున్నారు. వాళ్లు దొరలకుమల్లే లాగులు, కోట్లు, టోపీలు పెట్టుకున్నారు. నాకు సవ్య వచ్చినది. సన్నయ్యగారు 'ఎందుకు సవ్యతావు?' అన్నారు. నేను 'ఒక్కొక్క జాతికి ఒక్కొక్కరకము దుస్తులు అందము. వీళ్ళకు యీదుస్తు లేమీ అందముగాలేవు!' అన్నాను.

సన్నయ్యగారు సవ్వినాడు. ఆయనసవ్య చమత్కారము. ఆ సవ్య పరిహాసానికో, చమత్కారానికో, అంగీకారానికో తెలియదు.

ముందరికి నడిచినాము. ఒక పంచముమీద బల్లపైన 'ఎర్రహైందవులు' అని వ్రాసి ఉన్నది. లోపల ఎవ్వరూలేరు. అక్కడనే యింకోచోట యింకొక బోనులో ఎర్రహైందవులని యిద్దరున్నారు. స్త్రీపురుషులు. వారును దొరలవలె దుస్తులు వేసికొని ఉన్నారు.

మరికొంతదూరము పోయినాము. అచ్చట ఒక పెద్దబల్లమీద 'యిచ్చటనుండి హిందువుల భాగము' అని వ్రాసిఉన్నది.

నాకు కోపం వచ్చింది. 'మన భారతీయులను కూడా పంజరాలల్లో పెట్టారా?' అన్నాను. సన్నయ్యగారు సవ్వినారు. ఎందుకు సవ్య

నారో నాకు తెలియలేదు. కాని అంతలో చమత్కారముగా — కలకదా — నేను కూడా ఒకబోనులో ఉన్నాను. నాకు కోపం చచ్చేటంత వచ్చింది. కోపముకొద్దీ బోను ఊచలు చేతితో గుద్దాను. చేతులు నెత్తుకువచ్చినవి. దూరాన్నుంచి ఎవరో సవ్యతున్నట్లు తోచింది. అటుకిరిగి చూచినాను. అసతల ఒకబోనులో నాన్నేహితులు చాలామంది ఉన్నారు. వాళ్ళందరూ సన్న చూచి "ఎందుకోయీ! అల్లావిరగతోక్కుకొంటావు? సుఖంగా ఉండలేవా? దొరల మూలంగా వేళకు యింత అన్నం తింటున్నాము. సుఖపడుతున్నాము. కాలుకీసి కాలు యిసతల పెట్టసక్కరలేదు. నీవు యీ 'జేసా' నుంచి యింకో 'జేసా' కి వెళ్లా లంటే రైళ్ళమీద తీసుకువెళతారు. విమానాలమీద తీసుకువెళతారు." అన్నారు. ఇంతలో మళ్ళీ నేనూ సన్నయ్యగారూ కలిసి వెళ్ళుతున్నాము. భారతీయులలో రకరకాలవాళ్ళని రకరకాలబోనులలో ప్రదర్శిస్తున్నారు. మొట్టమొదటిబోనులో వంగదేశీయులున్నారు. వాళ్ళు చూచిపోవటానికి వచ్చిన దొరలతో 'షేక్ హాండు'లు యివ్వటం, ఆమామాషీ మాట్లాడటం చేస్తున్నారు. 'నేను వాళ్ళకు ఎందుకా యింత సరదా' అనుకున్నాను. 'జేసా' అధికారిని అడిగాను. అత సన్నాడుగదా 'ఈ జేసాకి తరువాత వీళ్ళను అధికారులను చేస్తారు అని వాళ్ళనుకొంటున్నారు?' అని.

‘కాబోలు’ అనుకొని నేను ముందుకు నడిచాను.

ఒకచోట ‘ఆంధ్రులు’ అన్న బల్ల కనిపించింది. నా ప్రాణం నిలుపునా నీరైంది. ఆ బల్లమీద యిల్లా వ్రాసిఉంది. ‘ఆంధ్రులు అని ప్రత్యేకంగా ఒక జాతికాదు. వీళ్ళు మద్రాసులో ఒక భాగం. తుళులు, కొడగులు, సవరిలు మొదలైన అడవిజాతుల వారి భాష వీళ్ళభాష ఒక్కటే. వీళ్ళు కూడా హిందూదేశములోని యితరజాతుల వాళ్ళకు మల్లే ఒకరిని చూచి అనుకరించటం చేస్తారు. కోతులలోనుండి మనుష్యులు పుట్టినారు కాన వీరును కోతులకిమల్లేనే ఎరుటి వాళ్ళని అనుకరిస్తూ ఉంటారు. ఈ జాతికి పౌరుషంలేదు. ఓర్పుగలజాతి. అందుచేత బాసినతనానికి పనికివస్తుంది. వాళ్ళలోకొందరికి అధికారమిస్తే వాళ్ళచేత తక్కినవాళ్ళని అదుపులో ఉంచవచ్చు. ఇది హిందూదేశస్థుల అందరి లక్షణమని చెప్పవచ్చు. కాని ఆంధ్రులకు మరీ ప్రత్యేకలక్షణము.’ దీనితో నా ప్రాణము నిస్సంపదీపోయింది. తరువాత యింకా చాలా బోనలు చూచినాను. ఒకచోట ‘సోవియట్ ఆంధ్రులు.’ ఇంకొకచోట ‘సోషియలిస్టు ఆంధ్రులు.’ ఇల్లా అనేకులుగా ఆంధ్రుల్ని ప్రదర్శిస్తున్నారు. వాళ్ళని చూస్తే ఆంధ్రులనుకోటానికి వీలులేకుండా ఉంది.

ఉన్నది ఉండగా ఉయ్యూరుమీద మేడూరు వచ్చి పడినదని వాళ్ళల్లో ఎవరికో నేను కవి

నని తెలిసింది. అందులో ఒకడు కళ్ళెట్టజేసి నావంక చూశాడు. ‘నీవు మాసంగతి వా శావా జాగ్రత్త!’ అని నన్ను బెదిరించాడు. నేనూ, సన్నయ్యగారూ, కలసి వెళ్ళుతున్నాము. దారిపొడుగునా సన్నయ్యగారిని చూచి నవ్వుతూనే ఉన్నారు. ఆయన నడినెత్తిన గోష్పాదమంత జుట్టు, ధోవతి, ఉత్తరీయము, మొగమున గంధాక్షతలు. చొక్కాలేదు. కాకిలింగులేదు. దొరటోపీలేదు. ఇంగ్లీషురాదు. ఇంక ఆయననుచూచి ఏ బోనుడగ్గరికు వెళ్ళినా నవ్వుటం, వెక్కిరించటం.

నేను ‘యిది యేదేశమా?’ అని అనుకున్నాను. ఊరుబయటకు వచ్చేటప్పటికి ఒక పెద్దనది ప్రవహిస్తున్నది. ప్రక్కనే సముద్రంలో పడుతున్నది. ‘ఇది స్వర్గమైతే, యిది మందాకిని. ఇచ్చట సముద్రముండదే!’ అనుకున్నాను.

మళ్ళీ అనుకున్నాను ‘ఇది భోగవతి. ఇది పాతాళలోకము. సాగరులు సముద్రమిచ్చటనే కదా త్రవ్వినారు.’

ఇది ఏలోకమని సన్నయ్యగారిని గూర్చి అడుగబోయినాను. ఆయన కనిపించలేదు.

ఆరాత్రి రెండుగంటలవరకు నిద్రపట్టలేదు. అప్పుడు నిద్రపట్టి తెల్లకు తెల్లవారి ఈ కల వచ్చింది. మేలుకొనేటప్పటికి ప్రాద్దున్నే ఎనిమిదిగంటలైంది. పగటికలకు పాటిలేదు. అయినా లేచి అరచేతిలో ‘శ్రీరామ’ అని వ్రాసి కళ్ళకద్దుకున్నాను. అంతే.

నా ప్రేయసి

మొక్కపాటిసుబ్బారావు

ఏడ్వ నేడ్వ, నే నేడ్వను
నా ప్రేయసి దుఃఖించును.

నా ప్రేయసి నను గాంచిన
కన్నీటిని గుర్తించును.

గుర్తించిన, నా యధరము
రేఖల్లో దుఃఖించును—
మనస్సులో దుఃఖించును.

పాప మెంత బిగియ
బట్టుకొన్న నా ప్రేయసి
ముఖముమీది చారలలో
అగుపించును దుఃఖరేఖ.

నా ప్రేయసి దుఃఖించిన
నోర్వజాల నోర్వజాల !

నే నిముసము నిదురించిన
నిద్దరలో నా ప్రేయసి
నిమిరి హస్త వైపుణ్యము

తో దుఃఖము తొలగించును
శాంతిపడును నా హృదయము
చల్లని హస్తము నిమిరగ.

మరల నూతనోత్సాహము
జనియించును నా మోవిని—
అంత కాంచ నా ప్రేయసి
ఆనందము బిలికించును

ఇప్పటికిని నా ప్రేయసి
నను గాంచిన వెనుతడవను

మరల మరల వేమారులు
వెనుమల్లే కామేశ్వరి
అను బిగువున కనుబిందువు
వెడలనీయ నింక నేను

అమ్మయ్యా నా ప్రేయసి
దుఃఖించును దుఃఖించును !
నా ప్రేయసి దుఃఖించిన
నోర్వజాల నోర్వజాల !

Δ

నిలువున నీరై
నిలిచిపోయితిని
ప్రేయసి ప్రేమకు
పలుక నందులకు.
ఉబుకున నెగసిన

ఉత్సుక కెరటం
విరుచుకు ముణకన
విలయపరచినది
ప్రేయసి ప్రేమకు
పలుక నందులకు.

దీన కాంక్షలను
తెలిపెడి చూపుల
తిరుగ కన్నులను

తేరి చూడగను
నిలుపున నీరై
నిలిచి పోయితిని.

తెరచిన కన్నుల
తెరిపి లేకయే
తేర జూచితిని

తెలుపని మిన్నుల
ప్రేయసి ప్రేమకు
వలుక నందులకు.

నిలిచిన మేనున
చలనము లేకయే
చోద్యము నే కన
సామ్రాజిల్లగను
నిలుపున నీరై
నిలిచిపోయితిని.

△

హృదిని నిల్పిన ప్రేయసి, నీవె
వద్దు పొమ్మన నేమి చేయుదు ?

కలల గాంచెడి ప్రేయసి, నీవె
కలత పెట్టిన నేమి చేయుదు ?

కన్ను చూపుల ప్రేయసి, నీవె
కాంక్ష లిచ్చెద వేమి చేయుదు ?

కనులు మూసిన ప్రేయసి, నీవె
కానుపించెద వేమి చేయుదు ?

కలకేలా నా మోవి నవ్వులె
కలచి హృది నే విచ్చజేసెను !

చికిలి నీ చిన్నారి కన్నులె
చిటిలి నను చేరబలిచెను

నల్లనా నీ మేనిరంగే
నన్ను బిలచును వేగిరమ్ముగ.

హృదిని నిల్పిన ప్రేయసి, నీవె
వద్దు పొమ్మన నేమిచేయుదు !

కలలగాంచెడి ప్రేయసి, నీవె
కలత పెట్టిన నేమి చేయుదు !

△

తెలుగు కవిత్వములో

“ఘాషనులు”

నోరి నరసింహ శాస్త్రి

ఘాషనులనేది కవిత్వములోకూడా ఉన్నదా అని కొందరుసంజేహపడవచ్చు. మానవుడికి సంబంధించిన ప్రతిదానిలోనూ ఘాషను ఉన్నది.

పూర్వాంధ్రకవులలో ‘ఘాషను’ అన్నప్పుడు ఏ శ్రీనాథునితోనో “స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి ధూర్జటి పల్కులకేల కల్గె నీ యతులిత మాధురీ మహిమ?” అని మహాసభలో కూడా ప్రస్తావన వచ్చేటంత ప్రసిద్ధముగా విలాస పురుషుడైన ధూర్జటితోనో, అనేక కథలు చెప్పగానే పిన వీరభద్రునితోనో ప్రారంభిస్తానని మీరు ఊహించవచ్చు. వాళ్ళుకూడా ఘాషనులు కనపరచిన వారే కాని తెలుగు కవులలో కల్లా మొదటి ఘాషను తెచ్చిన నవనాగరికుడు నన్నయ భట్టు.

ఏమిటి! “అవిరళ జప హోమ తత్పరుడు, సంహితాభ్యాసుడు, నానా పురాణ విజ్ఞాన నిరతుడు” అయిన ఈ నన్నయభట్టు శౌద్ధ ఛాండసుడుకాడా? బ్రాహ్మణాతిశయము సంగతి, వర్ణాశ్రమ ధర్మరక్షణము సంగతి అనుమానమేమీలేకుండా సర్వసామాన్య విషయంగా ఎక్కడపడితే అక్కడ వర్ణిస్తూ వచ్చినాడు. రాజరాజనరేంద్రుణ్ణి వర్ణిస్తూ

ఆరో పద్యములోనే “సమస్త వర్ణాశ్రమ ధర్మరక్షణ మహామహిమ” నొప్పుచు అనీ, తర్వాత పద్యములోనే “విప్రకులమునెల్ల బోచుచు” అనీ, “అగ్రజన్ములకు ననుగ్రహమున చారుతర మహాగ్రహరంబు లిచ్చుచు” అనీ అన్నాడు. ఆయనకు ఇష్టమైన నాలుగైదు వస్తువులలో, “భూదేవ కులాభిర్వణ మహీయః ప్రీతి” ఒకటి అన్నాడు. భారత శ్రవణాభిరతివల్ల “అమల సువర్ణ శృంగ ఖురమై కపిలంబగు గోశతంబు నుత్తమబహువేదవిప్రులకు దానముచేసిన తత్ఫలంబు తథ్యమ సమకూరు” అన్నాడు. ఊరికే సభాపర్వంలో పుటలు తెరవగానే ఈవాక్యము కనబడ్డది. “ద్విజయోపాజ్ఞతంబులయిన ధనంబుల బ్రాహ్మణసంతర్పణంబును ధర్మమార్గంబులం జాతుర్నర్ణ్య రక్షణంబునుంజేసి సామ్రాజ్యంబునం బ్రకాశింపుము” అని ధర్మరాజుతో నారదు డన్నట్లున్నది. ఇంతగా బ్రాహ్మణాతిశయము తిక్కనకూడా చెప్పలేదు. ఇక నన్నయభట్టు చెప్పినదా పురాణము. ఇటువంటి అచ్చ సనాతనుడైన నన్నయ భట్టు తెలుగు కవిత్వములో మొదటి

శాపను తెచ్చినాడా! అని సందేహము ఎవరికయినా కలగడము ఆశ్చర్యముకాదు.

అయితే ఈ నన్నయభట్ట రాజసభలోని సభ్యులను—సభికులంటే తగాదా వస్తుందేమో—వల్లస్తూ సభలో “మృదుమధుర రస భావ భాసుర సవార్థ వచన రచనా విశారదులయిన మహాకవులును” ఉన్నారని వర్ణించినాడు. మహాకవుల రచనలు వర్ణిస్తూ “భావ భాసురమైన”వనీ, “సవార్థ వచనము”లనీ చెప్పినాడు. ఆయన ఇప్పుడే గనక ఉంటే తప్పక ‘భావ కవిత్వమూ’, ‘సవ్యకవిత్వమూ’ ఆదరించేవాడనుకోవడములో అనుమానము ఉండదు. ఒక్క సమాసములోనే రెండూ ఉదాహరించి నాడు.

ఇంతకూ ఆయన భావకవిత్వమందు అభిమానము చూపినా అటువంటిది వ్రాయలేదు కాబట్టి ఆయన తెచ్చిన ‘శాపను’ ఏమిటి? ఈ ప్రశ్నకు జబాబు చెప్పేముందు మీరు అసలు తెలుగు భాషలో భారతము వంటి గ్రంథము పని పెట్టుకొని చెప్పడమనేదే అప్పటి పూర్వాచారపరాయణులకు ఎంత హస్త్యాస్పదముగా ఉండేదో కాస్త ఊహించుకోవలె. ఇప్పటికి ఇంచుమించు వెయ్యి సంవత్సరాలబట్టి విద్వాంసులు కవిత్వముచెప్పి పండిత పామరులను మెప్పించినారు గదా! కాని ఇప్పటికి కూడా కేవల సంస్కృతపండితులకు తెలుగు

కవిత్వమంటే ఎంత నిరసనభావ ముంటుందో తెలుసునా? అటువంటివారిలో తెలుగు వారితో తెలుగు కవిత్వము సంగతి ప్రస్తావితే వాళ్లేమంటారో తెలుసునా? “మారు తెలుగులలో అంత ప్రవేశము లేదండీ” అంటారు, ఇంగ్లీషు చదువుకొన్న కొందరు “మేము తెలుగులో వ్రాయలే”మని అంటున్నట్లు. ఆ సంస్కృత పండితుల దృష్టిలో తెలుగు కవిత్వయోగ్యమైన భాషకాదు. చివరకు అది ‘తెనుగు’ కూడా కాదు. “తెలుగులు!” నిత్యబహువచనము—మినుములు పెసలు వలెనే అదీనీ.

కాళిదాసాదులుకూడా ఆదరించక తప్పక పోయిన ప్రాకృతాన్నే పూర్వపండితులు ‘అపభ్రంశము’ అన్నారు—గ్రామ్యమన్నట్లు. ఒక ప్రాకృతాన్ని ‘పైశాచి’ అన్నారు. ఈ తెలుగో! ఆ అపభ్రంశానికి అపభ్రంశము కొంతా, పైశాచికి వికృతికొంతా, సంస్కారహీనమయిన—అంటే సంస్కృతముకాని—అచ్చతెలుగు కొంతా ఈ భాషలో కలిసింది. ఈపనికిమారిన తెలుగు భాషలో మహాభారతమువంటి ఉద్గ్రంథము రసవంతముగా వ్రాయడానికి ఉపక్రమించినాడంటే నన్నయ దేంత సాహసము! అప్పటి కాలములోని అచ్చ సనాతనులు నన్నయభట్టును భ్రష్ట బ్రాహ్మణుణ్ణిగానో చదువురాని నవనాగరీకపు కవిగానో భావించి ఉంటారు ఇంత ఎందుకు? ఆయన

రాజాశ్రయము సంపాదించి తెలుగులో కూడా పుస్తకము వ్రాస్తున్నాడంటే- ఇప్పటి కాలపు కవిత్వము చదవకుండానే, కవులు ఎవరో తెలియకుండానే, హేళనచేసే పూర్వ పండితులూ పండితమృన్మలూ లేరా? - అట్లాగే ఆ కాలపు పెద్దలు సన్నయభట్టును ఏమని హేళనచేశారో? వ్యాస మహర్షి చెప్పిన మహాభారతము తెలుగులో రసవం తంగా వ్రాస్తాడట ఈ బ్రాహ్మడు!

ఏమయితే ఏమి? ఆ బ్రాహ్మడు పురాణాలు తెలిగించే ఛాపనే నిరాఘటంగా కొంతకాలముపాటు సాగిపోయింది. ఔల్లా విమానాలూ వంటి రయ సాధనాలు లేని ఆ పూర్వపురోజులలో ఛాపనుకూడా ఇప్పటింత తొందర తొందరగా మారేవికావను కొంటాను. ఇట్లా ఉండగా శ్రీనాథుడు పురాణాలతోపాటు నైషధీయ చరితము కూడా తెలుగుచేశాడు. దానితో కవుల దృష్టి సంస్కృత కావ్యాలమీదికి మళ్ళింది. అట్లాగే శిశుపాలపథ, కిరాతార్జునీయము, మేఘదూతము, కుమారసంభవము మొదలైనవిన్న అప్పటికాలపు కవులు తద్దమూ చేసిఉంటారు.

ఇంతలోకే ఈ తద్దమూ లెందుకు? ఇతి వృత్తము కాస్త పూర్వపుది పెట్టుకొని మనమే స్వతంత్రంగా సంస్కృత కవులవలె కావ్యాలు వ్రాసేతామని ఎవరికో ఒకరికి బుద్ధిపుట్టింది. ఎవరికి ఆ బుద్ధి ముందు పుట్టిందో చెప్పలేము కాని తెలుగు దేశ

ములో ఈ రకముకావ్యాలు ఛాపనుచేసి నది పెద్దన్న; వీటికి ప్రబంధాలని పేరు రావడముకూడా ఒక ఛేషనే.

ఈ ప్రబంధాల్లో శ్లేషపద్యాలుచేర్చి ప్రతి పద్యాన్నీ సానలుదీరిన జాతిరత్నంగా చేస్తూ రామరాజభూషణుడు వసుచరిత్ర చెప్పి శ్లేషకవిత్వము ఛాపనులోనికి తెచ్చినాడు. అందుమీద పిల్ల వసుచరిత్రలు పుట్టుకు వచ్చినవి!

భట్టమూర్తివాసిన పుస్తకాన్ని మించ వలెనని పింగళి సూరస రాఘవపాండవీ యమువాసి ఒక్కకావ్యములో రెండు కథలు రెండేజ్జబండివలె నడిపించే కొత్త ఛాపను - కాదు, అది రెండుబళ్ళకు ఒంటె ద్దు కట్టి నడిపించే ఛాపను - తెచ్చినాడు. అక్కడనుంచీ సలయాదవ రాఘవపాండవీ యాలు వగైరాలు ఒంటెద్దుకు నాలుగు బళ్ళూ ఐదుబళ్ళూ కట్టి తోలడము సాగించారు.

ఇది ఇట్లాఉండగా, ఒక పనిలేని కవికి అచ్చ తెలుగు కావ్యము వ్రాయవలెనని బుద్ధి పుట్టి వ్రాస్తే ఇంకొకడు నిరోధకావ్యము వ్రాశాడు. ఇట్లా ఎవరి ఊహకొద్దీ వాళ్లు కొత్తకొత్త ఛాపనులు తెలుగు కవిత్వములో వెదజల్లసాగినారు. ఇదంతా “భవికవుల” సంగతి!

ఈరకంగా “భవికవుల”ంతా కవిత్వసంసార సాగరములో పడి తన్నుకులాడుతూఉంటే

“శివకవులు” వారి దోషను వారు కొత్త ఛాపన్లు కవిత్వములోకి తీసుకు రా మొదలు పెట్టినారు. సోమనాథుడు బసవపురాణము ద్వీపద కావ్యముగా జానుతెనుగులో వ్రాసి నది మొదలుకొని శివకవులకు తెలుగులో ద్వీపద సంస్కృతపురాణాలలో అనుష్టుభుకు పర్యాయమైపోయింది. వీళ్లు ఇంకా ఎన్నెన్ని రకాలలో పదాలు, పాటలు ఛాపను చేసినారు. అవిచాలాభాగము కాలగర్భములో అంతరించినవి.

తిక్కనసోమయాజీకి ఆయన పితృదేశతను ముందుపెట్టుకొని హరిహరనాథుడు ప్రత్యక్షమై భారతము పూర్తి చేయమన్నాడు. భక్తాగ్రేసరుడైన పోతన్న గోదావరిలో గృహణస్నానము చేసి ఉంటే దివాన్స్వములో శ్రీరామచంద్రమూర్తి ప్రత్యక్షమై భాగవతము తెలుగులో వ్రాయమన్నాడు. తరువాత కొద్దికాలానికే కళింగయాత్రకు పోతున్న కృష్ణదేవరాయలకు శ్రీకాకుళనాథుడు స్వప్నములో సాక్షాత్కరించి శ్రీవేంకటేశ్వరునిపేర ఆముక్తమూల్యుడ వ్రాయమన్నాడు. అప్పకవికి కృష్ణాష్టమినాటి రాత్రి కామేపల్లి చక్రపాణి కలలో కనబడి చెప్పి మర్నాటికి మతంగనివాసిఅయిన బ్రాహ్మణుని ద్వారా అయిదు వందల సంవత్సరాలనాడు పోయిన పుస్తకము పంపించినాడు! అప్పకవికి కలలో కృష్ణుడు చెప్పినమాటలు అసందర్భంగా ఉన్నవని మన ‘సవ్యవిమర్శ

కులు’ అంటున్నారుకాని అది అప్రస్తుతము. ఇక కంకంటి పాపరాజుకు భగవంతుడు ప్రత్యక్షమై ఉత్తర రామాయణము వ్రాయమన్నాడు. “నావిష్ణుః పృథివీపతిః” అన్నట్లు ‘నాభక్తః కవిశేఖరాత్’ అని వాడుకలోనికి వచ్చిఉంటుంది. ఇక ఆపైని తామువాసిన కావ్యము కృతిపాండవానికి సిద్ధపడ్డ ప్రభువులూ, మంత్రిలూ దండనాథులూ దొరకని ప్రతికవికి భగవంతుడు కలలో ప్రత్యక్షమై తన సేర పుస్తకాలు వ్రాయించుకొన్నాడు. దీన్ని బట్టి భగవంతుడికి తెనుగుభాషమీద ఎంత అభిమానమో ఋజువు అవుతుంది! ఇక చివరకు నా పదాలుగోపటనో పదిహేనోపటనో నేను వ్రాయప్రారంభించిన ప్రబంధము కూడా విష్ణుమూర్తి కోరికవల్ల ఆయనకే అంకితము చేసిపెట్టు జ్ఞాపకము. “ఇమ్మను జేశ్వరాధములకిచ్చి ఘనంబులు వాహనంబులున్” నాకెందుకు అనుకున్నాను. ఆ ప్రబంధము అంకితము పుచ్చుకోడానికి అంతకంటె తెలివిమాలినవాడు నా కప్పట్లో దొరకలేదు! ఆ ప్రబంధము ఏది అని ఎవరయినా అడుగుతారేమో! శ్రీ శివశంకరశాస్త్రి నాచేత ఒక చిన్న ఏకాహము చేయించారు. అందులో ఆయనే స్వయంగా హేమాతగా ఉండి ఆప్రబంధము అగ్నిహోత్రుడికి ఆహుతి చేయించి, హవ్యవాహుడిద్వారా శ్రీ మహావిష్ణువు తిరుహస్తాలకు అందేట్లు చేసినారు. ఆ ప్రబం

ధము పేరూ, ఇతివృత్తమూ మరిచిపోయినాను.

ఆధునికులలో కొక్కొండ వెంకటరత్నం పంతులు, వేదము వెంకటరాయశాస్త్రి, వాసుదాసు, వసు రాయకవి, తిరుపతిశాస్త్రి ప్రభృతులు ఎన్నో ఘాషన్లు తెచ్చినారు. అయితే వారిలో తిరుపతి వెంకటేశ్వరులు పూర్వాంధ్రకవిశిఖామణులలో చివరవారనీ, సవ్యాంధ్రకవులలో మొదటివారనీ నాడ్దేశము. వారు అవధానాలు ఘాషను చేసిన సంగతి జగద్విత్తముగదా! ఇంక జంటకవిత్వ మొకటి వారు తెచ్చిన ఘాషనే. రామకృష్ణకవులు, వెంకట పార్వతీశ్వరకవులు, కొప్పరపుకవులు, శంకరదీక్షితులు (అంటే చింతా భీమశంకరము, చింతా దీక్షితులు) సత్యాంజనేయులు (అంటే విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, కొడాలి అంజనేయులు) శేషాద్వీరమణకవులు, పింగళి లక్ష్మీకాంతం, కాటూరి వెంకటేశ్వరరావులు ఇంకా ఎంతమందో లెక్కలేదు. వెంకట శాస్త్రిగారు తెలుగుపద్యాలు చక్కగా చదివే కొత్తపద్ధతికూడా ఒకటి ఘాషనులోకి తెచ్చినారు. ఇది ఇప్పటికీ తెలుగు దేశమంతా వ్యాపించే ఉన్నది.

ఈ సందర్భములో కొప్పరపు సోదర కవులు తెచ్చిన ఘాషను చెప్పడం మరవరాదు. వారు ఆశుధార చెప్పుతూ దేశములో సంచారముచేసిన మొదటి రోజులలో వారెంత పండితాదరము గడించారో చిన్న

వాళ్లకు చాలామందికి తెలియకపోవచ్చును. వారు మొదటిసారి గుంటూరువచ్చినప్పుడు నాకు పది పదకొండేళ్లు ఉంటువి అనుకొంటాను. నేను సభకు వెళ్ళలేదు. అయితే సంస్కృతాంధ్ర పండితులైన మానాన్నగారు ఆ సభకు వెళ్ళివచ్చి ఇంట్లో వారిని మెచ్చుకొంటూ అన్నమాటలు నా కిప్పటికీ జ్ఞాపకమున్నవి. చాలాసేపు పరిపరి విధాల మెచ్చుకొని చివరకు సాక్షాత్తు రామకృష్ణులే అవతరించి వచ్చినారని అన్నారు! వారు ఘాషనులోకి తెచ్చిన ఆశుకవిత్వముతో సూర్వాంధ్రకవిత్వము అంతరించినది.

ఇక సవ్యాంధ్రకవిత్వములో ఘాషన్లు:

సవ్యాంధ్రకవిత్వము రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు ౧౯౧౩ వ సంవత్సరములో ‘తృణకంకణము’ ప్రకటించడముతో ప్రారంభమైనదని అన్నదాదుల మతము. దాని ప్రకాశకులు తమ పీఠికలో ఇట్లన్నారు;

“మన భాషయందలి కావ్యప్రపంచమును శాసించిన లాక్షణికులు కవిత్వమునకు పాత్రములగు విషయములకు పైతము ననులంఘ్యముగు ప్రహరి నిర్మించి విడిచి నందున పాశ్చాత్యాదర్శముల ప్రోద్బలము దొరకునంతవరకు మన కవులు పాడిన పాటలనే పాడవలసినవారైరి...”

“కాలప్రభావమున నట్టివి భూగర్భమునుండి వెలికిదీయబడి గతకాలపుం జరిత్రోనరణిం దెలుప నుపయుక్తంబు లగుటకయి వస్తు

ప్రదిర్శనాగారముల నిలువబడు విగ్రహముల గతిం జెందుస్థితి నుండుట యొక కొన్ని కారణములచే విషాదకరంబై....”

“లాక్షణికులు మాత్రము సర్వాధికార ధూర్వహులుకారు; సాధారణముగ భాషా సాంప్రదాయముల లక్ష్యమున నుంచుకొని కవులు తమ రచనల సర్వస్వతంత్రులయి మెలగిరి.....”

నవీన మార్గరచనలలో ముఖ్యమయినది ‘లిరిక్’ అను ఆంగ్లేయ రచనకు సరివచ్చు ‘భావగీతము’. కవితనకు నురుచిరమగు నొక భావమును గొని అందు తన హృదయము నిమిచ్చి రచించు. ఇందు కథయు వర్ణనలు నుపాంగములు. పెరవైపులకు జింతలంబరపి యల్లుట యనవసరంబగుట నీవిధ రచనల కవిహృదయ మొక్కవిషయంబున కేంద్రీకృతమయి మిక్కిలి యాహ్లాదకరంబగును.

“దైవనియతిం బ్రసక్తమైన ‘నిర్గత ప్రణయము’ విశుద్ధప్రేమముగా ప్రతిఫలించు ‘ప్రకృతిరహస్యమే’ ఇందు వర్ణింపబడినది.” ఈమాటలు ఇంత విరివిగా ఉదాహరించడముకు కారణమున్నది.

తృణకంకణము, కష్టకమల, స్నేహలతాదేవి, తెనుగుతోట, స్వప్న కుమారము ౧౯౧౩—౧౯౧౪ సంవత్సరాలలో ప్రకటించినారు. అందులో ‘తృణకంకణము’ అభినవ కవితామండలి ప్రకటించినట్లు లేక పోయినా ‘కష్టకమల’ సూచికలో ఆమండలి

వారు తృణకంకణముకూడా తమదే అని అది ద్వితీయప్రచురణమనుటలో సూచించినారు. అంతకుమునుపటి‘లలిత’ను ఉదాహరించలేదు.

గా కప్పుడు ౧౨, ౧౩ ఏళ్ళుకాబట్టి, నేనప్పుడు ప్రబంధయుగములో ఉన్నందువల్లా ఆప్రచురణలు నాదృష్టిలోకి రాలేను. అయితే శ్రీ శివశంకరశాస్త్రితో స్నేహమయిన తరువాత ౧౯౧౭లో వాటికోసము ప్రత్యేకము బెజవాడవెళ్ళి రామమోహన గ్రంథాలయములో చదివినాను. నాకాపుస్తకాలు దొరకడము పేదకు పెన్నిధి దొరికినట్లయింది. ఇంతటి కవి తెలుగుదేశంలో పుట్టినాడా అనిపించింది. ముఖ్యంగా అందులో తెలుగుతోట ఎన్నిసార్లు చదివినానో చెప్పలేను. ఆధునిక కవులలో రాణప్రోలు వారి గ్రంథాలతో ముగ్ధులు కానివాళ్లు ఎవరూ లేరనడము అతిశయోక్తికాదు.

అంతకుమునుపే నవ్యకవిత్వము ఉన్నా అది ప్రచారములోకి తెచ్చి ఘనములోకి తెచ్చినది మొదట రాయప్రోలువారే. తృణకంకణపీఠిక ప్రకాశకులు వ్రాసినట్లున్నాను బృహరావుగారేనో, వారి మిత్రులలో ఎవరో ఒకరు వారి ఊహలకు అనుగుణముగానో వ్రాసినారని నానమ్మకము. కాబట్టి దానిబాధ్యత వారిదే.

అందులోనుంచిపైని ఉదాహరించినవాక్యా లవల్ల నవ్యకవుల లక్షణాలు స్పష్టపడతవి.

అందులో మొదటిది లాక్షణికులమీద దండయాత్ర. పాశ్చాత్యకవిత్వ పద్ధతుల మీద ఆశ్చర్యము. పూర్వకవిత్వముమీద నిరసనలేకపోయినా నిరసనమునలే స్థూలదృష్టికి కనపడే నూటలు వాడడము. ఆధునికుల మీద అభిమానము కవుల నిరంకుశత్వము ఉద్ఘాటించడము. ఇంతేకాదు. నవ్యకవిత్వ గుఱుమీలు కొందరూ, శత్రువు లందరునూ నేటి కవిత్వాన్ని ‘భావకవిత్వము’ అంటున్నారు. ఆ మాట వాడకపోయినా ఆ పీఠికలో ‘Lyric’ అనే పదాన్ని ‘భావగీతము’ అని అనువదించి ‘భావకవిత్వము’ అనే పదానికి మార్గదర్శకు లైనారు. మళ్ళీ ‘కష్ట కమల’ సూచికలో ‘మే మీ నవ్యకవితా ప్రచారమునకు ముందడుగు మోపినప్పటి నుండియు వలయు ప్రోత్సాహ గౌరవము లభ్యించుల కెంతయు సంతసించుచున్నాము. అని ప్రకాశకులు వ్రాసినారు. కాబట్టి వారే ‘నవ్యకవితా’ అనే నామము వాడినారు. అందులోనే ‘భావపరిచయము’ అనే శబ్దమువాడి ‘భావము’ మీద ప్రత్యేకాభిమానము చూపినారు. తెనుగులోటలో ‘పాడుమమ్మ గీతాసఖి భావపదము’ అనేపాదము సాగు ఉచ్చరించి గీతాసఖ్యముచేసినారు.

నవ్యకవులకు ప్రాణయము, ప్రకృతి, వాటి రహస్యాలూ చాలా ఇష్టమైనవని మీకు తెలుసును. పైని ఉదాహరించినవాటిలో చివరమాటలు మళ్ళీ ఎత్తి వ్రాస్తున్నాను.

‘దైవనియతిం బ్రసక్తమైన నిర్గతప్రాణయము.....’ ఇందు వర్ణింపబడినది.

నేటి కవిత్వము అర్థముకాదు; అందుకే అది అభావ కవిత్వమని ప్రతిపక్షు లంటున్నారు. అందులో కూడా కొంత సత్యము లేకపోలేదు. పైవాక్యానికి ఎవరైనా అర్థము చెప్పండి! తృణ కంకణము చదివిన తరువాత ఆ కథను బట్టి ఆ వాక్యము అర్థము ఊహించవలసినదే కాని ఊహకే ఆ వాక్యము అర్థముకాదు.

నవ్యకవులలో ఇంకో ఘాషను ఉన్నది. ద్వివచనములో గాని బహువచనములో గాని సభ్యులు లేకుండానే కవితామండలి స్థాపించడమునకు కూడా వారే ప్రధములనుకొంటారు.

నవ్యకవులకు ప్రత్యేకమైన కవితాసామగ్రి ఉన్నదని అందరికీ తెలుసును. ఈ మధ్య అతి నవ్యకవులు (Ultra-moderns) తెస్తున్న సామగ్రి మాత్రము ఆయనకు తెలియదు కాని, మిగతా నవ్యకవుల కవితాసామగ్రి అంతా రాయప్రోలువారే మొదట ఘాషనులోకి తెచ్చినారు. ఈ కవితాసామగ్రిలో మొదటిది భావాలు. తర్వాతది ప్రణయము. మూడోది ప్రకృతి. దాని వెంబడి ఇంకా ఎన్నో ఉన్నవి. కోయిల ఒకటి. కోయిలమీద పద్యాలు వ్రాయని నవ్యకవి లేడు. ఇక నీరదకుమారులు కుమారహరిణులు, కవికుమారులు, మాధు

కర కుమారులు, బ్రాహ్మణ కుమారి,
లేగొల్ల కొమిరె - ఇన్ని ఎందుకు! కుమార
శబ్దము ఎన్ని చోట్లా వాడవచ్చునో అన్ని
చోట్లా వారు వాడి వేసినారు. ఇంకా కవితా
సామగ్రిలోని పూదోటలు, మావిగుళ్ళు,
శిరీషపుష్పాలు, మధువు, లతలు, కన్నెలు,
రాధ, కృష్ణుడు - ఇవన్నీ రాయప్రోలువారు
తెచ్చిన ఛాపనులే. నవ్యకవులకు 'పెళ్లి'
మీద అభిమానము ఛాపను చేసినదికూడా
వారే. చివరకు మాటలన్నీ అర్థమైనా
భావము గోచరించకుండా చెప్పే కవిత్వ
ముకు కూడా వారే అక్కడక్కడ దారి
చూపించినారు. వారి తెనుగుతోట అనే
కావ్యము నాకు అభిమానమైనది. అందులో
పూర్తిగా తేటగీతి వాడినారు. తేటగీతిలో
ఉన్న సొగసు అంతా వారందులో చూ
పించినారు. 'ఆధునిక కవిత్వమంటే తేట
గీతాలు వ్రాయడమా?' అని మానాన్న
గారు అడిగేవారు. ఆ ప్రశ్న తోచినది
మానాన్నగారికి ఒక్కరికే కాదనుకొంటాను.
నవల అంటే ముందు బాటసారిని వర్ణించడ
మని అయిపోయినట్టు నవ్య కవిత్వమంటే
కొంతకాలము తేటగీతి వ్రాయడమయి
పోయింది.

తేటగీతి అనేటప్పటికీ వెంకట పార్వతీశ్వర
కవులు వెంటనే జ్ఞప్తికి వస్తారు. వారి
గీతాలు కూడా చాలా మధురంగా ఉంటవి.
అయితే వారు తేటగీతి రచనలో కొత్త
ఛాపను తెచ్చినారు.

ఎంత అనంద మున్నదో ఎవరికెరుక
ఎంత సంతోష మున్నదో ఎవరికెరుక
ఎంత అహోద మున్నదో ఎవరికెరుక
ఎంత ఆహోద మున్నదో ఎవరికెరుక
ఎంత హర్షంబు దున్నదో ఎవరికెరుక.

ఈ విధంగా ఒక్క మాట మార్పుతో
హాయిగా పంక్తులకు పంక్తులు, పేజీలకు
పేజీలు పెరిగిపోయేటట్లు గీతాలల్లడము
లోకానికి నేర్పినారు. ఇంకోవద్దటి కూడా
పద్యాల అల్లికలో తెచ్చినారు.

మధుర చంద్రికలలో మధురామృతంబు
మధురామృతంబులో మధురరసంబు
మధురరసంబులో మధురభావంబు
మధురభావంబులో మధురరూపంబు
మధురరూపంబులో మధురతేజంబు.....

ఈ విధంగా అన్యోన్యశ్రయమైన పదాలూ
ముక్తపదగ్రస్తాలూ ఛాపను చేసినారు.

వారు తన 'ఏకాంతసేవలో' అవ్యక్త
మాధుర్యము లోకములో వెదచల్లినారు.
అర్థముమాత్రము నిలవదీసి అడగకూడదు.
ఇంతలో ౧౯౨౦లో సాహితీపత్రిక వచ్చింది.
సాహితీసమితిలో సభ్యులు ఒక్క శివశంకర
శాస్త్రి మాత్రమే కాదు. సమితికవుల
వల్లనే నవ్యకవిత్వానికి ఒక స్థైర్యము సమ
కూరింది అనడము అతిశయోక్తి కాదు.
సమితిసభ్యులలో ఒకణ్ణి కాబట్టి సాహితీసమి
తిని గూర్చి ఎక్కువ చెబితే రసవంతముగా
ఉండదేమో అని టూకీగా పోనిస్తాను.
పూర్వాచారపరాయణులైన మా కొమాం

డూరి కృష్ణమాచార్యులుగారు ‘తాలిం
ఖానా’ కవిత్వము వాడుకలోకి తెచ్చినారు.
ఆయన వలెనే ఆయన పద్యాలుకూడా
మాంసలంగా ఉంటవి. ఆయన ఆధునిక
కవులందరివలె సన్నగాలికి ఎగిరిపోయేటట్లు
ఉండరు. నాబోటివాళ్ళు నలుగురు ఆయన
చాటున దాక్కుని ఎంత ప్రభంజన ధాటి
నుంచి అయినా తల దాచుకోవచ్చును.
‘విరహోత్కంఠితలో’ —

“జరతాదీత్యమణిచిక్ జ్వలములై
తైలాగ్రిముల్ రంజిలెన్
సరసీజోదరబద్ధపట్నద లస
జ్వంకార గీతామృత
సుఖరణ్ దుర్భరకర్ణతాప మొదలె
ఫుల్లజ్జ పల్లెక్షణం
డరుడేరం దడవాయె మన్మథధను
ర్భాస్కూష మెట్లోర్చెదన్.
“విలసత్కోమల నీలమేఘ రుచితో
షీతాంబరాచ్ఛాదితో
జ్వలదివ్యాంగముతో విశాలదృఢవ
క్షుః షీతభాగంబులో
బలభిద్వారణతుండండ్ల నిఃకమా
బాహుద్యయస్ఫూర్తితో
లలనా మన్మథు డేగుడెంచునని యే
లా వ్యర్థసంభాషనల్.”

ఇటువంటి పద్యాలు ఆధునికకవులు వ్రాశా
రంటే త్వరగా నమ్మరు. ఆయన ‘కుసు
మాంజలి’ ‘హర్ష చరిత్రము’ అంతా ఇట్లాగే
ఉంటవి. ఆయన నాయకలో! గాఢనితంబ
భారలు, కుచకుంభ విజృంభణలు, పుంభావ

క్రియాదక్షులు. అయితే ఏమి? ఆరోగ్య
హీనులు ఎక్కువమంది ప్రబలుతున్న ఈ
రోజులలో ఆయన తెచ్చిన ఛాపనులు నిల
వడంలేదు.

ఇంతలో దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారు
మాలో చేరి కవిత్వములో ‘ఏడుపు’ ఒకటి
ఛాపనులోకి తెచ్చారు. ఆయన సరిగ్గా
కృష్ణమాచార్యులవారికి కవుంటర్పార్ట్
(Counter part). ఆయన కృష్ణపక్షము
ఎరగనివా రెవరూ ఉండరు. అయితే దాని
కంటే ముందు ‘కన్నీరు’ అనే పుస్తకము
వ్రాశారు. అందులో పాటలు సర్వసామా
న్యంగా తెలుగుదేశంలో బ్రహ్మసమాజ
మతస్థులు అంతా పాడుతూ ఉంటారు.
అక్కడినుంచీ కవులంతా ప్రణయంతో
పాటు ఏడుపుకూడా సాగించినారు. ఇప్పుడు
కృష్ణశాస్త్రి చాలించినా ఇప్పటికీ పత్రిక
లలో ఏడుపు వినబడుతూనే ఉంటుంది.
పెద్దన్న ఏడ్చాడు, తిమ్మన్న ఏడ్చాడు,
భట్టుమూర్తి ఏడ్చాడు, శ్రీనాథుడు ఏడ్చాడు.
దేవులపల్లివారితో పాటు ఏడవని నవ్వకవి
లేడు. కాని కృష్ణశాస్త్రిగారు అందులో
స్పెషలిస్టు.

“మీరు మనసారగా నేడ్వనీరు నన్ను
నన్ను విడుపును
జెక్కి జెక్కి రోదించును.....
ఏడ్చివైతు నెలంగెత్తి ఏడ్చివైతు” అన్నాడు.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు తెచ్చిన
ఒకటి రెండు ఛాపను చెప్పవలె. పద్యాలలో

ఆముక్తమాల్యదలోవలె ఎక్కడివో మారు
మూల పదాలు వాడడమే కాకుండా
పద్యాల నడకలలో కొత్తవోకడలకు విశ్వ
నాథవారు పెట్టిందిపేరు. సంస్కృతములో
కంటె ఆంధ్రభాషలో ఉన్న ప్రత్యేకతే
ఇది అని ఆయనమతము. ఆ సిద్ధాంతము
సరియైన దనడానికి ఆయన్ని అనేక నవ్య
కవులు అనుకరించడమే సాక్ష్యము.

ఇట్లా వీరంతా భావాలు ఎట్లాఉన్నా భాష
మాత్రము గ్రాంథికభాష అనండి, కృతక
భాష అనండి, ఆ భాషలో వ్రాస్తున్నారు.
పూర్వాంధ్ర కవిత్వములో భవిష్యత్తులో
పాటు శివకవులు ఉన్నట్టుగానే ఇంకొక
రకము కవిత్వముకూడా సుబ్బారావుగారి
కవిత్వముతోపాటు బయలుదేరింది.

గురజాడ అప్పారావుగారు వ్యావహారిక
భాషలోకూడా సరసమైన కవిత్వము చెప్పి
వచ్చునని తమ పద్యాలవల్ల ఋజువు
చేశారు. అందుకు వృత్తాలకంటె దేక్షియ
మైన శందస్సులు అనుకూలమైనవని అవి
వాడుకలోకి మొదట తెచ్చినారు. మన
ఇళ్ళలో ప్రతిముసలమ్మకూ వచ్చిన 'గుమ్మ
డేడే గోపిదేవీ' అనేపాట ఉన్నదే - అది
గరమాత్రలుగల మాత్రాచ్ఛందస్సు-దానికి
ముత్థాలసరమని పేరుపెట్టి తేటగీతికి కొత్త
పోటీ తెచ్చినారు. వారు ఇంకా ఇతర
మాత్రాచ్ఛందస్సులుకూడా వాడుకచేశారు.

అమృత గన్నా అమృతా
విన్నారమ్మ ఈ కథనూ.

పూజారింటను పుట్టెను చిన్నది
పుత్తడిబొమ్మా పూర్ణమ్మా
కొండకి నడుమా కో నొకటున్నది
కోనకి నడుమా కొలనొకటున్నది
కొలనిమగ్గనూ కోజెలలోపల
జెలసెను బంగారు దుర్గమ్మా
అయానేళల పూసే పూవులు
అయానేళల ఆదిచ్చి
బంగారు దుర్గను భక్తతో కొలిచెను
పుత్తడిబొమ్మా పూర్ణమ్మా.

ఈగోరణిలోనే బసవరాజు అప్పారావుగారు
కూడా పాటలు వ్రాయడం మొదలు పెట్టి
నాడు. చివరకు నెండుగి సుబ్బారావుగారు
వచ్చి శిష్టవ్యవహారభాషలోనే కాక పని
పాటలు చెనుకొనేజనము మూల్గడే భాష
లో కూడా ఉత్తమ కవిత్వము చెప్పడము
సాధ్యమవుతుందని 'యెడికపాటల'వల్ల నిరూ
పించినారు. దానిమీద ఎన్నో గాలిమూ
రాలు కేగినా, ఎవరెన్నితెట్టినా అది నవ్య
కవిత్వములో నిశ్చలంగా నిలిచిపోయింది.
ఈ కొత్తభాషనులో ఎంతమందో 'కినికీ'
అనీ 'సీతీ' అనీ ఇంకా ఏమేమో పేర్లతో
ముగ్ధనాయికలను సంబోధిస్తూ పాటలు
అల్లడం సాగించినారు.

అప్పటినుంచీ శివకవిత్వమూ భవిష్యత్తుకవిత్వమూ
ఏకమైనవి. ఈ నవ్య సాహిత్య పరిషత్తు
వచ్చింది. అన్ని పాపనులలోకి సరి కొత్త
పాపను శ్రీ. శ్రీ. తెచ్చినాడు. పాపము!
రాయపోలు సుబ్బారావుగారు కష్టపడి

చదివి ప్రబంధాల్లోనుంచి వీరితెచ్చిన కవితా సామగ్రి అంతా దూరంగా ఒక్కసారి గిరాటు పెట్టినాడు. కొత్తసామగ్రి అంతా Ultra modern కవిత్వములోనుంచి కొట్టుకు వస్తున్నాడు. అతని ‘మహా ప్రస్థానము’లో కుల్చిన ఎముకలు ఉష్ణరక్త కాసారము చూపి, ‘శివరాత్రిప్రభ’లో పునుకల గలగలలూ, అజకపాలం, డొక్కుడు బుకుబుక్, అశ్వరథలతో వినిపించాడు. శ్రీ శ్రీ తెచ్చిన కవితాసామగ్రి ఆయన కావ్యాలలోంచి వెతికి చెప్పవలసిన అవసరంలేకుండా నవకవనానికి ఏయే సామగ్రి కావాలో ఒక్కచోట కూర్చిపెట్టినాడు. ‘నవకవిత’ అనే కావ్యంలో—

‘సింహారం, రక్తచందనం
బంధూకం సంధ్యారాగం
పులిచంపిన లేడినెత్తుమా
ఎగలేసిన ఎర్రనిజెండా
దుదారిక నయన జ్వాలిక
కలకత్తా కాలిక నాలుక
కావాలోయ్ నవకవనానికి

ఘాటెక్కిన గంధక ధూమం
పోతెత్తిన సప్తసముద్రాల్
రగులుకొనే రాక్షసిబొగ్గా
బుగులుకొనే బుక్కాగుండా
వికసించిన విద్యుత్తేజం
చెలకేగిన జనసమ్మరం
కావాలోయ్ నవకవనానికి
రాంబండుల రెక్కల చప్పుడు
పొగగొట్టపు భూంకారధ్వని

అరణ్యమున హింద్రగర్జన
పయోధర ప్రచండ ఘోషం
ఖడ్గమృగోదగ్గరిరావం
ఝంఝానిలషడ్భావనం
కావాలోయ్ నవకవనానికి.’

గణపతిశాస్త్రి నవ్యతూ ఇది ‘శ్మశాన కవిత్వం’ అన్నాడు. శ్రీ శ్రీని మించుతూ శ్రీరంగం నారాయణబాబు ‘రుధిరజ్యోతి’ అనే కావ్యమాల వ్రాస్తున్నట్టున్నాడు. వారి ‘దేశమాత’లో—

‘ఎండాకాలం
పగళ్ళు నెగళ్ళు
మండే రోడ్డు
కాలం కాలిన గుడ్డపేలికై
ధూళి కేగినది.

.....
వీధికాలువను బురదనీటిలో
విశ్రమించిన శ్వనాధు డొక్కడు.....’

‘సంక్రాంతిపండుగనాడు’ అనే కావ్యములో
‘కాలిన కేయసిదేహం
చమరుకంపు ఈ లోకం’

అన్నాడు.

‘కపాలమోక్షం’ అనే కావ్యంలో

‘భూతపికాచాల్ బొబ్బరిల్లినవి
.....
తురకల గోరిలందూ
క్రైస్తవుల సమాధులలోనూ
హిందూ శ్మశానవాటల
కపాలములు వికవిక నవ్వినవి

పుణికలు పులకరించినవి
కంకాశమ్ములు ఘల్లున మోగినవి
.....
కపాలమోక్షం! కపాలమోక్షం!!

ఇంతలో దేశిరాజు కృష్ణశర్మ 'దయ్యాల
పెళ్ళి' చేస్తూ—

'అర్ధరాత్రి ఆడివిమార్గం
ఆవులించిన ఆంకలోకం' అనీ
'దయ్యాల భూతాలు ప్రేతపిశాచాలు
శాకినులు ధాకినులు కామినులు ధైరవులు
బ్రహ్మరాక్షసి తండ్రి భూగహత్యలతల్లి'
వీళ్ల చేత 'హెహేభాయి హోహోభాయి
ఆహోహం, ఒహోహం' అనిపించాడు.

'భవిష్యత్తు'లో—

"చింతల్ల తోపులో జీర్ణించె తొలిపాన్లు
ముండ్లలో పాదలలో కొదతొడి సాదలలో
గుబురుకొన్నదికోర్కె టమిలిపోయెను తెలివి
పల్లకాడునపురే పాటపాడింగి." అన్నాడు

ఎంత పూర్వార్థచార పరాయణులు కూడా
ఇది కవిత్వ మనక తప్పదు. ఈ బీభత్స
మంతా ఏమిటని అంటారు. అయితే ఆలం
కారికు లందరూ రసాలు ఎనిమిదన్నా,
తొమ్మిదన్నా, పదన్నా అందులో బీభత్స
రసముకూడా ఒకటి అని అంగీకరించారుగా !
ఇంతమందినీ చెప్పి రుక్మిణీనాథ శాస్త్రి
తెస్తున్న ఫాషను చెప్పకపోతే అతనికి
కోపంవస్తుంది. అతనూ ఈ బీభత్స కవిత్వం
కొంత వాగ్దాడు. దానితోపాటు అతను

ఆధునిక కవుల Parody లు వాగ్దాడు.
అనగా అచ్చతెలుగులో చెప్పవలసివస్తే
కోతిగొక్కిరాయకవిత్వ మన్నమాట. ఇత
రుల కవిత్వాన్ని వెక్కిరిస్తూ అనుకరణ
పద్యాలు వాగ్దాడే, వాళ్ళెవరైనా పది
అంటే మళ్ళీ సలభై పెట్టేది. అందులో
అతను బాకీ ఏమాత్రీమూ ఉంచుకోడు.

దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారు ఈ మధ్య
సామ్యవాదులను టోపీవేయడానికి కొత్త
ఫాషను తెస్తున్నారు. అది 'ఆకలి.' వారు
'ఊర్వశి'ని విడిచి, 'పి'వాసము' చేసి
ఇప్పుడు 'ఆకలి' చేపట్టినారు.

అయితే ఇంతమంది ఇన్నిఫాషనులు
తెస్తే సాహితీసమితి సభ్యుడనైన నీవేమి
ఫాషను తెచ్చినావని నన్నడుగుతారేమో!
నేనిప్పటికి ఏఫాషనూ తీసుకు రాలేదు. కాని
ఒక్కటిమాత్రీము ఫాషను చేయాలని
ప్రయత్నిస్తున్నాను. నేను వేదాలంటే,
శాస్త్రాలంటే చెప్పకోలేదు. కాబట్టి నాకు
వాటిమీద ప్రమాణబుద్ధి ఎక్కువ. ఈ
ప్రమాణబుద్ధి, అంటే సనాతనత్వము
ఫాషను చేయవలెనని ప్రయత్నిస్తున్నాను.
ఎదురీతగా ఉన్నది. ఈ సవనాగరపుఫాష
ను లన్నీ పోగా పోగా కొన్నాళ్ళకు ఈ
ప్రమాణబుద్ధిమాత్రీం ఫాషనుకాదా అని
నా ఆశ. సవనాగరికులకు మొదట వెలమ
వారి మీసాలు, తరువాత తిరుపతి వెంక
టేశ్వరుల కత్తెరమీసాలుగా మార్చి

వాటిని కత్తిరించి కత్తిరించి, కోసి కోసి, చివరకు ఇప్పుడు మొత్తముమీద శుద్ధ శ్రోత్రియమైన clear shave ఘనము లోకి రాలేదా? అట్లాగే ప్రమాణబుద్ధి మాత్రము ఏ కాలానికో ఘనము కాక పోతుందా?

కవిత్వమంటే కొత్తకొత్త ఘనములు తీసుకు రావడమేనా? ఎన్ని ఘనములు మారినా నిశ్చలంగా ఉండే ధర్మము ఏదైనా ఒకటి కవిత్వానికి ఉన్నదా! అటువంటి ధర్మం ఉన్నదంటే యెవరి కవిత్వములో యెంత ఉన్నది?

పాశ్చాత్య దేశాలలో ఏదోఒక కొత్త ఘనము తెస్తేనేకాని పుస్తకం బాగా అమ్మకముకాదు. పుస్తకం అమ్మకము కాకపోతే కవికి జీవనోపాధి ఉండదు. కాబట్టి ప్రతికవి ఏదో ఒకటి కొత్తది సమ కూర్చాలి. రసవంతంగా చెప్పినాడాలేదా అని కాదు వారు వేసే ప్రశ్న. ఏమి కొత్తది అమర్చినాడు? అని ప్రశ్నిస్తారు. అందు

వల్ల నవనాగరికులు పాదాలతో నడవడం చాలించి పాదరక్షలతో నడుస్తూఉంటే అతి నవనాగరికులు తల కెందా కాళ్ళు పైనా పెట్టి శీర్షాసనంతో నడవవలసి వస్తున్నది. వాళ్ళేదో పుస్తకాల అమ్మకము కోసము ఏదోవిధంగా కొత్తకోసము దేవులాడుకో వలె. అయితే మన అవృష్టంచేత మన కా కర్మంలేదుగా! మనము వ్రాసే పుస్తకాలు విరివిగా కొనేవాళ్ళు మన దేశంలో లేరు. కొత్తగావ్రాసినా పాతగా వ్రాసినా, మెచ్చు కొన్నా తిట్టినా, మనకవులు వ్రాసే పుస్తకాలు ఖర్చుకావు. వేరే జీవనోపాధి లేక పోతే పస్తు పడుకోవలసిందే, ఇంతమంది నవ్యకవులు తమ పుస్తకాలు అచ్చువేసినారు గదా! ఒక్కరైనా అచ్చుఖరీదు పుస్తకాల అమ్మకమువల్ల వసూలు చేశారా?

ఎట్లావ్రాసినా కొననిదానికి ఈ అవస్థ లెందుకు? అవసరములేకపోయినా నూతనత్వముకోసము దేవులాడడం మొందుకు? కవిత్వములో జీవమనండి, రసమనండి, అది ఉంటే చాలదా?

కొత్త పాట

శివరామం

వస్తా వస్తా
పుహరపుణ్ణి
మరోప్రపంచం
దారుల వస్తా

తెస్తా తెస్తా
మంటి జలుగులూ
మింటి నెలుగులూ
ఎన్నో తెస్తా

ఇస్తా ఇస్తా
లోకం ఎరుగని
ఆకలి మరగిన
శాంతి నిస్తా

వస్తా వస్తా
నాయుడుబావని
తీయనిపూవుల
తోపల వస్తా

తెస్తా తెస్తా
ఏడని వలపులు
వేడి తలపులూ
ఎన్నో తెస్తా

ఇస్తా ఇస్తా
లోకం మరచి
ఆకలి పోచే
సౌఖ్య మిస్తా

వస్తా వస్తా
హృదయేశ్వరుణ్ణి
కదిలే గాలుల
బాటల వస్తా

తెస్తా తెస్తా
కాశ్చేయాలూ
కనకాభరణా
లెన్నో తెస్తా

ఇస్తా ఇస్తా
లోకం లోనే
ఆకలితోనే
అన్నీ ఇస్తా

దీక్షితదుహిత

= ద్వితీయ రంగము =

శివశంకరశాస్త్రి

[తెన్నెలరాత్రి వితర్కికమీద గూరుచుండి అప్పుడు దీక్షితులు తాంబూలము వేసికొనుచుండును. సరస వాణి యించుక దూరముగా గూర్చుండి తమల పాకులకు సున్నము రాయుచుండును.]

= దీక్షితులు =

నాకలోకాంగనా పీఠికాకరండ
మండిలోన్నత నవ సుధాఖండమల్లు
విరియుచున్నాడు శశి యుడుపీఠియందు
కళలు, త్రిజగదుద్ధీపనకారణుండు.

= సరసవాణి =

చురు మనిపించెనా యేమి సున్నపుచవి!
నాగవల్లి దళంబులు నాలు గిత్తు.

= దీక్షితులు =

నాల్గు పొక్కిన దని యెంచినావో? లేదు:
అయిన నీచేతి తాంబూల మభిమతంబె.

= సరసవాణి =

బాగు! మీవంటి శ్రోత్రియ ప్రవరులకును
సాంద్ర తాంబూల చర్వణాసక్తి కలదె!

= దీక్షితులు =

చెప్పము, గృహస పీఠికా సేవనమ్ము
శాస్త్రదూష్యమె యైనచో సరసవాణి!

= సరసవాణి =

అవును, తెలియును, శాస్త్రదూష్యమ్ము కాని
యట్టి దేదైన చేయుదు రన్నమాట!

= దీక్షితులు =

అవును, సరకాని, సరస! నీ కళినవముగ
సందియం బేల కర్తె ప్రకాంతవేళి

[లోపలినుండి గానము]

య స్యామా రాగమవిదః పరిపూర్ణ శక్తే
రంజే కియ త్యపి నివిష్ట మముం ప్రపంచమ్,
తస్మై తమాలకుచి భాసుర కన్ధరాయ
నారాయణీప్రియసఖాయ నమశ్శివాయ!

... ..

మంగళాంబపాట మధురమైనది సుమా,
చిల్ల నైన గొంతు సహజముగనె,
చిన్నతనమునుండి చెప్పించి యున్నచో
ఒజ్జయొద్ద గాన, మొప్పయుండు.

= సరసవాణి =

కంట మెంతి యొడుగు కలది యైనను, వాక్కు
లలిత మైన నేమి లాభ మొదలె!
మంగళోక్తి నేడు మరె యెందు లేకున్న
స్థిరము దాని నామధేయమందె!

= దీక్షితులు =

కూడి యున్నవారు మజ, శని, రాహువు
లష్టమమ్మునందు: ఆందునలన
తప్పిపోవదాయె దానికి వైఫల్య
బాధ విధిక్యతాన బాల్యమందె!

= సరసవాణి =

ఈ యుంతుడ జీవన మెట్లు గడచు
ముక్కుపచ్చరె ఆరని ముద్దబిడ్డ
కక్క టక్కట! ఏల బాల్యమ్మునందె
చేసినావో వివాహమ్ము శిఘ్రపడుచు!

= దీక్షితులు =

శుభము కోరి యపుడు సుముహూర్తమును నిర్ణ
యించినారు పెద్ద, లిట్టు లుండ

దాని కర్మ! ఎట్టి తారాబలము గాని
చంద్రబలము గాని శక్త మగును?

= సరసవాణి =

అంతబాల్యములో శుభ మభిలషించి
పెద్ద లగువారె చేసిన పెండ్లివలన
విగత భర్తృక, బాల, జీవిత పథాన
మొండిమానివిధమ్మున నుండవలసె!

= దీక్షితులు =

లోకసంగ్రహబుద్ధి వివేకు లైన
ధర్మవేత్తలు చూపిన దారివెంట
చినెడివారల కొక్కింత శ్రమమె యైన
తుదకు నిశ్చేయసప్రాప్తి ధురము సుమ్ము!

= సరసవాణి =

ఎంతఘోర మైన దీ లోకసంగ్రహ
మనెడిమాట! దీని ననుసరించి
ప్రాజ్ఞు లైనవారె పడుదురు కష్టాలు
అంతరంగ బాధ నణచుకొనుచు.

= దీక్షితులు =

ధర్మమార్గమునందు పాదములు సుఖము
పొందు నభిలాష కెట్టి పుష్పాదులు లేవు;
కొనబడును వికల్పమై కంటకములు
గాటముగ నొప్పు లెత్తించు కరకురాలు.

= సరసవాణి =

అట్లులే యైన సుఖము లే దన్నమాట
ధర్మమార్గములో! మహాదారుణమ్ము
శాస్త్రవోదిత కర్మతజనుల విగమ!
దయ నెరుంగని ధర్మశాస్త్రమ్ము లేల?

= దీక్షితులు =

కాదు కాదు సుమా! మహాకారుణికుల
ధర్మనిర్ణాయకులు, వారతలపు వేరు;
ఇహము కన్నును పరమునకే విశేష
ఫలము లోకహితమ్ముగా తలచినారు.

= సరసవాణి =

ముందు భుక్తి, యవల ముక్తి కక్రిమ మగు.
తనచి మాచినారు ధర్మశాస్త్ర
విధుల నెల్ల మీరు : వివా వివాహ మే
శాస్త్రమందు గాని సమ్మతందె?

= దీక్షితులు =

స్వప్నముగ నె యమస్మృతి సమ్మతించు,
దాని తాత్పర్యమే సలాంతరిములందు
పలకవచ్చును న్యాఖ్యాన బలముచేత:
పలువిధంబులు గద మహద్గుల మతాలు.

= సరసవాణి =

విగత భర్తృకలకు విధియించిన వివాహ
మేల చేయరాదో యెరుక పడదు!
హేయ మనెడి భావమే యుక్త మగునని
శాస్త్రపంక్తు లెట్లు సమ్మతించె!

= దీక్షితులు =

ప్రాధవాదములో శాస్త్రబలము గాని
జనమునందు వృధాచారమునకే బలము.

= సరసవాణి =

బాగు బాగు! నేడు ప్రామాణికుల నోటి
వెంట నిట్టి వాక్కు వింత గొలుపు!

[దీనవదనముతో]

మన యనుంగుతల్లి మంగళజన్మంబు
పండరాయివోలె నుండవలెనె!

= దీక్షితులు =

ఏమి చేయనేర్తు మీప్రకారమ్ముగా
ప్రబల కర్మఫలము పరిణమింప!
అనుభవింపవలయు నంతర్వర్తన మా
దుఃఖభార మెట్లా తోసికొనుచు.

= సరసవాణి =

భూరి కరుణార్ధహృదయు లౌ మీరె యిట్లు
లని యుపేక్షించుచో లోకమందు తండు

లెట్లు బిడ్డల సుఖ మపేక్షించువారు !
ధర్మ మనుజేర హృదయాల దయ తొలంగు!

చూచుకుండగ సంసార సుఖములందు
మునిగిలేరెడి పెద్దల, ముద్దుబిడ్డ
ఊర్మిశనిధాన నిద్రలో నుండవలెనె !
జైవతాంశాభవము కాచె దయ మహాత్ము !

= దీక్షితులు =

చాలు జాలు నింక సరస ! సంగ్రహముగా
ఏమి చేయు మందు విపుడు నన్ను ?

= సరసవాణి =

మంగళాంబమెడను మాంగల్య సూత్రమ్ము
కాంచు శుభము మరల కలుగవలయు !

= దీక్షితులు =

[చిత్తులై]

నిపు బాగుగ యోచించినానో లేనో,
తల్లిదండ్రుల కెటు లన్న, తదితరులకు
ఆనందల పునర్వివాహమే యనెడివాక్కు
శ్రవణ శూన్యాయమానము నడవవాణి !

= సరసవాణి =

కా దనను, గాని మీవంటి కాదుణిపలు,
కాస్త్రవేత్తలు బ్రాహ్మణ సంఘమందు
తొలత పరివర్తనము చూప గలుగునెడల
ఈ విధానమె యుక్తిచూ నెల్లఁ పను.

= దీక్షితులు =

అలకింతు రొక్కొ ఆచారబద్ధు లా
విపుల లెల్ల రిట్టి వింతమాట !
ఆచరింపకుండ నన్యల కేలేరి
సాహసించి బోధ నలుపువాడ ?

= సరసవాణి =

ఆచరించి తొలత, అనల నొరులకు
ఒజ్జబంతి యగుట ఉచిత మనియె

విన్నవించుదాన ! విప్రసంఘమునకు
తెరపవలయు కాస్త్ర దృక్కు మీరె.

కాస్త్రమందు మీకు చాలినవా రేరి ?
ఎదురు చెప్పవారె లెవరు మీకు ?

ఆఖిలలోక గురులు, యజ్ఞదీక్షితులను,
అంతె కాక మీర లపరశివుల !

= దీక్షితులు =

ఒక్కవేళ పెండ్లి యోచింత మన్నను
అన్నివిఘ్నములంగు ఆహ్లాదెన
మగు డెవండు దొరకు? వ్యర్థాభిలాషమ్ము
సంత్యజింప మేలు నడవవాణి!

[బ్రోపలముడి గానము]

చెంగల్యలం బోల చిన్ని పాదాల
ననుగునెచ్చెలి పెట్టు నట్టి మార్గంబు
పులకితం బయి వ న్నే పూనెల. పూయ
రత్నకంబుమట్లు రంజిల్లుచుండు.

నాశ్రేయినీ పవనాన్ని శాభాగ్య
మొందిన యీసుందరకోకనంబు

శ్రీ పర్యాయ మహత్వస్థిధిచే నర్చ
దేవతలకుగూఁ

అనిమిష ముగ్ధం ధైర్య యాదివ్య
మంగళ విగ్రహ మంబు హస్తంబు
గ్రహియించు భాగ్యంబు కలుగు కేలానా!
పెనగను సంభ్రమ, భీ, విస్మయాలు !

= దీక్షితులు =

అతిమనోహరమైనదే అంధ్రభాష!
అన్నిరీతుల పద్యమ్ము లల్లవచ్చు.
మంగళికు నెవ్వ రిచ్చి ఓహంబులను?
చెప్పచున్నద కవమ్ము చిన్నితిల్లి!

= సరసవాణి =

చెప్పినా డట భవచ్చిప్య రత్నంబు
చంద్రమాళీశ్వరస్వామి యీనాడె.

= దీక్షితులు =

చెప్పుచున్నవాడె శిష్యుండు కవనమ్ము?
సాధువర్తనుండు చంద్రమాళి!
అచిరకాలముననే అడయపుళము వీడి
అతడు చేరవలయు నభిజనంబు.

= సరసవాణి =

అతనికి పెడలెడి యానక్తి లేదు:
మీసన్నిధానాన మెలగుదునుండి
అభ్యసించినమీద అన్ని విద్యలను
స్వజనమ్ము జేరగా జనవచ్చునేమో!

= దీక్షితులు =

వాస్తవముగ శుభమె వ్యసనితా శాస్త్రీపు.
అతని తండ్రియాజ్ఞ యగుటవలన
చేరి గృహము పెండ్లి చేసికొవలయును;
కలదు వారిదృష్టి కన్యగూడ.

= సరసవాణి =

శావచ్చు! అతండు కదల డిచ్చోటు,
పెండ్లియాడడు వారిపిల్ల నేనాడు,
చంద్రమాళి తెరంగు చక్కగా చెలియు,
అన్యథా నిలిచిన దాతనిదృష్టి!

= దీక్షితులు =

అన్యదృష్టి యేమి? అక్షయ పౌరుషే
యములు కలుగువాడె: అత్యుంధు
గణము జేరి యతడు గార్హస్థ్యధర్మము
నెరపుకొనుచు పొందు నిండు సుఖము.

= సరసవాణి =

పెండ్లిమాట లతండు పెడచెవి బెట్టి
తండ్రియానతి గూడ తల దాల్చుకుండ
మనయూర నిన్నాళ్లు మనలచుండటకు
తారణం బేదియో? గృహిణియిచ్చినారె?

[మందహాసము చేయును]

మమతార మతనికి మంగళమీద!
అనురాగమున పాణి అర్పించినాడు!

[దీక్షితు లాలోచనాయుక్తుడగును]

[మరకతవల్లి ప్రవేశించును]

= దీక్షితులు =

తల్లి, తీయగలవె తాంబూలపు కరండ
మీ విత్తరినుండి : ఇంక బాలు
చర్వణమ్ము. చూడు సదనమ్ములో నేమి
చేయుచున్న దివుడు చిన్నితల్లి!

= మరకతవల్లి =

మండువాకడ పట్టెమంచముమీద
పన్నుండి మంగళ పాటపాడినది;
నిద్ర పోయినదేమో నే చూడలేదు.

* * *

అనుదినంబట్లు మీ యాననసీమ
విప్పారెయుండ, కీవళ నెందులకు
గాధ చింతంబుదాత్రాంత మైపోయె?

= దీక్షితులు =

చింత పట్టుకొనియె చెల్లెలి గూర్చియే!
తెలియనొప్పు దానితెరగు నీకు.

[మరకతవల్లి శిరఃకంపము చేయును]

మంచి, దట్టలేని మర్మము లేకుండ
స్వయమతము తల్లి, చెప్పవలయు.

= మరకతవల్లి =

సర్వజ్ఞులైన మీ సన్నిధానమున
ఏమి చెప్పగ నేర్తు రెవ్వరుగాని!
మీ నిర్ణయమ్మునే మిగిలినవారు
తల దాల్చి రని నాట ధైర్యమ్ము కలదు.

= సరసవాణి =

చేయమందువ నీవు చెల్లెలిపెండ్లి?
మంగళాంబకు చంద్రమాళి యోగ్యుండ?

= మరకతవల్లి =

చంద్రహాశ్వర స్వామిలో లోటు
చూపజాలము; పరిశుద్ధవర్తనుడు!

మంగళాంబగళాన మాంగల్యసూత్ర,
మానసమ్మన తంకుమారుణరేఖ,
పాదయుగ్మమ్మన పసపు, పారాణి
చూచి యెల్లరమును సుఖయించు లెపుడో!

= దీక్షితులు =

నీకు చెల్లిపెండ్లి నిస్సంశయమ్ముగా
సమ్మతంబె: చాల సంతసమ్ము!
కాని అల్లు డిప్పుడు గామాంతరమ్మున
కేగినాడె: అతడేమి యనునో?

= మరకతవల్లి =

అభిమతమ్మును వేరె అడుగగావలెనె
మీ యానతిని వారు మీరి రేనాడు?
మంగళ స్వేచ్ఛగా మాయింటిలోన
నిజభర్తతోగూడ నివసింపవచ్చు.

= దీక్షితులు =

చెప్పినారా మీరు చెల్లెలి వార
అమ్మతో ముందుగా! ఆమె యే మనునో!

= సరసవాణి =

తెలియ దామెకు, మేము తెలుపుచు మింక,
అంగీకరించురే అక్క శిష్యుముగ!

= దీక్షితులు =

గ్రహించెనా నీలకంఠు డీవార్త!
మరి యేమి పల్కె ఉమామహేశ్వరుడు?
సమ్మతించినవాడె చంద్రావతంసు?
డీమువ్వురేమందు రెటు నాకు దెలియు!

= సరసవాణి =

చాలుచాలును మహా సంశయపన్ను
లగుదు రేటికి మీర లనుపదమ్మునను?
మియాజ్ఞ నెపుడేని మీరి యున్నాడె
తనయులం దొకడేని ధైర్యమ్ముచూని?

= దీక్షితులు =

జాయ యన్నను మహాసాధ్వి, పుత్రులును
వినయోజ్ఞులూ, కాన వీరసమ్మతని
పడయవచ్చును; కాని బ్రాహ్మణం బేమి
చేయునో ముందుగా చెప్పకాలేము!

= సరసవాణి =

అంగీకరించురే అఖిలలోకమ్ము!
స్థిరముగా అప్పయదీక్షితు లున్న
సర్వమ్ము వేగ సుసంపన్న మగును,
విశ్వేశ్వరుని కృపావీక్షణమ్మునను!

== తృతీయరంగము ==

[మరునాడురాత్రి, విశాలమైన గదిలో దీపము
జెలుగు చుండును. ఒక పార్శ్వమున వీణముమీద
నున్న నటరాజ విగ్రహమున కెదురుగా కృష్ణాబి
నము పరచిన విత్తికమీద గూర్చున్న అప్పయ దీక్షి
తులు గాఢముగా విచారించుచుండును. ఇంతలో
నొకతలుపు తెరచుకొని సరసవాణి మరకతవల్లులు

నెమ్మదిగా ప్రవేశించి దీక్షితుల సమీపమున నిలు
తురు]

= సరసవాణి =

అల్ల చింతాలూత భవదీ
య్యాస్యవీధిక తంతుజాలము!
వీవ దేటికి హర్ష పవనము
విదళనక్రియకై?

= దీక్షితులు =

అర్చకుని భంగి లేదు నా మంత్రరంగ
మోలలాడె నానందడోలలోన!
తుంగభంగాలపై నూగు దోనెవోలె
నున్నదని పల్కినను విశేషాక్షి కాదు.

= మరకతవల్లి =

జరిపి చెల్లి వివాహమ్ము సత్వరముగా
దాని కృష్ణుర నొకయింటిదాని జేసి
సంతసింపంగ వలసిన సమయమందు
కలుగ నేటికి నింతటి కలత మీకు ?

= దీక్షితులు =

పరీణయం జన్మ నెంతటి బాధ్య మైన
కార్యమో తల్లి, గ్రహియింపగలవె నీవు P
అదియునుం గాక విపత్త మైన క్రొత్త
దారి తొక్కుట బహుకష్టదాయకంబు!

= సరసవాణి =

మరల మొదటికి వచ్చినారే !
మాటి మాటికి మీకు సంశయ
మంకురించుచు నున్న కార్యం
బగుట యేలాగో !

= దీక్షితులు =

ముందు వెనుకలు చూడక తొందరపడి
అనల తాపము చెందుట అనుచితంబు.

= సరసవాణి =

సర్వ మెరిగిన ధర్మవేత్తలు
సమాలోచన యిప్పుడు క్రొత్తగ
చేయవలసిన దేమి ? విడువుదు
చిత్త చంచలత !

= దీక్షితులు =

విడిచిపొందు రవంత యీవేళ నన్ను ?
నేడె తెలుపుదు మీకు నా నిర్ణయమ్ము;

[స్త్రీలు బెడలిపోవుదురు. ఆయన నటరాజవిగ్రహ
మునకు చేతులు జోడించి]

శాస్త్ర మటు పల్కు, మరి వృద్ధ సంప్రదాయ
మిట్లు కా దను; నటరాజ, ఏమిచేతు !

[కన్నులు మూసికొని ధ్యానముద్రలో నుండును.]

= వృద్ధబ్రాహ్మణ స్వరమేళ =

(ఆదృశ్యముగా ధ్రువాగీతి)

హర హర హర హర
అక్రమ మార్గమె
ప్రబలమయ్యెనే
బ్రాహ్మణపలమున!

శివ శివ శివ శివ
చెప్పెడి దేమిటి!
కలిపురుషున కే
గరిమ మృకటా!

శంభో శంకర
శాంతం పాపమ్!
విప్రవితంతు
వివాహకార్యమె!

హర హర హర హర
అప్పదీక్షితులె
బిడ్డకు కృష్ణుర
పెండ్లి చేయునే!

యజ్ఞ కర్తయే
అక్రమ పథమున
చనునెవ మన కక
శరణం బేదీ !

శాస్త్రం బేటికి ?

సదాచారమే
వృద్ధాచారము
వృద్ధాచారము!

ఇంకే మున్నది
ఇంకే మున్నది
ప్రళయము, ప్రళయము
బ్రాహ్మణ కులమున!

హర హర హర హర
అపరశంకరుం
డనియెడి వానికే
అపర బుద్ధియా!

సామాన్యనివలె
సంభ్రమ మొందకు
అఖిల లోకసుత,
అప్పయ దీక్షిత!

= దీక్షితులు =

(కన్నులు తెరచి)

ఏమి చేయుదు శివా!
ఏమి చేయుదు నిక!
నామూలమున ఏల
నష్టము రావలయు
విమల వర్తనమైన
విప్రసంఘమునకు!

(బిగ్గరగా)

తల్లి, మరకతవల్లి,
దగ్గరకు రావమ్మ!

[అమె ప్రవేశించి నిలుచుండును.]

ధ్యానపూర్వకముగా
తలపోసినా నమ్మ!
అచారసంపన్ను
లైన భూమిసురుల
కిట్టి పరిణయ మన్న
హేయముగా నుండు!
ప్రతిఘటింపగ బాల
బ్రాహ్మణ ప్రవరులను.

విప్ర లనదలవివాహ
విధి సమ్మతంపరే!
ఉజ్జగించి సమాజ
ముండగలమా తల్లి!

నే వివాహము చేయ
నేర నని పన్నితో
చెప్పి శాంతిమ్ముగా,
చింతింపవల దనుము.

= మరకతవల్లి =

ఇది యేమి ఇది యేమి
ఇంతలో మీమనసు
మారినది! మంగళి
మంగళమే లేక!

శాంతమ్ముగా నొక్క
సారి అలోచించి—
నేడే తొందర లేదు
నిర్ణయము చేయంగ—
తెలుపవచ్చును మీరు
తెల్లవారిన జెనుక.

(నిష్క్రమించును)

(దీక్షితులు కన్నులు మూసికొనును)

= యువబ్రాహ్మణస్వరమేళ =

(అదృశ్యముగా ఉత్సాహగీతిక)

అఖిలలోకసుత!
అప్పయదీక్షిత!
అచార్యాణా
మాచార్యోత్తమ!

అఖిల నిగమ ధ
ర్మాగమ పారగ!
అద్వరకర్తా!
అప్పయదీక్షిత!

శాస్త్రవిదాం వర,
సజనకోటికి
సర్వకాలముల
శాస్త్రమె లక్ష్యము.

వీర్యవంతులకు
వృద్ధాచారము
అంగీకారం
బగునా నిరతము!

విరిగిన రక్తము
వృద్ధాచారము,
వేమరు మారును
వివిక విఫలము.

యువ్యుడాదులే
ఉపేక్షించుచో
ఆమల ధర్మమున
కగునె ప్రచారము?

పూత సరిత్రుల
పూజ్యులు మీరే
పూనుకోవలయు
పుణ్యకార్యమును.

వాదమునందును
వర్తనముందును
అప్పయదీక్షితు
లద్వితీయులే.

మే మెల్లరమును
మీబంటులమే
అగ్నిని దుముకుదు
మానతి యగుచో!

కౌర్యచరణకు
గడగుడు వేగమ!
అపర మహేశ్వర
అప్పయ దీక్షిత!

= దీక్షితులు =

ఏమి చేయుదు శివా!
ఇపుడు ద్వైవిధ్యము
పట్టి లాగును గదే
బలవంతముగ నన్ను!

= వితంతువుల స్వరమేళ =
(అద్భుతముగా సౌమ్యగీతి)

అఖిలలోకమత!
అప్పయదీక్షిత!
అనుకంపాంబుధి!
అప్పయదీక్షిత!

కౌర్యహృద వనితల
భాగ్యవశమున
బహుకాలమునకు
ప్రధాన మొందితిరి!

అబ్ధసహస్రము
లరిగిన మీదట
అరుగుచెంచె నీ
ఆమర నిమేషము!

కౌరుజ్యాంబుధి!
కిశ్యాణము మీ
తనయకు చేయుదు
ధర్మమార్గమున.

ఈ నిమగ్నములో
నేనుది మీరలు
చేయుదు రదియే
శిలా శాసనము!

అనదల కిక్కడై
నా కిల్పంతము
పసుపు కుంఠముల
భాగ్యము కల్గును!

ఎండిన వృక్షము
లిక మీకరుణను

పల్లవ సుమనస
ఫల భరితము రా !

భవదీయాజ్ఞను
భారత దేశము
సంతానముచే
సంపన్నం బగు !

మీకారుణ్యా
మృత సేకమ్మన
పుట్టుదు రుత్తమ
పురుషులు శ్రీలును.

అంతరంగమున
అమృత కలశమే
కిలదు నిజమ్మగ
కరుణా వార్షిణి!

యజ్ఞ పశువునకు
నాలంభనమును
తప్పించిన ఓ
దయాసాగరా!—

చిన్ని యనదలకు
జీవన్మరణము
మోలగింపుదు మీ
దుహితృ ప్రేరణ!

ఆ సదాశివుని
అవతారంబా !

అద నుదయించిన
దనదల బోవగ !

సాహసింపదగు
సకల లోక గురు !
అఖిల లోక సుత,
అభ్యయ దీక్షిత !

= దీక్షితులు =

[కన్నులు తెరచి]

ఏమి చేయుదు శివా !

ఏది మార్గము నాకు !

[బిగ్గరగా]

తల్లి! మరకతవల్లి
దగ్గరకు రావమ్మ!

(అమె ప్రవేశించును)

చెల్లె లీయెడ నేమి
చేయుచున్నది తల్లి!

= మరకతవల్లి =

ఓన్నమ్మ కూర్చుండ
బెట్టుకొని మంగళను
ఒడిలోన, ముద్దాడు
చున్న దనురాగాన.

= దీక్షితులు =

మంచి దమ్మా, పోయి
మంగళప పరణయము
చేయ నవకౌశమ్మ
సిద్ధించు నని చెప్పె.

= మరకతవల్లి =

నిజముగా, నిజముగా!
నిర్ణయంబే తండ్రి!
సాక్షాత్తుగా ఘృణా
సాగరంబె మీరు!

(అనందముతో జడలిపోవును)

= వృద్ధబ్రాహ్మణ స్వరమేళ =

[ధృవాగీతిక—అదృశ్యముగా]

అర్యసర్వవిద,
అప్పయదీక్షిత!
వర్ణసంకరము
వాంఛించెదవే!

నీవే ఈ విధి
నిర్ణయించు నెడ
పాతివ్రత్యము
భంగము కాదా!

బ్రాహ్మణ సంఘపు
బంగరు వన్నియ
నష్టం బగు నీ
నవ విధానమున.

దయ దయ దయ యని
దౌర్బల్యంబున
అశ్రోకించెద
రతిసామాన్యులు !

ధర్మము ఊరికా
ధారను బోలును !
ధర్మవీరులకు
దయతో పనియా !

అర్హ ధర్మముల
కవలంబున మగు
యజ్ఞ కర్తవే
ఆప్పయ దీక్షిత !

భరత వరమున
పాణిగ్రహణము
బ్రాహ్మణ కన్యకు
పరమ పవిత్రము !

అలోచింపును
ఆప్పయ దీక్షిత !
ధర్మము ముఖ్యమే
తనయయే ముఖ్యమే !

అత్మకర్మఫల
మనుభవంపవలెః
తప్పింపగ మన
తరమా నిజముగ !

బహు కాలముగా
పృథ్వి మన
వృద్ధాచారము
విడువం బోతుము !

నీ కెదు రాడెడి
నేరుపు కానము;

వినను మా మొర
అలకింప దగు !

భువనములో నీ
పుట్టి పునర్భువు
అనెడి కళంకం
బలమకుండవలె !

కాయక సౌఖ్యము
ఘనమో, నిర్వృతి
కారణధర్మము
ఘనమో, తలపుము !

ధర్మవీరులకు
దయతో పని లే,
దఖిలలోకి నుత,
ఆప్పయ దీక్షిత !

లోక సంగ్రహ
లోకనమే శివు
కారుణ్యంబున
కలుగును గావుతి !

(దీక్షితులు కన్నులు తెరచును)

= సరసవాణి =

(ప్రవేశించి ఉత్సాహముతో)

మెచ్చుకో దగిన
మీ నిర్ణయమ్ము !
మీ నిర్ణయమ్మున
మిగుల హర్షమ్ము !
మీ నిర్ణయమ్మున
మిగిలినవారు
మిగుల హర్ష ముగాంతు
మేదిని స్మరిని !

= దీక్షితులు =

నీకు హర్షమ్ము కలిగెడి నిర్ణయమ్ము
గా దలంపడు ముందుగా; కారణమ్ము
అడిగి నను బాధపెట్టక అలకించు;
చిన్నదాని వివాహమ్ము చేయజాల !

= సరసవాణి =

ఇది యేమి హరహరా!
ఇంతలో మాచ్చె!
శివ, శివా, ఇం కేమి
చేయ గల్గుదుము!
మరకత చెప్పిన
మంగళవార్త
సత్య మానో భగమా
సంజాత మానా!

= దీక్షితులు =

నేను సంపూర్ణ దృష్టితో నిర్ణయము
చేయకుండగ నేదియో చెప్పినట్టి
మాటలంబట్టి మరకత మంగళార్త
మే గ్రహించిన, కాదు సత్యేతరంబు.
మారిపోయిన దవల నా మనసు సరస!
చిన్న తల్లి వివాహము చేయజాల!

= సరసవాణి =

మాటి మాటికి మీరు మారినట్లే
మరల నీవారము మారిపోరా!

= దీక్షితులు =

సాహసము నాకు లే దని సరసవాణి,
ఒక్క నిట్టూర్పుతో నూరకుండు మింక!

= సరసవాణి =

అహవముఖమునం దరునునట్లు
నిజమూరి వివాహ నిర్ణయమందు
జెనుకంబ వేసిన విప్రవీరునకు
గీతోపదేశ మే కృష్ణుండు చేయు!

= దీక్షితులు =

కంతగత మయ్యె ప్రాణ మీ ఘర్షణమున!
కాలకంఠేశ్వరస్వామి కాలయంబు
అచిరకాలాన నిర్మింప, నగును గాక
మరల మణిదర్పణము నామాననము!

సరస, శాంతించి యొక్కింత, చంద్రమాలి
సత్వరంబుగ బంపు నా సవిధమునకు.

(సరసవాణి నిష్క్రమించును)

తంత్ర శ్రావ్య మేఽపరాధః

శివ శివ శివ భో

శ్రీ మహాదేవ శంభో!

(చంద్రమాలి ప్రతీతిని అప్పయిద్దీక్షితులకు
పాదాభివందనము చేయును)

= దీక్షితులు =

చంద్రమాలి, నీవు సత్కుటుంబమున
జనన మొందినావు; జనకునాజ్ఞ
నన్యథాకరింప కాచార సంపన్న
మైన విధిని పెండ్లియాడు మాయి!

= చంద్రమాలి =

వలదు నాకు వివాహము! వాంఛ యొకటే:
ప్రత్యహము చేయుచుండే మీ పాద సేవ,
అగమాఖిల దర్శనాభ్యాసమందే
నిశ్చయింపును గాక నాకాల మంత!

= దీక్షితులు =

అట్టి వాంఛ విడిచి, ఆడమప్పలము వీడి,
శిష్యుగమనమునను నేతులనకు
పోయి, చేయవలయు పుణ్యోదక స్నాన
మంతరంగ శుద్ధి యగుటకొరకు.

= చంద్రమాలి =

చిత్తము, మహాప్రసాదము! చేసి యచట
స్నాన, మరు చెంతు నా సన్నిధానమునకు!

= దీక్షితులు =

పూర్వబంధములను పూర్వవాసలను
జూసి, కడిగి వేసికొనుట, శుభము.
నకలతాపహరి స్మరహరు కరుణచే
శర్మ మగుత నీకు చంద్రమాలి!

(అని లేవగా, చంద్రహాళి పాదాభివందనము చేయును. దీక్షితులు నిష్క్రమించును)

= చంద్రహాళి =

(నటరాజ విగ్రహమునకు ప్రణమిల్లి)

క్షంతవ్యో మేఽపరాధః

శివ శివ శివ భో

శ్రీ మహాదేవ శంభో !

(మంగళాంబ మందగమనముతో

ప్రవేశించుట చూచి, లేచి)

నాకు గురువులు విధించినారు కృపను
సేతువున కేగి స్నానమ్ము చేయు మనుచు;
పోవువాడ నహర్ముఖ పుణ్యక్షేత్ర
సెల వొసంగుదువే శాంతచిత్త వగుచు!

= మంగళాంబ =

(వస్తుకతో)

సేతుత్థిరాన స్నానమ్ము చేసి మరల
సేగుదెంతురు మాయొంటి కెపుడు మీరు?

= చంద్రహాళి =

[నిరాశా సూచక స్వరముతో]

తెలియదు మంగళా, తిరుగ నిచ్చటికి

వత్సరమ్ములకైన వత్తునో రానా!

సేతువుకడనుండి కీతాచలమ్ము

చేరగావలె తీర్థ సెవలలోన.

తిరుగ రమ్మని గురుదేవులు నాకు

అన తిచ్చిసవార లనుకొంటి వేమో!

= మంగళాంబ =

అది యేమి, గురుచరణాంధికమందు

అన్యసింపర మీర లాగమమ్ములను ?

= చంద్రహాళి =

పూర్వ బంధంబులు, పూర్వ వాసనలు

ఛేదించి, క్షౌణ్ణ చేయు మన్నారు!

= మంగళాంబ =

(రుద్ధకంఠముతో)

ఇంక నా కే మున్న దీ లోకమందు!
బ్రతికియున్నను నేను ఫల మేమి కలదు?
తొలగి పోవగ నాదు దుఃఖభారమ్ము
కాలకంఠా! నన్ను కబలింప వేమి!

(రోదనము చేయును)

= చంద్రహాళి =

(చల్లని కంఠముతో)

వోవోపహత హృదయము కా దమ్మ!
లేరువో మంగళా, ధీమంతురాల!

= మంగళాంబ =

ఇంక మీ దర్శనంచే దుర్లభంబు!

ఏమి యాలంబనం బీజన్యమునకు !

(అతని మెడవంక జూచి)

కమనీయ మైన మీ కంఠదేశమున
చారువక్షిఃసలీ సంగతమగుచు
వ్రేలాడుచుండు పవిత్ర రుద్రాక్ష
మాలికా మహిమచే మంగళదుఃఖ
మణగుచుండును గాక!

అర్చాపదార్థ

మగుగాక మాలిక ఆమరణమ్ము!

= చంద్రహాళి =

[రుద్రాక్షమాలిక మెడనుండి కొంచెము తొలగించి
యేమో యొచించి అగ]

మంగళా, మంగళా, మరచిపో వమ్మ!
గత మంతయును; దుఃఖకారణం బగును
రుద్రాక్ష మాలిక — రోదంపబోకు
అర్చింపగా నిది అర్హమ్ము గాదు.

యావ న్న యాతి మరణం

యావ న్నాకృమతే జరా

ఇచ్చామాత్యే సకలై
రర్చనీయో హి శంకరః.

= మంగళాంబ =

బహుళ దుఃఖ ధ్యాంత బంధురం జైన
జీవితంబున దీపశిఖ యేది యింక!

= చంద్రమాళి =

జీయా త్కృతానజ పతజ దాహః
ఖట్వాజ్జినో నేత్రశిఖ ప్రిదీపః
య స్యాన్తి కే శుభ్రదశానివేశ
శ్రియం కిరీటేష్ట కరా శ్శయస్తే!
చూడోత్తంసిత చారు చంద్రకలికా
చంచచ్చిఖా భాస్వరో,
లీలాదగ్గ విలోలకామశలభ,
శ్రీయో దశాశ్రే స్ఫురన్,

అంతఃస్ఫూర్జ దపారమోహతిమిర
పాగ్భార ముచ్చాటయన్
చేతస్పర్శని యోగినాం విజయతే
జ్ఞానప్రదీపో హరః !
(శాంతముగా నిష్క్రమించును)

= మంగళాంబ =

(చంద్రమాళి కనబడునంతవరకు చూచి, పొంగి
వచ్చుచున్న దుఃఖ మాపుకొని, నటరాజ విగ్రహము
కడ మోకరిల్లి, చేతులునోడించి దగ్గుత్తికతో)
మన స్తే పాదాబ్జే నివసతు,
వచః స్తాత్రే ఫణితో,
కర శ్చాభ్యర్చాయాం,
శ్రుతి రషి కథాకర్ణనవిధా,
తవ ధ్యానే బుద్ధి,
ర్షయన యుగలం మూర్తివిభవే!

నమః పార్వతీపతయే!

♦ స మా ప్త ము ♦

సఖి

సన్మాల వెంకటరంగనాథరావు

అదిగో నీమోములో
అత్యంతశోభతో
ముత్యాల వెలుగుతో
అలరు చున్నది ఒక్క
అలల నవ్వుల చుక్క.

ఆ నవ్వులో సఖీ,
హాసమ్ము లున్నాయి
తేనెసాన లున్నాయి
గాన మాధుర్యాధ
రాల గలసిన గాధ !

*

అదిగో హృదయమ్ములో
మధురసాలతో నున్న
సుధ జిల్కుటలో మిన్న
ప్రేమలో కరుణతో
కరుణ కెరటాలతో.
ఆ ప్రేమలో సఖీ,
అలరు సౌధా లెన్నో
సౌధాల గదు లెన్నో
అన్ని నీ కోసమే ?
అన్ని నా కోసమే ?

*

నడుములో నున్న

అదునైన బిగియింపు
బిగియింపులో సాంపు
సాంపులో పాడనూపు
నింపైన బిగియింపు.

ఆ చూపులో సఖీ,
ఆశతో వున్నాయి
జ్యోతులతో మెలిగాయి
క్రీగంటి కొలుకులో
తథకు లతిబెఱుకుల.

*

అదుగో దేహమ్ములో
రతనాల మెరుగాన
రగులుకొన్నవి చాల
మదనబాణా లెన్నో
మదిలో జొచ్చిన వెన్నో.

రావె రావే సఖీ,
మది నంద్రమున చేప !
హృదయ వేదన మాప
బిగి కౌగిటను జేరి
పాడవే ఒక లాలి !

▽

ఎందులకో !

ఎందుల కీ జన్మ మనకు
ముందు నున్న మచ్చ గనక
నిలుచుంటకు గడియ లేక
నిముసమైన చూడలేక?
కొమ్మకొండ నిలిచియుండి
కమ్మగడ్డి నమలుచుండు
గోవునైన చూడనోచు
కోని యెండుగడ్డిపోచ ...

కోయిలల కుహారవాలు
రామచిలుక పలుకులున్న
చిన్నియడవి దాటునప్పు
డన్న వేళ నివురుగప్పు.

నట్టనడి దినమ్ము సాగ
నాకసాన రాత్రీలాగు

చుక్కలతో, సెలయేరుల
చూడనైన నోచలేదు...

సౌందర్య పిపాసి తథుకు
ముందు లేతకాలి బెణుకు
నటన కన్నులారగ జూ
చుటకైనను నోచలేదు...

ఆమె లేతపెదవులైన
ఆ చక్కని నగవులైన
ఆ కడగన్నుల చూపుల
నైన జూడ వేళ లేదు...

వేదజన్మ మెందులకో
బాధ మనకు ఎందులకో
నిలుచుంటకు గడియలేక
నిముసమైన చూడలేక !

మా తృప్త వ ము

అంబటి వూడి నక్కనారాయణ

విడివడకుండునట్టు లరవిచ్చిన రేకుల పూల సెజ్జలో
కడక నమర్చి కప్పురపు గండవాడు ల్కనకంపు గిన్నెలం
దిడుకొని తెల్లతల్లిరో, యదే నిను గొల్చెడి యాంధ్రదేశపుం
బడుచులు పాటపాడుదురు భవ్యభవద్వీభవ ప్రభావముల్ !

పనితనమెందులో కొరతపట్టని మేల్మగిషీల కూర్పు నే
ర్చును గని తెల్లతల్లి ! చివురుంజిగి పద్మపుము త్రైముల్ సరా
లను రచించి నీ యశములన్ బలియించు నదే నవీన మో
హన కవితాకళా విలసనాంచిత భావకవీంద్ర సంతతుల్ !

కాకతి తెల్లకత్తులకు గండరగండ తురుమ్మ పాదుషా
మూకల నెత్తురేదుల గుబుల్కొను కుత్తుకసానరాలపై
కాకలదేలి, యో తెలుగుకాంతరో ! నీ యలనాటి మేటి వీ
రాకృతి కంజలించు నుదయజ్వలదగ్నికణప్రసూనముల్ !

కలన నెదిర్చి శత్రుల యఖండ చమూర్ధతి వీటిబుచ్చి పే
రలుక పరాసులం గుణపరాసుల జేసిన రావువంశపుం
దిలకము రంగరాయని గతించిన ప్రాణ మరుత్ప్రరోహముల్
తెలుగుపడంతి ! నీవయి పదింబది వీచును చామరంబులై !

కి టి కి లొ దీ పం!

శ్రీ రంగం నా రాయణ బాబు

జతేంద్రియుని
బుద్ధిలాగు
జయగంటలాగు
కిటికిలొ
దీపం!

గోడవతల
గదిలోపల
పేరుకొన్న
కాంతి,
గోడవతల
చీకటి;
హృదయంలా
ఒకటి రెండు
వెలుతురు
గాయాలు;

స్వర్గం
సరకం,
చావు
బ్రతుకు,
గొప్ప
బీద
వ్యత్యాసం
తెలివితక్కువ

చదువెక్కువ
తారతమ్యం!

జీవహింస
చేయనని,
చూడనని
నా శపథం.

గోడమీద
గదిలోపల
వెలుతురు
కాసించి
చేరిన
జీవుల
ఆకలితో
భక్షించే
బల్లి!

.....
.....

పక్కలొ
పాలుతాగే
పసిపిల్లడు
ఉక్కిరి బిక్కిరి
యెనట్టు

గొప్పగాలి
లేగింది.

గోడవతల
చీకటి నవ్వింది.
కిటికిలొ దీపం

కంపించి
ఊపె తీస
వెత్తిపీల్చి
ఊగి ఊగి
నాగినాగి
తెగిపోయిన
ఎఱ్ఱని రబ్బరు
ముక్కై
తెగిపోయెను!

యిప్పుడొ
కిటికిలొ
గోడవతల
గోడవతల
ఒకటే
చీకటి!
జీవరహస్యం!!!

[రుథరశోభితుండి]

Δ

“చాలనీ”

(పుస్తకసమీక్ష)

అలోకమునుండి ఆహ్వానము

[సాంఘిక నాటకము, కాగితములు ౧౩౯ పుటలు. విద్యజ్ఞాన మనోరంజనీ ముద్రాశాలలో ముద్రితము, బెలరేదు.]

శ్రీ పితాపురము యువరాజుగారు, శ్రీరావుశెంకట మహీపతి గంగాధర రామారావుగారు రచించిన సాంఘిక నాటకములలో ఇది రెండవది. మొదటిది ‘స్వార్థత్యాగము’ వెనుకటి సంచికలో విమర్శించడ మయినది (చూ. సంపుటం ౨, సంచిక ౩, పు. ౨౩౯)

ఈ నాటకమందలి కథాసంగ్రహము:— విక్ర మార్కుడనే క్షత్రియ యువకుడొకడు ఆగర్భ క్రిమంతుడే అయినా కొన్నాళ్ళకు దరిమిల్గున్ను దురదృష్టవంతుడున్ను అయినాడు; అతనికి చిన్నతన మంటే తల్లి చనిపోయినది. ఆధునిక యువకుల విపరీ తాశయముల ననుసరించి అతడు వ్యవహరిస్తున్నాడని అతనిమీద అతని తండ్రికి కోపమువచ్చినది. అందు చేత, అతనికి అతని తండ్రిఅస్తి ఇవ్వక అతనిని ఇంటనుండి వెడలగొట్టినాడు. అతని భార్య అతనిని విడిచిపెట్టి మణిఒకడితో స్నేహంగాఉండి, అతని కొడుకును ఆదివరకే దాయాదులు విషంపెట్టి చంపి వేశారు. ఈ సంఘటనలవల్ల సంసారం మీదను, మనుష్యుల మీదను, తుదకు ప్రపంచం మీదను విసుగుపూట్టి విక్రమార్కుడు ఒకనాటి రాత్రినమ యమున ఒక ఊరి బెలుపలను నిర్జనమైన శృశాన భూమి ప్రవేశించి బెల్లివాడివలె “మనుష్యుడా! మనుష్యుడా! ఎంతదుర్మార్గుడవు!” అంటూ పరితపిస్తూవుండగా, అతనిని మనసార క్రిమించి యుండిన అతని పూర్వ పరిచితురాలు, వసంతి సేన అతని జాడ తెలియక విలపించి అతనిని బెడబెట్టూ ఎన్నెన్నో ఊళ్లు దిగి తుదకు అతనిని ఆ శృశానవాటికలో కలుసుకొంటుంది. చీకటిలో

అత డెవ్వరయినదీ తెలియక అతడు తా ననుకొన్న విక్రమార్కుడు కాకపోతే తనప్రయత్నం వృథా కావడమేకాక ముష్కరాగలదని భయపడి ఆమె శృశాన పాలకుని వేషముతో తన మొగము మరుగు పరచుకొని అతనిని పలుకరిస్తుంది. విక్రమార్కుడు తనసాద బెళ్ళబుచ్చుతాడు. అతడు విక్రమార్కుడే అని స్పష్టమైన తర్కాన, ఆమె తనరూపం బయలు పెట్టుకొని అతనిపై తనకుగల ప్రేమ తెలియ జేసి అతనిని తన యింటికి రమ్మని పిలుస్తుంది. అతడు తనకు కలిగిన విర క్తివల్లను ఆమె ఆ హాసమును నిరాకరిస్తాడు; తన జీవసాపాధి తాను సంపాదించుకోలేక పరుల నాశ్రయించుకొని జీవించడం పొరుషహీనంగా భావిస్తాడు. అప్పు డామె “పోనీ, నీవు నా కార్యదర్శిగా ఉండి నీజీవసాపాధి నీవు సంపాదించుకొందువుగాని రోమ్యుని(పోర్చుగలం చేయడమువల్ల అతడు ఆమె బెంటు పోయి, ఆమె ఇంట ఉంటాడు

వసంతసేనకు ఆదివరకే పెండ్లి అయినది. కొడుకు పుట్టియుండెను. ఆమె భర్త అశోకుడు పెద్దచదువులకోసము యూరపుఖండానికి వెళ్లి ఉన్నాడు. వసంతసేన ఇంట్లో విక్రమార్కుడు ఆమె కార్య దర్శిగా ఉండగా అశోకుడు విదేశాలనుండి వస్తాడు. విక్రమార్కుడు పూర్వపరిచితుడే కనుక అతడు వసంతసేనకు కార్యదర్శిగా ఇంట్లో ఉండడం అశోకుడికి ఏమీ తప్పుగా కనబడలేదు. ఒకనాడు వసంతసేన తన స్నేహితులను (జ్యోతిర్మయీ నిర్మలులు, వకుళానందులు, వసుంధర, రామమోహనుడు అనగాయ, యశోధర మొదలగువారిని) అల్పాహారం విందుకు పిలిచింది. అందుకు కార్యదర్శిగాఉన్న విక్రమార్కుడున్ను చెలికత్తెగా ఉన్న వసుమతిన్ని ఒక హాలులో కావలసిన ఏర్పాట్లు చేస్తారు. వసంతసేన హాలులోనికి రాగానే వసుమతి ఏదో పని మీద పైకి వెళ్లిపోతుంది. ఒంటిగా ఉన్న విక్ర

మార్కుణ్ణి వసంతసేన కలుసుకొంటుంది. అప్పుడు వారిద్దరున్న తమ పరస్పరప్రేమ తెలియజేసు కొంటూ, కాగిలించుకొంటూ, ముద్దుపెట్టుకొంటూ తమ ప్రేమను విడవకుండుమని ప్రమాణం చేసు కొంటారు.

అతీధులు వచ్చి అల్పాహారములు అరగిస్తూ ఉంటారు. వారిలో కొందరు వసంతసేనా విక్రమార్కులకు గల సంబంధం స్ఫురింపజేసే చూపులు చూస్తూ గుస గుసలాడుకొంటారు. పిమ్మట ఆంద్రులను పాశ్చాత్యుల అచారమును అనుసరించి నృత్యం చేస్తారు. వసంతసేనా విక్రమార్కులు కలిసి నృత్యం చేస్తారు. అశోకుడున్న ఆతనితో నృత్యం చేస్తూ ఉన్న వ్యక్తిన్నీ కాక తక్కినవారందరూ వసంత సేనా విక్రమార్కులవైపు చూస్తూ ఉంటారు. “చూశావా వసంతసేన ఏం చేస్తోందో!” అని ఒకరు, “ఎంతసేగ్గచేటు” అని మరియొకరు, “భర్త వున్నాడని కూడా జంకులేదే!” అని ఇంకొకరు— ఈ విధంగా వారు మాటలాడుకొంటారు. పిమ్మట వసంతసేన “నాకు తల పిరుగుతోంది—కిటికీ తియ్య రూ” అని గోడమట్టుకొని పడకుండా నిలువ పయ్యిస్తూ ఉంటే, విక్రమార్కుడు ఆమెను పట్టుకొని సోఫాపై గూర్చుండబెట్టుతాడు. “మంచి మిషన్!” అని వ్యోమకాయ వసుధతో అంటుంది. ఈ అతీధుల గుసగుసలు, మాటలు చెవినిబడుతూ ఉండడం వల్ల అశోకుడు చాలా బాధపడతాడు. పిమ్మట అతీధులందరూ వెడలిపోతారు.

ఆ వెంటనే అశోకుడు వసంతసేనను పిలిచి “ఏమి ట్టిదంతా?” “విక్రమార్కుడు నాయింటికి కళ్ళంకం తెచ్చాడు... అతణ్ణి వెంటనే పంపించెయ్యి” అంటాడు. “నేను చెప్పును” అంటుంది వసంతసేన. అశోకుడికి కోపం ఎక్కువవుతుంది. “పర పురుషుణ్ణి నీవు ప్రేమించవచ్చా! అది మంచిదా!” అని అతడంటే, “నాకు అతడే సర్వస్వము-అతడే భర్త, అతడే మిత్రుడు, అతడే ప్రాణిప్రియుడు, అతడే దైవము” అని బదులు చెప్పవుతుంది వసంతసేన. అశోకుడు మండిపడి, “నువ్వునాయింట్లోవుండొద్దు,

వెళ్లిపో - నువ్వు పతితవు” అంటాడు. “ఏం? వివాహమయినంత మాత్రాన హృదయం చచ్చిపో కలసినదేనా?” అంటుంది వసంతసేన. అశోకుడు కోపం మరి పట్టలేక “పో!” అని కేకవేయగానే ఆమె వెడలిపోతూ “నాకుమారుని మట్టుకు బాగ్గి లేగా చూడండి” అని అంటుంది.

పిమ్మట వసంతసేనా విక్రమార్కులు ఒక హాటేలుకు పోయి అక్కడ ఒక గదిలో తమ ఆన్యోన్య ప్రేమ మనోవాక్ప్రాయకర్యాల అనుభవితూ వుంటారు అప్పు డక్కడికి వసుమతి వస్తుంది. వసంత సేనతో మాటలాడడానికి వచ్చానని ఆమె చెప్పడంచేత విక్రమార్కుడు అక్కడనుండిలేచిపోతాడు. వసుమతి తనకున్న వసంతసేన కొడుకుకున్న వసంత సేనావియోగమువల్ల కలిగిన దుఃఖము తెలియజేస్తుంది. తాను అశోకుని ప్రసన్నునిగా జేసిన విషమున్న వసంతసేన మరల అశోకునితో సుఖముగా కౌపురము చేసేటటు తాను చేసిన పనిన్ని వసుమతి చెప్పుతుంది, “దేవీ! నత్యం చెబుతున్నాను. అతన్ని నేను కొంచెమైనా ప్రేమించలేదు. విషయవాంఛకూడా తలచలేదు. మిమ్మిద్దర్నీ మల్లీకల పాలనే కోరిక వాకటే నాకు— నాసౌఖ్యం అలా చించలేదు— నా శరీరాన్నతని కర్పించాను. అతను బాంగిపోయాడు నిన్ను తిరిగి స్వీకరించడానికి సమ్మతించి నాచేతే నిన్ను రిమ్మని వర్తమానం పంపించాడు... నీ కోసం నా ఆత్మనైనా బాధలేకుండా ఇచ్చెయ్యగలను; నాకీ శరీరత్యాగమెంత దేవీ!” అని వసుమతి అంటుంది. ఆమెచేసిన ఆ మహాత్యాగానికి వసంతసేన ఆభినందిస్తుంది; గాని అశోకుని వర్తమానం సరిగా ఉన్నది ఉన్నట్లు తెలుసుకో గోరుతుంది. “నిన్ను తిరిగి పత్నిగృహిస్తాను. గతము మరిచిపోయి నీ యింటిపేరు నిలవబెట్టి ప్రాపంచం మాట తలచి నీ కొడుకు కోసమైనా తిరిగి రా గోరుతున్నాను.” అని అశోకుడు చెప్పుచున్నాడు అని వసుమతి తెలియచేస్తుంది. అందుకు వసంతసేన వికటమగు చిరునవ్వుతో “అంత తేలికా! విక్రమార్కుని విడిచి రమ్మనేనా దాని

సంగ్రహం! ఆసంభవం నేను విక్రమార్కుణ్ణి విడిచి ఎప్పుటికీ రాను' అని తన నిశ్చితార్థిప్రాయము తెలియజేస్తుంది. వసుమతి తన ప్రియత్నం విఫలమైనందుకు దుఃఖిస్తుంది. వసుంత నేన తన బిడ్డను విడిచిపెట్టకలసి వచ్చినందుకు మాత్రమే దుఃఖిస్తుంది: "ప్రస్తుతం ప్రపంచయాత్రకు బయలు దేరుకున్నాం. చూచూ, రేపురాత్రి మా స్త్రీమరు బయలు దేరుతుంది. అలావున నీ వొక్కసారి నా బిడ్డను చూపించవూ?" అంటుంది. అందుకు వసుమతి ప్రియస్మిత్తా నంటుంది.

లోకులు తననుగురించి ఎగతాళిగా మాటలాడుకొంటున్నారని వసుమతి తెలియజేసినప్పుడు "లేని ప్రేమను ప్రదర్శించి మోసంచేస్తూ ఎవరినీ నిజంగా ప్రేమించక కేవలం విషయభోగాలతో కాలం గడపడంలేదని వాళ్ళందరికీ నా మీద ఆమాయ, కోపం...నిజమైన ప్రేమా, దాని అనందం వాళ్ళకే తెలుసు! వాళ్ళలాగ కాక బహిరంగంగా దైవ సన్నిధి నేను హృదయపూర్వకముగా ప్రేమిస్తాన్న నా ప్రాణాక్షియుడితో వెదుతోన్నందుకు నేను వలల నట; వాళ్ళ పరివర్తలట - ప్రపంచం!" అని వసుంతసేన తనవల్లు, తన ప్రవర్తనను అక్షేపించే స్త్రీలకున్న గల తారతమ్యం ప్రకటిస్తుంది.

ఎట్టి ఆశయములు గలవాడుగా తన కుమారుని వసుమతిపెంచి పెద్దను చేయకలెనో వసుంతసేన వసుమతికి చెబుతుంది; "వసుమతి! నాబిడ్డనిమాత్రం ఈసాధు ప్రపంచంలో వుండే జనలలో వొకణ్ణిగా మాత్రం కానివ్వకు, కాపట్యాన్ని చేయనియ్యకు - సత్య వాదిగా సత్యవర్తనుణ్ణిగా, దైవభక్తుణ్ణిగా చెయ్యి, ఈపాక్షిప్తి సంఘాన్ని తనదివ్యవర్తనం చేత ముక్క ముక్కలుగా చేసి సత్యాన్ని, సత్యమైన ప్రేమనీ స్థాపించే వాణ్ణిగా చేయి. ఇంకొకమాట - తనతల్లి యొక్క పూజ్య ప్రేమనీ, దాని సంబంధమైన త్యాగం ఏమైనా వుంటే దాన్ని గ్రహించేట్లు చెయ్యి" అని తన కోరిక తెలియ జేస్తుంది.

"పోనీ నీవు విక్రమార్కుణ్ణి పెండ్లి చేసుకోరాదా" అని వసుమతి అంటే, "రీలులేదు - ప్రస్తుతం

హిందూమతం ప్రకారం చేయబడ్డ వివాహాలలో స్త్రీ ఎంత కృశించి నశించినా ఆమెకీ విడాకులు లేవు. న్యాయశాస్త్రం కూడా వివాహిత అయిన స్త్రీ ఇంకొక రైతి ప్రేమించినా ఆతల్ని వివాహం చేసుకోదాని కనుమరిస్తాదు" అని విలపిస్తూ, "ఏమత ప్రకారమైన వివాహాలైనా విడాకులు - కొన్ని పరిస్థితులలో ఏవరకులు లేని సంపూర్ణమైన విడాకులు—ఉంటేనే గాని సంఘములో శౌఖ్యం వుండదు" అని తన నిశ్చితార్థాన్ని ప్రకటిస్తుంది వసుంతసేన.

"విక్రమార్కుడో మరి" అంటుంది వసుమతి. అంటే 'విక్రమార్కుడు కూడా ఇదివరకు పెండ్లి చేసుకొని ఉన్నవాడేకదా. అతని విషయంలో విడాకుల సంగతి ఏమి' అని వసుమతికి గత సందేశా మన్నట్లు భావించుకొని "అతను రిజన్రీషను ప్రకారం వివాహం చేసుకోబట్టి వాళ్ళవివాహ బంధం కడిపోవడానికి వీలుండి ఉండవచ్చును" అంటుంది వసుంతసేన.

తనకు వివాహ సంస్థాపకకర్త గురించి వసుంతసేన తన ఆశ్చర్యాయం తెల్లజిస్తుంది. "నాకు ప్రపంచం కోసం చేసుకునే వివాహం ఆంతముఖ్యం కాదు. ఎప్పుడైతే నేనూ విక్రమార్కుడూ అన్యోన్యమూ ప్రేమించుకొన్నామో అక్షణాన్నీ మాకు దివ్య వివాహం అయింది" అని అంటుంది.

ఇకను వసుమతి వసుంతసేనమతమును పూర్తిగా గ్రహించి తన గృహప్రవర్తన సమర్థించుకొంటూ తన సంతృప్తియును తెలియజేస్తుంది.

"నీ కోసం నా శరీరాన్ని అకోకుడి కర్పించాను, గాని ఇంక దానిని బట్టి లభకు మల్లీ నా దగ్గరికి రాలేదు. నే నతన్ని తిరిగి స్పృశించనైనా స్పృశించనూ, నా హృదయ మరణిదికాదు. అన్ని ఎలాగ భయంకరమై తాకి దాని క సాధ్యమో నేనూ అంతే" అంటుంది. అందుకు వసుంతసేన వసుమతిని ఆభినందించి, "నావ్వు మాకోర్తయారాలవు" అని చెప్పుకొంటుంది.

వసంతసేనతో ఆశోకుని వర్తమానం చెప్పడానికి వసుమతి వచ్చినట్లే విక్రమార్కునితో ఆతని తండ్రి వర్తమానం చెప్పడానికి అననూయ వస్తుంది. “విక్రమార్కా! మీ తండ్రి చాలా నొచ్చుకొన్నాడు ఏ నడతచూసి; వంశానికి అపకీర్తి వచ్చిందే అని వాపోయాడు సంగతంతా విని, ఆతడు పెద్దవాడు. నీతో ఒకమాట చెప్పమన్నాడు. నీ భార్య మల్లీ నీ దగ్గరకొచ్చి ఎల్లప్పుడూ నువ్వు చెప్పినట్లు నడుచుకొంటుందట. నువ్వు మల్లీ ఇంటికివచ్చి పూర్వంలాగే వుంటూంటే తన ఆ సీనంతా నీకిచ్చేస్తాడట. గతం ముఖవిపోవచ్చును” అని అననూయ చెబుతుంది.

“నాకిమా అవసరంలేదు, ఇదే నాసమాధానం” అని విక్రమార్కు డంటాడు. “విక్రమార్కా! తొందరపడకు” అని వసంతసేన అంటుంది. విక్రమార్కు డేమంటాడో చూడమని గాని విక్రమార్కుడు లొంగలేదు.

“న్నేహితులం మేము ప్రజల మాటలు వినలేక పోతున్నాం” అని అననూయ చెప్పినా వారు లక్ష్యించేయరు. నీభర్త నీకు విదాసు లివ్వడు, మీకనేక ఆటంకాలు కలుగుతాయి” అన్నా వసంతసేన భయపడను. “నీకు ప్రభుత్వంలో వొక అమాత్యపదవి యిస్తారట” అని ఆకపెట్టినా విక్రమార్కుడు లొంగడు.

పిమ్మట, వసంతసేనా విక్రమార్కు-ని స్త్రీమరకిరూరదేశం పోవడానికి నిశ్చయించుకొని సముద్ర తీరం చేరుకొంటారు. ఏదో ఒక లా సెక్వెన్స్ తెచ్చి ఆశోకును తమ ప్రయాణం సాగనియకుండా పోలీసువాళ్ళతో సిద్ధమవుతాడన్న భయం ఉండడం చేత వసంతసేనా విక్రమార్కులు హఠాత్తుకు వెళ్ళక మరెయ్యక చొటికి లాంచి తెప్పించుకొని స్త్రీమరు అందుకొందామని చూస్తారు. కాని గాలి వానారావడంచేత లాంచి రాలేదు. ఏదో ఒక చిన్న పడవైనా ఎక్కిపోవడానికి నిశ్చయించుకొని పడవ కాండ్లవద్దకు తర్రారు.

“మబ్బుగాఢంగా పడుతోంది; గాని, దూరాన్ని వున్న ఆ చుక్కని చూడు! అని వసం సేన ఒక నక్షత్రాన్ని చూపిస్తుంది. “అది వొక దివ్యలోక” మంటాడు విక్రమార్కుడు “ఆ లోకంనుంచి ఆహ్వానం వస్తున్నట్లుంది.” అంటుంది వసంతసేన. ఈ నాటకానికి ఆ లోకమనుండి ఆహ్వానం అన్న పేరు సార్థకం కావడానికి ప్రైవేట్ క్లబ్ ఆధారం. అదే నాటకం విషాదాంతం కావడానికి నూచన. అంతలో వసంతసేనా విక్రమార్కులకు మోటారు కారు దూరాన కనబడుతుంది. ఆశోకుడు పోలీసు వారినో వస్తున్నాడని వారు తొందరపడతారు. పడవవాళ్ళను పడవగడపమంటారు. ఆ తుపాను గాలిలో నాళ్ళు పడవ గడపలేమంటారు; సనమిస్తామన్నా నాళ్ళు సమ్మతించరు; తుదకు సనం వుచ్చుకొని పడవమాత్రం ఇస్తారు. వసంతసేనను పడవలో కూర్చుండజేయుకొని విక్రమార్కుడు పడవగడుపుతూ ఉంటాడు. అప్పుడు వసంతసేనకొడుకును ఎత్తుకొని వసుమతి వస్తుంది. అలస్యమైనందుకు దుఃఖిస్తుంది. “అం” కనిపించావు నాయనా! వసుమతీ! జాగ్రత్తగా ఇంటికి తీసికెళ్ళు నా నాయనని. ముద్దుచే...” అని వసంతసేన ఆ నేటపుటికి పడవ దూరమవుతుంది. మిగిలినమాటలు వినబడవు.

అంతట ఆశోకునువచ్చి తనకోపం చూపిస్తాడు. వాళ్ళుచేసినపని తుచ్చంగా భావిస్తాడు. అది ఘనమైన పనిగా మెచ్చుకొంటుంది వసుమతీ. పిమ్మట వృద్ధపరిచారకుడు కూడా ఆక్కడికి వచ్చి దేవి ఎట్లాగైనా తీరిగివచ్చినట్లు చేయుమని ఆశోకుని ప్రార్థిస్తాడు. పడవవాళ్ళను బహుమాలుకొంటాడు. కార్యం లేదంటారువాళ్ళు. అంతకంతకు గాలివాన ఎక్కువయి పడవ బోల్తాపడుతుంది.

తుదకు “ఈ నాటకంలోని ఈ అంకానికి విషాదాంతమైన ఈ భరతవాక్యమా? ఇప్పుడు మనుష్య లోకానికి కళ్ళువెల్లగా ఉన్నాయా? ఈశ్వరా! నువ్వే వున్నట్లయితే వరొక లోకం వున్నా లేక పోయినా వాళ్ళలోనయినా ఇంకొక దివ్యలోకం

సృష్టించి ఇరువురిని అక్కడ రక్షించు - తప్పదు. లేకపోతే ఈలోకానికి, ఈనాడుకానికీ ఈ సృష్టికీ దేనికి ఏమీ ఆరంభంలేదు." అని వసుమతి అంటుంది. నాటకం పూర్తి అవుతుంది.

ఈ నాటకంలో కథావస్తువుకు అంతగా సంబంధం లేక ముఖ్యంగా విమోచనం రచితములయిన ప్రసంగాలు రెండున్నవి. మొదటిదానిలో అల్పాహారములందుకు ముందు వసుమతిన్నీ వృద్ధపరిచారకుడున్న ఒకరి నొకరు ఎలా తాళిచేసుకొంటారో మాటలాడుకొంటారు. అధునిక యువతీ యువకుల స్వేచ్ఛావిహారములను ఆక్షేపిస్తాడు పరిచారకుడు. స్వేచ్ఛా ప్రతిబంధకములయిన సనాతన నియమములను ఆక్షేపిస్తుంది వసుమతి. రెండవదానిలో వసుమతి సేనా విక్రమార్కులు సముద్రోద్రేకమునకు పోయినప్పుడు పడవవాళ్లు హాస్యంగా ఎలాకే పడ్డ గిష్యం కాంక్రెట్ మొదలయిన పక్షములవారి ప్రచారం శ్రోత్తునుంచిదేవుంటుంది, దోచులు దోచానులు పడవలపై విహరించడం ముచ్చటించుకొంటారు.

ఈ నాటకం కేవల సాంఘిక నాటకం. నాటక కైలి అన్నిదేశాలలోను మారుతూ ఉన్నట్లే మనదేశంలోను మారుతూ ఉన్నది. మనుషటి అంక విభాగ పద్ధతిపోయి రంగవిభాగ పద్ధతి వచ్చినది. ఇదే మేలయిన పద్ధతిగా కనబడుతున్నది.

కథావస్తువు విశ్వాసము సంక్లిష్టతలేక సరలంగా సాగినది. పార్వతీమందు విక్రమార్కుని నాడండి. యల్. రాయగారి చంద్రగుప్త నాటకమందలి చాణక్యని సాదనలను, అంతమందు నాయకా నాయకుల దురంతసంఘటన లార్డ్ ఆలిన్ డాటర్ కథనలను సాగినవి. పాత్రోపాసణము స్వార్థవిశోషం లేకుండా యథోద్దిష్టంగా ఉన్నదని చెప్పవలెను.

ఈ నాటకములో కొన్ని ఘట్టములు రసవంతముగా, చురుకుగా, ఉద్రేక ప్రావీణములుగా ఉన్నవి. మానవునివిద విశ్వాసము నశించి, సంఘమంటే రోత పడి ఉన్న విక్రమార్కుని పలుకులూ, అరిగి కనంత సేనకీ శృంగారములో జరిగిన సంభాషణమూ,

వృద్ధపరిచారకునికీ వసుమతికీ జరిగిన సంవాదములూ యువకులకూ వృద్ధులకూ దృక్పథములూ ఉండే వ్యత్యాస నిరూపణమూ ఇందుకు నిదర్శనములు. మూడో అంకములో వసుమతి సేనకూ అశోకునికీ సమాధానము కుదర్చినలెనని వసుమతి చేసిన ప్రయత్నమువల్లనూ, విక్రమార్కుని మనస్సు మరల్చినలెనని ఆనందాయచేసిన యౌమువల్లనూ నాయకా నాయకుల దృఢానుబంధమూ నిశ్చలభావమూ నిపుణముగా నిరూపితములయినవి. నాటకములో ఏ పుట చూచినా కవిగారు మానవస్వభావ పరిశీలనములోనూ వ్యక్తీకరణములోనూ దక్షులని కళకమవుతుంది; భావములలో తీవ్రతా సంభాషణలో వైకృత్యమూ గోచరిస్తుంది.

పాత్రలలో నాయకా నాయకుల ప్రధానులు గనుక వారి ప్రవర్తనా ఆశయావర్ణములు ఎట్లున్నవో కొంచెము విమర్శించవలసి ఉన్నది. విక్రమార్కుడు తన భార్య తనను విడిచిపెట్టి ఇంకొక నితో స్నేహంగా ఉన్నా విచారించలేదట; గాని, "ఆతనితో ఆయినా (అమె) ఎక్కువకాలం స్నేహంగా వుంటుందని నాకు నమ్మకంలేదు" అంటాడు. ఈవిషయంగా ఆతడు తన భార్యనుంచి ఎట్లు చెప్పగలిగినాడో కథవట్టి మనకేమీ తెలియదు. ఆతడు తన భార్యనుంచి అనుకోన్నట్లే అశోకుడు కూడా ఆతని భార్య ఆయిన వసుమతి సేనకుంచి అనుకోవచ్చునన్న ఆలోచన విక్రమార్కునికి కలుగలేదు గానా! పరునిభార్య తనను ప్రేమించినప్పుడు అమె "ప్రేమదేశతి", "ప్రేమరాజ్ఞి"; ఆమెప్రేమ దివ్యప్రేమ. తనభార్య పరునిప్రేమించినప్పుడు ఆమె చంచల, ఆమెప్రేమ విషయాసక్తి గలది - ఇదేకదా విక్రమార్కుని భావము? విక్రమార్కుని భార్య వాస్తవముగా చంచలే అది ఆమె ప్రేమ కేవలము విషయాసక్తి గలదే అని ఆనందానికి తగిన ఆధారము గ్రంథంలో కనబడదు. అనందాయ విక్రమార్కుని వద్దకు వచ్చి అతనికి అతని తండ్రి సందేశమును తెలియజేసినప్పుడు, "భార్య మరీ నీ దగ్గరకువచ్చి ఎల్లప్పుడూ నువ్వుచెప్పినట్లునడుచుకొం

టుంది" అని చెబుతుంది. దీనినిబట్టి భర్తచెప్పినట్లు భార్య వివరాలన్నవన్నవి విక్రమార్కునికి ఉండనేమో అని అనుమానించడానికి అవకాశమున్నది. వసంతసేనకూడా ఆమె భర్తయొక్కను అరికొనించినదే కదా. ఆమెశిలముగురించి విక్రమార్కునికి గల పరామర్శ విమర్శితము.

వసంతసేన శృంగారమునుండి విక్రమార్కుని కిలుచుకొని వెళ్ళూ ఉన్నప్పుడు, "నీ భర్త విదేశాన్నుండి వచ్చాక ఏముంటాడో" అని అంటాడు. ఈ ప్రశ్న ఎటువంటివారి హృదయమున పుట్టవలసిందీ భర్త లేని సమయంలో ఆనని భాగ్యం ఆతని యింటను ఆమెతో కలిసి ఉండవలసివచ్చినానే; ఆతడు చచ్చి మమ్ముమంచి ఏముంటాడో, మేము చేస్తున్న పని భాగ్యంగా ఉందా అన్న సందేహం పుట్టకపోతే ఇటువంటి ప్రశ్న పుట్టదు. తాను చేస్తున్న పని భాగ్యంకాదేమో అన్న సందేహం రుద్రవంతు ఆతనిని బాధిస్తునే ఉండెనన్నందుకు వసంతసేన ఆశోకుని విడిచిపెట్టి విక్రమార్కునితో లేచివచ్చిన తర్వాత విక్రమార్కుడు అన్నమాటలనిదర్శనముగా ఉన్నది. "నిన్ను నీ భర్తనుండి వేరుచేసి, కొడుకు నకు దూరంచేసి, గృహం విడిచిపెట్టించి నాతో తీసుకొని వెళ్లడం భాగ్యం కాదేమో అని నాకు దిగులుగావుంది" అని అంటాడు. భాగ్యమే అని ఆతనికి ఎప్పుడు తోచినది! అట్లు తోచినప్పుడు భాగ్యముకానిపని భాగ్యముకాదని ఎరిగియుండిన్ని చేసినవాడయినాను విక్రమార్కుడు.

ఇకను కథానాయికయైన వసంతసేన శిలము విమర్శించవలెను. "నీ భర్త విదేశాన్నుండి వచ్చాక ఏముంటాడో" అని విక్రమార్కుడంటే, "ఏమనడానికి ఏముంది? అయినా ఇదివరకు ఎన్నిసార్లు నువ్వు మా యింటికి రాలేదు. ఆయన సంతోషిస్తారు" అని వసంతసేన సమాధానం చెబుతుంది. అంటే ఆమెతాత్పర్యమేమి! పైకి స్నేహితులవలెనే ఇదివరకు వ్యవహరిస్తూ ఉన్నాము. ఆభావంతోనే ఉన్నామని నాభర్త అనుకొంటూవచ్చాడు. అట్లానే ఇప్పుడూ ఉందాము; అట్లానే అతడూ ఆనకుం

టాడు. అతడు చాలామంచివాడు. అంటే ఆమాయకుడు; మన ఆటలకు ఆతడు అడ్డం రాదు. ఆతని మంచి మనస్వైరవివేచనానికి తోడ్పడుతుంది; అనేకదా ఆమె అధిష్టానియి! ఆశోకుడు పాశ్చాత్యకపోలే వసంతసేన ఆశోకుని ఇంట్లో ఆశోకుని పోషణములో ఉండినీ విక్రమార్కునితో కాలం గడపవలసినదేనా! హాసం లేని మనుష్యచేయమట భాగ్యం కాదు. నిజమే! అయితే వసంతసేన ఏమి చేయవలసి ఉండెను? ఎప్పుడైతే ఆమె భృగరణ శుద్ధిగా విక్రమార్కుని క్షేమించినదో అప్పుడే ఆమె ఆశోకుని విడిచి రావలసిఉండెను. అప్పటినుండిన్ని ఆమె ఆశోకునిసాత్తుపై తనకుకాకుండా ఏమి లేదనిన్ని ఆశోకుని ఇంట తానున్న విక్రమార్కుడున్ను ఉండడానికి నలుమలేదనిన్ని గ్రహించవలసి ఉండెను. అట్లు చేయకపోవడంవల్ల ఆమె తనభర్తను మోసపూచినదని భావించవచ్చును.

సంఘంలో సౌభ్యముండడానికి ఏమి ఉండవలెనో వసంతసేన స్పష్టంచేసింది: "ఏమతప్రకారమైన వివాహాలకైనా విడాకులు కొన్ని పరిస్థితులలో పరమము లేని సంపూర్ణమైన విడాకులు ఉంటేనేగాని సంఘంలో సౌభ్యంపొందదు" అన్నది.

ఈ సిద్ధాంతాన్ని అలపించడానికి గ్రంథకర్త గారు ఈ నాటకాన్ని రచించినట్లు కనబడుతుంది. అదే ఉద్దేశమైతే వసంతసేనా విక్రమార్కుల చరిత్ర, ప్రవర్తన, శిలం, ఈ సిద్ధాంతాన్ని సమర్థించడానికి తగినట్లుగాలేవు. అంతేకాదు, విడాకుల ఏర్పాటుకు విముఖతగలవారికిన్ని కొంతవరకు ప్రతికూలంగా ఉన్నవారికిన్ని మాత్రా విడాకుల చట్టం అమలులోనికి వస్తే ఎట్టి విపరీత ప్రవర్తనలకు అవకాశం కలుగుతుందో, అని చూపించడానికి నిదర్శనంగా ఉన్న దీక్షిధ.

మగడు తనకు ఏలుకొనూ ఏలుకొడు, విడాకులు ఇవ్వనూ ఇవ్వడు. దుర్మార్గుడున్న కూర్మిరుడున్న అయిన తన మగనితో కాపురం చేయడము దుర్బరంగా ఉన్నదనిన్ని, క్లిబుడో శరీరాడో అగుట

వల్ల తనమగనితో ఎట్లు కాపురము చేసేది అనిన్ని ఘోషిస్తూ ఉన్న యువకుల సేకంగా ఉన్నారు. వారిలో కావలసినవారికి విడాకుల ఏర్పాటు ఉండడం మంచిదే. విడాకుల చట్టం వస్తే ఘోరపరిస్థితులేర్పడుతుంది అని సనాతనులు తమ ఆలవాటు చొప్పున తీవ్రంగా ప్రతిఘటిస్తారు. అట్టివారి హృదయకూడా కిరిగి నీరయే కథ ప్రసక్తింపడము మంచిది కాని విడాకుల పద్ధతికి ఆనుకూలముగా ఉన్నవారు సయితము ఆయ్యయ్యో విడాకుల పద్ధతి ఏర్పడితే ఇట్టివిపరీతచర్యలకుకూడా అవకాశం కలుగుతుందిగా అన్న విచారం కలుగజేసే కథ కూడను అయితే ఈనాటికము సామాన్య సంసారుల గాథ కొడుగుకునూ పాత్రులందరూ రాజులూ ఇమీరదారులూ అయిన క్షత్రియకుటుంబములోవారుగా ఉన్నందువల్లనూ అసంఖ్య పరిస్థితులే ఇందులో చిత్రితములయినవని సమాధానము చెప్పవలెను.

భాషా సంస్కరణ విషయంలోనూ సంస్కరణ విషయంలోనూ గ్రంథకర్తగారు అధునికతయములను పోషింపబూని వ్యావహారిక భాషలో తమ నాటకములు రచించినందుకు వారిని ఎక్కువగా అభినందించవలసి ఉన్నది. సామాన్యలో ఎంతకత్తిగలవో వీరు తమ రచనలో చుట్టగా ప్రదర్శించినారు. గ్రాంథిక భాషావాదులు ప్రైవేటు పెచ్చుతో దగిన రీతిని రచన సాగించినారు అట్లే వీరు సనాతనుల హృదయము సయితము పరివర్తనం పొందగలిగిన రీతిని సంస్కరణమునకు అవకాశము మైన కథలను కట్టించి నాటకములు రచింతురుగాక! అందుకు వీరు సర్వధా సమర్థులు.

గిడుగు వెంకటేశ్వరశాస్త్రి.

ఆంధ్రరాష్ట్రీయ నాటికలు

క్రా.కె 8 No 78 పుటలు: కల 4 ఆకాలు
మల్లాది అవధాని

నాట్యభారతి: విజయనగరం

ఇది నాట్యభారతివారి మూడో ప్రచురణం. ఆంధ్ర

రాష్ట్రం; భారత యోధులు; నవదీప్తిపం; జగన్నియంత; పృథ్వీచక్రయుద్ధం; అనే విషయాలను నాటికలు ఇందులో ఉన్నాయి.

మల్లాది అవధానిగారి నాటికలు పాఠశాలకానికి సుపరిచితములే. హాస్యగంప ప్రధానమయిన నాటికలు రచించటం వీరికి చాలా సులభమయిన పనిలా తోస్తుంది.

ఆంధ్రరాష్ట్రం—దేశంలోని తండ్రిలుపడే రచయితల మీద, ప్రజాకాళిపతులమీద, Socialists మీద, కొంచెం చురుకైన చెబులున్నాయి ఇందులో. కాని ఇది అనవసరంగా పెరిగిపోయింది. కొంచెం తక్కువలో ముగిస్తే బాగుండేది.

భారత యోధులు: దీనికి చెండుజేతలప్రస్తావన లేకపోయినా అంత ఇబ్బందిలేదు. చరిత్ర పరిశోధకుడు, నవకవి, వేదాంత, రాజకీయ వేత్త, లైబ్రరీయను ఇందులో పాత్రలు ఒకడుమరొకరిపై, ఒకడు మరొకరిపై, ఇంకొకడు మరొకటి ఇలావున్నారు. వీరింతా లైబ్రరీలో ఉంటారు. ఎవ్వడో చచ్చిపోయిన అశోకాస్థి తలుచుకుని ఆశ్రయించావు ఇవాళ జరిగి నట్టూ, ఏవో అప్రదీర్షనలకు ముగిసినట్టూ, విచారిస్తున్నాడు చరిత్రపరిశోధకుడు. ఇలాగే తక్కినవారు కూడా తమ ఆభిమాన విషయాలలో మైమరచి పున్నారు. వారికి జీవితాల్లో ఇంక వేటిమీదా అక్షరేనట్టు ప్రభుత్వం కొడుతున్నారు. యుద్ధ తరంగాలు ప్రశంసగా చెలరేగ బోతున్నాయి అని లైబ్రరీయను అనేనరికి అందరికీ మూర్ఛవచ్చినంత పని అయింది. వాళ్ళకూరులమీద మంచి Satire ఇది.

నవదీప్తిపం: ఇందులో అంత స్వార్థస్య మయిన ఘట్టాలులేవు.

జగన్నియంత: డిజేటరు పైంటిస్టులతో నిండివున్న ఒక జేకానికి, పుస్తకస్థాపాది క్రైస్తువేళ్ళి కాంతిబోధ మొదలు పెట్టాడు. వాళ్ళంతా కలిసి ఇతన్ని మళ్ళి క్రూరీఫీకర్ చేయటానికి శిలువ మొదలయినవి తెప్పించారు. ఈ క్రైస్తు లొంగక మాయమై పరే

యం తెప్పించాడు. ఇందులో గ్రంథకర్త దాడి చేసిమిదో స్పష్టంగా లేదు.

ప్రపంచయుద్ధం: ప్రపంచకాన్పు తా పంచుకున్న ఆరుగురు మహావ్యక్తులు గోష్ఠి చేస్తూవుండగా ఒక రొట్టెకోసం తగాదాలపడ్డారు. సైన్యాలు నాశనం చేసుకున్నారు. ఆప్పటికి మళ్ళీ జరిగింది. ప్రపంచంలో మహారాజ్యాలవారంతా చేసే దీని. ఇప్పటి ప్రపంచరాజకీయ పరిస్థితులకు ఇది చక్కని ప్రతిబింబము.

ఈ నాటికిలన్నీ వివిధవిషయాలకి సంబంధించిన విమర్శలు. కాని ఓటిలో Unity of Purpose కొంచెంలేవుగా వున్నట్లు తోస్తుంది. ఒక్కొక్క సమాన్యక సంబంధించిన విమర్శ. ఒక్కొక్క నాటికిలో స్ఫుటంగా చేత నచ్చుతుంది. కాని ఆనే విషయాలకు సందాట్లో నేనుచెప్పేత్తే ఆనలు సమాన్య జనక పడుతుంది.

ఇంగ్లీషు ప్రయోగాలు తగ్గించబడిన ఆవసరం వుంది. సంభాషణలు చాలా రమ్యంగా వుండటం చేత ఓరి నాటికలు జనాకర్షణీయంగా వుంటాయి. రా. సు.

ఆసంపూర్ణ రామాయణము

ఆంధ్రా స్పీరిట్ [0-4-0]

మల్లాది అనభావ: నాట్యభారత: విజయనగరం వ్యంగ్య నాటికలు రెండూ ఇతే సంపుటిగా వెలువడ్డాయి. పరిచయదానికే తెలియదా ప్రదర్శించడానికి కూడా బలమవుతున్నది ఆసంపూర్ణ రామాయణం. నాటకాల వ్యాసగర్భా ఆడేవారూ ఎన్నెన్ని అవకాశాలు చెయ్యవచ్చునో దీనివల్ల బాగా తెలుస్తుంది. ఈ నాటికను ఎంపికచేసేటప్పుడు దీనిని జ్యోతిషముగా ప్రదర్శించారు.

ఆంధ్రా స్పీరిట్ ఆసంపూర్ణ రామాయణమంతి అకర్షకంగా లేదు. కాని ఇందులో ఎక్కువ thought వుంది. ఆంధ్రుడు - ముఖ్యంగా ఆంధ్ర సాహిత్య సేవకుడు - వేపంబోనూ, భావంబోనూ,

భావంబోనూ ఇతరుల్ని అనుకరిస్తూ ఆంధ్రత్వం లేకుండా చేసుకోవడం శోచనీయం. ఈ నాటికలో ఆంధ్రకథకుల్ని, విమర్శకుల్ని, కవుల్ని, పత్రికా సంపాదకుల్ని ఆంధ్రత్వం చంపుకోకండ్లో ఆని మందలించడం కనబడుతుంది. విశ్వనాథకవిరాజు గారి నాటకాల్లో హాస్యం దానంతట అది వుడుతుంది; అవధానిగారు తెచ్చిపెడతారు. ప్రతి స్వల్ప విషయాన్నీ కథావస్తువుగా తీసుకుని నాటకాలు వ్రాసి మెప్పు పొందడం చాలా కష్టం! అదీ గాక satire కన్నా humour ఎక్కువ ఆరోగ్య నిస్తుంది అనుకుంటా. కి. రాం.

శ్రీ చెల్లమాంబ

పెమ్మరాజు లక్ష్మీపతి

చెల్లమాంబ చెంగల్లూ తమ్మయ్యగారి ఆరాగి. 1824 లో ఈ పె ధర్మతో సహా మనం చేసింది.

“తెలుగుయిల్లాండ్రు వాస్తవ్యత్వ తేజములు పడవారిన నాటి పనవునకుమంటలు...”

పంచీపెడతూ ధర్మకావ్యమనబడిన వాస్తవ్యత్వ, నిష్కంధం వల్లగాని, అచారాన్ని అనుసరించి గాని, తాత్కాలిక జ్యోతికి వశురాలై చెసిందిగాని కాదు ఆ సహజమనం; ధర్మతో సహజమైన చాణి యుగలయే భార్యకు కర్తవ్యమను సర్వ సత్ప్రయయతో గావించబడిన ఆత్మసమర్పణము. సిసాయిలు వచ్చి వారించినా వినలే దా యిల్లాలు. ఆమెకు ధర్మరాజు. ఆమె మహాపతివ్రత కావట్టే. “నూర్వ్యాగం చెంద్రులో చుక్కలో మెరపులో ఆంత కంతకు దీసుచు ఆ కన్నులై మెరసె”

ఆమె చూపులో తమ్మయ్య జేరిగాడు. ఆమె చివ్వులో ఉరుగుతూంటే “ఎవరాపాలవార లేవరు కాదనగలరు! ఆంధ్రును బామ్మలట్లు పై నిల్చిరి కొయ్యబారే.”

చెల్లమాంబ ఆగ్నిమయమై కొంటల్లిన వెనుక

“నీలాలపాగ లెగిసి నిందిగా విరిసినవి:

మినుకురులు చుక్కలై మింట వుప్పించినవి;

చెల్లమ్మ నిండుబాబిల్లియై దివిబాల్చి
పండు వెన్నెల... కర్తిగా
నిండి వెలిగెను."

లక్ష్మీపతిగా రీ చిన్నమాటను గొప్పపాటగా రచించారు. రెండుముక్కల్లో చెప్పవలసిన కథని సవ్యభావాలతో, మృదులశైలిలో, హృదయాన్ని కదిలించేటట్లు ఎక్కుని కావ్యంగా అల్లేరు. "వసంతగానముచే జగము నలరించు కవికోకిలమైన లక్ష్మీపతి కవిత్రయము జగమెరిగినదే" వివాచకగ్రామాట మాత్రం చెప్పాలి. వీరి కవిత్రయంలో విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి పలుకుబడి హెచ్చు. మచ్చుక-

"చిన్నారి నురుసిగ్గు కన్నె వలపుల మొగ్గు
లలనలై, విడిచోటలై, తేనెసోనలై,
వాకలై, వసధులై, వసుధ తేల్చిన నీట
నడిపించినది - చెల్లమాంబా - ఆ
పూలనల్లిన పడవ చెల్లమాంబా!"

కె. రాం.

ప్రేమకవస్త్రిని

ఖండకావ్యము, క్రొను 40 పుటలు, రు 0-6-0
కవి: బెల్లూరి శ్రీనివాసమూర్తి, తలమర్రి.
కొత్తనెరుపు పోస్టు, ఆనంతపురం మండలం.

సరేగా కావ్యం ఎక్కించి ముందైతే మొదలలో ఆంగ్లం నుంచే చూచి తరువాత వీరికలు, సరళులు వాక్యాలు చెదవలసి నా ఆలవాటు. అదేటిగా ఈ ఖండకావ్య విషయంలోనూ జరిగింది. కావ్యపతనం చేసే టంతసేపూ కవి నన్ను నిజంగా ఇంకో ప్రపంచంలోకి తీసుకొపోయాడు. గ్రంథాంతంలో కలిగిన తన్మయత్వానికి ఆప్యజ్ఞ అయిపోయిందేమా అనిపించింది. చరిత్రయ వాక్యాలను తగు వాగ్ చూచాను. వాటిలో మొదట్లోనే 'ఇది వాతోకే మొగ్గ' అని వ్రాసిఉంది. ఆపైన 'వాతో మొగ్గ'కే ఇంత వాగ్వానా అయిపోయింది.

సవనాశోకణిలో ఆన్నీ ఆధునికుల పోకడలే.

కె.రాం

ప్రకృతి రామణీయకాన్ని నాయకా నాయకుల మనోజ్ఞభావాలకు దోహదంగా వర్ణించే రీతిలో వీరి నవ్యత్వం బాగా కనిపిస్తుంది. స్వతంత్రభావన, ఉత్తేజం, కావ్యం అంతటా ప్రస్ఫుట మౌతుంది.

పవిత్ర ప్రేమాపాసనలో జీవితం గడిపే పల్లె పడతి తన ప్రణయోదంతాన్ని ఏకాంతంగా ఏకాంతాన్ని సంబోధిస్తూ చెప్పటమే కావ్యంలో కథా వస్తువు.

పరస్పర హృదయదత్తం చేసుకున్న నాయకా నాయకుల ప్రేమకు కలిగిన అంతరాయాలవల్ల, సన్నిహిత సంబంధం తొలగిపోవలసి వస్తుంది. కానీ "హృదయ మేనాడు నిన్ను ప్రేమించుగాత" అని ఇద్దరూ నిశ్చయించుకుంటారు.

పరిణత హృదయమై నాయకుడు 'గాధ వియోగ విహార పీఠ నమృతముగా తన్మయత్వ పరిపూర్ణ నుఖం' లభిస్తుందనే ఆశయంలోవాడు, ప్రియతోరుడివాత్సల్యంగా

"2. సౌందర్యనిధి! పవిత్రమయి నా
యల్లంబు నీప్రేమలో
నే సౌఖ్యంబులు చూరబడినదో, క
న్నీ చొక్క నీవేళ నీ
లో సత్వైశ్వర్యంగాంచి కొంత నవ తా
రుణ్యంబు గొల్పిని నే
వో సంతోషము నావలన సకలం
నాన్ విస్మయం కలెందుమన్."

అని భగ్నప్రణయ పీఠనే పట్టి పరమేశ్వరి సాన్నిధ్యానికి దారి చూచుకుంటాడు.

ప్రియ, శ్రీ ప్రకృతిలో. ప్రపంచాన్ని
ఎదియుగూడ శాశ్వతమని యెన్నరాని
యా జగముపై నెందుల కింత ప్రేమ!

అని ముప్పించు చిరాచరి ప్రకృతి విశాకనంతో
మాగుబెంది ప్రియుణ్ణి ఉద్దేశిస్తూ—

మీ కే రాని ద్వేషియ నిర్మల వనో
మాధుర్యమే, ప్రేమయే

స్మరణలో నేయుచు బాష్పధార విరమిం
పం జాల, తీవ్రని
ర్థులతో స్వాదుబలంబులన్ బరగుచున్
జాల్గొన్న యీ కాన్తచె
ట్ల, రసార్ధింబగు గీతముల్ సతము నా
లొసించి శాంతించెదన్.

అని ఒకవిధంగా తపస్విని అయిపోతుంది.
ముద్రలు విషయంలోను, భాష విషయంలోనూ
కిందిద్దోహాలు కనిపించినా ఈ కావ్యం అన్ని
విధాలా బాగుందనే ఆనాటి.

వావిలాల సోమయాజులు.

తరణోపాయము

[అధ్యాత్మ విషయక గ్రంథము. కలెక్ట, శ్రీ యల్లా
పంతుల జగన్నాథగారు. ఏలూరు, మహావాణి
ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రితము. క్రైస్తవ ౨౦౦
పుటలు వెల ౧-౦-౦]

శ్రీ యల్లాపంతుల జగన్నాథగారు మణిమాలా
మదనసాయకాది నాటకములూ, గాథలగండడు,
విశ్వాసి మొదలయిన సాటలూ(ballads) హేలేనా
మొదలుగాగల వచనగ్రంథములూ గలించి అంగ్రీ
విద్యల్లోకములో ప్రస్తావించినవారు. ఇటీవల
అధ్యాత్మిక విషయములలో మనస్సు లగ్నమయి,
అందు గట్టి కృషిచేసి, హిందూత్వమూ మహమ్మ
దీయ క్రైస్తవ మతములూ వరిశీలించి, ఆయామత
ములలో ఉన్న మధ్యనూత్రిములన్నీ సమానములే
అని సమన్వయముచేసి మాత్రతూ అంగ్రీములోనూ
అంగ్రీములోనూనూడా కొన్ని గ్రంథములు రచించి
చెప్పబడినారు. అవి ఇంతో అంతో ఉన్నత
విద్య నభ్యసించువారికి మాత్రమే అందుబడిలో
ఉంటవి. వీరి ప్రేమధర్మము ఈ పత్రికలో ఇది
వరకు విమర్శించడమైనది. [చూ. పం. ౩ సంచిక ౧
పుట ౨౭]

ప్రకృత గ్రంథము వారి ఇతర రచన లన్నిటికంటె
ఉత్తమమయినదనీ సుబోధమనీ మా అభిప్రాయము.

ఈ గ్రంథానికి శ్రీ రావుసాహెబ్ డాక్టరు గిడుగు
రామమూర్తిపంతులుగారు (కళాప్రపూర్ణ) ఉపో
ద్ఘాతమును వ్రాసినారు. శ్రీ డాక్టరు విక్రమజేవ
వర్మగారు (జయపురం మహారాజావారు) ఇచ్చిన
అమూల్యాభిప్రాయము ఈ గ్రంథ ప్రాశస్త్యము
జెల్లడిచేస్తున్నది.

గ్రంథకర్త ప్రభుత్వోద్యోగి. తీరికగా ఉన్న సమయ
ములలో అతడు తనను తెలిసిన అధ్యాత్మిక విష
యాల ఇతరులకు బోధించడము కనిపెట్టి అతని సతీ
మణి ఒకసారి వరుసగా మూడురోజులు నెలవు
రావడము ఆవకాశముతీసుకొని తనకా విషయములు
సవిస్తరముగా బోధించుచు ఆడగగా, అతడు
అంగీకరించి, అపే అడిగిన ప్రశ్నములకు సమా
ధానరూపముగా తోలేనాటి సంభాషణములో ప్రేమ
తత్త్వముగురించి, తెలివైనాడు భగవద్గీతలో ఉన్న
పరమ తత్త్వమునుగురించి, మూడోనాడు భగవ
ద్గీతను సవము గురించి, బోధిస్తాడు.

ఉత్కృష్టములయిన అధ్యాత్మిక విషయములు చదు
వరులకు ఎట్టి సందేహములూ కలుగకుండా మధ్య
మధ్య చిన్నచిన్న కథలూ సుపరిచితులయిన సం
గతులూ దృష్టాంతముగా చెప్పతూ అక్షరకంగా
రసవంతంగా బోధించడానికి, ఒకరు ప్రశ్నించడమూ
తెండోవారు సమాధానము చెప్పడమూ, ఇట్లు సం
వాదరూపముగా రచించడము సనాతన సత్వం
ప్రాయ సద్ధము. ఈ పద్ధతి ద్వారా రచించడమువల్ల
గ్రంథకర్తకు ఎంతెంత క్లిష్ట విషయములూ అతి
తేలికగా, అక్షరస్వలు, కాని అడువారికి కూడా
సుగమముగా ఉండేలాగున చెప్పడమునకు వీలు
కలిగినది. పాఠకులకు ఎట్టి సందేహాలు కలుగుతవో,
ఏయే పారిభాషిక పదాలు అర్థముకావో ఊహించు
కొనడములోనూ, అవన్నీ విశదముగా తెలిసేటట్లు
విప్పి చెప్పడములోనూ, గ్రంథకర్త ఆసామాన్య
మయిన ప్రజల కనబరచినాడు.

మొదటినాటి ప్రంగము ప్రేమతత్త్వదర్శిని. ఇం
చులో ప్రహృతత్త్వవిచారము, శీఘ్రని బ్రహ్మమథన
ప్రయత్నము; అందులో పలువు రవలంబించే వివిధ

మక్తిమార్గములు; భగవంతుని ప్రేమితత్వము; భక్తి మార్గము జ్ఞానమార్గముకంటె ఎట్లు సులభము అనే విషయములు చర్చింపబడినవి.

రెండో ప్రశ్నములో భగవద్గీత గురించి బోధ ఉన్నది. ఈ ప్రశ్నములో ఉపదేశభాగము; అచరణ భాగము అని రెండు విభాగములు. మొదటిదానిలో కృష్ణతత్వము; జీవితత్వము; గీతాయోగ వివరణ మున్ను; రెండోభాగములో మానవుడు తన జీవితమును గీతాయోగములో ప్రవేశ పెట్టడానికి ఏయే ధర్మాలు అచరణలో పెట్టవలెనో, సమత్వము, స్వస్థి ధర్మాచరణము పరధర్మవివర్జనము, విహిత కర్మాచరణము, సర్వమత సామరస్యము, సర్వార్థసాధి మొదలయిన బోధక, ర్మములున్న ఉపదిష్టములు. మూడోనాటి సంభాషణము నామ నిష్కాంత దర్శని. ఇందులో భగవంతుడూ భగవన్నామమూ ఒకటే అని నిరూపించి భగవన్నామము సర్వవ్యాప్తమనీ, లోకక వ్యాపార నిమగ్నమైనవారు దీనిని మేడ చెవిని పెట్టుతున్నారు. ఆపరాధశూన్యముగా భగవన్నామము జపించేవారికి సంసారబంధము పూర్తిగా లోలిగపోతుందనీ చెప్పి, దశాపరాధ వివరణము చేసి చివరికి నామతత్వమూ నామరూప విధానమూ గ్రంథికర్త గూర్పించినాడు.

పరమార్థ విషయములు తెలుసుకోవలెనని తీవ్రమయిన అభిలాష ఉండి తెలిసీ తెలియని గురువులు చెప్పే పెట్టవేదాంతములో పది హాశ్వాంతి లేక బాధపడేవారికి ఈ గ్రంథము తరహాపాఠ్యముగా ఉంటుంది. ఏ విషయము ఎత్తుకోన్నా సరికయిన ఉపకృత్యాపసంహరణములతో మనస్సుకు నచ్చేలాగున చెప్పడమువల్ల ఆప్పటి కప్పుకు తెలిసినట్లుండి తరవాత విస్మృతములు కావండా, హృదయములో నాటుకొనేలాగున బోధించడము ఈ గ్రంథమంతటా కనబడుతుంది.

సుపరిచితమయిన వ్యావహారిక భాషలో రచించడమువల్ల గ్రంథకర్త ఏ ఉద్దేశముతో గ్రంథము రచించినాలో అది సార్థకము అయినదని చెప్పవచ్చును. వ్యావహారిక భాష అంటే వైమధ్యము

ఉన్న శ్రీ విక్రమదేవర్య మహారాజువారు కూడా ఈ గ్రంథరచనకు ఈ భాషే చాలా తగి ఉన్నదని మెచ్చుకోవడము సామాన్యవిషయము కాదు. ఈ గ్రంథము అంగ్లీలోకానికి అప్పించిన శ్రీ యల్లా పంతుల జగన్నాథంగారిని అభినందిస్తున్నాము.

శర్మ.

చీనా - జపాను ప్రళయము

గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావు

భాగ్య సౌధము

శ్రీనిరాజు రామారావు

కిలోక్రమ: పాపయ్యకర్త

పులవల్లి కమలావతీ దేవి

[ఒక్కొక్క పుస్తకం వెల 0-6-0]

ప్రకాశకులు: నమ్మోర్వారు: పాదరాసు.

హరిసర్వోత్తమరావు గారు సుకృతసిగ్గుల. రాజకీయ విషయాలలో అతడేని రాసినవేరే! చీనా - జపాను ప్రళయగాననూ, దాని సంక్షేపాన్నీ సామాన్య వాడుకలవలెకూడా తెలిసేట్లు వ్రాసినది ఈ పుస్తకం. లోకంలో రాజకీయ విషయాలను గురించి సంఘంలో ప్రవృత్తి తెలుసుకోవాలి. ఒకమూల సామాన్యజ్ఞ తత్వం, పరోక్షైషణ సామగ్రివాదం ఈ రెంటికీ కలిశే సంఘర్షణతో ప్రపంచం మారుమోగుతుంది. చైనా - జపానుల సంఘర్షణ చిరకాలంనాటిది; పూర్తిగా బూబాబుల వ్యక్తిమయితే కాని అంత మయ్యేదికాదు.

రామారావు గారు సీని బోధించే పది వ్యాసములు వ్రాసినారు. మానవ సౌభాగ్యానికి నీతిపునాది, శక్తి, పాదుపు, శుద్ధి, కృమపదక, సానుభూతి, సహృదయత, నిష్పక్షపాతము; అత్యవినాశము మొదలయినవి వన్నె తెచ్చవని గ్రంథకర్తచెప్పినాడు. వ్యాసాలు ఉద్దిష్టవిషయాలను చక్కగా వ్యక్తిపరుస్తున్నవి.

‘అల్పాత్మమహా’ బొరంగజేబు మాయోపాయం చేసి గోల్కొండ వశపరచుకోవడం చారిత్రక విషయం. ‘సావయ్యశర్మ’ కథ ప్రాచీనానాటిది. దేశద్రోహి అయిన శర్మ తగినశిక్ష అనుభవిస్తాడు. ఇందులో హైదరాబాద్ ఉస్త్రిమపుగుమ్మిగా చిత్రం చారు; తూర్పుఇండియా కంపెనీవారి ఉద్యోగుల దుండగాలుకూడా కనిపించారు. ఈ రెండుకథలలోనూ సన్నివేశాలు బాగున్నవి. భావమాత్రం బాగాలేదు. సాఫీగా లేక పట్టివాగిననట్లు కనిపిస్తున్నది.

రా. సు.

శ్రీ వివేకానంద లేఖావళి

క్రా.ను.నెంబ 190 ఫుటలు

జల 0-12-0 జైండు 1-0-0.

కొత్తకేట : తెనాలి :

పొన్నపల్లి ఉమామహేశ్వరశర్మ,
కొత్తకేట : తెనాలి.

ఇది శ్రీరామకృష్ణ పరమహంసలవారి శిష్యుగ్ర గణ్యులకు శ్రీ వివేకానంద గ్రంథములవారు అంగ్రమున వ్రాసిన లేఖలను తెలుగు అనువాదము. అంగ్రీకమునకు సుసరిచితులును అనుగ్రంథ నిర్మాతలకు ఈ శ్రీ వివేకానందగ్రంథములవారు ప్రబోధమును లభింపజేయునట్లు తెలుగు భాషలో వ్రాసిరి. అందున భారతజాత్యశిష్యుని వికాసములకును, భారత స్వాతంత్ర్యమునకును, భారతీయులు అనుసరించవలసిన పెద్ద-మార్గము లీగ్రంథమును చదువుటచే గోచరించును. జాతీయ వికాసమును మానవ జీత సంస్కరణమును అకొంక్షించుప్రవృత్తియు ఉద్దిష్టమైనది. “వివేక సుధ” అను సుబంధము గూడా ఉన్నది. “వివేకానంద” చిత్రపటముగూడా పొందుపరుపబడి యున్నది.

కొం. వీ. రా.

సంస్థానాలు

వావిలాల గోపాలకృష్ణయ్య

‘శోభితః సత్తైవపల్లీ’

సోల్ ఏకంబు, ది రాడికల్ టిటరేచర్

సెల్లింగు డిపో

కొత్తకేట : గుంటూరు.

క్రా.ను. 8 V 15 ఫుటలు. జల 6 అణాలు
సంస్థానాలలో జరుగతూన్న ఆత్మచారాలను గురించి రోజూ పత్రికల్లో చదువుతోనేవున్నాము. రాజకోట, హైదరాబాదు, తిరువాన్కూరు సంస్థానాలలో ఆల్లర్లు ఈ మధ్య వరే ఎక్కువయి పాలకులకి ప్రజలకి ఏమాత్రము సరిపడటం లేదు. విశేషవిషయాల పత్రికలకల్ల తెలియవు. గోపాల కృష్ణయ్యగారు ఈ కొంత తీర్చారు. వీరు స్వార్థం మరచి దేశసేవ చేసే ప్రముఖులు. చాలా విలువగల విషయాన్ని శ్రమపడి సేకరించి ఇందులో ఇమిడ్చారు. వీరి గ్రంథం జనాదరణ పొందగలుగుతుందని మానముకం.

రా. సు.

కిన్నెర

క్రా.ను 1/1, 164 ఫుటలు: జల రూ 0-0-0

అంగ్రీవాజ్ఞయ సేవాసమితి,

బూర్గుంపాడు, భద్రాచలం పోస్టు.

ఈ సమితివారు గద్య పద్య రచనలూ, విమర్శనలూ ప్రచార ప్రబోధములూ, చర్చలు, సమావేశాలు, వర్గములు, భాషా వ్యాసంగాలు, కవిగాయకాది సమ్మేళనాలు, గ్రంథ పత్రికా సామగ్రిని సేకరించడం, సాహిత్య సంపుటములూ గ్రంథములూ ప్రచురించటం, విక్రియించటం. కార్యవిధానం గానూ వర రాజకీయ విషయాలలో సంబంధలేశం లేకుండా సాహిత్యప్రమేయం కవితాగోష్ఠి ముఖ్య శయంగా పెట్టుకొని వాజ్ఞయ సేవకు పాటుబడి

నిశ్చయించుకొన్నట్లు కార్యదర్శి నివేదనలకు తెలుస్తూ ఉన్నది. వారి లక్ష్యాల కొన్ని సఫలమైనట్లు కూడా ఆచారమువుతుంది. సారస్వతి కృషికి ప్రాంతస్థులను ప్రోత్సహించడంకూడా వీరి ఆశయాలలో ఒకటి.

సుప్రసిద్ధ కవి గాయకి శాస్త్రజ్ఞ కథా కథానికి విమర్శ రచయితల రచనలు 43 ఈ ఉగాది కావకను ఆలంకరిస్తున్నాయి. ఖండకావ్యాలలో రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి “ఉగాది” విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి “కిన్నెర!” బొడ్డు బాపి రాజుగారి “తెలుగుతల్లి” సంపుటికి విశిష్టత, రమ్యతను ప్రకటిస్తున్నాయి. ఖండకావ్యాలన్నిటిలో జాతీయత చేతభక్తి, ప్రబోధము కనిపిస్తున్నవి. సన్నిధానం నూర్జనారాయణరామిగారి “జితవక్త్రోపాఖ్యానం”లో వ్యాఖ్యాన దౌర్బల్యము చూడవచ్చును. ఈ “జితవక్త్రోపాఖ్యానం”లో వైదికూడా ముఖ్యంగా మనోహరంగా ఉన్నదనే ఆనాటి! సమీప భుజుల సంపత్తులలో “పద్మభావ పీఠలో విహరించు జేస్తుంది.

“అష్టదిగ్బాల—కృష్ణశేషరాయల కవితా ప్రసంగ” అనే కావ్యం ప్రబంధరచనా ధోరణిలో ప్రథమ గణ్యం. “అంగ్రేజ్” కావ్యం మూర్ఖాంగి రాజన్యాల ‘నిర్వృత్యుష్టి’ కన్నకు కట్టించి ప్రస్తుత ఆశయవంతములలో అంధుని ప్రబోధిస్తుంది. పరావైభవమనంకల్ల అధిక లేదనీ భావిస్తున్న తల్లి రత్నం అంధునిక కలగాలనేదో ఈ కావ్యశయం ఆనుకుంటాను. ఇతర ఖండకృతులన్నీ బాగున్నాయి. అనందోబ్రహ్మ (2 మాసా బ్రహ్మసందర్శనం!) గారి “తెలుగు జ్యోతి జగలు - తెలుగుమగటిమి” గేయంలో కేరళలో ఉన్నంత అనందంలేదు.

గద్యవాస్తావ్యానికి వస్తే అంధభ్రామ ఆస్యవాణి గౌరవం పొందాలంటే ఆనుకరించువైనవార్తలు, భాషాసేవకుల కర్తవ్యం “అంధభ్రామ్యయ సేవ” అనే వ్యాసములో సూచితమౌతున్నాయి. “శాసనములు అంధ్రకవిత్యము” అనే వ్యాసంలో శాసన కవుల ప్రబంధ కవులను అభిశయించి కవితా

రచన చేశారనీ, ప్రత్యేక కావ్యాలు కూడా చిరస్థాయిత్వంకోసం శైల శిలలమీద చెక్కేవారనీ, అంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర శాసనాలన్నీ సుపరిశోధితా లయ్యింతవరకూ సప్రమాణం సమగ్రం కాదనీ, జనసామాన్యానికి శాసనరక్షణ దృక్పథం కలిగించాలనీ వ్యాసకర్తలు సూచించారు. కానీ, సాహితీలోకంలో క్రిశ్చియన్లైన శ్రీనాథాది కవులు రచించిన ఏరండో మూడో శాసనాలలో తప్ప మిగిలిన వాటిలో కేవలవాచ్యంగా ఉండే సందర్భాలే ఉండగాను. భాషావిషయంగా శాసనాలకు ప్రాముఖ్యము, చారిత్రాత్మకమైన విలువ, ఉన్నదేమోగానీ, సాహిత్య లోకంలో వెప్పకోద్దు. శాసనకవులు ఉన్నారా! నవీన జ్యోతిర్వాస్తవ్యులను తోచుని ‘మహద్విషయము’ వేదయుగంనాడే భావీయులు ఆచగాహన చేసుకొన్నారనే విషయం “వేదవాఙ్మయం — జ్యోతిర్వాస్తవ్యం” అనే వ్యాసంలో కనిపిస్తున్నది.

“సిక్రెస్” వ్యాసకర్త కొద్దిలో కవివిప్రస్థ ప్రసంగ, మేధాసాఫల్య చిహ్నాల సోదాహరణంగా చూపించి “సిక్రెస్ సర్వస్వం” చేశాను. శ్రీ శంకరాచార్యుని ఆశ్వాసానికంతా పునః ప్రబోధతం చేసి శ్రీరామచంద్రుని జ్ఞేయోపాఖ్యా బ్రహ్మవస్తువుగా భావించి త్యాగియ్యవారు ఉపనిషదగ్రప్రతిపాదకమైన సిగ్నాతాన్ని సంగతద్వారాన్నే ప్రబోధించారని “శ్రీ హ్యాగ రాజాధిమతం మతం కిమ్?” అనే వ్యాసతాత్పర్యం త్యాగియ్యవారు శ్రీ ఆచార్య శంకరుని ఆపరంకతా ఆనుకోటం వ్యాసకర్తకున్న ఆశీర్వాద మూలకమైన భ్రాంతి (Fallacy) క్రిందికే వస్తుందనుకుంటాను. “అంధ్రవాఙ్మయ సిక్రెస్ అధికాత్మరచివ్యాసం ఆచారమా?” అనే వ్యాసం అనంతరూఢంగా కనిపిస్తుంది. “సత్య - పారిజాతాపహరణం” విమర్శ వ్యాసకర్త సత్య పాత్రోపాఖ్యాన్ని స్త్రీదృక్పథ సంచి (women point of view) మనోరంజకంగా విమర్శించింది. సంగతసాహిత్యాలకు ఆవివాధాన సంబంధం ఉందనీ, పరమావధి రెంటికీ ఒకటే అనీ, కావ్యా

లాపనానికి అరణ్యమవసరమనీ “సంగీత సాహిత్యాల సంబంధం” అనే వ్యాసంలో వ్యక్తీకరింపబడుతుంది. “నాదోపాసనలో” ముఖ్యోద్దేశం సంగీత లక్ష్యం గానమనీ, గాన విశేషణమే నాదోపాసనము ప్రణవధ్యానమనీ, ఆప్రణవం ఒంకారమనీ, ఒంకారవాచ్యు దీశ్వరుడనీ, ప్రాపాదించడమే, “భావకవిత్వంలో భావవిషయమే ఎక్కువగా కనిపిస్తున్నది. ‘రామరాజభూషణుడు’ న్యాయకర్త, నరసభూపాలీయకర్త, కనుకరిత్రకారుడూ ఇద్దరూ ఒకే అన్నారు. ఎలా అవతారు! విమర్శకు త్రికరణశుద్ధి పూర్వక హేతువాదం ప్రధాన సాధన ము ప్రత్యేక ఆంతుకరణశుద్ధి, సత్య తత్వరబుద్ధి లేనివాడైతే కయ్యానికి కాలమవ్వినా మూఁ భావం వహించడం విమర్శకుని వినేకొన్ని సూచిస్తుందని “విమర్శవివేకం” సారాంశం. ‘శ్రీరామ నవమి’ నాటిక సరస రసోపేతింగా వివిధవాక్య సమ్మేళనంలో ఆంధ్రసంఘ ప్రదర్శకంగా ఉంది. భాష వింతసోయగాన్నిచ్చింది. “పట్టుడుదొంగ” కథానిక హృదయంగమంగా మృదుత్వైలిలో నడిచింది.

ముద్రణవిషయంలో ఈ సంచిక “ప్రశ్నార్థ” అని పేర్కొని ఉన్నది. ముద్రణిత్త్రం ముద్దుగా ఉన్నదనలేము.

సభ్యుర్రాండుకూడా ఉన్న ఈ సమితి సాంస్కృతిక సత్యకీ నూతనాలంకారాలను సోదగుతుందనే నా ఆశ్చర్యం. శివానుగ్రహంవల్ల ఉద్యమ సర్వతోమంథంగా సభ్యత్వోపహతుడైన నా ఆశయం.

సోమయాజులు

ఇల్లరికం

శ్రీ కొడవటిగంటి వటుంబరావుగారి కథల సంపుటి నాలుగవ భాగం. యువకార్యాలయం-తెనాలి.

వటుంబరావుగారు కథకుల్లో గట్టివాడు. ఆయన చాగిన ప్రతికథలోనూ ఒక thought గాని

message గాని వుంటుంది. దాన్ని సూటిగా చెప్పగల వాడాయన.

ఇల్లరికం గుండెని కరిగించే కథ. శంకరానికి చిన్నతనంలో తల్లిదండ్రుల గారాంకల్ల ప అనుభవం లేదు; స్వేచ్ఛ తాస్త్ర లభించాక తుచ్ఛమయిన అనుభవం దొరికింది. ఆతనికి శ్రేయించే శక్తి ఉంది; కాని భార్య ఆనుకూలరూపకాలేదు. శ్రేయించిన సాగ్రహ పరకీయ ఆత్మవారింట్లో ఖైదీ... స్వార్థబుద్ధి fairy tale. లేనిస్వీ అనేకా స్వార్థంకోసం రాజ్యపాలనలో కొత్త కొత్త పద్ధతులు తెచ్చిపెడతాడు. తన సామ్రాజ్యంపై వాసుపదురూ తెలియపండా జనసామాన్యంపై సామ్రాజ్యం కలగజేస్తాడు. అతని సామ్యవాదం అద్భుతమైంది, కథ చిత్రచిత్రమైంది. ఒక సిద్ధాంతాన్ని నిలదెట్టాలనే వాదన లేకుండా సాఫీగా సాగింది. కలకత్తాలో లేని స్వార్థం హేయంకాదని నీతి. కథకుని సామ్యవాది అని తోస్తుంది, కాని హింసాయుతమైన సామ్యవాదాన్ని ఆయన ఒప్పుకోడు. ప్రతివ్యక్తికీ స్వాతంత్ర్యం వుండాలని ప్రతివ్యక్తి సుఖపడాలని ఈయన ఆశయం.

ప్రయాణం, నిష్కామకర్మ, యమసంకర్షణం - మూడు చిన్న sketches. ఏమైనా సరే వ్యక్తిత్వాన్ని అర్థుగౌరవాన్ని చంపుకోవద్దని ఈయన ప్రయోగం. శ్రేయి గురించి ఎవరి కంఠాటి విశ్వాసాలుంటే వారి కవి అట్లా కనిపిస్తావని ఈయన విశ్వాసం. యుద్ధస్థితి లంతటివారు ఆత్మవిశ్వాసం చాలక ఒక్కసారి వరికం చూడవలసిన వారియారు గదా! వటుంబరావుగారు ఓరికితనాన్ని నిరసిస్తారు. Moral cowardice అసలు పనికిరా దంటారు. గతించినవానికి చింతించడం కూడా భీరుత్వమే వని వీరి సిద్ధాంతం. చచ్చినా ధైర్యంగా చావాలి అన్నారు.

ఈ కథలైదు చివరవాకా చివరదగినవీ, చదివి బాగ్గుత్రగా యోచింపవలసినవీ.

కె. రాం.

సంపాదకీయము

గ్రంథాలయ పతన మందిరములు.

పరివర్తన తలపెట్టిన కార్యకలాపములో ఇంతవరకూ మేము చేయబూనుకొన్నవి వార్షికోత్సవాలూ సమావేశాలూ జరిపి సవ్యసాహిత్య ప్రచారము చేయడమూ, గ్రంథములు కొన్ని పోకటించడమూ పత్రికా ప్రకటనమూ, మాత్రమే. కొన్ని ముఖ్య కార్యములు ఇంకా స్మృతించనే లేదు. పుస్తక భాండారము పెట్టవలెనని చేసిన ప్రయత్నము ఇప్పటికి సఫలమయినది.

శ్రీ రావుసాహెబు డాక్టరు గిడుగు నెంకటరామమూర్తి పంతులుగారు (కళా ప్రపూర్ణ) తమ అమూల్యమయిన గ్రంథజాలమంతా - ముచ్చితముద్రితగ్రంథములూ వివిధ పత్రికల పాతసంచికలూ సంపాదనలూ - పరిపక్వవారు పట్టాభిషేకమునంచి తెచ్చుకోవచ్చునని వాగ్దానము చేయడమువల్ల పరిపత్కార్యస్థానములో పుస్తక భాండారము నెలకొల్పవలెననే సంకల్పము దృఢమయినది. గ్రంథాలయము తోపాటు పతన మందిరముకూడా ఏర్పాటు చేయదలచుకొన్నాము. ప్రతిభకు పనిమయముగా వస్తూవున్న పత్రికలకు కొన్ని ఇతర పత్రికలు తెప్పించి చేప్పకట్టుకునే పతనమందిరము చదువరులను ఆకర్షిస్తుందని భావించి అందుకు ఏర్పాటుచేసినాము. ఈ రెండు సంస్థలూ నెలకొల్పినప్పుడు సాహిత్యాభిమానులు ఒకచోట సమావేశము కావడానికి అవకాశము ఉంటుంది కనుక సాహిత్యగోష్ఠి, వాగాని కొకసారి అయినా సాహిత్యవిషయకము లయిన ఉపన్యాసములో చర్చలో ప్రసంగములో జరపడానికి అవకాశము కల్పించదలచు కొన్నాము.

ఈ కార్యము లన్నీ కొనసాగించడానికి తగిన వనతి సంపాదించడములో మాకు అణుమాత్రమయిన శ్రమ కలుగలేదు. దివ్యజ్ఞాన సమాజభవనము సర్వవిధములూ మా కార్యములకు అత్యంతానుకూలముగా, పరిమళశాంతముగా, ఉంటుందని చెప్పి సమాజాధికార వర్గమువారిని కోరగా వారు ఎంతో ఉపకారభావముతో, అడిగినదే తడవుగా, సమాజభవనమును చేరి ఉన్న ఒకహాలూ, రెండుగదులున్న పరిపక్వగ్రంథాలయ పతనమందిరములు పెట్టుకోడానికి ఆరుమాసములవరకూ అద్దెలేకుండా ఇచ్చినారు. వారికి మా కృతజ్ఞత ఇందుమూలముగా తెలియజేస్తున్నాము.

గ్రంథాలయ పతనమందిరముల ప్రారంభోత్సవము ఫిబ్రవరి 6 వ తేదీ సాయంత్రము 6 గంటలకు జరిగినది. కార్యక్రమము శారదానీతన విద్యాధిపతి ప్రార్థన

గీతములతో ఆరంభమయినది. తరువాత కార్యదర్శినివేదిక. తనవద్దఉన్న నవ్య సాహిత్యగ్రంథములూ శ్రీ శివశంకరశాస్త్రిగారి సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములూ చేర్చి అక్కడ పెట్టినామనీ, శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారి గ్రంథజాలము తెప్పించినమీదట తెలుగు పుస్తకముల సముదాయము ఇంచుమించు సమగ్రముగా ఉంటుందనీ, పఠన మందిరములో మూడు తెలుగు దినపత్రికలూ, ఆరు వారపత్రికలూ, ఆరు మాసపత్రికలూ పెట్టినామనీ, వారాని కొకసారి అయినా సాహిత్యవిషయికసభ పరిషత్కార్యాలయములో జరుపుతామనీ తన నివేదికలో కార్యదర్శి తెలియజేసినారు. తరువాత అధ్యక్షులు శ్రీ వేమూరి విశ్వనాథశర్మగారు (గుంటూరుజిల్లా విద్యా శాఖాధికారి) నవ్యసాహిత్యములో గోచరించే ప్రత్యేకత, సవినాదర్శములు మొదలయిన విషయముల గురించి ఉపన్యసించి తెలుగు పలుకుబడితో నానాటికి కలుగుతూవచ్చిన మార్పులూ, పదముల అర్థ విపరీతామసూ మొదలుగా గల సంగతులు బోధించే ఆంధ్రభాషా చరిత్రమూ, సమగ్రమయిన వాఙ్మయచరిత్రమూ రచించడానికి ఈ నవ్యసాహిత్య పరిషత్తు పూనుకోవలెనని ఉద్బోధించినారు. తరువాత పార్లమెంటరీ కార్యదర్శి శ్రీమాగంటి బాపినీడుగారు నవ్యసాహిత్యము ఏవిధముగా ప్రజలలో ఉత్తేజము కలిగిస్తున్నదో, పత్రికలద్వారా విజ్ఞానము వ్యాపింపజేస్తున్నదో, రాజకీయ, ఆర్థిక, సాంఘికాది విషయాలలో కవులూ, గ్రంథకర్తలూ పత్రికాధిపతులూ ఎప్పటికప్పుడు ఏవిధముగా మార్గదర్శకులై సంఘమును నడిపిస్తూఉంటారో, నవ్యసాహిత్యము ఇతర ప్రాంతీయ భాషలలోకంటే మన తెలుగుభాషలో ఏరీతిగా ఎక్కువ ప్రాశస్త్యము వహించినదో విశదీకరించి గ్రంథాలయ పఠనమందిరముల ప్రారంభోత్సవము చేసినారు. శ్రీ శివశంకరశాస్త్రిగారి అభినందన వాక్యములతో ఉత్సవము పరిసమాప్తమయినది.

సభలు

గ3. 9-15 తేదీని శ్రీ చింతా దీక్షితులుగారు కథావాఙ్మయము గురించి ప్రసంగించారు. వేదములలోనూ ఉపనిషత్తులలోనూ ఉన్న కథల స్వరూపము గురించీ జాతకకథలూ పంచతంత్రీమూ మొదలయిన కథల కున్న వ్యాప్తి గురించీ ముచ్చటించి తెలుగులోఉన్న ప్రాచీనకథా వాఙ్మయానికి అనగా ఇతరభాషలలోనుంచి దిగుమతిలయిన పంచతంత్రీకథలూ, సాలభంజికకథలూ, బార్దర్వీషుకథలును దేశీయములయిన తెనాలి రామలింగడికథలూ కాశీమజలీలు మొదలయిన కథాజాలానికి ఆధునిక కథానికలకూ ఉన్న భేదము వివరించినారు. ఇప్పటి కథకులలో ఒక్కొక్కరి

లో గోచరించే విశిష్టత నిరూపించి చిన్నపిల్లలు చదువుకోడానికి పనికివచ్చే కథలు 'ఐయిరీతుల్సు'వంటివి విరివిగా వ్రాయవలెననీ, కథలద్వారా ఎన్నో విషయాలు పిల్లల మనస్సులలో నాటుకొనేటట్టు బోధించవచ్చుననీ చెప్పినారు. సభ్యులడిగిన ప్రశ్నలకు జబాబుగా కథారచనములో తన అనుభవము గురించి చెప్పినారు.

ఫిబ్రవరి ౧౮, ౧౯, ౨౬ తేదీలలో శ్రీ అడవి బాపిరాజుగారు 'శిల్ప లక్ష్యములు' అనే విషయముగురించి మూడు ఉపన్యాసములు చేసినారు. వాటి సారాంశమిది:—
లలితకళలన్నీ ఒకే సత్యముమీద ఆధారపడి ఉన్నవి. కళ మనుష్యుని సౌందర్యోపాసనా ఫలము. అది ఆనందస్వరూపము. ఈ సౌందర్యోపాసన వివిధ దేశాలలో, వివిధ కాలాలలో వేరువేరు రూపాలతో విలసిల్లినది. ఆ భిన్నత్వమే ఆయాకళలలో ద్యోతకమవుతుంది. మనజీవిత స్వరూపమువలెనే మన కళాస్వరూపముకూడా మన ఆశయాలను బట్టి ఏర్పడుతుంది.

శిల్పోపాసన ప్రాచ్యఖండాలలో - భరత ఖండము, చార్లియా, ఈజిప్టులలో - ఉద్భవించి వికసించినది. ఈజిప్టునుండి గ్రీకు లిది గ్రహించి మహదాశయములతో నెలకొల్పినారు. కాని ఫైడాసు కాలమునాటికి గ్రీకుల ఆశయాలు ప్రాపంచిక వాసనా పూర్ణములై ఇది భౌతిక సౌందర్యోపాసనలోకి దిగినది. అనాటి గ్రీకు శిల్పము ఈ నాటివరకూ యూరపు శిల్పానికి జనయిత్రీ అయింది. అప్పుడప్పుడు మాత్రము కొందరు క్రైస్తవ శిల్పులు ఆధ్యాత్మికాశయాలతో శిల్పోపాసనకు పూనుకొనడము గోచరిస్తుంది.

“సౌందర్యోపాసనాశయము వట్టి ఆధ్యాత్మికము అయితే కళల అవసర మేముంది? కళలకు ముఖ్యాధారశక్తి హృదయ సంజనితముకాదా?” అని కొందరు వాదిస్తారు. నిజమే. జ్ఞానమాత్రమయిన ఉపాసన రసస్వరూపము తాల్పదు. కాని ఆధ్యాత్మికోపాసన భక్తి అయితే ఆ భక్తిలోంచి ఎన్నికళలు ఎంత దివ్యస్వరూపంలో ఉద్భవించలేవు? ఆ భక్తుపాసనే లేకపోతే మన దేశములో లలితకళ లేవీ ఉద్భవించక పోయిఉండును. ప్రాచ్యదేశాలలో ఉన్న తాళయాలు తక్కువ కావడమువల్ల కళయొక్క నిజ స్వరూపము గోచరించక వాళ్ళెప్పుడూ కొత్తమార్గాలు అన్వేషిస్తూ 'డాడా'యిజము, ఇంప్రెషనిజము, క్యూబిజము, సర్ రియలిజము. ప్రిమిటివిజము' మొదలయినవి ప్రవేశపెట్టినారు.

మన దేశాలలో ఆశయము ఎప్పుడూ ఒకే రీతిగా ప్రజ్వరిల్లుతూ ఉన్నది. ఉపాసనా

విధానాలలో మాత్రము మనవారు కొత్త కొత్త సంప్రదాయాలు నిర్మించుకొంటున్నారు.

ఇప్పుడు ప్రాక్టర్లను దేశాలకున్న అన్యోన్యప్రేరేపకమువల్ల అనేక శాఖలలో కొత్త సంప్రదాయాలు ఉద్భవించడము చూస్తున్నాము. శిల్పాది లలితకళలలో ఏలాంటి నూతన సంప్రదాయాలు బయలుదేరుతే చూడవలసి ఉన్నది. ౨౫-౨-౩౯ తేదీని శ్రీ ప్రయాగ శేషాద్రి శాస్త్రిగారు గుంటూరు మండలములోని పురాతన పరిశోధన గురించి ప్రసంగించారు. నాగార్జున కొండవద్ద భూగర్భములో కనబడిన శాస్త్రముగమునాటి ప్రాచీన శిల్పము నాగరికతా ఎట్టివో, పలనాడుతాలూకా లోనూ ఇతరప్రాంతాలలోనూ కనబడే ప్రాచీనశిల్పము శాసనాలు మొదలయినవి వీరిగా మనపూర్వుల చరిత్ర వెల్లడిస్తున్నవో వారు తెలియజేశారు.

౨౬ వ తేదీని శ్రీ బాపిరాజుగారు ఉపన్యసించకపూర్వము డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు కళగురించి ఉపన్యసించారు. చతుష్టైకకళ లేవో నిరూపించి ప్రాచీన కాలములో మనవా రేపనిజేసినా కళాదృష్టితో చేసేవాని రుజువుచేశారు.

౪-౩-౩౯ తేదీని శ్రీ వింజమూరి శివరామారావుగారు తమవీ, కృష్ణశాస్త్రి ప్రభుత్వంవీ కొత్తపద్యాలు చదివి వినిపించారు. ౫-౩-౩౯ తేదీని శ్రీ వేమూరి విశ్వనాథ శర్మగారు గుంటూరు మండలములో పిండారీదండ చేసిన ఘోరకృత్యములగురించి వారిని ఎదిరించడములో పురుషులుచూపిన ధైర్యపరాక్రమములూ, వారివల్ల మానవాని కలగకుండా కొందరు స్త్రీలు ఎట్లు సాహసించి ఆత్మరక్షణ చేసుకున్నారో, వారి చేతులలో పడకుండా ఉండడానికి వేరుమార్గములేక ఎంతోవంది స్త్రీలు ఏవిధంగా ఇళ్ళలోవుండి ఇంటికి చిచ్చుపెట్టుకొని, నూతులలోకి ఉక్కి, నాలుకలు పీకకొని మరణమే శిరణము చేసుకొన్నారో ఆదండు గురించి ప్రభుత్వమువారప్పుడు వ్రాయించిన రిపోర్టులో భాగములు చదివి వివరించినారు.

మార్చి ౬ వ తేదీని శ్రీ నోరి నరసింహశాస్త్రిగారు, 'తెలుగు కవిత్వములో ఘనములు' అనేవిషయము గురించి ప్రసంగించారు. ఆ ప్రసంగసారాంశము వ్యాసరూపముగా ఈనందికలో ముద్రించాము.

౧౩ వ తేదీని శ్రీ వావిలాల సోమయాజులుగారు ప్రాచీన గేయవాఙ్మయము గురించి ప్రసంగించారు.

౨౫ వ తేదీని శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి కావ్యపఠనము జరిగినది. 'మూల

ప్రకృతి, భృష్టయోగి, అజాగ్రత్త, వసంతమునకు ముగిసినప్పుడు ఓడవీటి పొగ మబ్బులు' అనే ఖండకృతులు చదివిన తరువాత వాటిని పాఠ్యముగా వ్రాస్తూవున్న రామాయణములోని విశ్వామిత్రతపోభంగము, శమంతలాజననము, అనే ఖట్టాలు చదివి సభ్యులను ఆనందపరచుటను చేశాడు. విశ్వేశ్వర శతకములోనివి కొన్ని పద్యాలతో సభ మంగళాంత మయినది.

మార్చి ౨౯ వ తేదీని శ్రీ శిష్యా ఉమామహేశ్వరరావు గారున్న ఏప్రిలు ౮ వ తేదీని 'కవిత్రియం' అనగా వింజమూరి శివరామం, వావిలాల సోమయాజులు, పోతుకూచి సుభాష్ చంద్రబాబులను తమ పద్యాలు చదివి వినిపించారు.

వార్షికోత్సవము

నల్లమవార్షికోత్సవము డిసెంబరు ఆఖరువారములో నెల్లూరులో జరగవలసి ఉండెను. కొన్ని అనివార్యములయిన కారణాలవల్ల నిలిచిపోయినది. ఈ ఉత్సవము మద్రాసులో మేనెల మూడోవారములో ఏర్పాటు చేయదలచుకొని మేనెలలో కంటే జూలైలో కళాశాలలూ, కోర్టులూ తెరిచిన తరువాత జరిపితే ఎక్కువమంది ఉత్సవములో పాల్గొనడానికి అవకాశము ఉంటుందిని మద్రాసువారు అనడమువల్ల జూలై 29-30 తేదీలలో జరపడానికి నిశ్చయించినాము. ఆహ్వానసంఘము ఏర్పడ్డది. ఆ సంఘ కార్యనిర్వాహక వర్గమువారు ఎంతో ఉత్సాహముతో పనిచేయడానికి ప్రారంభించారు. సభలు జయప్రదముగా జరుగుతవని ఆశిస్తున్నాము.

స్వ విషయము

జనవరిలో వెలువడవలసిన సంచిక ఇంత బాగుచేసి జనవరి ఏప్రిల్ సంచికలుగా కలిపి ఆలస్యముగా ప్రకటించినందుకు పాఠకులు మన్నితుడుగాక అని ప్రార్థన. కాకితము దొరకక కొన్నాళ్లు, ముద్రాలయమువారికి తీరిక లేక కొన్నాళ్లు ఆలస్యమయినది. ఈ సంచికతో మూడు సంపుటలు పూర్తి అయినవి. చాలామంది పత్రిక పుచ్చుకొంటూ చందాలు పంపడము విషయములో అశ్రద్ధచేస్తున్నారు. చందాలూ, విరాళములూ పంపి పత్రికా నిర్వహణానికి చందాదారులూ సభ్యులూ భాషాభివృద్ధి నులూ తోడ్పడుదురుగాక అని కోరుతున్నాము.

ఆదాయ వ్యయములు

[1938 ఏప్రిల్ 1 క తదీపించి]

ఆ దా య ము .

వి రా శ ము లు .	రు	కాళీపట్నం కొండయ్యగారు	రు 2
మాన్యశ్రీ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు	116	కాళ్యూరి సూర్యనారాయణగారు	6
శ్రీ గురుభాగవతుల సుబ్బారావుగారు	15	శిష్టా మాధవ సోమయాజులుగారు	4
తెలికిచర్ల వెంకటరత్నంగారు	10	దేశిరాజు కృష్ణశర్మగారు	2
—	—	కూచిభొట్ల వెంకటేశ్వర్లుగారు	2
—	141	ఆంధ్రసారస్వతసంఘం - అనంతపురం	2
—	—	కొల్లి సత్యనారాయణచౌదరిగారు	4
పత్రికల అమ్మకమువల్ల	5	దేశిరాజు బాబూరావుగారు	2
—	—	పుష్పటూరి పున్నారావుగారు	6*
చం దా లు .		సీరిపి ఆంజనేయులుగారు	4
పెద్దాడ రామస్వామిగారు	రు 2	వి. శ్రీరాములుగారు	2
కల్లూరి సుబ్బారావుగారు	2	దేశిరాజు కృష్ణశర్మగారు	4
కందుకూరి రామభద్రారావుగారు	2	చింతా వీక్షితులుగారు	2
బుర్రా సుబ్రహ్మణ్యంగారు	4	కె. వి. చలపతిరావుగారు	2
భాస్కరభట్ల కృష్ణారావుగారు	2	సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు	2
రావాడ మహదేవుగారు	2	పెద్దిభొట్ల చలపతిరావుగారు	4
కాళూరి వ్యాసమూర్తిగారు	2	పులిపాటి రామారావుగారు	2
వేమూరి వెంకటేశ్వర్లుగారు	2	పడాల కోటయ్యగారు	4
బి. కనకసుందరంగారు	2	విష్ణుభొట్ల సూర్యనారాయణగారు	4
గ్రామపుస్తక భాండారము -		తెలికిచర్ల వెంకటరత్నంగారు	2
వేగాయమ్మపేట	2	వాడపల్లి నరసింహారావుగారు	2
వి. వి. జోగారావుగారు	2	మం తెన వెంకటరాజుగారు	2
మొక్కపాటి సుబ్బారావుగారు	2	తుమ్మల సీతారామమూర్తిచౌదరిగారు	2
నాగలింగం వెంకటేశ్వరశాస్త్రిగారు	2	మారేమండ రామారావుగారు	4

జంధ్యాల పురుషోత్తమశాస్త్రిగారు	2	వేదాంతం లక్ష్మీపతిగారు	2
వల్లభజోష్యల సుబ్బారావుగారు	4	నోరి నరసింహశాస్త్రిగారు	2
వాసిరెడ్డి మహాదేవయ్యగారు	2	డి. సత్యనారాయణగారు	4
వాసిరెడ్డి చంద్రశేఖరంగారు	2	హైదారాబాద్ పుస్తకశాల	2
వాసిరెడ్డి భీమప్రసాద్ గారు	2	పెనమకూరు ఉపాధ్యాయ సంఘము	2
చిరుమామిళ్ళ రామమూర్తిగారు	2	వి. అనంతాచారిగారు	2
డి. వెంకటరత్నంగారు	2	వాసిరెడ్డి శివలింగయ్యగారు	2
పి. కామేశ్వరరావుగారు	2	పి. సుబ్రహ్మణ్యంగారు	2
వాసిరెడ్డి వీరవరప్రసాద్ గారు	2	వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు	4
మహాబలరావుగారు	2	మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావుగారు	4
అడవి బాపిరాజుగారు	4	పెనుమర్తి కామేశ్వరరావుగారు	2
పంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రిగారు	2		—
చిలుకూరి నారాయణరావుగారు	2		180
వై. వెంకటరావుగారు	2		—
గొల్లపూడి లక్ష్మయ్యగారు	2		మొత్తము 326
యల్లాపంతుల జగన్నాథంగారు	4		—
దేశిరాజు సత్యసుబ్రహ్మణ్యంగారు	2		
బెల్లంకొండ చంద్రహాళిశాస్త్రిగారు	2		
గోవిందరాజుల ఉత్తాతేయ శర్మగారు	2		
మొక్కవాటి సుబ్బారావుగారు	2		
మొక్కవాటి నాగేశ్వరరావుగారు	2		
ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనంగారు	2		
ఓకుమళ్ళ కామేశ్వరరావుగారు	2		

వ్యయము.

కాగితము	53-7-0
గ్రంథాలయ ముద్రాశాలకు	430-0-0
తపాలాఖర్చులు మొదలయినవి	98-6-0
	<hr/> 581-13-0

(శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారి పుస్తకములు:

వ్యాసావళి	రూ	౧-౦-౦
బాలకవి శరణ్యము	రూ	౧-౮-౦
ఆంధ్ర పండిత భివక్తిల భాషాభేదజము	రూ	౧-౦-౦
గద్య చింతామణి	రూ	౧-౮-
వ్యాస సంగ్రహము	రూ	౭-౮-

కుసుమాంజలి	రూ	౧-౦-౦
హర్ష చరితము	రూ	౧-౦-౦

భాగవతావతరణము	రూ	౧-౦-౦
బాలవృత్తి పార్వతీశం	రూ	౧-౦-౦
వికాదేశ	రూ	౧-౦-౦
శ బ రి	రూ	౧-౦-౦

దీపావళి	రూ	౧-౦-౦
గద్య వర్ణి	రూ	౧-౦-౦

వామకభావ	రూ	౧-౦-౦
గర్ల పీఠ	రూ	౧-౦-౦
పౌళియ	రూ	౧-౦-౦

వామకభావ : వర్ణి : పౌళియ : గుంటూరు

మరియు

మరియు

మరియు

మరియు

మరియు

లేములవాడ చాళుక్యుల క్షేత్రము

శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య

౧
ఆధారములు

చాళుక్యవంశజులగు రాజులు దక్షిణాపథమున బెక్కతావుల దొరతనము సల్పిరి. చాళుక్య వంశమున కెల్ల మూలకందప్రాముమైనది బాదామిశాసనము. బాదామిశాసనమునందేమో తిక్కిన చాళుక్యరాజుకుటుంబము లన్నియు నుపపత్తిలైనవి. వేంగీలూర్వచాళుక్య కుటుంబమును, గల్యాణిపాశ్చాత్యచాళుక్యకుటుంబమును, గుజరాతు చాళుక్యకుటుంబమును సుప్రసిద్ధమైనవి. ఇంతటి ప్రఖ్యాతి నందకపోయినను ఆంధ్రదేశమున కర్థిల్లిన రాజకుటుంబములు మఱి రెండు కలవు: (౧) లేములవాడవంశము, (౨) మంచీకొండవంశము. ఈ రెండు వంశములును స్వతంత్రములై రాచరికము సలుపక పోయినను, సార్యశాసనము నంది, దక్షిణాపథమున చాల భాగమును పాలించిన సంస్థానములకు దోష్పాతి యనేక మహాత్మ్యముల నొనర్చియుండు కారణమున నివియు చిరస్మరణీయములు.

ప్రథమమున లేములవాడచాళుక్యవంశచరిత్రను గనుగొందము. వీరి చరిత్ర కాధారము లిరుదొంగులవి: ౧. శాసనములు; ౨. నాట్యయము. శాసనములు ద్వివిధములు: శిలాశాసనములు, తామ్రపట్రికలు. శాసన సామగ్రి విస్తారము గాదు. ఇంతవఱకు లభ్యమైనవి ఈ వంశమువారి శాసనములు మాకు. వీనియందు రెండు తామ్రపట్రికలు, తిక్కినది శిలాశాసనము.

(౧) కొల్లిపూతామ్రశాసనము:— గుంటూరు మండలమందలి కొల్లిపూత యను గ్రామమున దొరకినది.

1. భౌరితి. సం. ౩. భౌ. ౨, పుటలు ౨౯౩-౩౧౨.
2. Ibid ౩౦౦-౩౦౧.

శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారిచే బరిష్కరింపబడి భారతియందు ప్రకటింపబడినది. ఇందు వరాహమిదిక తోడి వలయమున గ్రుచ్చబడిన ఐదు శకులు గలవు. ఈ శాసనము నిచ్చిన రాజు చాళుక్యవంశసంహతు డగు నరికేశ్వరి. ఇతని వంశ స్తన కలదు. చాళుక్యవంశమున సత్యాశ్రయుడు బుద్ధుడు; ఇతని కుమారుడు పృథివీపతి. అతనికి మహారాజుడు, మహారాజునకు రాజాదిత్యుడు కలిగిరి. రాజాదిత్యుని పుత్రుడు వినయాదిత్యుడు. ఇతనికి శ్రీరాముడు రామవిక్రముడు విశ్వరాట్ యుద్ధములును నృపాంకుశుడు అను బిగుద నాయులు గలవు. ఇతడు సాగరవీధి క్షేత్రమైన సకలధరామండలమున కధిపతియై! తుంగభద్ర, యనా బర్హర, కాశ్యప, కాంధోజ, మగధ, మాళ, కలింగ, గంగ, పల్లవ, పాండ్య, కేనర ప్రభృతిరాజులొకముచే నర్చుకొనెనట! భగవన్నారాయణుని వరాహాంధనముచే భూచక్రమునంతటిని స్వాధీనపఱచుకొనెనట! ఈ వినయాదిత్యుని కుమారుడే ప్రస్తుతశాసనమును వ్రాయించిన యరికేశ్వరిమహారాజు. ఇతని సుగుణ సంపత్తియు, బాంకిత్యాతిశయమును, విద్యాభిక్రమును విశేషముగ వర్ణింపబడియున్నవి. సమస్తలోకాశ్రయుడు, త్రిభువనములును, రాజత్రినేత్రుడు, సాహస రాము డెనునది ఇతని బిగుదనాయులు. ఇతడు శ్రీ పరవ్రతమున కుత్తరద్వారమైన వీరీశ్వరమున నింపించుచుండిన సద్యోశివాచార్యుని శిష్యుడగు ముగ్ధశివాచార్యునకు 'రామడు' విషయమున 'ఊరిగి' యను మహాప్రసిద్ధ గ్రామమునకు దక్షిణదిగ్భాగమున నున్నట్టియు, 'తున తోటు', 'పరివాన్తు', 'పుల్లెలుపుకో', 'హనువోడుపి' గ్రామముల మధ్య నున్నట్టియు, 'బెల్కొగి'మని విస్తృతమైన గ్రామమునుద్ధరిద్దాదానముగ నిచ్చెను. ఈ దానమును ప్రకటింపుటకొఱకే ఈ శాసనము వ్రాయబడెను.

(౧) పరభణితామ్రశాసనము :—హైదరాబాదు రాజ్యములోని పరభణితామ్రశాసనము శ్రీ ౧౦. నా. జోశిగారి కడ నుండెను. ఇది పూనానగరమందలి భారతఇతిహాససంశ్లేషమండలివారిచే బ్రకటిత మగు మహారాష్ట్రిత్రైమాసికపత్రిక (భాగ. ౧౩. అంక. ౩) యందు మొదట ప్రచురింపబడెను. 'జైకాసాహిత్య జౌర్ ఇతిహాస్' అను హిందీగ్రంథమున 'సోమదేవ నూరికా నీలివాక్యమృత్' అను వ్యాసమునకు పరిశిష్టముగ ముద్రించబడినది. లిపి యప్పటి తెలుగు-కన్నడ లిపి. భాష సంస్కృతము. ఇందు మూడు తేకులపై నేబదియొక పంక్తుల యక్షరములు గలవు. ఈ శాసనము నొసగిన రాజు నూర్యనినుంచి యుద్ధమైన చాలుక్య సంశేమున బుట్టిన ముమ్మడి యరికేసరి. ఇందు అరికేసరి యొక్క సంశ్లేషకృతి కలదు. ఆదిత్యభవమున విశ్రేణి చాలుక్యసంశేమున యుద్ధములు డను రాజు పుట్టెను. ఇతడు సపాదలక్షదేశము నేలెను; పోదనమున తైలవారి యందు ఏనుగుల యవగాహోత్సవమును గావించెను. ఇతని పుత్రుడు అరికేసరి సకలింగత్రయవేంగిదేశమున స్వపరాక్రమమునల జయించెను. అతనికి నరసింహ, భద్రదేవు అను పుత్రు లిరువురు కలిగిరి. నరసింహుని కుమారుడు యుద్ధములుడు. అతనికి బద్దిగ డను తనయు డుదయించెను. ఈ బద్దిగడు నీటిలోని ముసలినితలె యుగమున భీమపరాక్రముడైన భీముని జయించెను. బద్దిగని కొడుకు యుద్ధములుడు. ఇతనికి నరసింహు డుదయించెను. నరసింహుని కుమారుడు అరికేసరి. ఇతడు రాష్ట్రాఖిల కులసంజాతయగు లోకాంబిక యను కన్యకను పెండ్లియాడెను. వీరికి భద్రదేవు డను కుమారుడు పుట్టెను. భద్రదేవుని పుత్రుడు అరికేసరి. ఈ యరికేసరిమహారాజు 'సమధిగతపంచమహాశిబ్ద మహాసామన్తాధిపతి సమస్త భువనసంస్తాయమాన ... పామృరాంకుశామృతగంధ వారణగ నే భిద్యాధరప్రియగల్లభిభువమల్లాదాత్త

నారాయణ ప్రత్యక్షవాద్యలి విక్రమాజ్ఞానగుణనిధి గుణాజ్ఞానసామన్తమాదామణిప్రముఖానేక ... విజయాంకమాలికాలంకృతుడు'. ఇతడు శకాబ్దములు ౮౮౮ గతించిన పిమ్మట ప్రసర్తమానతీయసంవత్సర వైశాఖ పౌర్ణమాస్యా బుధవారమునాడు గౌడసంఘమునకు జెందిన యశోదేవమునిశిష్యుడును, యశోధరచరిత్ర స్యాద్వాదోపనిషదాదిగ్రంథకర్తయు నగు సోమదేవ నూరి యను జైనవిద్వాంసునకు సబ్బిదేశాంతిర్గతమైన రేపాకద్వాద శక్రగ్రామినుగృహ్యకుస్తుంపుత్రి: నికటుపలు గ్రామమును నిజరాజధానియగు లేంబులపాటకమున దన తండ్రియగు బద్దిగనియొక్క 'సభధామజీనాలయ' మను పేరు గల వసతికి ఖండస్థుటితనవన సుధాకర్మబలి నివేద్యాధ్యముగ దాన మొసగెను.

ఈవంశమునకు సంబంధించిన శిలాశాసన మొక్కటియే లభ్యమైనది. ఇది వీరి రాజధానియైన లేంబులవాడయందే కలదు. దీనిని హైదరాబాదునందలి లక్ష్మణరాయ సంశ్లేషకమండలివారు సంపాదించిరి. వారికడ గ్రహించి శ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణారావు పంతులు ఎం.ఏ., బి. ఎల్. గారు ప్రభుమును శాంతైతి హాసికసంఘమువారి త్రైమాసికపత్రికయందును, తమ వాత ఆంగ్రమున భారతీయందును బరిష్కరించి ప్రకటించిరి. లక్ష్మణరాయసంఘమునాగు ప్రకటించిన తెలింగాణశాసనముల సంపుటమునందును నీ శాసన గ్రంథము ప్రచురణమైయున్నది. కాని ఇందు శాసనగ్రంథము పెక్కుతావుల యథావాత్మకము గాక యపవాదములతో నిండియున్నది; కాని రావుబహదూరు సి. ఆర్. కృష్ణచాచాగ్యుల వారు మాతృకను జూచి తప్పులను సవరించుకొని యుండిన తమ ప్రతిని నాకు దయచేసి యొక వొసగిరి. వీరి సవరణ సమసరించియే ఇచ్చట నీ శాసన గ్రంథమును సంగ్రహముగ రెబ్బుచున్నాను: - పరమండలైకరాముడు చాళుక్యకులతిలకుడు వినయాదిత్యుడను నామాంతరము గల యుద్ధములు డను రాజొక డుండెను. అతడు అనన్యశాస్త్రమును సపాదలక్షదేశమును శాసించెను. పోదనమున తైలవారమును కాలనిలో నేనుగులను తానమాడించెను. అసురేంద్రుల

8. జైకాసాహిత్య జౌర్ ఇతిహాస్. పుట. ౯౦.

4. Ibid.

5. JAHRS VI. P. 18; భారతి. సం. ౮.

భాగ ౨. పుటలు ౨౫౦-౨౦.

6. తెలిం. శాసనములు. ఇతర. పెం. ౨౧.

కైనను సమీపింప శక్యముకాని యా చిత్రకూటమును వారిం చెను. అతని పుత్రుడు అరికేశరి వేంగీదేశము నఖిలమును బలవంతముగ గ్రహించెను. అతని పుత్రుడు రాజాదిత్యనామాంతరుడను నరసింహవర్మడు; యుద్ధములు డిటనికి బుటెను. అటువెనుక బద్దిగడును, మరల యుద్ధములు డెను రాజును ప్రభుత్వమొనర్చిరి. తదనంతరము నరసింహదేవుడు రాజయెను. ఇతడు దుస్సాగతగులగు సప్తమాళముల రాజులను సమరాంగణమున నోడించి తనకు గప్పముచ్చువారినిగా జేసుకొనెను. తా నొక్కజే యెదురుచచ్చిన గూర్జర రాజుసేనను నిర్మించి కాళప్రియ మను చోట శిలాస్తంభమున స్వశౌర్యమును లిఖించెను. ఇతనికి అరికేశరి యను తనయు దుదయించెను; గోవిందరాజు క్రుద్ధుడు కాగా వెజుచి తన మరుగుజొచ్చిన బిజ్జని కథియ మిచ్చి యాతని నరికేశరి సంరక్షించెను. ఇంద్రరాజపుత్రుడైన తేకనిర్మణి నిత దుద్వాహము జేసికొనెను. 'సమగ్గితం పంచమశతబ్రహ్మసామస్తాధిపతి...పాంబరాంకుశేనమృతగంధవారణం గన్ధే విద్వాధర నారూఢనవ్వజ్జనుదాత్రనారాయణంనొడుదం తెకల్యాం గుణనిధిగుణార్ణవం శరణాగత వజ్రపంజరం ప్రియగళ్యం త్రిభువనులసామస్తమామహి' యను చవి యరికేశరినృపాలని బిరుదులు.

బద్దిగఘామిపాలుని తంత్రాధిపాలుడు నాన మాగ్యు డెననతడు పుట్టెను; అతనికి గుణార్ణవోర్వీపతి యొక్క తంత్రపాలుడు పెద్దణాగ్యుడు కుమారుడు కలిగెను. ఈ పెద్దణాగ్యునిచే నిర్మింపబడిన యాదిత్య గృహమునందలి దేవతావందనమునకు వచ్చిన యభ్యాసతిజనసమ్రముకొఱకు అతనిచే నభ్యర్థింపబడినవాడై యరికేశరిక్షితిపతి యుత్తరాయణ సంక్రాంతిదినమున లేంబుళనాటకపట్టణమున కీశాన్యదిశయందు నూలు నిగర్తనల ఘామిత్రేత్రమును, అష్టనిగర్తనల పానీయ ఘామిత్రేత్రమును ఇచ్చెను. దీని కచటి రాజేశ్వర

గృహదిత్యగృహబద్దిగేశ్వరనగేశ్వర ప్రభృతిచతుష్టా నాధివాసులైన సాక్షిమల్లికార్జున ముక్తలింగవిద్యారాసి వ్యాఖ్యానభట్టారకులు సాక్షులు. చంద్రశ్రేష్ఠి ప్రభృతులు తోమ్మందుగురు శ్రేష్ఠులు సాక్షులు 7.

శాసనముల మూలముననే కాక కర్ణాట సంస్కృతవాఙ్మయములవల్లగూడ లేములవాడచాళుక్య రాజుల చరిత్ర కొంత తెలియుచున్నది. కర్ణాట కవిశ్రేష్ఠుడైన పంపకవి ఇతని కాశ్రుకుడు. స్వవి రచివిక్రమాగ్గునవిజయమునందు పంప డిరికేశరిపంశ చరిత్రమును గుణగణములను వర్ణించియున్నాడు 7-2.

చళుక్యపంశమున దుగ్ధములు డెను రాజు నెగడెను (౧:౧౫); అతడు సహదలక్షక్షితి నేలెను (౧౬); మఱియు పోదనమున తైలపూరితదీర్ఘి కలయం దేనా తేనుగుల నవగాహ మాడించెను (౧౭); అతని కరికేశరి యను పుత్రుడు గలిగెను. ఈ యరికేశరి నిరుపమదేవుని రాజ్యకాలమున వేంగిమండలమును, త్రికళింగమును జయించెను (౧౮-౨౦).

నిరుపమదేవన రాజ్యదో
కరికేశరి వెంగివిషయమంతరి గలింగం
జెరసాత్తికొండు గర్వజె
బరెయిసిదం పెసర నఖిలదీర్ఘితిగో.

అరికేశరికి నరసింహ భద్రదేవులను కుమారు లిరువురు సంభవించిరి (౨౨); నరసింహునియొక్క శ్రేష్ఠపుత్రుడు యుద్ధములుడు; అతని పెద్దణాదుడు బద్ది గడు(౨౨); ఇతనికి 'సోలదగంప'దని బిరుదునామము గలడు; నలుగుడిలెండు సంగ్రామములయందు విజయ ముండెను. భీము డెను రాజును నీట ముసలిని పట్టినట్లు పట్టెను (౨౩, ౨౪-౬).

బల్లారిక యొకరి నృపర ప
డల్యడె తల్లితగు రణదోళా విక్రమమం
సాల్యన మావజిశాసిదం

నాల్యతైర డెటిక గాళగంకొళా తిరం.

ననదిపరిత సూతళిదో

తిరె సోలదగంప నెంబ పెం

7. తెలింగాణశాసనములు. ఇతర. నెం. ౨౧

7-2. పంపవిక్రమాగ్గున విజయము. అళ్య.
౧౧౫-౧౨.

పిన పెనరంబిమిల్లిదురు

మల్లచె విక్రమదీప నిందగు

నానవీటిదాంతరం మొసలే

యం కితి తిత్త నీరొల్లొన్ది భీ

మనాతిగర్వనిం పడియె

మెయ్యలి బద్దెగ నన్ననానో.

బద్దె నిల్లెడు యుద్ధమల్లుడు; ఇతని కుమారుడు
 నరసింహదేవుడు (30-౧). ఇతడు లాటుల నోడించెను;
 ఏడు మార్గములను ఉపలక్షి పాడుగావించెను.
 విజయారంభపురస్సరవిజయగ్రామము బట్టుకొని,
 గూర్జరరాజ్యమును నెదిర్చి నిర్మించెను; పిడుగువలె
 పైకిన నరిసింహుని దళమునకు జడిసి యుమ్మ
 రించుచు సుకించినచో సుడువజాలక, పడుకొనినయెడ
 బడుకొననేరక, నిలచినప్పుడన నిలువనేక మహిపాలుడు
 పాజీపాడెని; గంగాజలముల నిజతురంగమును తాన
 మాడించి, ప్రసిద్ధమైన కాళక్రియనున దన యస్థితను
 నిజభజవిజయగర్వముల్ల స్థాపించెను (33-3౮)

తేజోకాంతు లాఘోశో త

త్రిశోదేవం శ్రేష్ఠేశ్వరు మంశలమిన్నం

తిలుగీరిక్కుపుకెనినద

తజీలవిన చలవబలద కలిసనసింహం.

ఏటుంబాళమునం పా

తేజో తిత్తెడు నరగ నరిసిదొడకరిం

శ్రేణిచారనశేబద

బీజలనకరిపు వాగు వొడదురిపురిగో.

విజయారంభపురస్సర

విజయగజంగళనే పిందు ఘూజకారరాజ

ధ్వజనియ నితోదోడిసి భజ

విజయద విజయమనునిజిదం నరసింహం.

సిడిలివొడెఱుననరగన

పడెగగిదుమ్మభద్రుడం దెడయొక్కుల్లదయుం

8. పంప విక్రమ ధ్వురవిజయము. ఆ.౧.౫౨, ౫౩
 లకు మధ్యవచనము.

కడెదెడయోకడయదనిం

దెడయోకే నిల్లదయుమోడిదం మహిపాలం.

గంగావార్ధియె శాత్రుకు

రంగమమం మిసిసి నెగట్టి కాళక్రియదోశో

సంగతుగుణనిలతెయన

సుంకొలే భుజవిజయగరకడిం స్థాపిసిదం.

నరసింహుడు జాకవ్యను పెండ్లియాడెను (3౯).
 ఈ దంపతుల కరికేసరి యను సుపుత్రు డుదయించెను
 (౪౧-౨). ఇతనికి పెక్కు బిరుదనామములు గలవు.
 అందు ముఖ్యమైనవాని గొన్నిటి నిచట చేర్చొని
 యెదను: 'ఉదాత్తనారాయణం ..... ను దా ర
 మహేశ్వరం, కదనత్రినేత్రం, జగదేకమల్లం, పాణ్డారం
 కుసం, అమృత గంధవారణం, పడెమెచ్చెగంపం, క్రియ
 గళ్యం, సుధనిధి, సుతాంకరం, సామంతమాదామణి,
 ఇత్యాది (౧౮౮-౧౮౯ మధ్యవచనం). అరికేసరియొక్క
 సాహసకార్యములు సంస్కరణీయులు. చతుర్వక్తుల
 తిలకున విజయూదిత్యునిపై గోవిందరాజు కోపించగా
 నాతని నెనుక శ్రేష్ఠుని రక్షించెను; గొట్టెగ డను
 నకలచక్రవర్తి యాజ్ఞపై దనమీద దండెత్తి వచ్చిన
 మహాసామంతులను మాటుమొగమునడవొడిచి గెల్చెను;
 అతివర్తియై తన్ను మార్కొన్న చక్రవర్తిని
 నెవని తన్ను నమ్మకచ్చిన బద్దెగదేవునికి సామ్రాజ్యము
 నొసగెను; సముద్రగజఘటాటోపముతో గూడి నేల
 యదగునట్లు వచ్చి తాకిన కక్కలుని తన్నునకు
 బప్పుననకకాటుని యొక మదాంధగంధసింధురముచే
 నోడించెను.

"చతుర్వక్తులతీతకనప్ప విజయూదిత్యంగ గోవింద
 రాజం ములియతరద పెఱికిక్కికాద శరణాగతజళ
 నిధియపెంపుమం గొట్టెగనెంబ సకళచక్రవర్తి పెససె
 దందు వంద మహాసామంతరం మరణితిదు ౭ల్ల సామంత
 చూడమణియ బీరము మనలి. తియాగి మామకలెవ
 చక్రవర్తయం కిడిసి తన్ను నంది బంద బద్దెగదేంగ
 సకళ సామ్రాజ్యనోరంకుమాడి నిటిసి దరికేసరియ
 తోళ్వలముమం సమద గజఘటాటోపం చెరకు నెలనదిరె
 వందు తాగిద కక్కలనతన్నునప్పబప్పుననకకాటొంద
 మదాంధగంధసింధురదోలోడిసిద వైరగజఘటా విఘట
 ననదటుమం... 78

“నాజ్జగనెంబ సకళచక్రకథామూలియై తనగ శరణాగతనాద విజయాదిత్యునంకాద బాహుత్వద్వోశ శరణాగతజగనిధియుం...”⁹

కన్ననానంకేకాక సంస్కృతవాఙ్మయము నందును లేమిలవాసాచుక్యుల ప్రశంస కొంత కలదు. సోమదేవగూరి యను జైనపండితర్యుడు యశస్తిలక మను చంబ్రాకావ్యమును శకాబ్దము ౮౮౧ గలించిగా వర్తమానసిద్ధాంతవాసునందర్పరాంతర్గత ప్రతిమామచస్త్రమోదిశినాడు పాండియసింహుల చేరముప్రభృతిరాజులను సాగించి కృష్ణరాజనేవుడు మేల్పాటియం గుండా దత్తవదనకృష్ణుల చాళుక్యు కులంబాదుడు అరికేరియొక్క ప్రభువుత్వమును వా(ద్ద)దేవుడు గంగధారయందు ప్రర్థిల్లుచుండి నపుడు విరచించితి నని తెల్పుచున్నాడు.

‘శకన్యపకాంతీత్యం స్వరశతే షష్ట్యస్తేకాశీ త్యుక్తేషు (చంబ్రాక ౮౮౮) సిద్ధాంతం త్స రాష్ట్రేతైత్రిమానాదనత్రయాద్యాయం పాండియసింహుల చేరముప్రభృతీనాశీపతీ స్వసావ్య మేల్పాటి ప్రవర్ధనానరాజ్యప్రభావే శ్రీకృష్ణరాజదేవే శతి తిత్వాదపకృష్ణపక్షీనశీ సమగృహితపజ్జుమహాశబ్దహాసామస్తాపతే త్పాల్వకృతులజన్మనః సామస్త చూడామనే శ్రీమదరికేరియః ప్రభువు పుత్ర్య శ్రీమద్వా(ద్ద*) గరాజప్రభునానః సుధారాయాం గర్భ ధారాయాం విసర్వాశురి మిదం కావ్యమితి’¹⁰.

లేమిలవాసా చాళుక్యంశచిత్రితు రచించుటకు గల సాహసము లేదని. కీని యాధారముననే శ్రీచిత్రితు రచించవలసియున్నది.

౨

వంశానుక్రమణిక - వంశవృక్షము

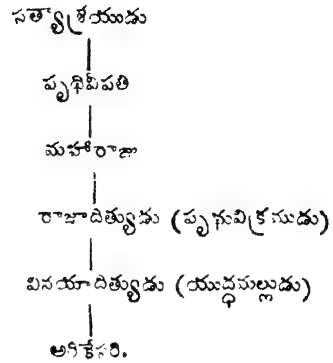
ప్రాచ్యుత్తరభాగమున కర్ణించిన యాధారముల యందు నాల్గింట లేమిలవాసాకావ్యముకొక వంశాను క్రమణికను గలవు. ఇందు మొదలు మేల్పాటివదనది కొల్లిసంతాప్రాసాదము. సత్యాశ్రయుడాది యి

9. పంప, విక్రమార్జునిదయము. ఆ. ౧౪. 38, 3౮ మధ్యః చనము.

10. యశస్తిలక, (కావ్యమాలగ్రంథము) పర శెం. ౩౦) పుటరంగా.

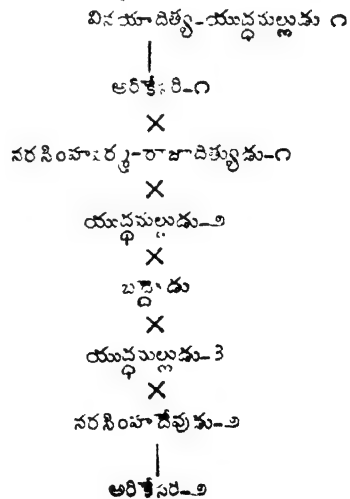
శేసరిపర్యంతము గల రాజు లిందు వర్ణింపబడి యున్నారు. ఇందలి వంశవృక్ష మిది:

చాళుక్యవంశమునందు—

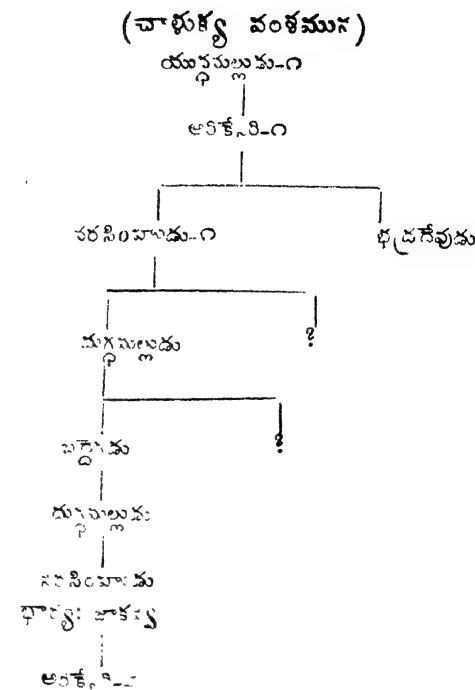
వినయాదిత్యుని పూర్వీకులను చేర్చొనున దీశాసన మొక్కటియే. ఇతరశాసనములలోగాని, కర్ణాట సంస్కృతి గ్రంథములలోగాని కీరి ప్రస్తావన యెచ్చుటను గానరాదు. శాసనాంతరములందేమి, కన్నడ సంస్కృతిగ్రంథములయందేమి లేమిలవాసా చాళుక్య వంశము వినయాదిత్యాపరనామకేయు డగు యుద్ధమల్లుని తోపనే యారంభమగుచున్నది. లేమిలవాసా శిలాశాసన మున కీరి వంశవృక్ష మీ క్రిందివిధమున వర్ణింపబడి యున్నది:—

(చాళుక్య కులతొలకుడు)

ఈ వంశవృక్షమున జెప్పిన మొదటి ముగ్ధురికిని, కడపటి యిద్దరికిని గల యనోన్యసంబంధము స్పష్టము నేయబడియున్నది. మైజెప్పినవారికిని, క్రిందివారికిని పితృపుత్రబాంధవ్యము గలదని శాసనభాషణల దెల్లమును చున్నది. కాని తిక్కినవారి కొంపొరులకు గల పరస్పర సంబంధమును నిశ్చయించి చెప్పుటకు వలసపడదు. 'ఆతః' 'తతః' 'పశ్చాత్' అను పదములే యొక తరమును దాని ఇనుకటితరముతో గూర్చుటకు వాడబడియుండుట చేత మొదటి సరసింహుని యనంతరము రెండవ యుగములును, తిదనంతరము బద్దగడును, నలిసిపడకు చూపని యుద్ధములును, వానినిగట్లు రెండవ సరసింహుడును రాజ్యము జేసి దని తెలియుచున్నది; కాని వారికి గల పరస్పరబాంధవ్యమును నిశ్చయించుటకు కలుగదు. పంపకవి తన విక్రమాద్భుతవిజయచరిత్రయందు కర్పించిన సంశాసనక్రమాణికయందును నీరాజాలంఠుని జీవితమున జేర్చినవటి యున్నాడు; కాని యందు మైజంశ వృక్షమున నెన్నబడినట్టి యన్ని తరములయందును మైజాని క్రిందివారి చితృ పుత్ర బాంధవ్యము గలవా దని చెప్పి యున్నది. పంపకవి మై వంశవృక్షములో కడపటివాడును ఇమ్మడి యరికేపరివరహుని కాశ్రితులగుటచే నలిసికొనెట్లుబడిన బాంధవ్యము వాడైనవైన దని నమ్మవచ్చును.

ఈ వంశవృక్షము లేమలవాడ శాసనోక్తవంశ వృక్షముతో నీడజేర్చదనుతో నరికొనుచున్నది. మొదటి భేద మేమనగా లేమలవాడశాసనములలో వారిని గూర్చిన తరముల రాజులకు మాత్రపురుషునికి బోలి యుద్ధములు జరు చేరు గలిగినట్లు చెప్పియుండుగా విక్రమాద్భుత విజయమునందు కీరి చేర్చు దుష్టులు పని యున్నది. కాని యీ భేదము తాళపత్రగ్రంథలేఖకుల ప్రమాదము వల్ల గలిగిన దని లోచుచున్నది; కావున నిది యంతగ పరిగణింపదగినదిగాదు. మొదటి యరికేపరి భద్రదేవుడను నొక తమ్ము డుండె నని పంపకవి తెల్పుచున్నాడు.¹¹ లేమలవాడశాసనమున 'ఘనాస్మి స్మరసింహవర్మ నృపతిః ధూమిం ధమాపాదయకా' అను శ్లోకమున సర సింహులొక్కడే జేర్చొనబడియున్నాడు. వాడైన

11. చాళుక్య వృక్షము గాని ప్రమాదము: శివుని మొదటి యరికేపరి సరసింహుడైనా భద్రదేవుడు నువ్వగు తొక్కడే యుండుట్లు వ్రాసిరి. (Bom. Gaz. Vol. I, Part II. P. 380) ఇది తిన్నవి యెరిగి ప్రేమల్లంపల్లి నోము శేఖరశర్మగారు విక్రమాద్భుతవిజయములపట్టి దీనిని పర రించి 'అతినికి కలహంబు, భద్రదేవ నామాంకిగులు ఇగు వుగు తిరయలు కలగు' అని వ్రాసిరి (భార. ౧౦. 3 ప్రమాదము, ప్రా. ౧౩. పుట ౨౦౦). కాని కీరి సర సింహుని భార్య భా: రాజు వేంకటకృష్ణుని వుగానికి వచ్చినది కాదు. లేమలవాడు శిలాశాసనమున ప్రకటించుచు మై సరసి నిట్లు సరసింపియున్నాడు: "ఇందు స్త్రీలు వచ్చిన విక్రమాద్భుతవి ౨ యో దాహృతవంశకథా పారమునుంకియే యా విషయమున నైకొనుచున్నాను. శ్రీ శర్మగారును అదానినుంకియే తా మిచ్చిన వంశ కలిసి ఎట్టి వ్రాసి దని ఊహించును. కాని వారిచ్చిన వంశక్రమమునందు కొన్ని ప్రమాదకరములును తప్పులు వారిలినవి. అవి యెట్లు సంభవించెనో ఊహించుట కున్నాను. (భారతి ౧౦. ౮, పుట ౨౦౬) ఈ విషయ మును మఱింత విపులీకరించి యాంధ్రతిహాసికసంబోధక

ముగ నిది యొక భేదమని తలంచరాదు; ఈ కావ్యగ్రంథ కర్త యనఁపరమని స్వలిరచితప్రత్యయిందు లేములవాడ చాళుక్యవంశమునండి యుత్పన్నమైన యువశాఖులు,

త్రైమాసికపత్రికయం దాంగ్లమున నిట్లు చెప్పి యున్నారు:

"Mr. Somasekhara Sarma, also discusses in his editorial notes the genealogy as given by Pampa, but gives it with some variations. Dr. Fleet or Mr. Somasekhara Sarma must have made a mistake in understanding the statements of Pampa. Mr. Sarma gives two sons to Arikesari I, Narasimha and Bhadradeva, while Dr. Fleet read the whole as one name Narasimha-bhadra... There is, in my opinion, good reason to assume that Dr. Fleet, who is a greater scholar of the Kanarese than Mr Sarma, correctly rendered the statements of Pampakavi" JAHS. VI. P. 175.

నామకేభద్రశిర్మగారి కన్నపహంశిత్యమును గొం వెహించి బ్రతుకైయు నలవుటకు బదులు పంపకవి ఈ శంకర్మమున కేమి వ్రాసెనో కను గొనగలిగియుండిన శ్రీ కృష్ణరావుపంతులువా రెంఱి ద్విధమున వ్రాసియుంటి నాలోను.

ఈ క్రింది పంచభూతిపద్మము శిర్మగారు చెప్పినట్లు మొదటి యింకొకరి పరిసింహాధిపత్యపుత్రు లగు పుత్రు లిగులు గొండి రని స్పష్టముగ చెల్పుచున్నది:

"అరికేశరిగార్యజ్ఞాన

నరపరిగోదీక్షన సరసిత్ గ్రాసిత్యం

కరికరరాయ్యవౌభాన్

గౌదయె నరసింహాధిపదేవో నెగ్గెన్".

సర్వత్ర బహుచిన్తప్తయోగము [అర్మిగార్, భయంకరర్, నెగ్గెర్] పల్లనేకాక 'అయ్యవౌభాన్', అనగా ఆయగువుగు అను మాట శ్రీ శిర్మగారి వివరణమే సరియైనదని లేటెల్లము గావించుచున్నది.

12. పంప, విక్రమాగ్జన విజయము ౧౪: ౧౭-౧౮ ల మధ్యవచనము.

దత్తబంధీమల నామములను వదలివేసిన ట్లున్నది. ఇది నిరాధారమైన యూహాకామ:పంపకవివాక్యముయొక్క సత్యమును ముమ్మడి యరికేశరినాటి పరభణితామ్రకాస సము రుజువునేయుచున్నది.

"నరసింహో భద్రదేవో భేజికాన్రినిధీ స్వయం,

తస్యాసూతాం సూతా సామో స్సూర్యనింద్రసుసావిత."

కాని ఇది యొకయల్పభేదము; పరిగణింపదగినది కాదు. ఇట్టి యల్పభేదము గానవచ్చుచున్నను పంప కవియు లేములవాడలిలాకావన గ్రంథకర్తయు వర్ణించిన వంశశృంగును రెండును నొక్కటియే యని యంగీకరించుట యుక్తము.

మఱియు లేములవాడకావనమునందు—

"దేవీం రేకనిమ్మకడిక్షితిపతే

రింద్రస్య పుత్రీ న్ములాం

నాలోమిమి వాసనక్రియ మి

శ్రీమమర్కండ్యంక

స్త్రీత్నం పరిణయ యేన నితరాం

రిస్యో స్వపత్నీకృతా

మానాం సప్తమద్రముద్రితమహీ

చాళుక్యోన్నతే నాధునా.

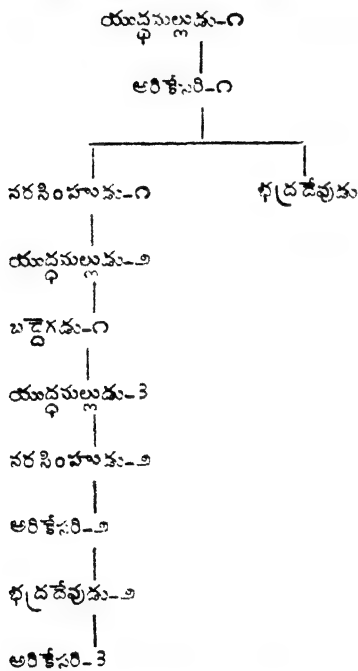
అను స్లోకమున నింద్రరామపుత్రికయను కేకక నిర్మితి యను స్త్రీరర్థమును బరిణయమైనట్లు చెప్పి యున్నది. పంపకవి యెచ్చటను నీయంకమును కెప్పలేదు. విక్రమాగ్జనుని పట్టాశీషేకసందర్భమున—

'అగ్గో రాజ్యాశీషేకదనంతరగౌర్ భమకా గందనం వాయునందనం దేవకీనందనశివనందన రయ్యరు మునేకమంగిభాకంకృత శరీరకేశరియం కేశరివిష్ణుగౌర్ కుర్మిశివీ పంచరత్నశిఖా విరాజ మానమప్పపట్టమనె త్తి యాదవవంశసంఘాతెయు మునేక గజ్జాపేతెయు మప్పసాధరైగ మహాదేవియ పట్టముం కట్టిరాగల్' 12 అని చెప్పియుండుటచే సరి కేసరికి సుభద్ర యను పట్టమహిషి యుండె నను తలంపు కలుగవచ్చును; కాని పంపకవికృతిపతియగు నరికేశరికి గృహనాయకుడగు నగ్జనునకు వైకృతము గల్పించి చెప్పటచేతను, నగ్జనునికి యాదవవంశభవయగు సుభద్ర

భార్య యగుటచేతను, సుభద్రయును శబ్దమునకు మంగళవతి యని సామాన్యమును సర్వము జెప్పటకు వీలగుటచేతను అరికేసరియొక్క పట్టునుహిషి పేరు సుభద్ర యని నిర్ణయించి చెప్పటకు లెనుపెరు.

ఇక పరభరితామ్రశాసనములోని సంకేతమును పరిశీలింతుము.

(ఆదిత్యధవమైన చాళుక్యవంశము)

పరభరితామ్రశాసనమునందు కొల్లిపూతామ్రశాసనమున కర్జింపబడిన ప్రథమయధవులుని పూర్వపుల ప్రస్తావన గానరాదు. వేములవాడశిలాశాసనవిక్రమాగ్రనీయముల బోలి ఇందును సంకేతర యధవులుడే; వంశానుక్రమణిక ఇతనితోడనే యారంభమును చున్నది. కాని ఇందలి సంకేతము మించుక పెద్దది. ఇది సహజమే; దీనియందు మఱి కెందులరముల చాళుక్యరాజులు జేర్చబడిరి. వేములవాడశాసనమును వేయించిన ఇమ్మడియరికేసరియొక్క మనుమడను

ముమ్మడియరికేసరినాటి దిగుటచే నిం దిమ్మడి యరికేసరికి దిమ్మడి రాజులను బేర్కొనుట యశనమాయెను.

పరభరితామ్రశాసనక్రమణిక విక్రమాగ్రనీయవేములవాడశాసనములందలి : వంశానుక్రమణికకంటె భిన్నము గాకపోయినను నందు విశేషాంశములు కెందుగానఁచుచున్నవి:—

(౧) చాళుక్యుల వంశము:—వేములవాడ చాళుక్యశేషి, యన్యశాఖలవాడేమి తిమి సంకే పెద్దినో యింతికులూర్వ పెచ్చటను జెప్పకొనియుండలేదు. బాదామి: వంశమునా రగ్నిష్టము పాండవీకనాజవేయాశ్వమేధాది యాగములను జేసినయందుటచేతను, కర్ణాంత నామధాను లగుటచేతను, మఱియు గ్రీ. శ. ౭ వ శతాబ్ద పూర్వార్థమున చక్షిణాపథమునకు వచ్చియుంకిన చీనా యాత్రికుడగు హ్యుయాతాన్సంగు ఆశ్వుడు చక్షిణాపథమున కధిపతియైయుంకిన చాళుక్యుడు ఇమ్మడి పులకేశి త్తత్రియు డని చెప్పినయందుటచేతను దీనిని త్తత్రియులని చెప్పవలసియున్నది. దీని: ౧ చాళుక్యవంశము నందలి యన్యశాఖలవారిని కైతము త్తత్రియుల నుట యెప్పును; కాని త్తత్రియజాతికి సహజమైన సూర్య చంద్రకుటుంబములలో నే కుటుంబమునకు జెందిన వానో తెలియదు. గ్రీ. శ. ౬౦౦ నంకి ౬౮౬ పర్యంతము రాజ్యమొనర్చిన పాశ్చాత్యచాళుక్యు వినుకాదిత్యుని సోదరుతామ్రశాసనములో దనిది 'హిమకరకుర విమలకుల'మని చెప్పకొనియున్నాడు 13. దీని గాంచి కొందఱి టిది చాళుక్యులు చంద్రవంశములని మించించుచున్న దని చెప్పిరి; కాని ఇది యంగీకరింపదగినది కాదు. 'హిమకరకురవిమలకుల'మని యున్నదేకాని 'హిమకరకుల' మని లేదు. కాముదినరె పచ్చపైన కులమని చెప్పరచ్చము; గాని చంద్రవంశ మనట చెల్లదు. చాళుక్యుల వంశప్రస్తావన మెట్లమెదట నీ పరభరితామ్రశాసనముననే కానవచ్చుచున్నది. ఆర్యాచీనులగు పూర్వపాశ్చాత్యచాళుక్యరాజులెల్ల దాము చంద్రవంశజుల మని యోగ్రీయుగ బల్కుచుండుగా దీనికి విగ్రధముగ నీ శాసన మొక్కటిమాత్రము చాళుక్యులది నూర్చివంశమని తెల్పుచున్నది.

‘అ స్త్రావిద్యభవో శంక శ్చాచ్యుత్యభి విభ్రుతః’

అను శాసనచాళుక్యున కన్యగా యుక్తమైన యర్థ మేదియు గానరాదు. పరస్పరవిగ్రహించిన ఈ శంకనిదేశమునకు సుమన్వయ మెట్లొ తెలియును. చాళుక్యుల కింతకు ప్రాశస్త్యము సంభవించునై జిజ్ఞాసు గలిగినట్లు తోచును. మూర్ఖచంద్రుల శంకులతో దయ జేద్దమని నదియు వా కెఱుగినట్లున్నది. కావున శంకమును సేకరింపఁ జేయు నని ఇచ్చు కలిగినప్పుడు అప్పుటి పారాశక్తిప్రాశస్త్యము ననుసరించి వాగు మూర్ఖశంకలయని మొదల జెప్పుకొనియుండువచ్చును. అగ్రావీరులు దీని సేకారముచేతినో దయభూనిక మూర్ఖ శంకేయునకు స్వస్తి లెప్పు చంద్రుల శంకులవార మని ప్రకటించుకొని తమయగుముగ నాలసంకరాంశునికలన, గాఢము నిర్మించుకొని యుండువచ్చును.

(1) ముత్యముక మంశము: తేములవాడ శాసనమునందు—

శంకం కే కలిమ్యులః క్షీణపణే
 స్త్రీప్రతి ప్రతీతి ముత్యం
 గమనీయ గాత్రాణా మివ
 ప్రముఖాభ్యం కే
 ప్రేరత్నం పరియతే నితరాం
 రివ్యాభ్యుపతీక్రమే
 గూనాం ప్రసన్నాద్రుత్రుతమీ
 మ్యానోన్మోహానా.

అని చెప్పుచున్నది. ఇందు ల్ల ఇంద్రరాజు కుమారిలే క కనిర్పడి యును ప్రేరత్న మిహుకే యర్థ కే. దీని పరి మొదలు తెలియ నుచున్నది. ఈ ఇంద్రరాజు నానలాలుపట్టుటకు దళ సాధనము లీ శాసనముచే గారి, యభ్యుక్తగాని కాన్పించవు పంపకలి తన విక్రమాభ్యుదయంతిక మం దొక ఇంద్రరాజు అగ్రకులని బాహ్య భయంకు తొట్లకుంకు బోలి నిజభజముపై నుంచుకొని పెంచినట్లు చెప్పుచున్నాడు.

గంధ్రాంగోభవరీతి ము
 హీంద్రదారిన్ దీపకేంద్రం సాహ

దింద్రం తానెననతెనగ
 జంధ్రేంద్రనతోశ తొట్టి—గిర బశేవం. 14

అట్లునుడు ఆమరాతికి బోయి ఇంద్రుని యగ్ధా పరమున గూర్చుంటే చొలగమున్న తెలుగు స్త్రీంచుదా-
 దనుబాసీదన నించినోంకు క తెలుగు
 ముట్టుతై నాదేవని
 త్తనోగ్రాస్త్రుదై ప్రత్యేకంబు పెనది
 జేంచంపుటం నూపింబ
 దని తానం నుసామారులార్కా క కిరూ
 గినోంంకు పెంచంబు మం
 ప్రకాశానామ ముగ్ధి గొప్పటా ౧౦
 గక్కం పెంచుక్కమే.

అని పోలియున్నాడు. ‘హీంద్రాంగంపేతం గక్కమే’ అని చాళుక్యుల వ్యవహారము తెలియని యగ్ధానయన మార్పునెట్లు అరికే ది యింద్రరాజు వద్దానము గూర్చుండెనేమో యు. శంక కలుగుచున్నది; కాని యగ్ధానగిరిని, వృతపతియు శంకే ది కిని వైక్యము నిచ్చించి పంపకలి పట్టుకుండుచేతనా, పట్టుకొంద్రుని యగ్ధానము నెక్కడ చుర్రుకైతి హానిక గాఢ యుండుచేతను నీ విషయమును శాక్తి దెప్పుటకు నలుగురూ. అరికే ది యింద్రరాజుతో నగ్ధానమున నాసేను నెరుచు చారిస్తాకాంకె వైకను గ కమాయి పను బాల్యమున నెలిని నంద్రరాజు తన భజనముపై నిడు కొని సాకినది నిచ్చెయును. కావున నితిని నెత్తి పెంచిన ఇంద్రరాజుతో ఇదిగిరి పట్టు నిచ్చిన ఇంద్రరాజు కావచ్చును. ఇం దీని పంప. పేములు గారు. ఈ యింద్రరాజు క్షోభ యనానుభవముపై యుంకిన పంప కలి విజయము ౧౦ అరికే ది గూతలి భజనముతో బోలగా తెనెనె నని గొప్పగ జెప్పుచుండు. ఇంద్రరాజు విఖ్యాతు నెరుచుచేతనే పంపకలి యంతట నున్నదిగు నెరుకొని పెంచిన ఘనము దళ ప్రభు నిత్రకటించును. ఈ ఇంద్రరాజు శ్రీ.శ. ౯౫౫ నుండి ౯౬౦ వఱకు దక్షిణాపథమునకు సాధ్వనామై ప్రభాపాలన మొనర్చిన రాష్ట్రాధిపతియనియు ముమ్మడి ఇంద్రరాజుని తలచెదను.

14. విక్ర. విజ. ఆ. ౧ : ౪౪.

పరభణిశాసనమున నింద్రరాజు మాటకాని,
యాతని పుత్రులయన ఈకనిర్వకి ప్రస్తావముగాని
కానరాదు. అం దిమ్మడియరకేసరియొక్క భార్య
రాష్ట్రీకులుగంశసంజాతయన లోకాంధక యని చెప్పి
యున్నది.

‘నాష్ట్రీకులుకులే భ్యానే జాతా లోకాంధకా నతీ
ఏవక్రియేన నిర్వధి తస్యాసీ త్సుపతీ ప్రమా.’

ఇంద్రరాజు నిజులు బేర్కొనకపోవుట గను
నార్వదైన యంశము. ఇతడు లోకాంధకు జనకుడై
యంకిన యా విషయ మిం దుక్తము గాకపోవుట
చిత్రము. కాని శాస్త్రగ్రంథకర్త యేకాదశముదేతనా
యిమ్మడియరకేసరియొక్క మునునారిని బేర్కొనక
విడిచియుండినపు సలకున్నది. ఇతని భార్యగారు
ఈకనిర్వకి యని పేర్కొని లోకాంధక యనకొక్క
డించినట్లున్నాడు. లోకాంధక యనబడి లేవక
నిర్వకియొక్క మాట ఇతని తలదుటకు దగిన
యాధార మేమియు నున్నట్లుపడదు. పరభణిశాసన
మున నింద్రరాజుప్రస్తా వు లేకపోవుటచేతను, నిర్వకి
యరకేసరిభార్యగారు లోకాంధక యని యుండుట
చేతను, ఈకనిర్వకి లోకాంధకకండు భేష్టమైన
వ్యక్తి యని తలచెదరు. ఇది యుక్తమేని యిమ్మడియర
కేసరి కిగుత్తరు భార్య లుంకినది చెప్పబడియున్నది.

ఇక యశస్వికయందు బేర్కొనబడిన యశ
కేసరియ, నాతని ప్రభువుప్రభున వాగరాజునను
పొట్టో విచారించెను. యశస్వికరచయలయన సోమ
దేవతని గ్రే. శ. ౧౭౬౬ వ. ౧౦. నాటి పరభణిశాసన
మున బేయించిన ముమ్మడియరకేసరి కాలినుపని
యా శాసనమునందే కలదు. కాని యశస్వికయందు
బేర్కొనబడిన యశకేసరి యాతడు కాజాలడు. ఏలన
నా గ్రంథము పరభణిశాసనకాలమునకు ముందే రచి
యింపబడినది—

“గేహం శత స్యాశరణః శతస్య
తయా భవ త్పూర్వజవవ ధీమా”

శ్రీసోమదేవ ద్రవణః శ్రుతస్య
సోమం యశోధామ నుజోజ్జ్వలతీః.
అపివనా భగవానాదన్య స్సమస్తవిద్యానాం
రచయితా యశోధరచరిత్యం...

ఇత్యాది శాసనవాక్యములన్ని దల యును;
మఱియు నీ సోమదేవతని యశస్వికయందలెనుండు
శిశువులంద నిగ్ధార్థి సంస్కారాంతరముచిత్రముగా
విశిష్టము (అనగా గ్రే. శ. ౧౭౬౬) అది
కేసరి ప్రభువుప్రభున వాగరాజు రాజ్యము నేయు
మంకిగా వ్రాసి ముగించితి నని చెప్పినట్లున్నాడు.
కావున నీ వాగరాజుతంత్రియన నరకేసరి పరభణిశా
సనగ్రంథము నొసగిన యరకే సరికిని పేర్కొనుట
తెల్లము; ఇతడు పరభణిశాసనాతరు గాని యన
నిమ్మడియరకే సరియ తోమియున్నది. ‘నాగిరా జును
నది బద్ధు, నేక ద్వి శిష్టమునకు నేర్పకప్రమాదబలిత
మైన ద్రష్టగూఢ మను నావా పొదెనుచున్నది. బద్ధు
శిష్టములొక్క సంస్కృతిగొనఁబడు భద్రులయలు
చెరిన, పరభణిశాసనము నొమ్మడియరకే సరి ప్రభుగఁగు
ముమ్మడియరకేసరి తంత్రియు నను భద్రకేసరి పితకు
నక్కొనబడియుండుటచేతను నీ వాగరాజున, భద్ర
కేసరియ నిక్కడ కాన్పు నను తలంపు కలుగు
చున్నది. కాని దీని నిగ్ధారించి పేర్కొనకు నీలంకరు;
‘త్రిమవక్త్రే రింద్ర ప్రభువుప్రత్యాయని నోమిదేవ
తని పేర్కొనుట పరభణిశాసనమున బేర్కొన
బడిన ముమ్మడియరకే సరితంత్రియన భద్రకేసరికు భర్త
పుగఁగుడు కా. చున్నది. ఇమ్మడియరకే సరి వాగరాజు
భద్రకేసరి లను నిగవున పుత్రు లుంకియుండు చున్నది.
ఇం దుంకతమేమియు లేదు.

పై బేర్కొనిన శాసనములయందును, సంస్కృత
కణ్ణటగ్రంథములను జెప్పయుండు సంశయక్రమణికల
వన్నిటిని గ్రోడీకరించిన నీ క్రింది సంశయకు మేప్పుడు
•చున్నది :

ప్రభు వాడొనను విషయమును పరిశీలించి చూత మన్న నది మనదారికి రాదు. బహుశః విక్రమాదిత్యుడే రాజ్య రక్షణముగఁగడై యుంకియుండునలె ననుకొందము. మూడవవాడు అదిత్యార్క వేంగియందు రాజ్యమునేయు చుండెను. మొదటనే సత్యాశ్రయపురికేశికముక్త పహాదగుపగు కుబ్జవిష్ణుర్ధమకు వేంగివిషయమునకు ప్రభునై యుండుటచే నీ యాదిత్యార్క ఆతనికి లోబడి యటుమీద వేంగియందు సామంతుడై యుండునలె నని తోచుచున్నది. వాలవవాడు జయసింహుడు లాట దేశము నేలుచుండెను. సహాదగులగు నీ నలువురు రా కుమారులలో విక్రమాదిత్యుడు బాదామియందు దధి రాజై యుంకినది శ్రీ. శ. ౬౩౪ సం.కి ౬౮౦ వఱకు 17. చిన్నతమ్ముడైన లాటజయసింహుడు విక్రమాదిత్యుని కంటె యెంతగా చిన్నవాడై యుండునలయు ననుటకు సంశయము లేదు. వానికి కీర్తనాత్మ్య, వినయాదిత్య-యధ మల్లురను పుత్రు లీద్ద గంకిరి. వారియందు ౯౦వల వాడు వినయాదిత్య-యధమల్లు యొగిన భూదత్తి శాసన మొకటి యా లాటప్రాంతమున 'ననసారి' యను చోట దొంగిన దనియు, వా శాసనకాలము శా. శ. ౬౫౩ (క్రీ.శ. ౭౩౮) అనియు శ్రీ భండార్కగుగారు నూచించియున్నాడు... పంథాశ్రావణశాసన పంపరిక్ర మాగున విజయములందు ౯౦వేటియందును ఈ (శేముల వాడు) కులమూలపుగఱుని కేరు కట్టి యుద్ధమల్లు యనియే కానవచ్చుచున్న మేములవాడు శాసనమునందు వినయా దిత్వ-యధమల్లు యని డాక్టరు భండార్కగు చెప్పి నట్లే కాన్పించుచున్నది. అంతమాత్రమే కాదు. పంప డనినట్లు 'ఆత్రః సంశ్రిఖామణి'యైన ఈ యుద్ధమల్లుని కొడుకగు మొదటి ఆదికేశరీముక్త శాసన మొకటి 'కొల్లిపాట' యను చోట దొంగినది. అందుగూడ 'విశ్వరాష్ట్రవినయాదిత్యో యధమల్లు నృపాంకుశః' అని యున్నది. వినయాదిత్య యను కురుదుతోగూడ ఆ యుద్ధమల్లుడు పిలువబడుచుండె ననుటకు సంశయము

17. ఇది తప్ప. విక్రమాదిత్యుడు క్రీ.శ. ౬౫౫ సంవత్సరమున సింహాసనము నధిష్ఠించెను. మఱియు నతడు ౨౮ యేండ్లు రాజ్యపాలనము గావించినట్లతని శాసనముల్ల దెలియుచుండుటచే నతని యేలుబడి క్రీ.శ. ౬౮౩-3 వఱకు సాగ ననుట తెల్లము.

18. నాదోజపంప, పుటలు ౨౩-౨౫.

శకు18." కావున లాటజయసింహుడే - యధమల్లుడను కొల్లిపార వినయాదిత్య-యధమల్లుడును కొక్కరే యని విశేష మగుచున్నది.

"కాని, ఈ యభిప్రాయమును కుదిరించి కద లించునట్లవకు యాక్షేప వింకొకటి తలచాపు చున్నది. ఇనుక నూపించిన యభిప్రాయము ఎడి వినయాదిత్య-యధమల్లుని తండ్రి లాటజయసింహుడు గావలయును గదా. ఆ కొల్లిపారశాసనమునందు వినయాదిత్య-యధమల్లుని తండ్రిగేగు 'రాజాదిత్య పృథునిక్రమ' యనియే కానవచ్చుచున్నది. ఈ యాక్షేపము వైదానికంటె సబలునుగనే కన్పించు చున్నది." కాని చక్కఁగా విచారించి చూచితేమేని ఇది యంతటి ప్రబల మైనది కాదని విదితము కావలను. కొల్లిపారశాసనముందలి వంశమునందు వినయాదిత్య యధమల్లుని తండ్రిగేగు జయసింహ ర్థమని కాన్పించుచే దనుటమాత్రము నిజము. ఆయినను, వినయా దిత్వ-యధమల్లునికి పూర్వీకు లందరి కేగ్లను కురుదులు గనే తోచుచున్నవేకాని యంకితసామములుగ భాస మగుట లేదని యందఱు నొప్పుకొనకపోగు. అట్లుంటచే క్రింద నిరూపించిన శ్రీ భండార్కగుగారి గ్రంథము నందలి వంశచక్రత్రాణము కొల్లిపార శాసనములోను తెలియవచ్చు సంకాశభాగముల నొండొంటి దినున నిచ్చి గూ యా చాలు రాజు లధిష్టులై యుండు నచ్చునేమో పరిశీలించు.

శ్రీ ఆర్. భండార్కగుగారిది—

౧. పులికేశి I

౨. కీర్తి ర్క I

౩. పులికేశి II

౪. జయసింహవర్మ

(లాట)

కొల్లిపారశాసనమున గన్పట్టునది—

౧. సత్యాశ్రయ-రావిక్రమ

౨. పృథ్వీపతి

౩. మహారాజు

౪. రాజాదిత్య-పృథునిక్రమ

వీనియందు కొల్లిపారశాసనసంశాసనానిలో గను పడు మొదటి 'సత్యాశ్రయ-రణవిక్రమ'యను పేరును జూడుదు. శ్రీ ఆర్. భండార్కారుగారు చెప్పినట్లు ప్రభు నా మొదటి పులికేళిమే ఈ కులమునందు పరంపరను బట్టి కమ్మ 'సత్యాశ్రయ' బిరుగునకు మూల పుగుఱుడు 'సత్యాశ్రయ-రణవిక్రమ' డనుట తప్పు కాదు. ఆ సత్యాశ్రయని తండ్రి 'రణరాగు' డని (యున్నది). అందుల్ల తండ్రింజ్ఞతో గూడ స్వలిరు దును జేర్చికొనిన మొదటి పులికేళిని అట్లే 'సత్యాశ్రయ-రణవిక్రమ'యను అంతిముల్ల శాసనకారుడు నిరూపించియున్నా డని యూహించునది సకారము గనే యున్నది. పై కొల్లిపారశాసనోక్తమైన (సత్యాశ్రయ-రణవిక్రమనికి) దగునాత (చు) ముగ్గుగు పేర్లును బిగుగులుగ కన్పింపకుట ఈ యశీప్రామును నకు బ్రబలమైన గూఢార ముచున్నది. అంతిమాశ్రమే కాదు. ముందటి వినయాదిత్య-యధుల్లునికి 'రామ విక్రమ, రాజాశ్రయ' మొదలగు బిరుదుల నిచ్చి, మొదటి యరికేసరిని 'త్రిభువనమల్ల-రాజగిణేత్ర సాహసరామ' ఇచ్చేతై రభీకావై రజేష్టతే' అని యిచ్చించు ను జూడగా ఆ శాసనకారుడు రాజబిరుదులలోనే యొక్కడు ప్రవీణత గలనా డని నిర్ధరమచున్నది. ఆ కొల్లిపారశాసనము సుమారు క్రీ.శ. ౭౫౦-౮౦౦ తర్వాత పరిసరమున దల చూపియుండునట్లునని ఆ యాంధ్రచారిత్ర ప్రక్రికాలేఖకులు సూచించియున్నారు. ఆ సూచనల్ల నఃసారీశాసనపు వినయాదిత్య-యధుల్లుకును ఆ కొల్లిపారశాసనపు వినయాదిత్య యధుల్లుకును అభిన్నులే అయియుండువలె ననుట మితింతి దృఢ మగుచున్నది. 19"

తిమ్మప్పయ్యగారి సిద్ధాంతము నంగీరించుటకు వీలులేదు. కొల్లిపాతాసనోక్తసంశాసన చరిత్రాత్మకమని బిరుగుఱుపునుచ ననలంపించిన మాధ్యమ వింత యైనది. ఈ సంశాసనయందు వినయాదిత్య-యధుల్లునికి పూర్వీకుల పేరులు బిరుదు లని నిశ్చయించివారు. కాని యందలి పృథ్వీపతి రాజాదిత్య నామములు తిమ్మప్పయ్యగారు చెప్పినట్లు కేవల బిరుదు లని

యెంచుటకు వీలులేదు. పృథ్వీపతిరాజు, పృథ్వీపతి, రాజాదిత్య యనునవి యంకితనామముగ ప్రాప్తిన శాసనములయందు వాడబడియున్నవి. ఒకవేళ తిమ్మప్పయ్యగారు ననుట్లు బిరుదులే యని యొప్పుకొనినను కొల్లిపాతాసనసంశాసనానిలోని రాజులలో నొక సత్యాశ్రయ-రణవిక్రమనిదప్ప తక్కినవారిని బాదామిశాఖ వారని నిర్ధారించి చెప్పబడుట సహజము. తిమ్మప్పయ్యగారి సమాన్వయము నొప్పుకొనినచో బాదామిశాఖలోని మొదటి కీర్తిరత్నకును, ౯౦వల పులికేళిని, నతని పుత్రుడగు (లాట) జయసింహునకును వగునగ పృథ్వీపతి, మహారాజ, రాజాదిత్య - పృథ్వీరక్మ లను బిరుదులు లుడిన చని చెప్పవలసివచ్చును. బాదామి చాళుక్య రాజుల శాసనములును, వారిని పేర్కొనువారి సంకలన శాసనములును పెక్కు ప్రకటితమైయున్నవి. ఎచ్చటను మొదటి కీర్తిరత్నకు పృథ్వీపతి యను నామాంతరము గాని, బిరుదుగాని యున్నట్లు సాక్ష్యము లేదు. ఇక 'మహారా' జయనది యొక బిరుదని చెప్పుటకంటె రాజ్యపదమును సూచించు నామనాచక మనుట యుష్టు. ఇది ధూపాలర కల్లరకు సామాన్యమే. కావున కొల్లిపాతాసనానిలోని 'మహారా' బాదామి శాఖలోని ఇమ్మకి పులికేళిమే యని నిర్ధారించుట కెట్లు వీలగును? అట్లు చేసిన నిర్ధారణ సమంజస మని యొప్పుకొనుట యెట్లు? బాదామిశాఖయందే కాక చాళుక్య కులముంతటియందును ఇమ్మకి పులికేళి గడు సుప్రసిద్ధుడు. పూర్వచాళుక్య లేమి, కళ్యాణచాళుక్య లేమి, యన్య లేమి తమ సంకచిత్రయం దితని ప్రస్తావన వచ్చినప్పుడు గడు కొప్పగి శివకొని గున్నాడు. కొల్లిపాతా శాసనకారు డితినినే పేర్కొని నుద్దేశించినచో నతని నామమునేనియు దలపెట్టక సర్వసామాన్యమైన మహారాజశబ్దమును బ్రయోగించుట చిత్రము గదా. ఇక (లాట) జయసింహుని విషయము విచారితము. ఇతని వేమి, ఇతని సంతతివారి వేమి శాసనములు కొన్ని ప్రకటితములై యున్నవి. ఇందు మొదట పేర్కొనదగినది త్రిభువనాశ్రయజయశ్రయవిరుడాంకితుడగు నాగఃర్థన మహారాజయొక్క నిర్వృతామ్రపటికలు. ఇతడు లాటజయసింహుని కుమారుడు. ఇం దితడు తన తండ్రి

ధరాశ్రయజయసింహానుభవం యని చెప్పియున్నాడు. 20.
రాజాదిత్యపుగువిక్రమబిరుద ముంకినట్లు చెప్పలేదు.
రెండవది శ్రీ.శ. ౬౭౦ వ సం. త్వరయునాటి శ్రీరా
శ్రయశివాదిత్యుని నానారితామ్రపట్టికలు. ఇతడును
లాటజయసింహుని పుత్రుడే; మఱియు యు.రా.జ.
నాగధనునితె నితడును యన తండ్రి ధరాశ్రయజయ
సింహు డని చెప్పియున్నాడు. రాజాదిత్యపుగు
విక్రమ యను బిరుదులమాట యొత్తలేదు. 21. ఇరివిజే
శ్రీ.శ. ౬౮౨ నాటి గూరతుతామ్రపట్టికలు గలవు.
ఇందును రాజాదిత్యపుగువిక్రమప్రస్తావన గానరాదు.
తన తండ్రిపేరు ధరాశ్రయజయసింహు డనియే చెప్పి
యున్నాడు. 22. మూడవది ముంకేశ్వరరాజుచెట్ల
బాన్సాన్ తామ్రశాసనము. ఇతనికి విన గూదిత్య-మున్దనుడు
డనియు, జయశ్రయు డనియు బిరుదులు గలవు. ఇతడు
తాను మొదటి విక్రమాదిత్యుని తమ్ముడు ధరాశ్రయ
జయసింహుడనర్చుకూగుడనని చెప్పకొని యున్నాడు.
శ్రీ.శ. ౭౩౦-౨ వ సం త్వరయున నితడు రాజ్యము
సేయుచుండెను. 23. లేమలవాడ కంశమునకు మూల
పుగము డని తిమ్మప్పయ్యగారు వాదించునది తిరిడే.
తన తండ్రికి రాజాదిత్యపుగువిక్రమబిరుదు లున్న
ట్టితడును జెప్పలేదు. నాల్గవది పులకేశి ల్లవని నానార
తామ్రపట్టిక. ఇతడు మొదటి విక్రమాదిత్యుని తమ్ము
డను జయసింహుడనర్చుకూ పుగుడు; వైశాఖనమున జన్మించెను.

బిపి జనశ్రేయసుంకరసరాజానకు దమ్ముడు. ఇందును తన తండ్రికి ధరాశ్రేయబిగ దమ్ముట్లు చెప్పినకాని రాజానిత్యేప్యగుక్రమ బిగను లుంకినట్లు చెప్పలేను. 24. లాబనాసుక్య రాననులయం బిటను గానరాని రాజానిత్యేప్యగుక్రమబిగను లుంకినాసుక్యంశమును మాలపుగమమన, బారాచాసుక్యంశము నను నిమ్మకి పులకకి గవంట్లు కొడుకునా, మొదటి విక్రమ-దిమ్మని తమ్ముడను ను ధరాశ్రేయజయంహుని కుంజే నని నమ్ముట నెట్లు? నిరాధారమైన ఈ నమ్మకమును నూతన గాని తేను వాని చాసుక్యంశము పర వివరము-ముద్దములను తండ్రియం బాదిత్యేప్యగుక్రమవే మై లాబనాసుక్యంహుని తొమ్మడనాని నెట్లు? నిమ్మయనుచుక్కగ నునానినెను తేని నూ. గా లాబనాసుక్యంహునికి తేనులూ. చాసుక్యంశము నెట్లు లుంకినట్లును తోచును.

ఇక బాటజగమునందుని పుత్రులను జగముశ్రము
మంగళదేవరాజు వివరముదిత్వమునుబట్టియు, తేముల
నామ చాతుర్యముకల వారు నుని గుడిత్వమునుబట్టి
మను నొక్కరినియే తేమో మాతము. ఇట్లవశిష్టి
వివరముదిత్వమునుబట్టి నామములు సామాన్యములుచే
వా ద్దగు నొక్కరియను తిత్తు కుమారునియు. తాని
యిది సామాన్యము గాను. ఈ సంగతులను మొదలు
చింతింపవలెన నిమయ మొకటి కలదు. బాటజగము
దిత్వమునుబట్టిని కది యంతినినామము గాను, పేరుగు.
అతని వాస్తవ నామముమంగళదేవరాజు; జగముశ్రము
పేరు మహాకవిక పేరుగూడ కను. ఇక తేములనామ
వివరముదిత్వమునుబట్టినికీ మంగళదేవరాజు జగము శ్రము
గాని, జగముశ్రము పేరు పేరుగాని యున్నట్లెందును
జెప్పముండుదు. వివరముదిత్వమునుబట్టి నామ మిగులు
రకు నుండుట వారి దౌత్యమును మూచింపదా యను
ప్రశ్న రాచున్నది. అన్యథా కీ పేరు లేకుండున దీని
యాధారమున వారి దౌత్యము గల్గించుచున్నది. యుద్ధ
ములు పేరు మొదటి విక్రమాదిత్యుని కుమారుడైన వివరము
దిత్వమునకీ వామాంతరముండునట్లు మిరజ్జోయే ప్రాగు కాన
నములుబట్టి చెలియుచున్నది. అతడును వివరముదిత్వ

20. ఇంజీ. ఆర్కేటి. నం. ౯. పుట ౧౨౩ త.

21. ఎఫ్. ఇండి. సం. లా. పుట ౨౯౯ త.

22 ఇంటర్మీడియట్ కాంక్రెట్ ఆఫ్ ది ఓరియెంట్
టర్నిస్ట్, (విజ్ఞాన) రోడ్, ఆర్యన్ క్వార్టర్స్.
పుట. ౨౩౫.

23. బాం. బ్రా. శ్రీ. ఆర్. ఎ. ఎస్. సె.
౧౬. పుట ౫.

24 ఇంటర్మీడియట్ కాంక్రెస్ ఆఫ్ ది ఓరియంటల్స్ (వియన్నా), ౧౮౮౦, ఆర్మీడ్ క్వార్టర్స్, ౨౩౨ టి.

25. ఇంజి. ఆంటి. నం. ౮. పుట ౧౪.

‘తత్పుతో విక్రమాదిత్యో విక్రమాక్రాంతసూతరా,
తతోపి యుద్ధమల్లాభ్యో యుద్ధే యమసహ స్మపః’

యొద్దముట్లు చేయవలసిందిగా కోరుతున్నాము. కావున వినయాదిత్యయొద్దముట్లు నామము లేములవాడచాళుక్యుల మూలపురుషునికిని, లాటజయసింహుని పుత్రుడగు మంగళరసరాజునకును సామాన్య మగునంతమాత్రమున వారికి వ్యక్తైక్యము గల్గించుట సమంజసము గాదు.

మఱియు విషయము : లేములవాడ చాళుక్య పంకజరాయగు వినయాదిత్యయొద్దముట్లు క్రీ. శ. ఎనిమిదవ శతాబ్దపురీయపాదమున వెలసె నని దృఢముగ బల్కవచ్చును. ఇతని పుత్రుడగు మొదటి యరిశేనరి క్రీ. శ. 800-801 ల మధ్యమున రాజ్యముజేసిన రాష్ట్రానుబంధక్రమరీయగు నిరుపమగ్రువకలివల్ల భునికి సమకాలీనుడు. ఇతని తండ్రియగు వినయాదిత్యయొద్ద ముట్లుడు నిరుపమగ్రువుని తండ్రియగు మొదటి కృష్ణ అకాలవర్షుని కాలముననో, తర్వాత్యము క్రీ. శ. 813 నుండి 814 వఱకు రాజ్యముజేసిన దంధిదుగ్గుని కాల ముననో, లేక యిరువురి కాలముననో వెలసియుండువలయును. ధారాక్రమముని కుమారుడగు వినయాదిత్యయొద్ద ముట్లుపరనామధేయుడు క్రీ. శ. 830-31 లో రాజ్యము సేయుచుండినందువల్లను, దరువాత నిరుపమగ్రువదండ వెనుక రాష్ట్రానుబంధక్రమరీయగు సామంగుడై యుండిన లేములవాడ వినయాదిత్యయొద్దముట్లుడును సమకాలీ నుడై యుండి రనుట యసంశయము గాదు. సమ కాలీను లగుటచే చాళుక్యపంకజులగు వారిరువురికి వైకల్యము గల్గించుటయందు వైపరీత్య మేమియు లేదు; కాని దీని కొక యాక్షేపము గలదు. వినయా దిత్యయొద్దముట్లు చిరుదాంకితుడగు జయారాయ మంగళరసరాజురాజ్యము క్రీ.శ. 830-31 తరువాత నచిరకాలమునకే ముగిసిపోయినది. పిమ్మట నతని తమ్ముడు పులకేశివల్లభుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈ విషయము క్రీ.శ. 833 నాటి ఇతని నాసారిపట్టికల వల్ల దెల్లమగుచున్నది. ఇందు వరుసగ దన పూర్వీకులగు మొదటి క్రిర్య, దండవ పులకేశి, మొదటి విక్రమాది త్యుడు, ధరారాయజయసింహుడు, జయారాయమంగళ రసరాజు మున్నగువారిని కేర్పొని తరువాత దన్ను

జెప్పకొనియున్నాడు. ఇతడు బహుకురుడు, సైన్యక, కచ్చెల్ల, సాగావ్వి, చావోటక, మార్గ, గుజరాతాలను జయించిన తాతకుల వోడించి దేశమును గాఢాదేశుల వల్లభనరేంద్రుడు, అనగా నవ్వడు సామ్రాజ్యాధిపతియై యుండిన బాదామిచాళుక్యఇమ్మడివిక్రమాదిత్యు డితని దేశసేవకు మెచ్చి దక్షిణాపథసాధక, చలంకికులా లంకార, పృథివీవల్లభ, అశివ క్షణానిన క్షణాయురి యను విరుదుల నొసగాను. మఱియు నితడు రాజ్యాధిపతులను జోలి తన యాజ్ఞకు విషయపరులు మున్నగువారికి విదితపఱచియున్నాడు మఱియు, నీ కాసనమున జయారాయమంగళరసును జెప్పి యటుపిమ్మట 'తస్య పాదానుధ్యాత'యగు పులకేశి కేర్పొనబడినది స్మరణ యందున్నది. కావున క్రీ. శ. 833 వ సంవత్సరమునకు పూర్వ మితని యన్నయగు జయారాయమంగళరసరాజు వినయాదిత్యయొద్దముట్లుడు గలించగా నితడు తదనంత రము లాటరాజ్యమున కధిపతి యాయె ననుట తెల్లము. కావున క్రీ. శ. 813 నకు తరువాత రాష్ట్రానుబంధ క్రింద సామంగుడై యుండి ననుట యుక్తముగాదు. ఈ కారణములచేత దిమృషప్రయ్యగారు వాదించునట్లు లాట జయసింహవర్మపుత్రుడగు జయారాయ మంగళరసరాజు వినయాదిత్యయొద్దముట్లుడును, లేములవాడచాళుక్యుల మూలపురుషుడగు వినయాదిత్యయొద్దముట్లుడును శేకపురు షులు గారు. వారు భిన్నవర్గి లమట యువ్వను.

ఈ పై దీర్ఘచర్చలన లేదని సారాంశ మేమనగా: కొల్లిపఱకాసనమువలన వంశావధిని గుర్తించుటకు సాధ్యము గాదు. ఇతరచాళుక్యకాళులకు దీనితో సంబంధము గానరాదు. ఒకవేళ నిది కల్పనయేని గావచ్చును. బాదామికాళులొడను, లాటకాళులొడను దీనికి సంబంధములగు గూఢ దంపై చేసిన సిద్ధాంత ములు లభ్యమైన కాసనసాక్ష్యములకు విరుద్ధము లగుటచే నిటవజాలవు. కావున లభ్యమైన సాక్ష్యమును నివృత్తు పాతముగ విమర్శించి చూచిన లేములవాడకాళువారి కన్యకాఖలవారితో గల సంబంధము తెలియ దని చెప్ప వలసియున్నది. (సశేషము)

లేములవాడ చాళుక్యులు

శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య

(గత సంచిక తరువాయి)

ర. వినయాదిత్యయధమల్లుడు

వినయాదిత్య - యధమల్లుని శాసనము లెవ్వయు నింతవఱకు లభ్యపడలేదు. కాని ఇతని సంతతి వారి శాసనములను, పంపకవి విక్రమాగ్రనవిషయ పీఠికలను నితని చరిత్ర కొంతవఱకు తెలియజేస్తున్నది. ఇతని పుత్రుడు మొదటి యరికేసిరి దెప్పబడు కొల్లిపఱ తామ్రశాసనమున నితడు విశ్వరాటనియు, రామవిక్రమపుసాంతుకానినిగ వంశీకునినియు, వరాహలాంధనముచే వశీకృతధూచక్ర దనియు, సాగర వేలాపరి వేష్టితలగరామంబులనియు, దురుష్కయన బర్బర కాశ్మీర కాంభోజ ముధ మాళవ కలింగ గంగ పల్లవ కేరళప్రభృతిరాజులొకముచే నర్చులు గొనెననియు జెప్పియున్నది. ఈ శాసనము గృత్రిమమని ప్రబలమైన సంశయము గలదు. కాని శాసనము గృత్రిమమైనను నంగుఃస్థింపబడిన యంశములు గృత్రిమములు కాక చరిత్రాత్మకములే కావచ్చునను శాసన విమర్శకుల మతము ననుసరించి దీనినివిచారార్హముగాదని త్రోసిపుచ్చక పరామర్శించి యుండెంత సత్యము గలదో కనుగొనవలసియున్నది.

వినయాదిత్యయధమల్లుడు దాక్షిణాత్యుపన చాళుక్యుడు. ఇతని పుత్రుడు మొదటి యరికేసిరి క్రీ. శ. 2౮౦ మొదలు ౩౯౦ వఱకు దక్కను సామ్రాజ్యము నేలిన

1. ఎ.సి. ఇండి. సం. ౬, పుట ౨౪౩; ఇండి. ఆంటి. సం. ౧౧, పుట ౧౫౬.

2. ఎ.సి. ఇండి. సం. ౬, పుట ౨౪౩; ఇండి. ఆంటి. సం. ౧౧, పుట ౧౫౬ త.

రాష్ట్రకూట చక్రవర్తి. భ్రువనిరుపమదేవున కిరడు సామంతుడును, సమకాలీనుడును నగుటచే నిరడు క్రీ. శ. ౨౮౦ శతాబ్దతృతీయపాదమున నభ్యుదయ మంది యుండవచ్చునని పూర్వజ్ఞ హమున నిశ్చయించియున్నాడను. ఈ కాలమున కొల్లిపఱశాసనమున వర్ణింపబడినంతటి గొప్ప చాళుక్యనరపాలు డెవ్వడేనియు నుండెనో విచారించు. అప్పటి రాష్ట్రకూటశాసనములను బరిశీలించి చూచిగా రాష్ట్రకూటసామ్రాజ్యస్థాపకుడైన దంతి దుర్లుడు గతించిన ననుక ప్రబలుడైన చాళుక్యరాజొకడు సామ్రాజ్యము నాక్రమించుకొని కొంతకాలము రాజ్య మొనర్చినట్లు తెలియజేస్తున్నది.

మొదటి కృష్ణరాజుపుత్రుడు ముమ్మడి గోవింద రాజు దన రాధికాపుర, వణిదిందోరి తామ్రపట్టికలయందీ విషయము నిట్లు ప్రస్తావించియున్నాడు :

పక్షచ్ఛేదభయాశ్రితాభిల మహా
భూభృతుల భ్రాజితా
ద్దుర్లంఘై రపరై రనేకవిమల
భ్రాజిష్ణురత్నాన్వితాత్
య శ్చాళుక్యబలా దనూనవిముగ
వ్రాతాశ్రయో వారిధి
ర్లక్ష్మీం మధరత్నలీల మచిరా
చాకృష్టవాక్ వల్లభః 1.

మొదటి యమోఘవర్ష నృపతుంగుని సంజ్ఞా తామ్రపట్టికయందును నీ విషయము జెప్పబడియున్నది.

స్వయంవరిభూతరజ్యాణా తతి
స్స నిర్వృతేతం శుభతుంగవల్లభః,
సకర్ష చాళుక్యకులశ్రియం బలా
ద్విబోలసాలిగ్వజమాలభారిణిం 2.

ఈ రెండు కాసనముల వల్లను దంతిగుడ్డుడు కాల
గతి నందిన పిమ్మట చాళుక్యుల ప్రబలి సామ్రాజ్యము
వాక్రమించుకొని రనియు, వారిని నిర్ణీచి మొదటి
కృష్ణరాజు దానిని మరల స్వాధీనము గావించుకొని
ననియు దెలియనవచ్చుచున్నది. మఱియు పై జేర్చిన
ముమ్మడి గోవిందరాజు తన వైతాను తామ్రపట్టికయందీ
సందర్భమున చాళుక్యులను ప్రస్తావించక వారి బహుళ
రాహస్యమును నొకని జేర్చినదియున్నాడు.

రాహస్య మాతృభుజజాతబాహుళం
మాతా విజత్య నిశితాసిలతాప్రహరైః,
పాలిధ్వజావలి శుభా మచిరేణ మోహ
రాజాధిరాజపర మేశ్వరతాం తితాప.

అనగా నీ మొదటి కృష్ణరాజు రాహస్యమున
నతని యువమున జయించి యతనికనుంకిత పాలిధ్వ
జాలని, రాజాధిరాజపర మేశ్వరపదమును బొందెనని
తాత్పర్యము. రాష్ట్రకూటసామ్రాజ్యస్థాపకమునకు
దక్షిణాపథమున రాజాధిరాజ పరమేశ్వర పట్టముగా
త్యుల దగుటచేతను, పాలిధ్వజము చాళుక్యులకు
చేతను, చాళుక్యులను జయించి వాడైన పాలిధ్వజా
సామ్రాజ్యములను గొన్న విజయనే మొదటి కృష్ణరాజు
రాహస్యను జయించి వానినే యతనికనుంకితము
వైకొన్నట్లే చెప్పయుండుటచేతను రాహస్యచాళుక్యులై
యుండువలయు నని తోచుచున్నది. ఇతని చరిత్రకు
గూర్చి యేమియు జలియరాకున్ననా, నితడు సామాన్య
దని తలచుటకు పీలులేదు. చాళుక్యులను జయించి దంతి
గుడ్డుడు స్వాధీనపఱచుకొనిన సామ్రాజ్యమును మరల
నశిపఱచుకొని యతని పితృతంత్రయైన ప్రభుకృష్ణు
నరపాలుని రాజాధిరాజపరమేశ్వరపట్టమును బొందెనని
నీయక యడుపెట్టెను. రాష్ట్రకూటరాచరికకథితి యెల్ల
డెట్లుండెనో ప్రభుకృష్ణరాజు తన భృంకితామ్ర
పట్టికయందు సూచించియున్నాడు.

ఉల్లంఘితమిర్యాదే
కలిజలభా వ్యాకులా నిమజ్జితే
యే నోద్ధృతా భాగ్రీ
శ్రీప్రలయముహూరాహేణ. ౧

ఇందు ఉల్లంఘిత కలిజలభా చాళుక్యుల ప్రబ
లము, ఉల్లంఘిత భాగ్రీ రాష్ట్రకూటరాజ్యము, నిమ
జ్జితే మునిహాసనముక గూర్చించినవాడు ప్రభుకృష్ణ
రాహస్యచాళుక్యులను ప్రభుకృష్ణరాజు. కావున
రాహస్యచాళుక్యులైన చాళుక్యుల నెట్లు
పొయిన స్వమలక్రమాధిమైన సామ్రాజ్యము
సాధించి ముక్తకాలము చేరి రనియు, మరల వా
క్యులయించి రాష్ట్రకూట మొదటికృష్ణరాజు సోద
మనునినా ననియు విని మునున్నది.

ఇందు రాష్ట్రకూటసామ్రాజ్యస్థాపకమున
దంతిగుడ్డుడు రాహస్యచాళుక్యులను నిమజ్జితము
పొయినాంధి కావకాతలను నిలకు. రాష్ట్రకూట
ముమ్మడి కృష్ణరాజుని గొన్న రాహస్యచాళుక్యుల
మునున్నట్లు చెప్పెను.

రాహస్యచాళుక్యుల కృష్ణరాజు
రాహస్యచాళుక్యుల
రాహస్యచాళుక్యుల
కృష్ణరాజు
తత్రాచార విజయనే పరిచిం
రాహస్యచాళుక్యుల
తత్రాచార విజయనే పరిచిం
రాహస్యచాళుక్యుల
కృష్ణరాజు

ఇందులను సాహసగుర్వపాలుడు, అనగా
దంతిగుడ్డుడు స్వంతప్రభువై బ్రాహ్మణుడై పరితనముననే
జయంగను రాహస్యచాళుక్యులనున్నది. గునిహాతుడైన
వారి పొందును స్వంతప్రభులందుట సుప్రసిద్ధమైన
విషయము. కావున, రాహస్యచాళుక్యురాజసనసామ్రాజ్యము
విశ్వసనీయమేని, దంతిగుడ్డుడు యావననంతుడై
యుండుననే యుద్ధమున మిడిసి పీఠస్వర్ణమును బొందెనని
చెప్పవలసియున్నది. అతని మరణానంతరము రాష్ట్ర
కూటరాజ్యలక్ష్మీ చాళుక్యులను రాహస్యకు హస్తగతి

8. ఎ.పి. ఇం.డి. సం. 3, పుట ౧౦౭ త.
4. ఎ.పి. ఇం.డి. సం. ౧౪ పుటలు, ౧౭౧-౩౦
5. సా. ఇం. ఇం. సం. ౧౪, భా. ౧౨, చెం. ౬౦.

యగుటచేత, దండిదగ్గరు చాళుక్యులతోడి పోరుననే మృతినొంది నని తోచుచున్నది. 6

వై చర్చవలన లేములవాడ చాళుక్యులతో సాధకుడైన వినయాదిత్యయుద్ధముల్లని కాలమున రాష్ట్రకూటుల యధికారమును గూలద్రోయునంతటి శక్తి సామర్థ్యములు గల రాహుప్ప యను చాళుక్యువీరు డొక డుండెనని తేలుచున్నది. ఈ రాహుప్పయే కొల్లిపఱశాసనములోని వినయాదిత్యయుద్ధముల్లడు కాగూడదా యను శంక మొకటి కలుగవచ్చును. రాహుప్ప యనునది యతని వాస్తవమైన పేరును, వినయాదిత్య యుద్ధముల్లనాము లతని బిరుదులుగా నుచ్చును. కొల్లిపఱశాసనమునందు వర్ణింపబడిన వినయాదిత్య యుద్ధముల్లని విజయము లన్నియు రాహుప్పకును జెల్లి మ్మును; కాని యానందభూమిని పరా

6. రాష్ట్రకూటులంశేభ కుజరాజశాఖకు కేందిన కళకళ నక్షత్రం బహుగా తాత్రావృత్తంబిలి (ఇంకి, అంటి, సం. ౧౦, ఫుట ౧౧౮) —

ధర్మాత్మైష్ట్య కృత్య జక్తి
సత స్సుధార్మ ఖిల కృష్ణరాజ,
యో వంశ్య మగూర్కల్లి విమర్శభాసం
రాజ్యం స్వయం గోత్రహితాయ చక్రే.

అను శ్లోకము వాదానిమొకటి కొందఱు బహుశాసనమున వంశ్యుడే రాహుప్పయని గాదించుచున్నారు. (ఇంకి, అంటి, సం. ౧౦, ఫుట ౧౬౦.) కాని వీరి వాదమంగీకార్యము గాదు. ఏలనగా: లభ్యమైన శాసనసాక్ష్యమునబట్టి నూతనగా రాహుప్ప రాష్ట్రకూటు డని చెప్పట కెట్టి యాధారములేదు; చాళుక్యులకులే యొక్కన సమంజసమని తోచుచున్నది. కావున వంశ్యునికి రాహుప్పతో వైకళ్యము గల్పించుట సరకాదు. వాగ్మధిన్న పురుషులని తలచుటయే యుక్తము.

- 7. ఎ.పి. ఇంకి. సం. ౬, ఫుట ౨౧౧.
- 7-౭. రాష్ట్రకూటులు-వారికాలము, ఫుట ౪౩.
- 8. ఎ.పి. ఇంకి. సం. ౫, ఫుట ౨౦౦.

మర్మించదగిన యంశ మొకటి కలదు: ఈ రాహుప్ప బాదామి చాళుక్యురాజులలో గడవటివాడైన ద్వితీయ కీర్తిచరణయో, లేక యువరాజు ఇమ్మడి గోవిందవల్లభునిచే బరాహుధుడైన వేంగీశ్వరుడు విష్ణువర్ధనుడో కావలయుననువాదము ద్వితీయకీర్తి రృ రాష్ట్రకూటులను జయించి మిరల రాజ్యమును సంపాదించెననిగాని, యతనికి రాహుప్పయని మారుపేరుండెననిగాని తలచుట కెట్టి యాధారములేదు. రాష్ట్రకూటప్రథమ కృష్ణభూపాలుని కుమారుడును, యువరాజును నగు ఇమ్మడిగోవిందరాజు యొక్క వేంగీ:ష్టనిర్వహిని జయించుటనిశ్చయమే. ఇతడు వేంగీచుండలమును జయించినపిమ్మట కృష్ణామనీసంగమమున విజయస్కంధావారమునుండి యిచ్చిన అలాగు తామ్రశాసనమున “శోభిష్టాత్మభూమిసమర్పణే నానలే వేంగీశే”యని చెప్పుకొనియున్నాడు. 7 ఇట్లు శోభనండాత్మభూమిలను యువరాజుగోవిందరాజునకుసమర్పించిన వేంగీకుడు చాళుక్యుడు. కృష్ణరాజుచే నోటునడి పాలిధ్వజాలిని, రాజాధిరాజుపరమేశ్వరపదమును గోలు పొయిన రాహుప్ప ఇతడే యని రాష్ట్రకూటచరిత్రకారులను దాక్కను అత్రైకారముచున్నాడు. 7 ఇది యొప్పదగని విషయము. వేంగీచాళుక్యులు తమ శాసనములయందు నామ యువరాజాధిరాజుపరమేశ్వరభట్టారకుల మని చెప్పుకొనినను పాలిధ్వజము వీరికుండె ననుటకే యాధారమును లేదు. అది యాద్యమున ఉత్తరాపథచక్రవర్తుల సామ్రాజ్యచిహ్నము. శ్రీ. శ. ౭ వ శతాబ్ది తృతీయపాదమున బాదామియందు చాళుక్యుప్రథమ విక్రమాదిత్యుడు రాజ్యము నేయుచుండగా నతని కుమారుడైన వినయాదిత్యుడును, మనుమడైన విజయాదిత్యుడును సుత్రుదేశములపై దండెత్తిపోయి సకలోత్తరాధిపతి నొక్కని జయించి యతని సార్వభౌమపద చిహ్నములైన గంగాయమునలను పాలిధ్వజములను గొని స్వదేశమునకు మగిడి వచ్చిరి. 8 అది మొదటిది బాదామి శాఖవారి సార్వభౌమచిహ్నము లైనవి. బాదామి చాళుక్యులకును, వారిని దొంగద్రోసి వారి సార్వభౌమ పదము నొడిచికొనిన రాష్ట్రకూటులకు దప్ప దక్షిణ దేశము నేలిన యే వంశపుట్రభువులకును నీ పాలిధ్వజాది

చిన్నములు లేవు. 9 కావున యువరాజు గోవింద రాజున కోడి తన సర్వస్వము నిచ్చి యతనికి నతుడైన నేంగీకుడు రాహుప్పు కాజాలడు. రాజాధిరాజపరమేశ్వరుడును, పాలికేతనుడును నగుటచే రాహుప్పు బాదామి చాళుక్యవంశజుడని నిశ్చయముగ జెప్పవచ్చును.

ఇక నీ రాహుప్పుయు, లేములవాడచాళుక్యుల వంశ కర్తయున వివయాదిత్యయుద్ధ ముల్లుడును నేకపురుషులగు దురేషా విచారించెను. కొల్లి పక్షశాసనములోని వంశావళి మిక్కిలియు సంశయగ్రస్త మగుటచేత దాని సాధారణముకొని వివయాదిత్యయుద్ధ ముల్లునికి బాదామి చాళుక్యవంశముతో సంబంధము గల్పించుట యుక్తము గాదు. వాదమునకై యతడు బాదామిచాళుక్యులైనవాడని యొప్పకొనినను నతనికిగాని, యతని సంతతి వారికిగాని పాలిద్యవ ముండె ననుట కే యాధారమును లేదు. కావున రాహుప్పుయు, వివయాదిత్యయుద్ధముల్లుడును సమకాలికులే యైనను నాడు భిన్న పురుషులని చెప్పవలసియున్నది.

ఇంతదనుక కొల్లి పక్షతామ్రపట్టికలయందు వర్ణింపబడిన వివయాదిత్యయుద్ధముల్లుని విజయారులు సత్యాత్మకములను దృష్టితో బరికించితిమి. కాని వీని యాధార్యమును రుజువునీయగల సాధనాంతరము లిప్పటివఱకు కవియు గానరాలేదు. ఇతని సంతతివారి శాసనములలో నితని పరాక్రమాతిశయాదులు బ్రశంసింపబడియున్నను, నితడు విశ్వరాటునిగాని, సాగరజేటాపరివేష్టితనకల

9. పూర్వచాళుక్యవంశజుడైన గుంగవిజయాదిత్యుని సాతలూరుతామ్రశాసనమున (భా.త. సం ౧, సం ౧, పుట ౧౦౨) “వ్యాధి ప్రతిష్ఠాపిత్ గంగా యమునాచంద్రాదిత్యపాలికేతనసమగితపప్పామహా కల్బ శ్రవణవిశ్రాంతిచతురాశాచక్రో గరాహలూఞ్చనవీర మకరధ్వజః” అని యున్నది. ఇందు పేర్కొనబడిన గంగాయమునాపాలిద్యుడగు లతనికి గులక్రమాగతములు గావు. రాష్ట్రపాలు ఇమ్మడి కల్వణరాజును యుద్ధమున జోడించి యతనికడ గొన్నది.

10. పండితారాధ్యచరిత్రము, పర్యతప్రకరణము, (ఆం. ప్ర. ౨ భా.) పుట ౪౧౧.

ధరామండలాధిపతి యనిగాని, కురుష్కుయవన బర్బర కాశ్మీర కాంభోజ మగధ మాలవ కళింగ గంగ పల్లవ పాండ్య కేరళ ప్రభృతి ససంభ్రమ సమర్థితపాదసీతు డని గాని చెప్పియుండలేదు. వాని లోని విషయమును బట్టి చూడగా నితడొక చిన్న రాజుని లోచుచున్నది. ఇతని సంతతివారి శాసనములలో నెల్ల బ్రాచీనతమమైన లేములవాడ శిలాశాసనమున నీ వివయాదిత్యయుద్ధముల్లుడు అనన్యశాస్త్రముగు సపాదలక్ష దేశమును బాలించె ననియు, బోదనపురమున నూనెచే నిండిన కొలవనం దేనుగులను దాగ నూడించె ననియు, జిత్రకూట మను దుర్గమును సాధించె ననియు జెప్పియున్నది. పంపకవి తన విక్రమాద్భుతవిజయసీతిక యందు చిత్రకూటముమాట యెత్తక తిక్కిన యంశములను గొండింటిని పేర్కొనియున్నాడు. పరభణి తామ్రశాసనమునందుగూడ చిత్రకూటప్రస్తావన లేదు. విక్రమాద్భుతవిజయము లేములవాడ శిలాశాసనమునకు సమకాలిక కాన్య మైనను చిత్రకూటవిజయమును బ్రస్తావించకపోవుటకు గారణము తెలియదు; కాని యీ మాదును చరిత్రాంతము లని మనము విశ్వసించవచ్చును.

మొట్టమొదట పరామర్శించదగినది సపాదలక్ష విషయము. శాసనములందులీ వర్ణనను బట్టి చూడగా నిదియే వివయాదిత్యయుద్ధముల్లుని ప్రభుమకూరకృత్యమని లోచుచున్నది. సపాదలక్ష దేశ మెచట నుండెనో లేములవాడ పరభణిశాసనములవల్లగాని, పంపని విక్రమాద్భుతవిజయములవల్లగాని తెలియవచ్చుటలేదు. పాల్కురికి సోముని పండితారాధ్యచరిత్రయందు సపాదలక్ష ప్రస్తావము గలదు :

లక్ష్మింపగ సపాదలక్ష సేపాళ
మిక్షింపగ సపాదలక్ష శేదార
మిక్షింపగ సపాదలక్ష తిర్క్కార్తి
లక్ష్మింపగ సపాదలక్ష కాశ్మీర
మిక్షింపగ సపాదలక్ష కన్నోజ
మిక్షింపగ సపాదలక్ష గొంగళము
లక్ష్మింపగ సపాదలక్ష కళింగ. 10

ఈ ద్విపదలయందు ‘సపాదలక్ష’ దేశనైకాల్యమును గూచించు పదముగ బ్రయోగింపబడియున్నది.

మఱియు 'సపాదలక్ష' గ్రామములు గల దేశ మొక్కటి కా దనియు, నట్టిది శేషాళశేదారాదులు పెక్కు గల వనియు చెల్లమగుచున్నది. కాని శేములవాడ పరభటి కాసనములందును, పంపని విక్రమార్జునవిజయమందును జేర్పొనబడిన 'సపాదలక్ష' శే:లదేశాంతర్గతగ్రామ సంఖ్యను చెల్పు పదము గాదనియు, నది ప్రత్యేక మొకానొక దేశమున కంకితనామ మనియు దోచు చున్నది. ఈ దేశమును గూర్చిన ప్రశంస కాదాచిత్కముగ సంస్కృతవాఙ్మయమునందును, సుత్తరహిందూ స్థానమందలి మన్వయుగకాసనములయందును గాననచ్చుచున్నది. ఆధునికగ్రంథములయందును సపాదలక్షదేశ నిర్దేశమును గురించిన చర్చలచటనచట గలవు. 'అశ్వస్తవేశ్వవిహాయ యాహి' యను సోమదేవసూరియశస్తిలక చంలావాక్యమునకు వ్యాఖ్యాత 'అశ్వస్తకసపాదలక్ష పక్ష్యతవాసిక్' అని యర్థము వ్రాసియున్నాడు. 11 మఱియు శ్రీ. శ. ౧౧౫౦ నాటి చాళుక్యకంఠజుడు గూర్జరకుమారపాలుని చిత్తోద్దగపాసనమున 12,—

మహీభృన్నికుంజేషు కాకంభరిశః
ప్రియాపుత్రలోకేన కాకంభరిశః,
అపి ప్రాప్తశత్రుర్భయా త్కంప్రధూతః
స్థితా యస్య మగ్ధేభవాజ్జప్రధూతః.
సపాదలక్ష మామర్ద్య నమ్రాకృతభయానకః,
స్వయ మాయా నృహీనాఢోగ్రామే శాలిపురాభిధే.
సన్ని వేశ్యశివరం పృగు తత్ర
త్రాసితా సహజభూపతిచక్రం,
చిత్రకూటగిరిపుష్కలశోభాం
ద్రష్టు మారనృపతిః కుతుకేన

భగవాన్ లాల్ ఇంద్రాజిగారు, కాంగ్రా మొదలు నైనితాలవఱకు వ్యాపించియుండు సివాలిక్ పర్వతమునకు సంస్కృతమున 'సపాదలక్షపర్వత'మని

పే రనియు, సపాదలక్షాధిపతు లని పేరువడసిన కాకం భరి చాహమానప్రభువుల కా పే రాద్యమున సపాద లక్షపర్వతప్రాంత నివాసులైయుండిన కారణమున వచ్చె ననియు, దరువాత వారు వలసవచ్చి తూర్పురాజపుత్ర స్థానమున నుండు కాకంభరిప్రాంతమున నివాసము లేర్పఱచుకొని యచట నెలకొనుటచే నా ప్రాంతమునకు సపాదలక్షదేశ మని పేరు వచ్చె ననియు వ్రాసి యున్నారు. 13 వీరి యశీప్రాయమునే నందోలాల్ దేగారు తమ భూగోళశాస్త్ర మను గ్రంథమున నిట్లు సంగ్రహముగ ననుకరించియున్నారు: "సపాదలక్షకు సవాలిక్ ఆపభ్రంశరూపము. సవాలిక్ నకు సివాలిక్ ఆపభ్రంశరూపము. సపాదలక్ష, కాకంభరి తూర్పు రాజస్థానములోని యిప్పటి సంభర్." 14 సపాదలక్ష (సివాలిక్) పర్వతప్రాంతవాసులగు చాహమానరాజపుత్రు లచటికి వచ్చి నెలకొనుటచే కాకంభరిపరిసరప్రదేశము లకు సపాదలక్షదేశ మని పేరు వచ్చె నను భగవాన్ లాల్ గారి సిద్ధాంత మెంతవఱకు సత్యమో తెలియదు. కాని కాకంభరిప్రభువులు సపాదలక్షీయు లనియు, వారి యేలుబడికిని దేశము సపాదలక్షదేశ మని పిలువబడుచుండె ననియు దృఢముగ జెప్పవచ్చును.

తూర్పురాజస్థానమందలి ఇప్పటి సంభార్ ప్రాంతదేశమే మన్వయుగమునందలి సపాదలక్ష యని నిశ్చయ మైనది గదా. ఇక దాక్షిణాత్యుపకు విసయా దిత్వియధ్వంతులు దా దేశముపై నాధిపత్య మెట్లు సంపాదించగలెనో విచారించవలసియున్నది. ఈ విషయమును నిర్ధారించి చెప్పటకు దగిన యాధారము లేవియు గానరావు. విసయాదిత్య - యుద్ధముల్లుడు సామాన్యుడైన చిన్న రాజుని ఇంతకుముందే వివరించి యున్నాడను. ఇట్టివాడు జగిషమనీషుచే స్వయము దండెత్తిపోయి నిజబాహుబలపరాక్రమముచే ననన్య కానితమైన సపాదలక్షదేశము నాక్రమించుకొనె ననుట యంతగ నమ్మదగిన విషయము గాదు. తనకంటె బలవత్తగుడైన యధిపతి నెవ్వనినేనియు గూడి దండువోయి యతని పక్షమున నిత రా దేశమును జయించి కాసించె నని తలచుట యుక్తము. ఈ విసయాదిత్యయుద్ధముల్లుని కుమారుడగు మొదటి యరిశేసరికాలమునుండియు గడవటికాదగు ముమ్మడి

11. కాన్యమాల ౩౦, పుట ౧౫౭.

12. ఎ.సి. ఇండి. సంపు. ౨, పుట ౪౨౧ త.

13. బాంబేజిజ్ఞాన, సం ౧. భా. ౧. పుట ౧౫౩, పు. ౧౫౪ ఆధోజ్ఞాపిక.

14. భూగోళశాస్త్రము, పుట ౧౩౮.

యరికీసరి వఱకును నితని సంతతివా రందఱును రాష్ట్ర
కూటచక్రవర్తులకు సామంతులై వారి వాక్రయించి
యుండిరి. వారివలెనే ఇతఁడును రాష్ట్రకూటసామం
తుడైయుండి యుండునట్లు నని తలచుటయం దసహజ
మేమియు లేదు. ఈ యూహ యసమంజసము గాదేని,
ఇతని కధిపుడై యుత్తరదేశముపై దండెత్తిపోయిన
రాష్ట్రకూటచక్రవర్తి యెవ్వఁడో కనుగొనఁగలసి
యున్నది. వినయాదిత్యయుద్ధముల్లనికి సమకాలికులని
యొన్నదనిరాష్ట్రకూటచక్రవర్తులిగువురు గలరు. రాష్ట్ర
కూటసామ్రాజ్యస్థాపకుడైన దంతిగర్గుడు మొదటిగాడు.
ఇతనిపిమ్మట సామ్రాజ్యకీర్తను నెక్కిన యితని పిన
తండ్రియైన ప్రథమకృష్ణరాజు ౧౦వనవాడు. కీర్తన
లోను కృష్ణరాజు త్తరపథముపై దండెత్తిపోయిన
లైచ్చటను జెప్పియుండుట; కావున నితని గూఢి
వినయాదిత్యయుద్ధముల్లడు సపాదకులు జయించె నని
తలచుటకు వీలులేదు. దంతిగర్గు డీకుడని జూడు;
శేరందిన దశనాయకుడు. ఇతఁడు యావనముననే సేన
స్వర్గమును బొందినను, జీవశయం గుంపిన యల్ప
కాలములోను చాళుక్యుల యధికారమును గూలద్రోసి
వారికడనుండి దక్షిణాపథసామ్రాజ్యమును నాచి
కొనెను; అంతట దృష్టివందక ద్విజయార్థమై
యుత్తరహిందూస్థానముపై దండెత్తి పోయి, నెక్కు
దేశములను జయించెను. ఇతని విజయములు యెల్లఁగా
లోని దశావతారగుహయం దితఁడు జెక్కించిన శిలా
కావనమున నిట్లు వర్ణింపబడియున్నది :

“దక్షిణైవ జగయ కల్గభబం

య స్సన్ధసూపాధిపం

కాఘ్చీకం సకలింగకోసలపతిం

క్రైవైలదేశేశ్వరం,

శేషా న్యాలన లాట టంక నృపతి

సన్యాంశ్చ నీత్యా వళం

15. ఆర్కి. స. ఆ. నెప్టర్ ఇండియా. సం.
౫, పుట ౮౭.

16. రాష్ట్రకూటులు-వారికాలము. పుట ౩౫,
అధోక్షాపిక. ౧౩.

య శ్రీశైలగ్రథా మవాప చరణం

నృస్య ద్విహం మధ్యక. 15

దంతిగర్గుడు జయించినట్లు పై శ్లోకమున జెప్ప
బడిన రాజులలో నీ సందర్భమున ముఖ్యముగ గమనింప
వలసినవారు ముగ్గురు. మొదటిగాడు సంఘభూపాలుడు.
‘సంఘ’ అను పేరు గల దేశ మన్యత్ర యెచటను
జేర్కొనబడియుండులేదు. పొరబాటుచే ‘సింఘ’
అను మాట కిది బహుళగ జెక్కబడిన దని రాష్ట్రకూట
చరిత్రకారులగు డాక్టరు అబ్బెకా రథిప్రాయపడి
యున్నారు. 16 సింఘదేశమున తాజుగ నీకాలమున
నాక్రమించుకొని యుండిరి. అపుడతఁడు పశ్చిమ
సముద్రతీరదేశములపై నెత్తిచ్చి శేవాలయములను
నాశము గాచించి గ్రామములు, పట్టణములు దోచు
కొని పోవువారు. కావున దంతిగర్గుడు వాడై
దండెత్తి పోయి జయించి గుండునట్లును. ౧౦వన
వాడు టంకనృపతి. టంకదేశ పాచ్చట నందెనో
యెవ్వఁడును గుర్తించలేదు; ఇది ప్రస్తుత రాజపుత్రస్థాన
ములోని ‘టంకు’ కావచ్చును. మూడవవాడు
మలవాధిపతి. ఆకాలమున మలవదేశము గూర్జర
ప్రతీహారుల యధికారముక్రింద నుండెను. గూర్జరులు
హిమాలయపర్వతములోని పశ్చిమోత్తరకనుమలగుండు
హిందూదేశమున జొచ్చి యచట స్థిరనివాస
ముల నేర్పఱచుకొనిన యన్యదేశీయు లగు
కొంగళి యక్కప్రాయము. పంజాబున కొంతకాల ముండి
తిరునాథ రాజపుత్రస్థానముగుండు పశ్చిమసముద్ర
తీరమునందలి సురాష్ట్రము నాక్రమించుకొనిరి. మాళవ
దేశము నెప్పుడు గూర్జరప్రతీహారులు జయించి స్వాధీ
నము జేసికొనిరిో తెలియదు. క్రీ. శ. ౭౫౬ లోనో,
మరుసటి సంవత్సరమునో మృతినందిన దంతిగర్గు
డాదేశముపై నెత్తిపోవునప్పటికే గూర్జరు లుజ్జయి
యందు రాజ్యము నల్పుచుండినందుచే వా రాప్రాంతము
సంతకుముందే స్వాధీనపఱచుకొనిరని తెల్లమగుచున్నది.
ప్రతీహారులలో నాల్గవ రాజైన ప్రథమనాగభటుడే
మాళవమును సాధించి యచట గూర్జరుల యధికారమును
మొదట నెలకొల్పె నని తోచుచున్నది. ఇతఁడు పరా
క్రమశాలి. సింఘదేశము నాక్రమించుకొని యచటి

నుండి మాటిమాటికిని పశ్చిమముద్రతీరదేశములపై దండు వెంటలును మిక్కిలియు నలబడివెట్టుచుండిన అరబ్బులను యుద్ధమున నోడించి వారి సంరంభమును జాలవఱకు దగ్గించెను. 17 ఇతని సిరరాజధాని రాజపుత్రస్థానము లోని మేడనైపురమైనను 18 దక్షిణమున నిలిచి యధికారము భృగుకన్యదేశమువఱకు వ్యాపించియుండినను ఈ నాగభటుని, లేక నాగావలొకుని ప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్యమునందు విక్రమకాలము ౮౧౩ నకు సరియైన క్రీ. శ. ౭౫౬ న వ్రాయించిన హాన్సోక్ శాసనమున భృగుకన్యపుడును, చాహమానవంశజుడైన భ్రాతృ వృద్ధుడు దా నీతినికి సామంతుడు నని చెప్పకొని యున్నాడు. 19 దంతిగుద్దు మాళవదేశముపై నెల యెత్తిపోయెనో తెలియదు. నాన్యాకాంక్షయే దీనికి బ్రధాన కారణమై యుండునట్లును కాని చితావతార దేవాలయశాసనమునుబట్టిచూచినా శత్రుదడురైన రాజైవ్యోద న్నాశ్రయించగా నాటిని కాపాడుటకు దంతిగుద్దు దీ దండయాత్రనుసాగించెనని లోచించున్నది.

నేరం.....సవరపరకరం

భిమసేనానుయాయితం

ప్రహ్వై హృచ్చివేద్యం గృహిణి పశ్యంతి మధ్యై రుగ్రవేనో లతాకి

వ్యాప ద్యుష్టా పేకం ప్రహ్వైకం
గ్వంసంసంస్కారము

శివత్పు ద్ద్యుష్టా పేకం ప్రహ్వైకం
శ్రమహారాజకర్త

దత్త యే హోజ్జయిన్యా మర కృపకుమహ
దానమాశ్చ్యగ్యగోతం

న్యాయ్యం సంపద్య దీప్తమృతిహంకరకం
తన్నమక్తావంసం,

17. ఎ.పి. ఇండి. సం. ౧౮, ఫుట ౧౦౭,
౧౧౦-౧౧.

18. ఎ.పి. ఇండి. సం. ౧౮, ఫుట ౯౫.

19. ఎ.పి. ఇండి. సం. ౧౮, ఫుట ౧౯౭.

20. ఆ. ప. న. ఇం. సం. ౫, ఫుట ౮౭.

21. ఎ.పి. ఇండి. సం. ౧౮, ఫుట ౨౪౭.

మాణిక్యాకీర్ణ మన్యం దివస మవిరత
తృప్తదీనార్థిసార్థం
కర్తుం క్రీడా మపూర్వా మపరన్యపతిభిః
స్వప్నకాలే ప్యనాయామమ్.

...

య స్వాభిజ్ఞితవిక్రమస్య కటకే
నాక్రమ్య తీరక్షతిం
సాధ్యేన్ద్రిక్ కృతగూర్ణకర్షణుచితే
రమ్యే...తై స్తస్యమః,
స్నాన్తీ...తాజరంగసరభి
ప్రొత్కంపిపన్యాకరం
గారిత్యవ్యలపుష్కరేవస్త్వి.....

...నాభి శ్చిరం. 20

పై శాసనశ్లోకములు మాడునుసంపూర్ణములుగాక గ్రంథపాఠములైన యణ్ణాటలుగ నుండుటచేత వాని యర్థము చక్కగ బోధపడుటలేదు; కాని వాని యందలి భావము స్పష్టముగానే తెలియవచ్చుచున్నది; మొదటి శ్లోకములందు ఉగ్రమైన సేన గలవాడును, తరయు, ప్రహ్వపరకర్షణసంస్కారదత్తుడును, విభిత్తుడును, దుష్టనాగుడును నైన శ్రమహారాజ శిర్వుడు (పంథిమగుడు) ఆభయమును, భక్తియుక్తులను నైన రాజేంద్రబృందముచే జుట్టబడినవానిని, శ్రేష్ఠమైన పరివారములతో గూడినవానిని, భీమపైన్యానుయాయుని, దేవుని, మణియొక యుద్ధిష్ఠిరుని (జయుని) బోలి చూపదనుండి యుద్ధించుటకు యేమో చేసె నని (క్రియాపదముమాసిపోయినది) చెప్పియున్నది. రెండవ గానియందు ఈ రాజు (పంథిమగుడు) ఉజ్జయిని యం నేనో యాశ్చ్యగ్యగోతమైన మహదానము నొకదాని దీసెనని యున్నది. ఈ రాసవిషయమైన ప్రస్తావన మొదటి యమోఘునని సంబంధతాప్రపటికలయందును గలదు.

హన్యాగర్థం రాజప్రై

లజ్జయిన్యాం య దానితమ్

ప్రతీహరీకృతం యేన

నూర్ధరీశాదిరాజకమ్. 21

దీనివలన దంతిదుగ్గుడు ఉజ్జయినియందు 'హిరణ్య గర్భ' చానమును చేసె ననియు, నప్పు నితనిచే గూర్జరేశాదిరాజులు ప్రతిహారముగ నేయబడి రనియు దెలియుచున్నది. మఱియు మూడవశ్లోకమునందు ఇతడు స్వవైద్యముచే (సముద్ర)తీరక్షీతి నాక్రమించుకొని యచట గూర్జరేంద్రునిచే నిర్మితమైన సాధమునం నొక కొలని యందు స్నాన మాడె నని చెప్పియున్నది.

మొదటిశ్లోకమున చేర్చొనబడిన దేవు డెవ్వడో, యతనికి వచ్చిన యాపద యెట్టిదో, దంతిదుగ్గు చాలని నుద్ధరించుట కేల పూనుకొనెనో నిర్ధారించుటకు సాధ్యము గాదు. ఈ శ్లోకము నాధారపఱచుకొనియే కాబోలు డాక్టరు ఆర్టెకారుగారు దమ రాష్ట్రాభిరుచిచరిత్రయం దిట్లు వ్రాసియున్నారు: "(చాళుక్య) కీర్తివర్మను మొదటి తపన యొడించినపిమ్మట నాంత కాలమునకు, దంతిదుగ్గు డుజ్జయినీపాలకుడైన గూర్జర ప్రతిహారవంశజుడైన దేవరాజుకు సహాయమొనగ్గుటకో, లేక యతని (దేవరాజు)ప్రత్యర్థి కాఖిలతరవాచుగియును భిక్కులు ప్రభువగు సిలూకనిచే నత సందిన పరాజయము వల్ల లాభమునంద దలచియో యుజ్జయిని మీద దండు పెట్టిన ట్లున్నది". 22 దంతిదుగ్గుని మారకదంపయాత్ర యపు డచట నొక దేవుడు లేక దేవరా జనునతడు రాజ్యము నేయుచుండినది నిశ్చయము. కాని యతడు గూర్జరప్రతిహారవంశజు డనట సంశయస్పదము. గూర్జర ప్రతిహారవంశమున కాఖిలతరమునకు లెందిన భిక్కులుప్రభువగు సిలూకనిచే నోడింపబడిన దేవరాజితడే యనుట యొప్పుదగని విషయము. ఆర్టెకారుచే చేర్చొనబడిన దేవరాజు కన్నీటిగూర్జర ప్రతిహారవంశమునకు మూలపురుడైన ప్రథమనాగభటుని యన్నకు లెంపన కుమారుడు. క్రీ.శ. 2౮3-౪ ప్రాంతమున నశంతి (ఉజ్జయిని) యందు రాజ్యము నేయు

చుండిన వర్మరాజులుక్క తండ్రి. 23 ప్రథమనాగ భటుని విజయరాజ్యము విక్రమకాలము ౮౧3 అనగా క్రీ.శ. 2౫౬ నం దింకను బ్రవర్తమానముగ నానుచుండెను. కావున దేవరాజుయొక్క ప్రభుత్వము క్రీ.శ. 2౫౬-2౮3ల మధ్య నెప్పుడో ప్రారంభమై యుండవలయును. ఇకదంతిదుగ్గుడు క్రీ.శ. 2౫౬ గానో, యా మనుషటిసంవత్సరముననో మృతి నందెనట నిశ్చయము. అతని మరణానంతరము అతని పినతండ్రియైన మొదటి యకాలఃవర్మపుత్రరాజు సామ్రాజ్యవీరము నధిష్ఠింపె నని క్రీ.శ. 2౫౮ నాటి యతని భారత ఇతిహాససంశ్లేషకచుంపిలిపట్టికలయందు చెప్పియుండుటచే నత సంతకుపూర్వమే కాలగతి నందె ననుటకు సంత యము లేదు. 24 కావున దంతిదుగ్గుని మారకదంపయాత్రయు, గూర్జరవిజయమును క్రీ.శ. 2౫౬ నకు బూర్వమే నడిచియుండవలయును. కావున నాగభటుని యన్న కొడుకును దేవరాజే దశావతారదేవాలయశాసనమందలి 'దేవుడు' కావలడు; కాని ప్రథమనాగభటుడు రాజ్యము నేయుచుండిన యతని యన్న కొడుకును దేవరాజు మారకదేశముపై నేలుచుండి పినతండ్రిపై దిగురుపాటు చేసియుండవచ్చును; అతనిచే నిర్మితుడై దేవరాజు దంతిదుగ్గుని సహాయ మపేక్షించగా దంతిదుగ్గుడు మారకదేశముపై నెత్తిపోయి యుండవచ్చును అను వాద మొకటి బయలుకెడలవచ్చును. ఇం దసంగత మేమియు లేదు. కాని, ఇది కేలము ఊహయే. దీని నిరూపించుటకు దగిన యాధారము లేదు. అట్టి యాధారములభించునఱుకును నీ దేవరాజును, యెల్లార దశావతారదేవాలయశిలాశాసనమున చేర్చొనబడిన 'దేవు'డును కిన్న పురుషు లనితలచుట యుక్తము.

లెంపన శ్లోకమువలన దంతిదుగ్గునికి విజయము చేకూడె ననియు, మారకరాజధానియగు నుజ్జయిని యతనికి హస్తగత మాయె ననియు స్పష్టమగుచున్నది. మొదటి యమోఘుర్రుని సంజౌఘట్టికల సాక్ష్య మంగీకార్యమేగి, దంతిదుగ్గుని ప్రతిపక్షిలలో ప్రముఖుడు గూర్జరేశ్వరు డనియు, నతని నిర్జించుటవల్లనే మారకదేశము రాష్ట్రాభిరుచు వశమాయె ననియు దోచుచున్నది. మూడవ శ్లోకమువల్ల దంతిదుగ్గుడు మారక

- 22. రాష్ట్రాభిరుచి-వారికాలము, పుటలు, 3౩-౪౦.
- 23. ఎ.సి. ఇంకె. సం. ౬, పు. ౧౮౫ త.
- 24. భారత ఇతిహాస సంశ్లేషకమండలి. సం. ౮, పుట ౧౬౫.

మును సాధించిన పిమ్మట దండుతో గదలిపోయి తీర ఓరిని చాళుక్యసమయమున నని తెలియుచున్నది. తీరఓరి యన సముద్రతీరదేశము. ఈ తీరదేశము గూర్చుకొని యాధిపత్యముక్రింద నుండెను. “సూర్యే ౭స్మిన్ కృతగూర్జరేష్టరచితే” యను శాసనవాక్యము రుజువునైయుచున్నది. మఱియు సూర్యాస్తమయదలి భృగుకచ్చ మప్పుడు గూర్జరప్రతిహరప్రభుమనాగ భటుని యధికారముక్రింద నుండుటచేత దానికి ప్రభాగ మందలి తీరదేశమును, మాళవదేశమును గూడ నతని యేలు బడిక్రిందనే యుండె నను తలంపు గలుగుచున్నది.

పై చర్చనలన లేలిన సారాంశ మిది: లేముల వాడ చాళుక్యులకు మూలపురుషుడైన వినయాదిత్య-యధ్యమల్లునకు సమకాలికులును, ప్రాయశః ఆధిపతులును ననదగిన రాష్ట్రానికూ చక్రవర్తులగు దండిమర్గ ప్రభును కృష్ణులలో రెండవవాడగు ప్రభుమకృష్ణు డుత్తరదేశి ముపై దండెత్తిపోలేదు. కావున వినయాదిత్య యధ్య మల్లు దితనితో గలసి పోయి సపాదలక్ష దేశమును జయించి యేలినా డనుట కవకాశము లేదు. మొదటి వాడైన దండిమర్గుడు దేవుడు, లేక దేవరా జనునానిని గాపాడుటకై గూర్జరప్రతిహరకంఠజాడైన ప్రభుమనాగ భటుని యధ్యమన నోడించి యతని యాధిపత్యముక్రింద నుండిన మాళవమును, సూర్యాస్తమిదీతీరదేశము నాక్రమించు కొనియోను. ఈ నాగభటుని స్థిరరాజధాని రాజపుత్ర స్థానములోని మేడనకపురమని ప్రతిహరబావుకుని కోటపురశాసనమునల్ల దెలియుచున్నది. 25 ఈ మేడ నకపురము అజమీరునకు గించిత్పల్లిమైత్తిరమున నిరు వదియైదు మైళ్ళ దూరమునను, శాకంభరికి (సాంభరుకు) బళ్ళిమమున నేబదిమైళ్ళ దూరమునను నుండు ఇప్పుటి మైర్రాబ్బే యని పరిశోధకులు గుర్తించియున్నారు. 26 అజమీరు, శాకంభరులు రెండును బ్రాచీనసపాదలక్షకు జెందిన స్థలములు. తత్సమీపస్థమైన మేడనకపురము

గూడ నా సపాదలక్షలోనిదే కావలయును. మేడనక పురము నాగభటుని రాజధాని యగుటచేత తత్పరిసరమున నుండిన సపాదలక్ష దేశ మతని యేలుబడియందే యుండె నని తోచుచున్నది. క్రీ. శ. ౯౭౩ నాటి తన పార్ష శాసనమున శాకంభరిపాలకుడైన చాహమానవంశజాడగు రెండవ విగ్రహరాజు తన కారు తరములకు ముందరి వాడగు మొదటి గూవకుడు నాగావలోకుని సభయందు వీరప్రతిష్ఠను పొందెనని చెప్పియున్నాడు.

అద్యః శ్రీగూఢకాఖ్యాప్రభుతనరపతి
శ్చాహమానాన్యయోఽభూత్
శ్రీమన్నాగావలోకప్రవరస్యపసభా
లబ్ధవీరప్రతిష్ఠః. 27

దీనివలన నీ ప్రభుమగూవకుడు నాగావలోకుని సామంతుడని తేలుచున్నది. ఇందు పేర్కొనబడిన నాగావలోకుడు క్రీ. శ. ౧౦౦ మొదలు ౧౩౩ వఱకును రాజ్యవ చేసిన గూర్జర ప్రతిహరరెండవనాగభటు డని శాసనవిమర్శకు లభిప్రాయపడియున్నారు. మొదటి నాగభటుడైనను కావచ్చును. ఇది యెట్లున్నను సపాద లక్షపాలకులైన శాకంభరిచాహమానప్రభువులు గూర్జర ప్రతిహరచక్రవర్తులకు సామంతులై యుండిరిని నిశ్చయ మగుచున్నది. శాసనాద్యాధార మెద్దియు లేకపోయినను, నాగభటుని యధికారముక్రింద నుండిన మాళవసారా స్ట్రాది దేశములను దండిమర్గుడుజయించియుండుటచేతను, సపాదలక్షయొక్క దక్షిణపు సరిహద్దనం దుండిన టంక దేశాధీశుని బరాజితుని గావించి యుండుటచేతను, సపాదలక్షాంతర్గతమైన నాగభటుని స్థిరరాజధాని యైన మేడనకపురముపై దండెత్తిపోయియుండినను నుండ వచ్చును. కావున, లేములవాడచాళుక్యుల శాసనముల లోను, పంపని విక్రమాద్ధనవిజయమునందును జెప్పినట్లు వినయాదిత్యయధ్యమల్లు డనన్యశాస్త్రమైన సపాదలక్ష దేశమును పాలించినది దండిమర్గు డా దేశమును జయించిన పిమ్మట నై యుండవలయును. వీరుడును, సమరు డును నగుటచే నితని దండిమర్గు డా దేశమునకు పాలి కునిగ నియమించి యుండు నని తోచుచున్నది.

వినయాదిత్యయధ్యమల్లుడు సపాదలక్షదేశమున నెంతకాల ముండెనో తెలియదు; అతడొనర్చిన రెండవ

25. ఎ.సి. ఇండి. సం. ౧౮, పుట ౮౩ త.

26. డిబ్బో

27. ఎ.సి. ఇండి. సం. ౨, పుటలు ౧౨౧, ౧౨౬; ఇండి. ఆంటి. ౧౯౧౧, పుటలు ౨౩౯-౪౦.

శునకార్యము పోదనపురమున జరిగినది. ఇది యతని రాజధాని గాబోలు. పోదనపుర మిప్పటి హైదరాబాదు రాజ్యములోని నిజామాబాదుజిల్లాయందలి బోధను గ్రామమేకాని యన్యముగాదు. 27 అసపాదలక్షను విడిచి యుత్తరాంధ్రదేశమందలి బోధనపురమున కితని యాగ మనమునకు దందిరుగ్గుని మరణానంతరము రాష్ట్రాఖిల సామ్రాజ్యమున సంభవించిన రాజ్యవిద్వేషము కారణ మని తోచెడిని. దందిరుగ్గుడు చాళుక్యులతోనైనయుద్ధ మున క్రీ.శ. ౭౫౬ నందో, లేక మరుసటి సంవత్సరముననో నిహతుడైయుండవలయునని ఇంతకుముందు నూచింపబడి యున్నది. క్రీ.శ. ౭౫౮లో నతని పినతండ్రుడైన ప్రభువు కృష్ణభూపాలుడు రాజ్యాభిషిక్తుడైనట్లని భారత ఇతి హాససంకోధకమంపలి తామ్రపట్టికలవలన చెలియవచ్చు చున్నను దరువాత యేడేండ్ల జీవును నొక్కటియైన నతని కాసన మెచ్చటను గానరాకపోవుటచే రాజ్యారంభ దేశయం దితని యధికారము నిర్వక్రముగ సూత్రే దని తోచుచున్నది. 28 ఒకప్రక్క రాహుప్రయాధిపత్యము క్రింద చాళుక్యులు విజృంభించి సామ్రాజ్యము నాక్ర మించుకొనవచ్చుచున్నది. మఱియొకప్రక్క మొదటిగుజరాతు [రాష్ట్రాఖిలవంశ] కాళుకు కెందిన దాయాని ఇమ్మడి

27 a. "ఇది యొక తాలూకాకు బుఖ్యిస్థల మైనను మిక్కిలి చిన్నపట్టణము; నిజామాబాదునకు పదు నాల్గుమైళ్ళ దూరమున పశ్చిమమున నున్నది. కెంతికిని మధ్య చక్కని నోడ్డుకట్ట కలదు. కాని యిం దెవట చూచిన ప్రాచీనమైన హిందూశిలాప్రతిమలు గానవచ్చుచున్నవి. ఉత్తరమునను, మూర్ఖుడక్షిణదిశల యందును మూడు పెద్ద కొలకులు గలవు; పట్టణముచుట్టున ఘనమైన గోడలు గల పుట్టకొట యున్నది". హైదరాబాదు ఆర్కియాలజికల్ సీరీస్, నెం. 2 పుట ౧. మఱియు శకాబ్దము ౯౭౮ నాటి యాహమద్లు నోపే క్వరుని శిలాశాసనమున "రాష్ట్రాఖిలవన్యయన్త్రేశ్వర" ఇష్టావలంబం రాజధాని బోధనలోమాడినది ఇష్టా సారాయగజేవగ జేవాయతనం" (పైడే. పుట ౪.) అని యుండటచే నిది రాష్ట్రాఖిలయగమున ప్రఖ్యాతమనదిన స్థల మని చెల్లెడుచున్నది.

కక్కరాజుతానే పరమధర్మార్థకరాజాధిరాజపరమేశ్వరు డనని ప్రకటించుకొనెను. 29 పథారీస్తంభశాసనము నందు కర్ణాటకులను జయించి లాటదేశము నాక్రమించిన పరబలునియొక్క పితామహుడగు శేజుని యన్న ఈ యిమ్మడి కనకరాజే నని తలచెదను. 30 షేరు చెలియనిశత్రులు మఱియొక రుండికో ? వీరిమధ్య రాష్ట్రాఖిల సామ్రాజ్యము బంధక తామ్రపట్టికల

28. భార. ఇ. సం. మం. పత్రిక. సం. ౮. పుట ౧౬౫; ఎఫి. ఇండి. సం. ౬. పుటలు ౧౬౦-౨.

29. రా. ఏ. సా. ప. (హంబాయి కాళి) సం. ౧౬. పుటలు ౧౦౫, ౮.

30. ఎఫి. ఇండి. సం. ౯, పు. ౨౫౨.

జత్యావికటకరిఘటా
ప్రభుతరకర్ణాటభటసహస్రాణి
[పుక్కు] లాటాఖ్యం రాష్ట్రం
లబ్ధం యస్యాగ్రజే నాకా.

శేజుని మనముడైన పరబలుడు క్రీ.శ. ౮౬౧లో పథారీశిలాస్తంభశాసనమును నిర్మియుండుటచే, శేజుని యన్నయ, గుజరాతుకాళివాడైన ఇమ్మడి కక్క రాజును నొక్కకాలమువారగును లేమో విచారించ వలసియున్నది. పరబలుని తండ్రుడైన కక్కరాజు వాగాకలోకుని...లకన యను స్థలమున గణమున నోడించి వెనుకకు మరల్చి యతని దేశమును పాడు గావించెనట!

మర్వారాతిమత్తి ద్వీరద ఘటా
టాపసంఘటచక్రే
సంగ్రామే హృష్టయోధే తురగఖరరజ
శ్చిన్ననికృక్రవాతే,
వల్లత్పరిధ్వజాదా త్తతరుధిరసరి
తృప్తిజ్యోసానుస్తచక్రే
చక్రే నాగాకలోకం రుటితి
...లకనే యశరావృత్తిమూర్తిమ్.
గుర్వారవైరవరవారాః శుంభముక్త
ముక్తాఫలప్రకరనిర్మలదస్తమాళా,

నాగావలోకవృక్షాని విప్రక్షేప్త
య స్వోద్ధతం ప్రహసనీవ కృపాణపాఠి.

ఇందు పేర్కొనబడిన నాగావలోకుడు గూర్జర ప్రతిహారచక్రవర్తియగు నిమ్మడి నాగభటు డని కాసన విమర్శకుల యభిప్రాయము. ఇమ్మడి నాగభటుని యేలు బడి శ్రీ.శ. ౮౩౩ తో సమాప్తి యగుటచే గక్కరాజులని నోడించి యాతని దేశమును పొదుగావించినది తద్వార్యమై యుండవలయును. ఈ కక్కరాజునకు నాగావలోకుని జయించుటయేగాక యతని దేశమును పొదుచేయునంతటి బు మెట్లు కలిగినో తెలియదు. ఈ సందర్భమున కన్నోజ నరిత్రకాదులైన నామ శంకరప్రపాతిగాని యభిప్రాయము స్మరణీయము. “అతడు (పరబలుడు) చిరకాలము రాజ్యము జేసె నని తలచితిమేని, యతని తండ్రియగు కక్కరాజు ముమ్మడి గోవిందునికి సమకాలీనుడును, సామంతు డును ననియు, దత్తార్జునున నతనికి నాగభటునినోడి యుద్ధమున సాయ మొకప్పు ననియు జెప్పవచ్చును.” (హిస్టరీ ఆఫ్ కళాజ్, పుట ౨౩౧). ప్రపాతిగాని యభి ప్రాయము సమంజస మని తోచుచున్నది. ఇది యంగీ కార్యమేని పరబలుని తండ్రియగు కక్కరాజు ముమ్మడి గోవిందరాజునకు గన్నోజదంపతులై యందు గోప్యక ననెడి యూహ కాదుగాని గలుగుచున్నది. ముమ్మడి గోవిందరాజు కన్నోజదంపతులైకాల మాలిని కాసన ముల సాక్ష్యమువల్ల నిర్ధారించవచ్చును. శ్రీ.శ. ౮౦౨ నాటి మణ్డేతామ్రపట్టికలలో గూర్జరప్రతిహారుల మైన విజయప్రస్తావన కలదు. (ఎఫ్. కల్లా. సం. ౯. నెం. ౬౧.)

శ్వేతశ్ర ముదీక్ష్య యం శరద్విరుం
పర్వత్యగ ద్దూరశో
నప్తః క్వాపి భయాత్ తథావ సమయం
స్వప్నీతి పశ్యన్యథా.

ఈ కాసనము కృత్రిమ మని కొందఱు. సత్య తృకమైనను దీని నిచ్చినది శకము ౭౨౪ న కాదనినా, ౭౩౦ లానో, ౭౩౧ లానోయిచ్చియుండవలయున యు మతికొందఱు. (ఎఫ్. ఇండి. సం. ౨౩. పుట ౨౩౩

-౪). దానకాసనకాలము శకము ౭౨౪ నే ననియుక్తము (ఎఫ్. ఇండి. సం. ౨౩. పుట ౨౧౫). కాసనకాల విమర్శ కిక్కడ తావు లేదు. కాని కాసనోక్త దానకాలము శకము ౭౨౪ వాస్తవమైనదే. కృత్రిమ మని ప్రోసికేయుటకు వీలులేదు. ఇందు విపులగ గ వర్ణింపబడిన ముమ్మడి గోవిందరాజు విజయములన్నియును శ్రీ. శ. ౮౦౪-౫ నాటి యతని నేసారి తామ్రకాసనమున సంగ్రహముగ నూచింపబడి యున్నవి. (హోర్స్ ఆఫ్ ది మిడీల్ ఆఫ్ హిస్టరీ ఆఫ్ ఇండియా. సం. ౧. పుటలు ౧౫౨-౩౬.)

హిస్టరీ డేకాధిపా స్మృత్యం
వృషభం పల్లవేశ్వరాత్,
చోటా వ్యాధిప్రం గంబ గంగా
చ్యాపయప్తిం చ కేరళాత్.
అంధ్రచాలుక్యమాత్యేభ్యో
వరాహం గూర్జరేశ్వరాత్,
.....
వృషభం పల్లవేశ్వరాత్ (?).
కోనకా వైనాథాభ్యాం
సింహలాదే నా.....
ఇన్ధి మేతా న్యథానాస్తి
చిహ్నా న్యాదాయ భూభుజం.
గరుడాంకం జగత్తుంగా
ఖ్యాతతంసక.....

కావున మణ్డేతామ్రకాసనమున జెప్పినట్లు శకము ౭౨౪, అనగా శ్రీ. శ. ౮౦౨ నకు ముందే ముమ్మడి గోవిందరాజు గూర్జరయమ్మడినాగభటుని జయించినా డినుటకు సంశయంప బనిలేదు. పరబలుని తండ్రియైన కక్కరాజును నాగభటు నోడించి యతని దేశమును పొదుగావించినది మాడ యప్పుడే యైయుండవల యును.

ఇక పరబలుని తొలియగు జేష్ఠుడును, నతని పేరు తెలియని యన్నయ దత్తార్జునువారు కావలయును. ధ్రువనిరుదము దుత్తరదేశములపై దండెత్తిపోయినను అత దెచ్చటను పరాజయము నందె నని తలచుట నో

యారూ జెప్పినట్లు కలిజలధియందు ధర్మత్రైత మునికి పోయెను 31. సామ్రాజ్యమున నిట్లు విప్లవము జనింపగా దూరమున సుత్రరాపభమున సామ్రాజ్యభారము వహించు చుండిన రాష్ట్రపాలకులెల్ల నిస్సహాయులై తాము పాలించుచుండిన స్థానములను వదలిపెట్టి స్వదేశమునకు దిరిగి రావలసినవారైరి. వినయాదిత్యయుద్ధములుడును సపాదలక్షకు వీడికో లాసగి నిజస్థానమైన బోదనుపురమునకు వచ్చిచేరెను.

వినయాదిత్యయుద్ధములుని సాహసకార్యములలో నొక మిగిలి యుండునది చిత్రకూటదుర్గగ్రహణము. ఈ చిత్రకూట మెచ్చటిన్ నిశ్చయించి చెప్పటకు వీలులేదు. ఈ పేరిటి సుప్రసిద్ధదుర్గములు రెండు మూడు గలవు. సపాదలక్ష దేశమునం దొక చిత్రకూటదుర్గము గానవచ్చుచున్నది. మహమ్మదీయయుగరాజపుత్రస్థాన చరిత్రయందు బ్రఖ్యాతి నందిన చిత్రోద్భవ మిదియే. సపాదలక్ష దేశమున వినయాదిత్యయుద్ధములుడు పాలించి

కాళము లేదు. ఇమ్మడి గోవిందరాజు రాజ్యముచేసిన యల్పకాలమున నతని తమ్ముడైన ద్రువునితోటి పోరాటమున సరిపోయినది. మొదటి కృష్ణభూపాలుడు స్వపంక్తునితో (ఇండి. అంటి. సం. ౧౨, పుట ౧౫౯) యుద్ధముచేసి రాజ్యమునుగైకొనినట్లు శాసనములయందు జెప్పియుండుటచేత, కర్ణాటకపైన్యమున జయించి లాటదేశమును స్వాధీనపఱచుకొనిన జేజ్జని యన్నయే యతని ప్రత్యర్థియై యుండవలయును. జేజ్జని కుమారుడు కరకుడు పై జెప్పినట్లు క్రీ. శ. ౮౦౨ ప్రాంతమున నుండియుండుటచేత జేజ్జుడును, నతని యన్నయ క్రీ. శ. ౭౬౦ ప్రాంతముల నుండియుండు రహటకు కంకింప బనిలేదు. మఱియు నీ కాలముననే యాంధ్రోలి చాళోలిశాసనమునలన రాష్ట్రకూటనంశజుడగు శొక యిమ్మడి కరకరాజు పరమభట్టారక మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వరవిరుదులతో లాటదేశము నేలుచుండుటచేతను ఆ పేరు లేని జేజ్జని యన్నయే యిమ్మడి కక్కరాజై యుండవచ్చు నన్న యాహా పాడముచున్నది.

82. ఎఫి. ఇండి. సం. ౧౪, పుటలు ౧౭౧-౩౦.

యుండుటచేత నతడు లగ్గలవట్టిన చిత్రకూట మిదియే. కావచ్చు ననునాహ కలుగవచ్చును. కాని శాసనగ్రంథమున నిది కడపట జేర్చినబడియుండుటచే నిది దక్షిణాపభమునందలి దుర్గమే యని తోచుచున్నది. బుండేలుఖండమున మఱియొక చిత్రకూటదుర్గము కలదు. ఇదియును బలిష్టమైన దుర్గమే. తరువాతి రాష్ట్రకూట ప్రభువు లీ దుర్గమునకై పలుమారు పోరి సాధించినట్లు శాసనసాక్ష్యమువల్ల దెలియుచున్నది. వినయాదిత్య యుద్ధములుడు సాధించినది ప్రాయశః ఈ చిత్రకూటమే కావచ్చును. అగునేని యతడీ దుర్గమును బ్రభుమకృష్ణ రాజు కాలమున జయించియుండవలయును.

౫

మొదటి యరికేశసరి

వినయాదిత్యయుద్ధములు డెంతకాలము బ్రదికి యుండెనో నిర్ధరించి చెప్పటకు వీలులేదు. ఇతని యనంతర మితని పుత్రు డరికేశసరి రాజ్యాభిషిక్తుడాయెను. ఇత డెప్పుడు సింహాసనాధిష్ఠుడైనదియు, నెంత కాలము రాజ్య మొనర్చినదియు, నెన్నడు గతించినదియు దెలియదు. ఒక సంవత్సరము నిశ్చయముగ జెప్పవచ్చును. క్రీ. శ. ౭౮౦ మొదలు ౭౯౩ వర్షంతము సామ్రాజ్యపాలన మొనర్చిన రాష్ట్రకూట చక్రవర్తి ద్రువనిరుపమదేవుని కితడు సామంతుడు. ఇతని గూర్చిన చరిత్రాంశ మొక్కటియే శాసనాదులవలన దెలియుచున్నది. లేములవాడ శిలాశాసనమున 'గృహీతాఖిలవేంగిదేశః పాలిస్య' యనియు, పరభణి తామ్రశాసనమున 'సకలింగత్రయాం వేంగిం యోఽవతిస్య పరాక్రమాత్' అనియు, విక్రమార్జునవిజయపీఠిక యందు—

“నిరుపమదేవన రాజ్యదో

శరికేశసరి వెంగివిజయమంత్రికలింగం

దెరసాత్రికొండు గవదె

బరయిసిదం పెసర నభిగద్విత్తిగోగో.”

అనియు జెప్పియుండుటచేత నీ యరికేశసరి నిర్భుషమదేవుని రాజ్యమున వెంగిత్రైలింగదేశములను జయించెనని విశదపడుచున్నది. మఱియు విక్రమార్జున

విజయములోని 'వెంగివిజయమంత్రికలింగం' అను దానికి బదులు పరభణితామ్రశాసనమున "సకలింగ త్రయాం వేంగిం" అనియు, లేములవాడ శిలాశాసనమున 'గృహీతాఖిలవేంగిదేశః' అనియు నుండుటచేత గొందఱు విలేండించునట్లు 'త్రికలింగ' మొక యఖంఠ జనపదము గాదనియు, 'గలింగ' నామాంకిరదేశత్రయ సమూహ మనియు, మఱియు వెంగియు గలింగత్రయ మును జేరి యేకరాజ్యమై యుండెననియు దెల్లమగుచున్నది.

'నిరుపమదేవన రాజ్యదోలో' అను పంపని వాక్యమువలన నరికేసరి నిరుపమదేవుని పక్షమున వెంగి కలింగత్రయములను జయించె నని దొక్కితమగుచున్నది. నిరుపమడు వెంగికలింగములపై నరికేసరియాధిపత్యము క్రింద దండయాత్ర సంపుటకు గారణము లేకపోలేదు. వెంగికలింగముల కధిపతి పూర్వచాళుక్యుడు. రాష్ట్ర కూటులకును, పూర్వచాళుక్యులకును ప్రభుమకృష్ణరాజు కాలమునుండియు వైరము గలదు. ఇమ్మడి గోవింద రాజు యువరాజుగ నుండినపు డతడు వెంగిమండలమును జయించి వేంగీశ్వరుని సర్వస్వమును గొన్న విషయ మింతకుముందే స్మరింపబడినది. ఈ పూర్వవైరమునకు దోడు రాజ్యమునకై నిరుపమనకున, నతని యన్నయైన ఇమ్మడి గోవిందరాజునకును వైన కలహములో వేంగీశ్వరుడు గోవిందరాజుపక్షము వహించి నిరుపమునితో యుద్ధమొనెగ్గెను. ఈ యంశము ముమ్మడి గోవిందరాజు పైతానుశాసనములో నిట్లు చెప్పియున్నది :

శ్రీకాంచీపతిగంగ వేంగికయుతా

యే మాలవేశాదయః

ప్రాజ్యా నానయతి స్మ తాః శ్రీతిభ్యతో

యః ప్రాతిరాజ్యావపి

మాణిక్యాధరణాని హేమనిరయం

యస్య ప్రవద్యోపరి

82. ఎసి. ఇండి. సం. 3. పుట ౧౦౩.

83. ఎసి. ఇండి. సం. ౨౨. పుటలు ౧౮-౧౯

శాసనగ్రంథములు 3౬-3౯.

స్వం (1 య) న ప్రతితం తథాపి న కృతం

చేతోఽన్యథా భ్రాతరం. 32

కావున ఇమ్మడి గోవిందరాజును రాజ్యభ్రష్టుని గావించి స్వయము సింహాసనము నధిష్టించిన విమ్మట ద్రువనిరుపమడు వేంగీశ్వరుని శిక్షించుటకై ప్రభు అరికేసరినాయకత్వముక్రింద నొక గొప్పవైర్యమును వేంగిపై కంపెను. వెంగికలింగముల నవ్వడు పాలించుచుండిన రాజు పూర్వచాళుక్యచతుర్థవర్ణుడగుననుడు. రాష్ట్రకూటుల యుద్ధదమముండి నిజరాజ్యమును గాపాడుట కిది డెట్టి యేర్పాటులను గావించెనో తెలియదు; కాని యవి యెట్టివైనను విఫలము లాయె ననుట నిశ్చయము. లేములవాడ చాళుక్యుల శాసనము లందును, విక్రమాద్దనవిజయముందును మొదటి యరికేసరి వేంగిత్రికలింగములను సాధించె నని స్పష్టముగ జెప్పియుండుటచేత రాష్ట్రకూటదండయాత్ర జయ ప్రదముగ ముగిసె ననుట తెల్లము; నీని యాధార్యమును క్రీ. శ. ౭౮౬ నాటి శైల్యతామ్రశాసనము రుజువు చేయుచున్నది.

"తిస్య పరమభట్టారక మహారాజాధిరాజపర మేశ్వర శ్రీమదకాలవర్షపాదానుధ్యత పరమభట్టారక రాజాధిరాజపరమేశ్వర భారావర్ష శ్రీ ద్రువరాజ దేవస్య మహాదేవీ స్వర్వణాకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువరచిట్ట రసరాజమహితా పరమేశ్వరీ పరమభట్టారికా శ్రీశీల మహాదేవీ". 33 ఇందువల్ల విష్ణువర్ణనవిట్టరసరాజు అనగా ముమ్మడి విష్ణువర్ణుని మనముడైన నాల్కడి విష్ణువర్ణుని కుమారితోయగు శీలమహాదేవి ద్రువనిరుపమదేవుని మహాదేవి యని తెలియుచున్నది. భ్రువనిరుపమడు లేముల వాడ చాళుక్యాధిపతియగు మొదటి యరికేసరిని నాల్గవ విష్ణువర్ణుని పాలనయందుండిన వెంగిత్రికలింగములపై దండుతో బంపుటచేతను, నా యరికేసరి యా రెండు జనపదములను జయించుటచేతను, నాల్కడి విష్ణువర్ణుడు దన కూతురగు శీలమహాదేవిని ద్రువనిరుపమున కిచ్చి వివాహము గావించి సంధి చేసుకొనె నని తోచుచున్నది.

(సకేవము)

లేములవాడ చాళుక్యులు

(ఆగష్టుసంచిక తరువాయి)

శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య

౬

బద్దెగ : సోలదగండడు

మొదటి యరికేసరి యంతకాలకు రాజ్యపరిపాలన మొనర్చినో తెలియదు. ఇతని తరువాత నతని పెద్దకుమారుడును మొదటి నరసింహదేవుడును, దరువాత నితని పుత్రుడగు రెండవ యుద్ధముల్లుడును రాజ్యము తీసిరి. వీరినినురించి యేమియు దెలియదు; కానములందుగాని, విక్రమాగనువిజయము నందుగాని వీరి విషయము, విశేషములు గానరాక పోవుటకల్ల వీగు సామాన్యులని గుంచకలసియున్నది.

రెండవ యుద్ధముల్లుని యనంతర మతని కుమారుడు బద్దెగడు రాజ్యాభిషిక్తుడాయెను. ఇతనికి సోలదిగండి డను వినుడు గలదు. నలుదిశరెండు సంగ్రామములలో నితడు విజయ ముంచెను. ఇతనిచే బరాజితులైన శత్రువులలో ముఖ్యుడు ఘీమడు. ఇతడు శత్రుడుగ యాడు; 'మొసలేయం పడికంతగ నీరొగొడ్చి భీమన నతిగర్వించి విడియె' అని పంపడును, 'భీమం భీమపరాక్రమైకనిలయం పిం హేలయై వాగ్రహీ దుగ్రం గ్రాహ మివాస్తరంబుసమరే దోర్నికమా ద్బద్దెగ' అని పర్యవేశాసనగ్రంథకర్తయు బ్రశంసించియుండుట వలన బద్దెగ డతనిని కష్టపడి సాధించె నని చెప్పవలసియున్నది.

ఈ భీము డావ్వడో గుర్తింపవలసియున్నది. మొదట బద్దెగడు వెలసిన కాలము నిశ్చయముగ దలిసిన

1. శ్రీ. శే. రావుబహదూరు సి. ఆర్. కె. చాగ్లగారి తెలింగాణకావ్యములు. రాష్ట్రీకూటగోవిందుని కావ్యము. (అముద్రితము)

గాని ఘీమని గూనవాలుపట్టుటకు సాధ్యము గాదు. బద్దెగని కావ్యములు లేవు. అతని కాలమును కచ్చితముగ తెలియజేయు సాధారణములు గానరావు. కాని యతని పూర్వీకులయొక్కయు, సంతతివారియొక్కయు కృతాంతముల మూలమున నితడు మనన కాల మిది యని యూహించుట కవకాశము గలదు. ఇతని ముత్తతయును మొదటి యరికేసరి నిరుపమదేవప్రభునికి సమకాలికు డని పూర్వప్రకరణమున వ్రాసియున్నా డెను. మఱియు ప్రభుడు శ్రీ. శే. ౭౮౦ మొదలు ౭౯౨ వరకును పృథ్వీపరిపాలన మొనర్చియుండుటచేతను, మొదటి యరికేసరి సోదరుడైన పిరగృహుడు పై ప్రభుని కుమారుడును ముమ్మడి గోవిందచక్రవర్తి కమనచెలికా డగుటచేతను 1 వందల యరికేసరి క్రీస్తుశకము ఎనిమిదవ శతాబ్దముయొక్క చతుర్థపాదమునందు, అనగా శ్రీ. శే. ౭౭౫-౮౦౦ ల మధ్యకాలమున వర్ధిల్లె నని నిశ్చయింపవచ్చును. బద్దెగ డరికేసరికి నాలవతరమువా డగుటచేత చరిత్రపరిశోధకుల యంగీకారమును నొందిన పద్ధతిబడి తరమునకు ౨౫ సంవత్సరములగొప్పన పరిగణించిచూచిన నతడు శ్రీ. శే. ౮౫౦ మొదలు ౮౭౫ పర్యంతమును రాజ్యము చేసియుండు నని చెప్పవలసియున్నది. మఱియొకవిధమున లెక్కజేసి చూచినను పై యూహయే సరియైన దని తేలుచున్నది. బద్దెగని మునిమనుమడు ఇమ్మడియరికేసరి. ఇతడు శ్రీ. శే. ౯౩౦-౯౩౬ల మధ్యరాజ్యము పాలించిన వాల్లన గోవిందరాజునకు సమకాలికుడు. ఇమ్మడి యరికేసరితండ్రియు, బద్దెగని మనుమడును వైన ఇమ్మడి నరసింహుడు శ్రీ. శే. ౯౮౪ నుండి ౯౩౦ వరకును రాష్ట్రీకూట సామ్రాజ్యమును పాలించిన ముమ్మడి ఇంద్రవల్లభుని సామంతుడు. కావున నత డించుమించు శ్రీ. శే. ౯౦౫

మొదలు ౯౩౦ వఱకును ప్రభుత్వము పల్వె ననుట యొప్పును. ఇమ్మడి నరసింహుని తండ్రియు, బద్దెగని పుత్రుడును నగు నిమ్మడియుద్ధమల్లుడు క్రీ. శ. ౮౮౦-౯౦౦ ల మధ్య మండే నని చెప్పవలయున్నది. ఈ లెక్కప్రకారము చూచినను బద్దెగని కాలము క్రీ. శ. ౮౫౦-౮౮౦ అగుచున్నది. పై గొండు పరిగణనలప్రకారము బద్దెగని కాలము క్రీ. శ. ౯౩౩ శతాబ్ద శృతీయపాదమని తేలుచున్నది నతడు కొంచెమించు మించు నీ శతాబ్దాంతమువఱకును జీవించియుండెనని తలచుట కనకాశము గలదు. క్రీ. శ. ౧౦వ నుండి ౮౯౨ వఱక వేగిని పోలించిన పూర్వచాటుకృతులగు విజయాదిత్యులతో బద్దెగ కథయ మిచ్చి రక్షించెనని పూర్వచాటుకృతావములవలన తలచుచున్నది.

“అర్హా శృంగ్రామరం నా బసదసి నా
మంగిరాజోత్తమాంగం
తుంగాద్రే శృంగ ముగ్యస్య మతనిరక ముదా
పాత్యుత్కన్న రాగ్నామ్,
నిశ్చంకం సంకిలేన ప్రశితజనపదా
ద్ధర్మమా నిర్ధమయ్య
ద్రాధానం యః ప్రవేశ్యః ప్రభు రభయనాః
ప్రత్యప దృద్ధాబ్జమ్ 1-a.”

ఈ శ్లోకమునందు వేర్కొనబడిన బద్దెగడు సోలదగంపబద్దెగ జేయని గవర్న మెంటు శాసనపరిశోధక శాఖవారు తీర్మానించియున్నారు 2. ఈ వ్యక్తినిర్ణయము సరియైనదే యని చరిత్రపరిశోధకు లంగీకరించి యున్నారు. పై శిప్పినరీతిని గుణగవిజయాదిత్యునిచే సోలదగంప పథ్యప్రదానమును బహిరియుంపినచో నతడు క్రీ. శ. ౮౮౦ తరువాతగూడ కొంత కాలము జీవించియుండెనని చెప్పవలసియున్నది ; వీలనగా, పై సూచనలేంపబడిన శ్లోకము గుణగునిచే బద్దెగడు పరాజయము నందినది గుణగుని రాజ్యకాలము నందలి చరమదశయందలి సూచించుచున్నది. అంగు

నుంగి మొదలగునాగపై విజయములు పూర్వాపరములను దప్పనీయక కాలక్రమము ననుసరించి వర్ణింపబడినవి. మొదట గుణగుడు మంగి నోడించెను ; పిమ్మట కన్నరసంకిలులను ; తరువాత బద్దెగని. వీరిలో మంగి శోలంబాధిపతి ; కన్నగుడు రాష్ట్రాధిపతి ; కృష్ణవల్లభుడను నది ఇతని సరియైన పేరు. రాష్ట్రాధిపతిచక్రవర్తులందీ వేరింటివారిలో నితడు గండవనా డగుటచే నితనిని “రిత్రకారు లిమ్మడి కృష్ణవల్లభు డంగును. సంకిని మైసూరువంశము వలన చేదిరాజు ; ఇమ్మడి కృష్ణవల్లభుని గానములది ; పూర్వచాటుకృతులతోడి పోరాటమున ఇమ్మడి కృష్ణవల్లభునకు గుడిభుజము. బద్దెగడు రాష్ట్రాధిపతిచక్రవర్తుల కాత్మకడను సామంతుడగుటచే నతని చొటమియు గన్నర గుణగవిజయాదిత్యుల యుద్ధమునందు ముననే గలిగెనని తలచుట యొప్పు. ఇమ్మడి కృష్ణవల్లభుడు నీను తండ్రియగు ప్రభుమామోభువన్న చక్రవర్తి మరణానంతరము క్రీ. శ. ౮౮౦ లో గద్దె నెక్కెను. తత్పూర్వ మతనికి గుణగవిజయాదిత్యునితో ఘర్షణ గలిగెనని తలచుటకు దగిన సాక్ష్య మెద్దయు లేదు. గుణగవిజయాదిత్యుడు క్రీ. శ. ౮౯౨ లో మృతి నందియుండుటచేత కన్నరసంకిలిబద్దెగులపై నతని విజయములు తత్పూర్వమే సంప్రాప్తమైయుండవలయును. అనగా పై విజయములు క్రీ. శ. ౮౮౦-౮౯౨ లమధ్య గలిగినవని తేలుచున్నది. కావున బద్దెగడు ౮౮౦-౮౯౨ల మధ్య తన మండలము తేలుచుండెనని చెప్పవలసియున్నది.

అప్పటి రాజులలో భీమనాగుధేయు డొక్కడే కానవచ్చుచున్నాడు. అతడు వేంగిరాజ్యాధిపతియైన ప్రభుమామోభుభీమడు. ఇతడు క్రీ. శ. ౮౯౨ లో దన పెదతండ్రియైన గుణగవిజయాదిత్యు డస్తంగగుడైనపిమ్మట వేంగిసంహాసనము నధిష్ఠించెను. ఇతడు బద్దెగనిచే బట్టునడియుండిన నది యతడు రాజ్యాధిపత్యమును వహించిన తరువాత నై యుండవలయును. ఈ యాహ సమంజసమేని బద్దెగడు క్రీ. శ. ౮౯౨ వ సంవత్సరమునకు తరువాతగూడ కొంతకాలము జీవించి యుండెనని యొప్పుకొనకతప్పదు.

బద్దగనికి ప్రభుమచాళుక్యభీమునితో గలహము పాసగుటకు ముఖ్యకారణములు రెండు కానవచ్చుచున్నవి. అతడు రాష్ట్రాధిపతుల కాశ్రయమున మాంసాధిక ప్రభు వని పైన పేర్కొనబడినాడు. రాష్ట్రాధిపతులకు, బూర్జువాళుక్యులకును తరతరములనుండియు బెరిగి వచ్చుచుండిన పగవలన గలుగుచుండిన యుద్ధములలో బద్దగనితోవారు రెండు రాజ్యముల నడిమి గడిభూముల కధిపతులై యుండిన కారణమువలన రాష్ట్రాధిపతులచక్రవర్తుల పక్షమున పూర్వచాళుక్యులతో దళచుగ పోట్లాడవలసివచ్చెను.

రాష్ట్రాధిపతి ఇమ్మడి కృష్ణవల్లభుడు చనపూర్వుల పద్ధతి ననుసరించి పూర్వచాళుక్యరాజ్యముపై దండయాత్రలు చేయవారంభించెను. కాని ఇతనికి విజయ మెప్పుడును జేయలేదు. మదలు సుగవిజయదీవునిచే సంపూర్ణపరాభవము నందెను. ఈ సందర్భముననే బద్దగడు పరాజయ మందనదికావే. సుగవిజయమరణానంతరము చన యభివ్యము నెఱవేర్చుకొనసెంచి కృష్ణవల్లభుడు మరల వేంగిపై దండయాత్రల వారంభించెను. ఏలిన ప్రభువునెంత తన సేనతోగూడ బద్దగడును నెవ్వరినైనవా దాడె. మఱియు బూర్వచాళుక్యులపై చన తోంటి పాను దీర్చుకొనవలయు నను కోర్కె యొకటి యతని బుర్రకొల్పియుంచవచ్చును.

బద్దగడు ప్రభుమచాళుక్యభీము నెప్పుడెచ్చట బట్టుకొనెనో నిశ్చయముగ నెప్పుడును నీలులేదు. కాని, లభించిన శాసనాధిపాత్యమునుబట్టి వీని మామింపి కనుగొనుటకు కొంత యవకాశము లున్నది. “మున శేఖం పిడినంతర నిరొత్తి భీమన నతిగర్వదం పిడియో, భీమం భీమపంక్రమైకవలయం తం హేలయై వాగ్రహీ దుగ్రం గ్రాహ మివాంతరంబుసమరేయన విక్రమాద్ధున విజయ పర్వణీశాసనాకృతములు భీముడు బద్దగనిచే బట్టుపడినది యొక జలయుద్ధమున నని మామించు

చున్నది. జలయుద్ధ మనగా నీటిమీద చేయు యుద్ధము. ఇట్టియుద్ధము సముద్రముమీద నావికాదళముల మాలమున జరుగుట సామాన్యము. కాని రాష్ట్రాధిపతులరాజులకు గాని, పూర్వచాళుక్యప్రభువులకుగాని నావికాదళము లుండినట్లుకాని, వారు తన్మూలమున సముద్రముపై యుద్ధ మెప్పుడైన చేసినట్లుకాని తెలుపు సాక్ష్యము గానరాదు. నావలపై నిలచి నడులమీద చేయు యుద్ధమును, జలముపై ప్రదేశాంతర్గతదుర్గములపై జేయు యుద్ధమును జలయుద్ధ మనబడును. బద్దగడు భీముని బట్టుకొనిన దిటానంటి యుద్ధముననే యొ యుద్ధవలయును. ఇమ్మడి కృష్ణవల్లభప్రభుమచాళుక్యభీముల మధ్య నడచిన యుద్ధములలో బై శిషిపట్టి నీటిపోరాట మెచటనేని జరిగియుండుట కవకాశము గలదేమో చూతము.

మనకు నేటివఱకు కుపలబ్ధమైన శాసనసామగ్రిని బట్టి చూడగా నిమ్మడికృష్ణవల్లభుడు ప్రభుమచాళుక్య భీముని రాజ్యకాలమున వేంగిపై రెండు పర్యాయములు దండెత్తినవచ్చినట్లున్నది. మొదటి దండయాత్ర ముది గొంపచాళుక్యప్రభునకు కుసుమాయుధుని యనుచును పగు నల్లమెత్తయకొడుకున వాయించిన కొఱవికలె శాసనమున వర్ణింపబడియున్నది.

“శ్రీవిక్రమాదిత్యసృష్టాగ్రతినయ్యంబు చాళుక్య భీమునకు శతచక్రవర్తనకు వేంగిశ్వరనకు రనమద్దాన న్యయకులతిలకంబు కుసుమాయుధుని గన్నరబల్ల హుని కస్తప్రాప్తంబయ్యు రనమద్దాకసీ(కి)ను చన భుజబలపరాక్రమంబున దెచ్చి కణ్ణియం గట్టి పట్టంబు గట్టి ఖిలసహాయుండై నేల యెల్లం గావంబూని మంచి కొద్దివాడాదిగ వేంగిదేసము విష్ణునర్థమతో నద్దా రాజ్యంబు సేయుచున్న కుసుమాయుధు...” 3.

ఈ దండయాత్ర ప్రభుమచాళుక్యభీముని పట్ట బంధమునకు ముందు వడిచినది. సుగవిజయదీవుడు కాలగతి నంద నను వార్త తెలిసికంతట నె కృష్ణ వల్లభుడు వేంగిపై నెత్తినవచ్చినట్లున్నది. “కన్నరబల్ల హుని కస్తప్రాప్తంబయ్యు రణమద్దాకసీ”యని యుండుటచే వేంగిరాజ్యమందలి యితరభాగము లతనికి స్వాధీనపడనట్లు తోచుచున్నది. రణమద్దాకసీమ కృష్ణ

8. తెలిం. శాస. ఇతర. నెం. ౧౨. కీ. శే. రావుబహదూరు సి. ఆర్. కే. చార్లగారు ప్రతి బింబాసుసారము సవరించిన శాసనగ్రంథమునుండి సంగ్రహింపబడినది.

జల్లాలోని కొండపల్లినుంచి మైదరాబాదురాజ్యము లోని వరంగలునుండలాంతర్గతమైన కొఱవివర్యంతము వ్యాపించియుండినది. మంచికొండనాడు నీనికి శింది నదీ. ఈ రణమర్దకసీమయందు నావికాయుద్ధమును సేయుటకునుకూలమైన నదులుగాని, ఎలదుగములుగాని లేవు. కావున బద్దెగడు ప్రథమచాళుక్యభీముని బట్టి కొనిన 'యంబునకు' మీదండుగూత్రయందు నడచి నని చెప్పటకు వలనవచ్చును.

రెండవ దండయాత్ర:—మఱియొక పర్యాయము కృష్ణవల్లభుడు వేంగిపై నెత్తివచ్చినట్లు ప్రథమచాళుక్య భీముని మనులిపట్టణతామ్రపట్టికలవలన తెలియవచ్చుచున్నది. రాష్ట్రకూటవైస్యములేకాక కర్ణాటకాది మిత్రబలముగూడ వేంగిని ధ్వంసము చేయవచ్చునని నీని కథిపతి నుండి దండనాయకుడు, క్రమపులు రాజ్యమును జూచి వేంగిపురప్రాంతమునకు వచ్చిరి. ఈ దండ యాత్రయందు చాళుక్యభీముడును, నతని పుత్రుడైన ఇజ మర్తిగండడును క్రమపులు మాట్కొని హోరాయోధుల ధోరి.

“య స్యేహ్యసప్రముః రిభుః రిహతి
ప్రభువృష్టవ్యధాః
కర్ణాటాదుర్దా-రూటాగిటితటానుట
వృటకా లాటకాత్మి.”

అని చాళుక్యభీముడు ఈ ప్రతాపాతిశయము నుగడించుకొనినను, రాష్ట్రకూట: లంత సులభముగ విడిచిపోలేదు. రాష్ట్రకంఠక్షణభారమంతయు నిజ మర్తిగండని భుజములపై బడినది. టిటిహాయినను రాష్ట్ర కూటబలములు తరతరముగ మార్కొనగఁగిరి. సందడి కయ్యములు పెక్కు పెంచినవి. చూడుడు, మచిలీ పట్టణతామ్రశాసన మెట్టి పోరాటమును కల్గించుచున్నదో.

“మమ ప్రియూత్మితో హరితవారికః, యస్త

* * * *

నిరవద్యపురరణే కరితురగగను

ధూర్ధూరోగ్రవల్లభద్దమ్

అరుహ్య గజపతి మృగపతిరిన
హరిణా నిక్రియ్యో విహాన్నఘనత్॥

పెరువంగూగ్రామరణే

వల్లభదక్షేన నృశియాఖిలం హత్యా

నిర్మిట్టచ గాయాగా

నవని మశేషా నిర్మరాకులా మృహ్య మదాత్॥

నిత్యాల్పస్థిశ్శనం కామ

మృహ్యగ్రతీం భయం ద్విషామ్,

నిత్యపృ నిత్య సత్కీర్తి

న్నాకలాక మగా దనా॥

కర్ణాటేశాని నాపశ్య ద్దేవ్య కృ పరయోషితః

అను శిశుత్విచూ చూనం రిరంసు దమరాంగనా॥

త్యగి నీనానాశ్చిన్తో రజ నుత్పిల్య

ఇతిమత్తగిజ్జాపరనామ్న శ్శుభ్రగామ్నః పారశాకికం

కాగ్యం కృత్యా...”

పై నుదాహృతిశాసనశ్లోకములందు నిరవద్యపుర - పెరువంగూగ్రామము లను రణక్షేత్రములు రెండు శేర్మొనవడియున్నవి. ఇందు మొదటిదానియందు కరితురగగనురగధసహితమైన వల్లభదక్షములను మృగరాజు హరిణసమగాహమును భోలి ప్లొచెడుగు గావించెనట. రెండవదానియందు బాటలను దాగుగులను వల్లభ దండముతోగూడ ధ్వంసముగావించి, వల్లభ దండో ధీర్మడైన నుండెను వధించి, నిరాకులమైన రాజ్య మును దన తండ్రికిచ్చెను; కాని యత ధాయుధము నశే నిహతుడై, కిరస్వర్గము నిలంకరించెనట. ఇదిగ మొదట గమనింపదగిన దీ రుద్యములు రెవరిన దేశము. నిరవద్యపురము ఇప్పటి నిడదవోలునకు ప్రాచీననామము. ఇది యిప్పటి పశ్చిమగోదావరినుండలమునందలి యేలూరునకు బూర్వోత్తరదిగ్భాగమున రమాగమి యేబదిమైళ్ల దూరమున మద్రాసుకలకల్తాయినపదారిపై నున్నది. పెరువంగూ గెచట నుండెనో చెప్పటకు విలులేదు. అదియు బశ్చిమగోదావరినుండలాంతర్గత గ్రామమే. రెండు రణక్షేత్రములును కృష్ణగోదావరి నదుల డెల్టల మధ్యప్రదేశమునం దనగా వేంగిరాష్ట్ర గర్భమున నున్నవి. రాష్ట్రకూటవైస్యములు వేంగిగడి

ప్రదేశములను చాటి రాష్ట్రమునకు జొచ్చుకొని వచ్చినవి.

ఈ దండయాత్రయం దెచ్చటనైన 'అంబుసరు' జరుగుట కనకాశ మండలేనా మాత్రము. పూర్వచాళుక్యుల ప్రధాననగరము వేంగి. అది యిప్పటి యేలూగున కేడెనిమిదిమైళ్ల గూరమున నుండెను. గురునాథ దృష్టి జూచిన నది యంతటి బలము మైన యిది గాదు; కాని దండయాత్రాదిఅపత్రయములయందు వేంగి నేలు రాజులు దను రాజధానిని వదిలి సమీపమున నుండు కొల్లేరుపరస్పరముగ నుండు జలగుర్గమున తిరు దాయకొనెడివారు. కొల్లేటిగుర్గమును సాధింపజాలని శత్రువు వేంగిరాజ్యమును బొంగడియ సమగ్రముకాదు; ఈకారణమువలననే గురునాథ పుత్రులకత్యానింజులకు పూర్వకాలమున కొల్లేటియం దంబుసరు మనశ్యము కర్తవ్యమాయెను. అట్లే యిమ్ముడి కృష్ణవల్లభుని దండయాత్రయందును వచ్చియుండును. వేంగికి సమీపమునకు ప్రబలమైన రాష్ట్రకూటదైన్య మెత్తినచివ్వుడు ప్రభువుచాళుక్యుభిను దాత్యగతుణకు కొల్లేటిగుర్గమునకు గోవుట సహజము. ఈగుర్గమునుముట్టించి స్వాధీనపరచు కొనుట కిమ్ముడి కృష్ణభూపాలుడు ప్రయత్నము సల్పుటయు సహజమే. కావున బద్దగడు మొనరిని నీటియందు పట్టినట్లంబుసంరచున బట్టిన దీ దండయాత్రా సందర్భమున కొల్లేటికొలయం దు యుండుననుచు

2

ఇమ్ముడి నరసింహుడు

నీలదండబట్టెని యనంతర మతిని కుమారుడిమ్ముడి యుద్ధములును ప్రభుత్వమునకు వచ్చెను. ఇతడంతటి విభాగిగుడు గాడు. ఇతని చరిత్రముగొప్ప చెప్పదగిన విశేషాంశము లెవ్వియు లేవు.

ఇమ్ముడి యుద్ధముల్లని పిమ్మట నతని పుత్రుడిమ్ముడి నరసింహుడు మంజులూపర్యమును వహించెను. ఇతడు సుప్రసిద్ధుడు. ఇతని పరాక్రమకృత్తియులు పెక్కు విక్రమాద్భుతవిజయముండును, వేములవాడకలా

రాసమునను వర్ణింపబడియున్నవి. ఈ రెండు ఆధార గ్రంథములయందును జెప్పియుండు సంశయముగ్రోడిక రించి చూచిన నితని ముఖ్యకార్యముల నత్యంతసంగ్రహముగ నిట్లు పేర్కొనవచ్చును: (1) లాటలను జయించెను; (2) సప్తమాళనములను దిగ్ధము గావించి వాని ప్రభువుల నోడించి వారియొద్ద కప్పము గొనెను; (3) గూర్జరపతియగు మహీపాలు నోడించి లఱుము గొట్టి గూర్జరరాజ్యమును జయించెను; (4) గంగా తీరమున గూర్జరరాజు నోడించి తన సుబ్బములను గంగా జలముల దానమాడించి కాశ్మీరమున దన యనిలతను, శిలాశాసనముతోడి విజయ స్తంభమును స్థాపించెను.

విక్రమాద్భుతవిజయమునంగన, వేములవాడరాసన మందును ఇమ్ముడి నరసింహుడు పేదర్కొనిన శత్రులతోడ నేకాక్షయ బోరి జయమును బొంది వారికడ కప్పము గొనినట్లు కలను. ఇదియంతయు నత్యము గాదు. ఇమ్ముడి నరసింహుడు స్వతంత్రుడైన రాజు కాదు. రాష్ట్రకూటచక్రవర్తి కాశ్మీరుడైన మాంజులక ప్రభువు. సుప్రసిద్ధకర్ణాటచక్రవర్తికలగు శ్రీ యమ. గోవిందపాయిగాగు విక్రమాగునవిజయము ప్ర. ఆ. 801ని యిమ్ముడి యరికేంద్రప్రశంసయందలి-

"గుండ్రాంధ్రపరీతన

హీంద్రదానిన్ని నరేంద్రం సాక్షి

నింద్రం తన నె నదెనెగ

హీంద్రేంద్రన తోశే తోట్టిలొగిలె బళెదం" 1

అను కందపద్యము సాధారణతేసికొని యిమ్ముడి యరికేంద్ర రాష్ట్రకూటచక్రవర్తి మమ్ముడి యింద్రవల్లభునికి పేదర్కొనిన వ్రాసియున్నాడు. ఈ యక్షప్రాయమును నదృశపాపములకు దగిన సాధార మింకను లభ్య పడలేదు. కాని యది కేవల ముదంత మని త్రోసి పుచ్చుటకు కలుగదు. ఏలనగా, 'నింద్రేంద్రన తోశే తోట్టిలొగిలె బళెదం' అను వాక్యమువలన నింద్రుడెరికేంద్ర నెత్తి పెంచినా వని తెల్లమగుచున్నది. మఱియు-

"దేవీం లేవనిర్మడిక్షితిపలే

రింద్ర్య పుత్రీ న్నుతాం

హలోమీ మివ వాసవత్రయ మివ

మమ్మరగ్వంశక

శ్రీరత్నం పరిణయ యేన నితరం
తస్య స్వపత్నికృతా
నూనాం సప్తసమద్రమద్రుమహీ
మ్యానోన్నతే నాగునా". 2

అను, లేములవాడతాసనశ్లోకములన నింద్రవల్లభు
డితినికి చన కుమారి తెయగు లేకనిర్మడిచేవి నిచ్చి వివా
హముగావించె నని తెలియుచున్నది. మఱియు పర్వణి
తామ్రతాసనమందలి—

“రాష్ట్రానికూటకుల్లేభ్యాశే జాతా లోకాంబికా సతీ
పరశ్రీ రివ పరస్యైతస్యానీ త్సదతీ ప్రియా.” 3

అను శ్లోకము ఇతనికి రాష్ట్రానికూటల యాడ
పడుచు లోకాంబిక యను మఱియొక భార్య యుండె
నని తెల్పుచున్నది. పై తాసనశ్లోకములు గోవింద
పాయిగారి ముఖ్యప్రాయమునకు గోవాద మిచ్చుచున్నవి.
ఇది సత్యమేని యిమ్మడియరికేసరితిల్లి యు; నిమ్మడి
నరసింహుని భార్యయు యను జాకవ్య రాష్ట్రానికూట
వక్రవర్తి యిమ్మడి యింద్రవల్లభుని సోదరి యను
చున్నది.

మఱియు నిమ్మడి నరసింహుని యుద్ధము
లన్నియు నరెడు చన బాహుళ్యము, బ్రతువును నైన
యిమ్మడి యింద్రవల్లభుని పక్షమున నెరిసి శత్రులతో
జేసినవేల్పుకాని స్వతంత్రముగ చనకొలుకు జేసినవి
కావు. ఇమ్మడి నరసింహకృతములని పై శిష్యుడైన
సాహసకార్యముల బెక్కింటిని యిమ్మడి యింద్ర
రాజు చేసినట్లు నాల్గవ గోవిందరాజకావ్యంబేపట్టిక
లందు చెప్పియున్నది.

“యన్యద్య ద్విపద ప్రభూతివిషయం

కాలప్రియప్రార్థనమ్

తీర్థా యస్తరగై, కథాయమానా

సిన్ధుప్రతిస్పర్ధినీ,

యేనేదంహి మహాదయారినగరం

నిభూత ముస్మీతిరిం

నాన్నా ౭ ద్యాపి జైః కుశస్థల మితి

భూతిం పరాం నీయతే” 4

ఇందువలన యిమ్మడి ఇంద్రవల్లభుని మహా
దయవిధ్వంసమును, నిమ్మడి నరసింహుని గూర్జరాది

విజయములను నొక్క దండయాత్రకు సంబంధించినవే
యని తెలియుచున్నది 5. ఈ దండయాత్రయందలి
యంశముల నింతవల కన్వరును విపులముగ జర్పించి
యుంపలేదు. ఈ కారణమువలన విషయము నిచట

2. తెలింగాణాశాసనములు : ఇతర.

3. జైకాసాహిత్య జౌరం. తిహాస్.

4. ఎ. ఇండి. సం. 2, నెం. ౬, ప్లో. ౧౯.

5. కావ్యంబేపట్టిక ననుసరించి యిమ్మడి యింద్ర
వల్ల భుడు—

౧. కాలప్రియప్రార్థనమును దన యుద్ధపుటేను
గుల దంతేఘాతములతో విషమము గావించెను.

2. యమునను దాటెను.

3. శత్రునగరమైన మహాదయమును ధ్వంసము
జేసెను.

విక్రమాద్భుతవిజయప్రకార మిమ్మడి నరసింహుడు

౧. లోకములను జయించెను.

2. ఏడు మాళవములను జయించి మాళవరాజుల
కడ కప్పము గొనెను.

3. గూర్జర రాజు నోడించి యతని యేనుగుల
బట్టుకొనెను. గూర్జరరాజు మహిపాలుడు పాళి
పోయెను.

4. గంజలముల దన తులంగిమముల దాన
మాడించె. కాశీప్రియమున దన యశిలతను స్థాపించెను.

5. వేములవాడశిలాశాసనముబడి యిమ్మడి నర
సింహుడు—

౧. ఏడు మాళవములను జయించి యవతీ
రాజులచే గప్పము గొనెను.

2. ఎదురు వచ్చిన గూర్జరరాజుసేనను నిర్జించి
కాశీప్రియమునందు దన కార్యమును బ్రకటించు శిలా
శాసనమును నిలిపెను.

కావ్యంబేపట్టికలకును, విక్రమాద్భుతవిజయ శేముల
వాడశిలాశాసనములకును శతాశ్రీయకదనము సామా
న్యము. కావ్యంబేపట్టికలలో నింద్రుడు యమునను
దాటిపోయి శత్రునగరమైన మహాదయమును ధ్వంసము
జేసినట్లున్నది. మహాదయ మే శత్రుని పట్టణమో

ఇంచుక విస్తరించి వ్రాయుట యుచిత మని హామీ
చున్నది.

ఈ దండయాత్రకు బ్రధానకారణము రాష్ట్ర
కూటగూర్జరప్రతీహారులకు దరతరములుగ జరిగినప్పు
చుండు నైరసే. గూర్జరప్రతీహారులు మొదట దక్షిణ
రాజపుత్రస్థానమునం దుండిరి; క్రీ. శ. ౭-వ శతాబ్ద
పూర్వార్థమున ప్రథమనాగభటుని కాలమున వీరు
మాలవమును జయించి యచట పాదుకొనిరి. మాల
భేడురాష్ట్రకూటసామ్రాజ్యస్థాపకుడగు దంతిగుర్గుడు,
శేవరాజునువలెడు సహాయము నేడగా మాలవముపై నెత్తి

యందు బిప్పియుండలేదు; కాని యా కాలమున
మహోదయము గూర్జరప్రతీహారులకు గాజధాని యగుట
చేత నింద్రుని కీత్రువు గూర్జరప్రతీహారాజుని నిశ్చ
యముగ జెప్పవచ్చును. తేములవాడశాసనమున నిమ్మక
నరసింహుని బ్రతిఘటించుటకు గూర్జరరాజా ప్రత్య
సమేతుడై వచ్చి కాలక్రియముకడ యుదయన పాటి
పోయినట్లు చెప్పియున్నది. ఇతడు మహోదయాధిపతి
గాని యన్యడు గాదు; ఇట్లు నరసింహునిచే
యుదయన నోడి పరార్తయైన గూర్జరరాజు శేరు మహీ
పాలు డని విక్రమార్జునవిజయమువలన దెలియుచున్నది.
కావున క్యాంబేతేములవాడశాసనములందును, విక్ర
మార్జునవిజయమునందునున్న సంబంధాత్రయైక్య
టియే యని నిశ్చయించవచ్చును. గూర్జరవిజయమునకు
పూర్వము ఇమ్మడి నరసింహుడు సప్తమాళనములను
సాధించె నని తేములవాడశాసనమందును, సప్తమాళన
ములకు పూర్వము లాటదేశమునుగూడ జయించినట్లు
విక్రమార్జునవిజయమందును గలదు. లాటసప్తమాళన
ప్రస్తావము క్యాంబేపట్టికలందు గానరాదు. అందుచే
వానికి గూర్జరదండయాత్రతో సంబంధము లేదని యెంచ
గూడదు. అన్నియు గూర్జరదండయాత్రకు సంబం
ధించినవే. విక్రమార్జునవిజయోత్తయు, తేములవాడ
క్యాంబేశాసనరచయితలను పై దండయాత్రను విస్తరించి
నవ్వడు ఎవ్వరికి ముఖ్యము లని తోచిన యంశములను
వా రూహించెప్పి తక్కినవానిని విడిచివెట్టిరి. వీని
యందు గానించు భేదముల కిదియే కారణము.

పోయి నాగభటు నోడించి గూర్జరప్రతీహారులను దన
కరిగావులుగ జేసికొనె నని పూర్వప్రకరణమున వ్రాసి
యన్నాడను. ఇదియే రాష్ట్రకూట ప్రతీహారాజుల
దీర్ఘ ద్వంద్వయుద్ధమున కంకురార్పణ.

దంతిగుర్గుని మరణానంతరము రాష్ట్రకూట
సామ్రాజ్యమున నొక గొప్ప విప్లవము జరిగినది. చాళు
క్యులు మరల విజృంభించిరి. వీరి నాయకుడగు రాహస్య
గతించిన చాళుక్యుల యధికారమును పునరుద్ధరించు
టకై తన యాచచ్చక్రిని వినియోగించి పోరాడదొడ
గెను. దంతిగుర్గునికి సంతకు లేదు. కావున నతని
వనుక రాజ్యాభిషిక్తుడైన యతని పినితండ్రి మొదటి
యకాలవర్షకృష్ణవల్లభుడు తన యధిపత్యమును నిలుపు
కొనుటకై యేడనిమి దేండ్లు రాహస్యతో ఘోర
హోరీగి యుద్ధము నేయవలసిన వైచిరి. ఈ యుద్ధమున
నీతడు నిమిగ్నుడైయుండగా దంతిగుర్గునిచే జయింప
బడిన యుత్తరదేశపు గావలు రాష్ట్రకూటులను నిరా
కరించి స్వతంత్రులైరి. కాని యతడు రాష్ట్రకూటుల
యధికారము నుత్తరాపథమున నెలకొలుప మరల
బ్రయత్నము నేయలేదు.

ప్రథమాకాలవర్షకృష్ణవల్లభుని యనంతర మతని
పుత్రుడు సువర్ణవర్ష ఇమ్మడిగోవిందవల్లభుడు
రాజ్యాభిషిక్తు డాయెను. ఇతడు గంగాయమునల మధ్య
రాష్ట్రమును పరిపాలించుచుండిన ఇంద్రుడను రాజును
నిర్జించినట్లు రామేశ్వరశిలా స్తంభశాసనములలోని—

“తస్మా దభూ త్సాను రుదాగక్తిః”

ప్రభూతవర్షో భువ మాససాదః ;

6. మొదటి యకాలవర్షకృష్ణవల్లభుని ప్రథమ
శాసనము బోపఖగదానశాసనము. దీనినే భారణ
ఇతిహాసనంశోధకమంశలిపట్టిక లందురు. ఇది క్రీ. శ.
౭౫౮ అక్టోబరు ౭వ తేది వై గ్రామము దానమునేయలడ
నని తెల్పుచున్నది. (భార. ఇతి. సం. పత్రిక,
సం. ౮, పుట. ౧౭౫) ఇందు రాహస్యనుసరించిన
ప్రస్తావన లేదు. ఇతని రెండవ శాసనము క్రీ. శ. ౭౬౮
నాటి తలెగాకాశాసనము. (ఎ.పి. ఇండి. సం. ౧౩.

యశ్చేనయాఽహింద్రమదామహా
వక్త్రపయో యామునక ద్విభాతి".

పుటలు ౨౭౫-౨౮౦). (క్రి. శ. ౭౫౮-౭౬౮ సంవత్సరములను స్మృతిపెట్టిన మొక్కటియైన గానరాదు. తలెగాక పట్టికలయందును రాహువునుగూర్చి యేమియు గానరాదు; కాని యిందు కాసనోక్తదానము మట్లే నగరమున గంసులకై దంపయాత్ర నవపురు స్కంధా నారమునం దియ్యబడిన ట్లుండుటచే (గంగానా ముపరి విజయస్థానానారే మట్లేనగర) నప్పటి కతడు రాహువును జయించియుండు నని పోచుచున్నది. వేంగి విజయనంతర మియ్యబడిన క్రీ. శ. ౭౬౯ నాటి యుగరాజ గోవిందుని యలాన తామ్రకాసనము (ఎసి. ఇంకి. సం. ౬, పుట ౨౦౦) ఈ యభిప్రాయమును దృఢపఱచుచున్నది. రాహువుచేరు నెప్పకున్నను క్రీ. శ. ౭౭౦వ సంవత్సరమునాటి బుద్ధిపట్టికలందు (ఎసి. ఇంకి. సం. ౧౪, పుట ౧౨౧-౩౦) —

“ఉల్లంఘతమర్యాదే
కలిజలకా వ్యాకులా నిమజ్జితే
యోగోద్భూతా భరిత్రీ
శ్రీ ప్రలయమహారా కేణ”

అను శ్లోకమున హద్దుమాటి పారలించిని కలిజలక యందు మునిగియుండిన భూమిని శ్రీ ప్రలయనరాహుడు, అనగా ప్రళయకాలకర్త కృష్ణుడగు దుష్ధరించినట్లు చెప్పియున్నది. కృష్ణుడు జయించి సామ్రాజ్యమును గొనినది రాహువుకడనుండి యని క్రీ. శ. ౭౭౫ నాటి ధారావర్షగ్రువుని సంపాదిపట్టికలలోని (ఎ. ఇంకి., సం. ౯, పుటలు ౧౧-౧౯) —

“రాహువు మాతృభుజబాతలబాసలేప
మాకా నిలత్తి నిశితా నిలతా ప్రహంతైః,
పాలిష్టబాసలేభా మచిణ్ణయోగి
రాజాధిరాజసరమేశ్వరతాం తతాన”

అను శ్లోకములన స్మృత్యపడుచున్నది. కావున ప్రళయకాలకర్తకు క్రీ. శ. ౭౫౮-౭౬౮ ల మధ్య రాహువుతోడ ముమ్మరముగ బోరుచుండె నని నిశ్చయముగ జెప్పవచ్చును.

7. SII. IX. I. 68.

8. Pro. Ind. Hist. Congress 1945,

అను శ్లోకములన దెలియవచ్చుచున్నది. ఇందు శేక్ష్మసభపిన ఇంద్రుడు కాన్యకుబ్జాధిపతి. ఇంద్రా యుధుడని ఇతని సంప్రదానము భేయము. ఇతడు శత్రువు ౭౦౫ (క్రి. శ. ౭౦౩) ప్రాంతమున కన్యాకుబ్జమును పాలించుచుండినట్లు జనసేనకృతహరి వంశమునందు చెప్పియున్నది. ఇమ్మడి గోవింద బ్లిభుడు కన్యాకుబ్జముకై నేల దంపయాత్ర సాగింప కలసినచేసో తెలియదు. ఒకవేళ రాష్ట్రకూటుల యధికారము నుత్తరాపఘమున మల నెలకొల్పుట కతడు ప్రయత్నము పన్నియుండుచున్నాడు; లేక తనతో బ్రతిఘటించి సింహాసనము నాక్రమించుటకు బోగు మండిన తన తమ్ముడగు ధారావర్షగ్రువుని కింద్రుడు సహాయము సేయగా నింద్రుని శిక్షించుటకేనియు గావచ్చును.

ఇమ్మడిగోవిందుని చొల్లద్రోసి ధారావర్షగ్రువుడు సింహాసనము నాక్రమించుకొనియును. ఇతని రాజ్య గ్రంథమున గన్యాకుబ్జరాజ్యమున సొక విస్తరము జరిగినది. ఇమ్మడి గోవిందుని కాలమున నచట రాజ్య మొనర్చుచుండిన ఇంద్రరాజును బాబిడిలి గూర్జరప్రతీహార వంశజుడైన ద్వితీయ నాగభటుడు కన్యా కుబ్జము నాక్రమించి గంగాయమునాంతర్వేదిని నళ పంచుకొని యుత్తరాపఘమున కధిపతి యాయెను. మాలేడురాష్ట్రకూటులకును గూర్జరప్రతీహారకును నంతట ద్వంద్వయుద్ధము ప్రారంభమయెను. దంతి దుగ్గుని కాలమునకులె నుత్తరాపఘమును దమచేతి క్రింద నుంచుకొనవలయు నని రాష్ట్రకూటుల సంకల్పము. దాక్షిణాత్యులను వింగ్యమును దాటి రానీయక వెనుకకు నొట్టవలయునని గూర్జరప్రతీహారుల దృఢ నిశ్చయము. గ్రహముమ్మడిగోవిందుల కాలమున రాష్ట్రకూటులప్రతాపము మహోగ్రముగ ప్రజ్వరిల్లినది. అశేష భారతదేశమును వారి వెల్లిగడుగునీడచే సంఘాదితును నను శంక పోడిమినది. వారికి మాతొడ్డి నిలిచిన రాజు లేడు; పరాజయము నందని నేన లేడు. గూర్జరప్రతీహారరాజులు దమ రాజ్యమును బాబిడిలిచి మరుదేశమున తల దాచుకొనిరి. కాని మొదటి యమోఘవర్షచక్రవర్తికాలమున పరిస్థితులు మారిపోయి

నవి. రాష్ట్రాధిపతుల శౌర్యము సన్నగిలకొచ్చినది. ఉత్తరాపథమువైపు వారికి దృష్టి దివ్యుట కవకాశము లేకపోయెను. గూర్జరప్రతిహరులు విజృంభించిరి. అమోఘసర్వ దస్తంగతుడు గాకపూర్వమే మిహిర భోజాడు మాళవము నాక్రమించుకొనెను; లాటదేశముపై నెత్తినచ్చి ఖేటకపురమును వశపఱచుకొనెను. కాని, తండ్రియనంతరము మాన్యఖేటసింహాసనము నధిష్టించిన ఇమ్మడి కృష్ణవల్లభుడు దళములను గూర్చుకొని పోయి మిహిరభోజాని దఱుమగొట్టుటయే కాక గంగా నదీపర్వంతముగల శత్రురాష్ట్రమును ద్రోక్కివచ్చెను. అటుతరువాత నల్మకాలములో మిహిరభోజాడు దినం గతుడు కాగా నతని కుమారుడు మహేంద్రపాలుడు రాజ్యాభిషిక్తు డాయెను. ఇతడు తండ్రియంతటి పరాక్రమశాలి గాడు; రాష్ట్రాధిపతులతో దన పూర్వులవలె నితడు పోరాడిన ట్లగపడెను. శ్రీ. శ. ౯౧౦ వ సంవత్సరమునఁ జితుడు ప్రజాపాలన మొనర్చిన ట్లున్నది. ఇతడు కాలఘర్యము నందినపిమ్మట నితని జ్యేష్ఠపుత్రుడగు ద్వితీయభోజాడు రాజ్యాధిపత్యమును వహించి నాలుగేండ్లకాలము పుడమి నేలెను; కాని యితని యభ్యుదయమును సహింపక నితని యనుజాడు మహిపాలు డితని తొలగద్రోసి శ్రీ. శ. ౯౧౪ లో సింహాసనము నాక్రమించుకొనియెను.

మహిపాలుడు శౌర్యవంతుడు. రాష్ట్రాధిపతులపై గని తీర్పుకొన నిచ్చయు, రాజ్యమును బెంపొందించు కోరికయు నతనిని యుద్ధమునకు బురికొల్పినవి. రాజశేఖరకవియొక్క బాలభారతము లేక ప్రచండ పాండవ మను నాటకప్రస్తావనయం దతని విజయము లెట్లు వర్ణింపబడియున్నది :

“సమితమురలమూలి: పాకలో మేఖలానామ్
రణకలితకలిగ్గ: శీలితక్మైరలేన్దో:,
అజనిజితకులూత: కున్దలానాం కుతార:
హతహృతరమత్రక్రి: క్రమహిపాలదేవ:”.

అనగా మహిపాలదేవుడు మురగులను, మేఖలను, కలింగులను, శేరగులను, కులూతులను, కున్దలులను, రమకు:ను జయించె నని యందలి భావము.

ఇందు చేర్చొనబడిన జనపదములందు మురగులు, శేరగులు, కున్దలులును దాక్షిణాత్యులు—కున్దదేశము రాష్ట్రాధిపతిప్రాజ్యమునకు స్వాదయమునంటిది. బల్లారి, రాయచూరు, ధార్వాడ, బిజాపుర ఉత్తర కన్నడమండలములు ప్రాచీనకున్దదేశమునకు జేరినవి. మహిపాలదేవుడు కున్దలులకు కుశారమునంటివాడనగా రాష్ట్రాధిపతుల కితడు గర్భశత్రు వనియు, వారి నతడు జయించె ననియు మన మరముజేసికొనవలసియున్నది.

మఱియు మహిపాలదేవునిగూర్చి పై స్లోకముపై వ్యాఖ్యానమునం దిట్లు వ్రాసియున్నది:

“ఆదిష్టాన్స్మిమహిపాలదేవేన, య స్వీమాం పురా
విద: ప్రకేన్తిగాథా ముదాపారన్తి :

“య: సంక్రిత్య ప్రకృతిగహవా

మార్యచాగ్గనీలిం

జిత్వా నదౌ స్కూఢుమనగరం

చన్ద్రగుప్తా జిగాయ;

కర్ణాటత్యం ద్రువముపగతా

నద్య తా నేన హస్తం

దోర్ధర్వాగ్గ్: స పున రథవ

చ్చీమహిపాలదేవ:.

ఇతి చన్ద్రాశిశే ఆర్యశ్రీమిత్యర: స ఏవా య
మపి మహిపాలదేవ ఇతి తు న నిశ్చయ:.”

ఈ రెండవ స్లోకముపై వ్యాఖ్యయు గమనింపదగినది :

“గాథా మాహ—య ఇతి: య: చన్ద్రగుప్త: రవాఖ్య: మార్యభూపతి: , ప్రకృత్యా స్వభావేన గహవాం దున్వృజేగాం దుర్వృధా మిత్యర్థ: , ఆర్యస్య కులీనస్య సద్యంజితాత్య ఇత్యర్థ:.....చాగ్గనీలిస్య కాటిల్యస్య నీలిం నయం నీలికాశల మిత్యర్థ: , సంక్రిత్య అవలంబ్య, నదౌ యోగానన్దప్రభృతీనా నన్ద వంశీయానా, జిత్వా పరిభూయ, కుసుమనగరం పున్వ పురాఖ్యం పాటలిపుత్రస్థం నన్దనగరం, జిగాయ జితవానా అధీనవకారిత్యర్థ: , అద్య ఇవాసీం, దోర్ధర్వాగ్గ్: బాహుబదర్పి: , స: చన్ద్రగుప్త: , కర్ణాటాన్య

నివాసః కర్ణాటః...తస్య భావః తత్త్వం, కర్ణాటత్త్వం కర్ణాట దేశాధిపత్య మిత్యర్థః, ఉపగతవాక్ ప్రాప్తవాక్, ఇదానీం కర్ణాటదేశలబ్ధరాజపదాక్ ఇత్యర్థః. తాక్ దేవోత్తరధారణేన పునర్వాతాక్ పూర్వనివాతాక్ నద్వాక్ ఇత్యర్థః, నద్వం కియాక్ కలిచిత్ రాజ్యః ఇతి యావత్, హస్తమేన నాశయితు మేన, ద్రువం నిశ్చితం, పునః భూయోపి, క్రిమహీ పాలదేవః తదాఖ్యవృత్తివిశేషః, ఆభవత్ ; నద్వా క్షస్త్యగుప్తేన క్రిమహీపాలాఖ్యయా జాతేన పునర్నివాతా ఇతి ప్రాక్తనీ ప్రసిద్ధి రితి భావః⁹.

పూర్వము కాటియ్యని రాజనీతి నాధారపఱచు కొని చంద్రగుప్తమూర్యుడు పాలింపుటయును పాలించుచుండిన నందవంశజులను జయించెను ; ఇప్పుడు ఆ మూర్యచంద్రగుప్తుడే మహీపాలదేవుడై యవతరించు

9. చడ్డకాశికమ్—కలకత్తాప్రచురణ. పుట X-6. వ్యాఖ్యాత జీవానందవిద్యాసాగరుడు.

10. EI. IX pp 24-41 Verse 22.

“కృతగోవర్ధనోద్ధారం హేలోన్మీలితమేరుణా ఉషేష్ట్ర మిష్ట్రరాజేన జిత్వా యేన న విస్మితమ్”

ఇందు షేర్మొనబడిన గోవర్ధనమును పారిజాతు డనువాడు ముట్టించియుండగా నిమ్మడి గోవింద చక్రవర్తి వాని బాటదోరి దాని నుద్ధరించె నని జాలతా బాదు పట్టికలందు కలదు (EI. IX no. 26 V. 10).

“తత్సూను రాహవరుచిః ప్రభివో బధూవ శ్రీపారిజాతవిభవావరణప్రతీతః గోవర్ధనోద్ధరణలక్ష్మీతబాహువీర్యో గోవిందరాజవృత్తిర్హరిణా సమానః”

ఈ గోవర్ధనదుర్గము నాశిజిల్లాయం దున్న దని డాక్టరు ఆల్టెకారుగారు గుర్తించియున్నారు.

11. EI. VII. App. P. 16 n. 2.

12. EI. VII PP. 38 f.

13. రాష్ట్రీకూటులుః వారి యుగము. పుటలు 900-909.

కర్ణాటదేశరాజులై మరల జన్మమొందిన ఆ నందల నోడించి కర్ణాటాధిపత్యమును బొందె నని పై కాసనము యొక్కయు, వ్యాఖ్యయొక్కయు సారాంశము. ఇందు వలన గూర్జరప్రతీహారమహీపాలదేవుడు సమకాలిక కర్ణాటసామ్రాజ్యాధీశ్వరుడైన రాష్ట్రీకూటులచక్రవర్తి నోడించి కొంత రాష్ట్రమును వశపఱచుకొనె నని తెలియవచ్చుచున్నది. మహీపాలుని బాటదోరి యత డాక్రమించుకొనిన దేశమును స్వాధీనపఱచుకొనుట కొఱకును, రాష్ట్రీకూటుల ప్రతాపమును మరల గంగా యమునల మధ్యభూమియందు ప్రకటించుటకొఱకును ముమ్మడి ఇంద్రవల్లభుడు దండెత్తెను. ఈ దండయాత్రా సందర్భముననే తేములవాడచాళుక్య ద్వితీయ రససింహుడు మహీపాలుని దారసిల్లి యోడించినది.

ఈ దండయాత్ర ముమ్మడి ఇంద్రవల్లభుని రాజ్యాభిషేకమున కించుక పూర్వమే ప్రారంభమైనట్లు తోచుచున్నది ; ఏలనగా, క్రీ. శ. ౯౧౫ ఫిబ్రవరియందతడు వ్రాయించిన బుగుర్రా తామ్రపట్టికలందతడు మేరువు నున్మీరించె ననియు, గోవర్ధనము నుద్ధరించిన యుపేంద్రుని జయించె ననియు జెప్పియున్నది 10.

ఇంద్రుడు నాశమొనర్చిన ‘మేరువు’ కనాశియై యుండవచ్చు నని డాక్టరు కీల్ హారనుగా రూపించుచున్నారు¹¹. అతడు న్యూరించిన రాజు మహీపాలుడు గావచ్చు నని యభిప్రాయపడుచున్నారు¹². కాని, డాక్టరు ఆల్టెకారుగారు పై యభిప్రాయములతో నేకీభవింపక, “ఇంద్రవల్లభునిచే నిర్మితుడైన యుపేంద్రుడు పరమారప్రభువగు కృష్ణరాజుని తోచుచున్నది ; ఇతని కుపేంద్రు డను నామాంతరము గలదని యుదయ పూర్వప్రశస్తివలన తెలియుచున్నది...ఇతడు క్రీ. శ. ౯౦౦-౯౩౫ ల మధ్య రాజ్య మొనర్చెను. పరమారులు మొట్టమొదట గూర్జరప్రతీహారులకు సామంతులుగ నుండిరి ; వారిచే బురికొల్పుబడి యుపేంద్రు డింద్రవల్లభుని రాజ్యారంభకాలమున నాశికమండలములోని గోవర్ధనముపై నెత్తినచ్చినట్లున్నది”.¹³ ఆల్టెకారుగారి యభిప్రాయమంగీకార్యమే. పరమారులుగూడ ప్రతీహారులవలె గూర్జరజాతికి తెలిసినవారే. వారును ప్రతీ

హోరులతోగూడ మాళవమునకు వచ్చి యచ్చట స్థిరపడు లేర్పడుచుకొనిరి. డాక్టరు అలైకారుగారి వ్యక్తినిరూపణ సముజ్జస మగునీని యింద్రవల్లభుడు గూర్జరప్రతీహారులతో బోరాడుటకు దన రాజ్యాభిషేకమునకు ముందే ప్రారంభించె నని తేలుచున్నది. వేములవాడ చాళుక్యనరసింహుడు జయించిన సప్తమాళవాధిపతులలో నీ యుపేంద్రుడొక్కడని చెప్పవచ్చును.

మహాదేవదండయాత్రయందు జరిగిన యుద్ధాంశములన్నియు విపులముగ దెలియవచ్చుటలేదు; కాని పంపకృతివిక్రమాద్భుతవిజయస్థితికాయందును, వేములవాడ శిలాశాసనప్రక్షిప్తయందును నందలి ప్రధానఘట్టములు విశదముగ వర్ణింపబడియున్నవి.

మొదట లాటవిజయము: లాటదేశము పశ్చిమ సముద్రతీరమునం దుండెను. దీనికి నర్మదాతటభూమి మధ్య నుండు రాజప్రిష్టాసంస్థానములలోని కొండలయందు బుట్టి క్యాంబేయఖాతములోనికి ప్రవహించెడి కీమునది యుత్తరపుటెల్ల. నూరతురాణామండలములను వేర్పడుచు దమలోగంగానది దక్షిణపు సరిహద్దు. తూర్పున సహ్యాద్రియును, బశ్చిమమున సముద్రమును మేరలు. మతీయు నీ లాటదేశము

14. డినాస్టీస్ ఆఫ్ ది కానరీస్ డిస్ట్రిక్టుస్, పుట 300.

14-2. ఇట్లే కొంకణదేశమును కలింగము నేడు భాగములుగ విభజింపబడియుండె నని సప్తకొంకణ సప్తకలింగశబ్దములవలన విదిత మగుచున్నది. మతీయు గలింగమున సప్తమాడియములను నొక దేశవిభాగ ముండినట్లు 'సప్తమాడియరాయచంద్రలింబానవాచికురవల్లరులపై జిన్నిపువ్వు' అను క్రివాళుని వాక్యమువలన దెలియుచున్నది. కృష్ణరాయలు 'మాడేములు' గాల్చె నని పెద్దర చెప్పచున్నాడు. 'మాడే, మాడియ'ములు 'మాలియ'శబ్దమునకు రూపాంతరములు. 'మాలియ'ము 'మాలి'ముయొక్క క్రష్టరూప మని కొందఱి మతము. అగునీని సప్తమాళవములకును, సప్తమాడియములకును జరిత్ర కంఠని గూడమైన సంబంధ ముండియుండవలయును.

సప్తకొంకణములయం దొక్కటి 14. దీని రాజధాని ఖేటకము. ఇప్పుడు దీనిని గయారా యందురు.

గూర్జరప్రతీహారమిహిరభోజుని బాటదోరియిమ్మడి కృష్ణవల్లభుడు లాటదేశమును స్వాధీనపఱచుకొనె నని పైన వ్రాసియున్నాడను. ముమ్మడి యింద్రవల్లభుని పక్షమున చాళుక్యయిమ్మడినరసింహు డీ దేశమును మరల జయించవలసివచ్చినట్లయిన, కృష్ణవల్లభుడు మరల నీ రాష్ట్రమును గోల్పోయె ననుట నిక్కము. నరసింహుడెవ్వరిని జయించి లాటమును స్వాధీనపఱచుకొనెనో తెలియదు; కాని గూర్జరప్రతీహార మహీపాలుడు మురళభక్త నలకర్ణాటకేరళదేశములను జయించియుండుట చేతను, లాటవిజయముతో నారంభమైన చాళుక్యనరసింహుని దండయాత్ర ప్రతీహారమహీపాలుని పరాజయముతోడను, మహాదేవదండయాత్రముతోడను ముగియుటచేతను లాటమున నోడిపోయిన ప్రతిపక్షి యాతడే యని విస్పష్ట మగుచున్నది.

లాటవిజయనంతరము మాళవ దండయాత్ర. ఈకాలమున మాళవ మేడు భాగములుగ విభజింపబడియుండెను. 14-2 ఒక్క రాజు నాధిపత్యముక్రింద నుండు బహునాయకమై యుండెను. చాళుక్యయిమ్మడి నరసింహుడు దుస్సానతరులగు నేడ్గురు మాళవ నృపులను జయించి వారియొద్ద కప్పము గొనె నని వేములవాడశిలాశాసనమున జెప్పియున్నది. ఈ యేడ్గురు రాజు లెవ్వరో, వారు పాలించుచుండిన ప్రదేశము లెవ్వయో తెలియదు. బుగూమ్రాతామ్ర శాసనమున నింద్రవల్లభునిచే బరాజితు డాయె నని చెప్పియుండు సుపేంద్రుడును, పరమారవంశాదును, వాక్పతిరాజముంజుని పితామహుడును వైన యుపేంద్రుడును డాక్టరు అలైకారుగారు చెప్పినట్లొక్కరే యగుదురేని, చాళుక్యనరసింహుని కోడిన యేడ్గురు మాళవరాజులలో పరమారప్రభువగు సుపేంద్రుడొక్కడనియు, నత డోటమండినది పరమారుల కునికిపట్టయిన ధారప్రాంతమునం దై యుండు ననియు మన మాహించవచ్చును. మాళవవిజయమును గూర్చి యంతకంటె విశేషించి మనకు దెలియవచ్చు నంశము లెవ్వియు

లేవు. కాని యీ యుద్ధమునకు బ్రతిఫలముగ మరళ దేశము సర్వమును రాష్ట్రాక్షాటలకు గైవసమాయె నని దృఢముగ జెప్పవచ్చును.

కాళప్రియప్రాజ్ఞాము

లాటమాళవదేశములు రెండును రాష్ట్రాక్షాటలకు స్వాధీనపడెను; కాని యంతటితో నింద్రవల్లభుడు తృప్తిపొందలేదు. కర్ణాటసామ్రాజ్యముపై నెత్తినచ్చియం దేశవభాగమును గలిచి స్వాధీనపఱచుకొన్నందుకు గూర్జరప్రతీహారమహిపాలునికి దిగిన శాస్తి చేయవలసిన యావశ్యకత యొకటియు, రాష్ట్రాక్షాటపాలీధ్యజమును మరల గంగాయమునాంత ర్వేదియందు నెలకొలుపవలయు నను దృఢసంకల్ప మొకటియు నతని ముందంజవేయ బుకొల్పినవి. కావున నతడు సైన్యములను గదల్పుకొని గూర్జరప్రతీ హారసామ్రాజ్యలక్ష్మి కిరవైన మహాదయమునకు నడవవలసిన దని చాళుక్యనరసింహుని కాజ్ఞ యొసగెను.

మహిపాలుడు పారలీనచ్చు సేనాసాగరము నావుటకు దగు ప్రయత్నము సలుపక నప్రమత్తుడై యుండ లేదు. అతడును దళములను గూర్చుకొని రాష్ట్రాక్షాటలను యమునానదిని దాటసేయక దిరుగొట్టుటకై వచ్చి యా నదీతటమున విశిసెను. ఇచట విచారించ వలసియున్నది. బుగూమ్రాపటికలలో నింద్రవల్లభుడు కాలప్రియప్రాంగణమును దన యేనుగుల దంతఘాతముల వలన విషమతలము గావించి యమునను గుట్టపుదళము లతో చాటె నని చెప్పియున్నది. మఱియు వేములవాడ శిలాశాసనమున చాళుక్యనరసింహుడు ఎదురువచ్చిన గూర్జరరాజ్యసైన్యముల నోడించి కాళప్రియమున దన శౌర్యమును శిలాస్తంభమున బ్రకటిం చె నని యున్నది. ఈ కాళప్రియ మెచ్చటిది? ఇంతవఱకీ విషయ మునుగూర్చి వ్రాసిన పరిశోధకులందఱును కాలప్రియ ముజ్జయినియని నిర్ణయించిరి. దీనికి గారణము కాళ ప్రియుడు మహాకాళుడే యను వీరి అభిప్రాయము. సుప్రసిద్ధమహాకాళదేవాలయము ఉజ్జయినియందుండు కారణమున కాలప్రియ ముజ్జయినియే యని వీరు తీర్మా

నించిరి. డాక్టరు ఆలైకారుగారుమాత్రము పూర్వ పరిశోధకుల యభిప్రాయము ననుసరించి కాలప్రియ ముజ్జయినియే యని చెప్పినను నొకవేళ నవి రెండును భిన్నప్రదేశములు కావచ్చు నను శంకను జరిబుచ్చిరి. ఇట్టి సందేహము వీరికి గలుగుటకు మాడు కారణము లను వీరు చూపిరి: (౧) బుగూమ్రాశాసనమున నింద్ర వల్లభుడు దన మదదంతిదంతఘాతలచే కాలప్రియ ప్రాంగణమున విషమము గావించి వెంటనే యశ్వదళము లతోగూడ నగాధమైన యమునాతరంగిణిని దాటినట్లు చెప్పియుండుట. ఇందువలన కాలప్రియము యమునా తటమున నుండె నను నూహ గలుగుచున్నది. (౨) మార్కేడునుండి కన్నోజికి బోవు మార్గమునం దుజ్జయిని లేకపోవుట. (౩) మఱియు యమునకు దక్షిణపు ట్టాడున కాల్పి యను స్థల ముండుట. 'కాల్పి' యను నది 'కాలప్రియ'కు భ్రష్టమౌపము. ఇచ్చట నిప్పటికిని కాలప్రియాలయము గలదు. మఱియు నిది మార్కేడు కన్యాకుబ్జముల మార్గమం దున్నది. ఆలైకారుగారు చూపిన కారణములలో రెండవది యంతటి సత్య కలది గాదు. వీలనగా, మహాదయదండయాత్రను నడపిన చాళుక్యఇన్ద్రసింహుడు మొదట సప్తమాళవ ములను జయించి యటుపిమ్మట కాళప్రియమున దన కీర్తిస్తంభమును స్థాపించినట్లు వేములవాడ శిలా శాసనమునను, విక్రమార్జునవిజయపీఠికయందును జెప్పి యుండుటచేత రాష్ట్రాక్షాట సైన్యములు మహాదయ మునకు బోవుటకు ముందు జుజ్జయినికి బోవుటయం దసంగత మేమియు లేదు. కాని మహాకాళునకు గాళప్రియుడను నామాంతర ముండె ననట కాధారము లేవియు గానరావు. కావున కాళక్రియుడు మహాకాలుడు గాబాలడు; కాళప్రియ ముజ్జయిని కాదు. అది యమునాతటమందలి కాల్పియే 15.

15. వేములవాడశిలాశాసనమున చాళుక్యనర సింహుడు ద న్నెదిరింపవచ్చిన గూర్జరరాజ సైన్యము లను జయించి కాలప్రియమున దన కీర్తిస్తంభమును నెలకొల్పెనని చెప్పియున్నను (తెలిం. శా. ఇతర. నెం. ౨౧, ప్లో. ౯) సమకాలికరచనయైన పంపభారత

ఇంద్రవల్లభుడు కాలప్రియప్రాంగణమును దన మదదంతిదంతసూతలచే విషయముజేసెనని చెప్పి యుండుటచే నతడు దన యుద్ధపు టేనుగులను దీక్షాలిపి యా స్థలమును స్వాధీనపఱచుకొనెనని తెలియుచున్నది. దీనికి గారణము వేములవాడశిలాశాసనమునందు విశద పఱచియున్నది. గూర్జరరాజు మహీపాలుడు రాష్ట్ర హటనైస్యముల నడ్డుపెట్టి నెదురునడచినచ్చి కాలప్రియ ప్రాంగణము నాక్రమించుకొనియెను. ప్రాంగణ మనగా ముంగిలి. దేవాలయము ప్రాకారసంరక్షితమగుటచే దానిని గూర్జరరాజు దన నైస్యమునకు వీడుగావించుకొని యెను. ప్రాచీనకాలమున దేవాలయప్రాకారములు కోటగోడలవలె బలీతములుగ గట్టబడెడివి. ఈ కారణ మున బ్రాకారములను దేవాలయపు గోట లని పిలచెడి వారు. కాలప్రియప్రాంగణమునుండి గూర్జరరాజును

మున నతడు విజయారంభపురస్సరముగ విజయగజము లనుబట్టి గూర్జరరాజధ్వజిని నోడించె ననియు, మహీ పాలుడు నిలిచిన తావున నిలువక పాటిపోయె ననియు, గంగావారీయందు దన తురంగమును మెలియించి సుప్రసిద్ధమైన కాళప్రియమున దన భుజగర్వముపెంపున దన యనీలతను స్థాపించె ననియు జెప్పియున్నది (పంప. విక్ర. విజ. ౧ : 3౬-3౮). దీనిని బట్టి చూడగా కాలప్రియ మనునది గంగాతీరమున నుండెనా యను సంశయము గల్గుచున్నది. బుగూచ్రాశాసనమున నింద్రవల్లభుడు మహాదయమును (కన్యోజని) నాశముజేసినట్లు చెప్పియుండుటచేత రాష్ట్రహట నైస్యములు గంగానదినఱకు దాడి చేసె నని నిశ్చయ ముగ జెప్పవచ్చును. వేములవాడశిలాశాసనమునకును, విక్రమాద్దనవిజయమునకును భేదమేల కలిగినో చెప్పుటకు వీలులేదు. దీనికి వాస్తవకారణ మేమైనను కాల ప్రియము గంగాతీరమందలిది కాదు.

లేవదీయట కింద్రవల్లభు డా దేవాయతనము నరకట్టి దాని కోటగోడలపై దన యుద్ధపు టేనుగులను బుని కొల్పవలసినవా డాయె. ఇరు పక్షములకు రణము పాస గను. మహీపాలుడు కర్ణాటకుల నెదిరించి నిలువజాలక పాటిపోయెను.

అతని జెన్నంటి తఱుముచు చాళుక్య నరసిం హుడు కన్యాకుబ్జమువఱకు జోయెను. మహీపాలున కొకచోటనైన నిలిచి రాష్ట్రహటనైస్యముల నెదు ర్కొనుటకు శక్తి చాలదాయెను. కావున నతడు పంప డన్న ట్లుమ్మర్లించుచు గుడిచినచో గుడుజాలక, పడు కొనినయెడ బడుకొనలేక, నిలిచిన పట్టున నిలువలేక బలాయితదాయెను. రాష్ట్రహటనైస్యములు నిరా తంకముగ కన్యాకుబ్జముపై నడచి యా పట్టణమును ధ్వంసముగావించెను. ఈ యంశము మహాదయము నింద్రవల్లభుడు కుశస్థలము గావించె నను బుగూచ్రా శాసనవాక్యములన దెల్లమగుచున్నది.

ఇమ్మడి నరసింహుడు మహాదయదండయాత్ర నుండి వెనుదిరిగినచ్చిన పిమ్మట నేమి చేసెనో, యెంత కాలము జీవించియుండెనో తెలియదు. ఇతని పుత్రు డగు నిమ్మడి యరికేసరి క్రీ. శ. ౯3౦ ప్రాంతమున నిజమండలమున కధిపతి యైనట్లు తెలియుచుండుటచేత నితని పాలన యంతదనుక సాగె నని మన మూహింప వచ్చును. ఇమ్మడి నరసింహుడు వేములవాడచాళుక్యుల యం డెల్ల మేటి జోదు. ముమ్మడి యింద్రవల్లభుని యుద్ధములన్నియు నితని యాధిపత్యముక్రిందనే నడచెను. లాటమాళనగూర్జరప్రతిహరుల యోటవి యితని పరాక్రమాతిశయమును, నైస్యనిర్వహణాశీల్యమును వెల్లడిసేయుచున్నది. ఇంతటి నేనాధిపతి మఱియొకడు భరతిఖండమునం దా శతాబ్దమున లే డని చెప్పట యతి శయోక్తి గాదు. [సశేషము]

లేములవాడ చాళుక్యులు

(గత సంచిక తరువాయి)

శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య

ఇమ్మడి యరికేసరి

ఇమ్మడియరికేసరికి రాష్ట్రకూటరాజకుటుంబముతో గాఢమైన సంబంధము గలదు. ఇతని తల్లియగు బాకవ్య ప్రాయశః ముమ్మడి యింద్రవల్లభుని సోదరియై యుండునట్లు ననియు, దనభుజమునే తొట్లజేసి యింద్రవల్లభు డితని నెత్తిపెంచెననియు పూర్వప్రకరణమున వ్రాసియున్నాను మఱియు నాయింద్రవల్లభుడు దన కుమార్తెయగు కేవలనిర్మళిని కీతని కుద్వాహము గావించెనని వేములవాడ శిలాశాసనములన దెలియుచున్నది. రాష్ట్రకూటకులనం జూత యగు లోకాంబిక యను మఱియొక రాజకన్యకునుగూడ నితడు పెండ్లియాడినట్లు పరభరితామ్రకాసనమున గలదు. ఇతనిగూర్చి తెలియవచ్చు చరిత్రాంశములు నాలుగు.

(1) గోవిందరాజుకోపమునకు బామ్రుడైన చాళుక్యవిజయాదిత్యుని కాశ్రయమిచ్చి రక్షించెను. ఈ విజయాదిత్యుడే వేములవాడ శిలాశాసనమున విజ్ఞుడని పేర్కొనబడియున్నాడు.

(2) సకలచక్రవర్తి గొజ్జిగ డొక గొప్ప సేనతో నొక మహాసామంతు నితనిపై కంపగా నితడతని నోడించి తఱుమగొట్టెను.

(3) బద్దగడేవుని కిత డాశ్రయ మిచ్చెను; అందులకు గినిసి చక్రవర్తి యెత్తిరాగా నతని గడపి బద్దగడేవునికి సామ్రాజ్యము నొసగెను.

(4) కక్కలని తమ్ముడగు బప్పని యంక గాని యెత్తిరాగా వాని నోడించి పాములెను.

వీనియందు కడపటి యంక మొక్కటి దప్ప దక్కిన వన్నియు రాష్ట్రకూటచరిత్రకు శాసనవిషయమును జక్కగ నవగాహనము జేసికొనుటకు రాష్ట్రకూటరాజకుటుంబవృత్తాంతమును గొంత తెలిసికొనవలసియున్నది.

ఇమ్మడికృష్ణుడు చేదిరాజుగు కక్కలడేవుని కుమారితును పెండ్లియాడెను. ఈమెయొద్ద దాతనికి జగత్తుండు డను పుత్రుడు గలిగెను. ఇతడు తన మేనమామ కక్కలరాజకుమారుడను శంకరగణ రణవిగ్రహుని కుమారితులను లక్ష్మీగోవిందాంబలను వివాహమాడెను; లక్ష్మీయందు ముమ్మడి యింద్రుడును, గోవిందాంబయందు బద్దగనామాంతరుడను ముమ్మడియమోఘుడను నను నిరువురు కుమారులు పుట్టిరి. ముమ్మడి యింద్రవల్లభుడు కొక్కల్లుని మనుమడను నక్షుడను అమ్మడేవుని కుమార్తెను వివాహ ముద్వాహముజేసికొని, యామెనల నమ్యుడియమోఘుడన నాల్కడిగోవిందులను నిరువురు పుత్రుల బడసెను. మఱియు నితని కుమారితు కేవలనిర్మళిని చాళుక్య అరికేసరి పెండ్లి డెను. ఇంద్రవల్లభుని తమ్ముడగు ముమ్మడియమోఘుడను చేదిరాజుకొక్కల్లుని మనుమడను ముగ్గుతుంగయువరాజుడేవుని కూతురును కుంకడేవిని వివాహముజేసికొనెను. వీరికి భొట్టిగడేవు డను కుమారుడు పుట్టెను; భొట్టిగని కంటె బద్దవాడు ముమ్మడి కృష్ణుడను పుత్రు డొకడగు ముమ్మడియమోఘుడనునకు గలడు. ఇతని తల్లిపే డెద్దిమో, యామె యేరాజకుటుంబమున నుద్భవించెనో తెలియదు. రాష్ట్రకూటసంకాపతరణమున సంకెప్పకు రూపమున నిట్లు లిఖింపవచ్చును.

ఇమ్మడి కృష్ణకల్లుకుడు
భా. కొక్కలరాజపుత్రుడు.

జగమంగడు
(భార్యలు చేదిశంకరగణరావిగ్రహాని
కుమారిలు)

(౧) లక్ష్మీదేవి

ముమ్మడి
యంద్రాడు.
భార్య (చేదిరాజ కొక్కలని
మనుమడు అద్దనఅమ్మరాజపుని
కూతుడు) విజాంబ.

(౨) గోవిందాంబ

బద్దెగడు లేకమామ్మడి భార్య (చేదిరాజ కొక్కలని
యమోఘుగడు మనుమడు ముగ్గుశంగ యమరాజ
దేవునికూతుడు) కుండకదేవి.
ముమ్మడికృష్ణుడు భోజిగడు

లేవకనిర్మడి ఇమ్మడి యమోఘ నాల్మడి
భర్త: చాగుక్కయ్యమ్మడి కన్నడు గోవిందుడు
యరిశేసరి

క్రీ. శ. ౧౨౯-౩౦ సం.న ముమ్మడి ఇంద్రాల్లు
కుడు కాలగతి నంచెడు. అతని యనంతర మతని శ్రేష్ఠ
పుత్రు డిమ్మడి యమోఘుగడు రాజ్యాధిపతి
యాయెను; కాని యతని యేలుబడి యొక సంవత్సరము
లోపల సమాప్తించెను. అతని చాలద్రోసి యతని
తమ్ముడు నాల్మడిగోవిందుడు రాజయెను. ఇతనిని
గొత్తగడనియు జనులు పిలచెడివారు. ఇతడు తన
యన్నను హింసించి వధించె నని చూచు కలుగుటవలనను,
విషయాశక్తు గుటవలనను ప్రజ లితనియొక విముఖుడైరి.
స్వార్థపరులైన సామంతులు కొందఱు అదియ యదను
తేసికొని యతనిపై దిరుగబడిరి. పీరియందు గోవిందుని

పినతండ్రియైన బద్దెగడును, నాతని శ్రేష్ఠపుత్రుడగు
కృష్ణుడును ముఖ్యులు. కావున పీరు చక్రవర్తితోపము
నగు బాతులై రాజ్యమునుండి పాటిపోయి త్రిపురి
యందు చేదిరాజనాస్థానమున తలదాచుకొనిరి. 1

మఱియు బూర్వసమద్రమునఱకు గల రాష్ట్ర
కూటసామ్రాజ్యమున నల్లగులు చెలరేగెను. ముమ్మడి
యంద్రరాజయొక్క రాజ్యాంతరదశయందో, లేక
నాల్మడిగోవిందరాజరాజ్యప్రారంభకాలముననో వేంగి
దేశము రాష్ట్రకూటులకు పాక్షగతమయెను. వేంగి
దేశాధీశ్వరుడైన మొదటియమ్మరాజు క్రీ. శ. ౧౨౮-౯
లో పరమపదించెను; మొదటి యమ్మరాజపుత్రుడు
కంతికావిజయాదిత్యుడు తండ్రియనంతరము రాజ్యాధి
పతియై నను ఒక పత్యునకంబై నెక్కువకాలము
రాజ్యమునేయజాలకపోయెను. తరువాత గుణగవిజ
యాదిత్యుని తమ్ముడగు మొదటి యద్ధులని పుత్రుడు
మొదటి తాళరా భౌక నెలదినములు రాజ్యమొనర్చెను.
అతని జంపి ద్వితీయవిక్రమాదిత్యుడు పదునొకండు
మాసము లేలెను. తరువాత క్రీ. శ. ౧౩౨౫ వఱకును

1. ఈవిషయము గుడితామ్రపట్టకలవలన తెలియు
చున్నది.

తస్మానుతో నిజభుజాధిపత్యసంపన్న
భూవల్లభం సమపగమ్య దహశదేశే
క్రీ. ద్దాగం తదను తస్య గుతాం సహృద
కాకన్యయా వ్యవహ దుత్తరుషీ స్త్రీపుత్ర్యాం." (౨౩. ఇం.డి. సం. 3. పుట ౧౮౦.)

వేంగియం దంతకలహములు పెట్టి యరాజకము ప్రబలెను. ఈ పరిస్థితు లప్పటి పూర్వచాళుక్యుల కాన నముల జక్కగ వర్ణింపబడియున్నవి.

“పశ్చా దహమహమికయా విక్రమాదిత్యాస్తమ యశో రాక్షసా ఇన ప్రజాబాధనపరా దాయాదరాజ పుత్రా రాజ్యాభిలాషితో యుద్ధముల రాజమార్తంశకంఠి కావిజయాదిత్యప్రభృతయో విగ్రహీధూతా ఆసత్. విక్రహేదేవ పంచవర్షాణి గతాని.”

పై బేర్కొనిన రాజులలో యుద్ధములు ముఖ్యము. ఇతనికి స్వబలముకంటె మిత్రబల మెక్కుడు. ఇతడు మొదటి యుద్ధములు మునుకు. కంఠికావిజ యాదిత్యుని పదమ్యుని జేసి నెలరోజులు వేంగిసింహా సనము నధిష్టించియుండిన ప్రభుత్వారాజపుత్రుడు; రాష్ట్రకూటచక్రవర్తి నాల్కడిగోవిందవల్లభుని క్రాత్రి తుడు; అతడు దన సహాయార్థ ముంసిన దళముల బలి మిచే వేంగిసింహాసనము నాక్రమించుకొని యేడేండ్ల కాలము రాజ్యమొనర్చెను. నామకార్థముమాత్ర మితడు రాజు; అధికారమంతయు రాష్ట్రకూటులచేత జరిగెను. ఈవిషయము అమృరాజవిజయాదిత్యుని మాంగల్య తామ్రకాసనములన విదితమగుచున్నది.

“సామ ప్రశంసకల్లభ

దక్షాశ్వాగ్నిచక్రమ దులుంప న్నైకా

సప్తాశ్తరేంద్ర మల్ల

రసరాజ్యైరపట్టబధ మన త్యబలా.”

ఇందువలన నాల్కడిగోవిందచక్రవర్తి మాన్యభేట సింహాసనము నధిష్టించినవెంటనే రెండవ యుద్ధములలో గొప్ప నైపుణ్యము నిచ్చి వేంగిమీది కంపి పూర్వచాళుక్య రాజ్యమునం దతని ప్రతిష్ఠించెను. ఇది నాల్కడిగోవింద చక్రవర్తియొక్క యజ్ఞాతేఘనకార్యములయం దొక్కటి. ఇట్లు తన యాక్రతుడు వేంగి నేలుచుండినను, గోవిందుని

యధికారము వేంగియందు నిరాఘాటముగ పొగలేదు. మొదటి యమృరాజవిష్ణువర్ధనుని దైవమాతురుడైన రెండవ చాళుక్యభీముడు నిజదేశమును రాష్ట్రకూట దాసత్వమునంజేతిప్పించి పిత్రత్రవైన రాజ్యమును స్వాధీన పఱచుకొనుటకాటమ పోరాడదొడగను. ఇతని క్షిం చుటకై నాల్కడిగోవిందరా జొక్క గొప్పనైపుణ్యము సంపెను. రాష్ట్రకూటసామంతులగు ధుంగ, న్యుడి మున్నీశివరాజమార్తంకులను జయించి తనని చెప్పికొని యున్నాడు.

“య సాత్రవిక్రవాఖ్యం నటగంస్యుడి మున్నిజీవ రాజమార్తాజ్ఞా ఆజ్ఞా విజత్య.....”

అని కోలవెన్నకాసనము 4. ఈవిషయమున మఱి కొంచెము విస్తరించి రెండవ యమృరాజ కాల చరిత్రములైన తామ్రకాసనమునందు చెప్పియున్నది.

“క్రిమ ప్ర రాజమయ్యం ధుంగమురతరం

తాతవిక్కిం ప్రచడ్డం

విజ్ఞం సజ్జం చ యుక్తే బలిన మతితరా

మయ్యపం భీమ ముగ్రం

దడ్డం గోవిందరాజప్రణిహితమధికం

చోటపం లోకవిక్కిం

విక్రాంతం యుద్ధములం ఘటితగజఘటా

సన్నిహ వైతక ఏక ఏక”

ఇట్లు రాష్ట్రకూటసామంత నైపుణ్యము ద్వితీయ చాళుక్యభీముడే నిర్మించినట్లు పైకాసనములయందు జెప్పి యున్నను, సహాయులు లేక యతనికి జయము చేజూచి యుండు. చక్రవర్తికి బ్రతిమాలులైన రాష్ట్రకూట సామంతు లతనికి బ్రత్యక్షముగనో, గూఢముగనో తోడ్పడియుండవలయును. ఈసందర్భమున నీక్రింది యంశములు దృష్టియం దుంచుకొనదగియున్నవి. రెండవచాళుక్యభీముడు గోవిందరాజ నైపుణ్యములతో బోరాడుచుండిన కాలముననే తూర్పుతెలింగామున దెద్ద అల్లరి యొకటి లేగినది. దీనికి బ్రహ్మనాయకుడు వేంగిగడిదేశమున నుండిన వేములవాడచాళుక్యరాజ్య మున కధిపతియైన యిమ్మడి యరేశ్వరి. రెండవ చాళుక్యభీమునకును, నిమ్మడి యరేశ్వరికిని నాల్కడి గోవిందవల్లభుడు సామాన్యోక్తువు. ఇద్దఱును గోవిందుని

2. ఎ.సి. ఇండి. సం. ౯. పు. ౪౭.

3. Cp. 1. of 19'6-17.

4. SII. 1. No. 37.

5. ఎ.సి. ఇండి. సం. ౭. పుట ౧౭౭ తరువాయి.

మీద విజయమందిరి. క్రీ. శ. ౧౩౫ లో గోవిందుడు రాజ్యస్థానమును; ఆ సంవత్సరముననే ద్వితీయ చాళుక్యభీముడు వేంగినింహాసము నధిష్టించెను. ఈ యంశములను చక్కగ విచారించిచూడగా గోవింద రాజు స్వామ్యులతో ద్వితీయచాళుక్యభీముని పోరాటము ప్రత్యేకమైనది కా దనియు దానికిని నూర్పు తెలింగాణవిప్లవమునకును గాఢసంబంధము గల దనియు వోచుచున్నది.

ఇక తూర్పుతెలింగాణవిప్లవమునగూర్చి విచారించెదము. దీనికి గారణము వేములవాడరాజాసనము నందును, పంపని విక్రమాద్వైపవిజయమునందును నిట్లు చెప్పియున్నది: చాళుక్యవంశజు ఓజ్జుడు, లేక విజయాదిత్యుడనునతడు నిజప్రభువగు గోవిందచక్రవర్తియొక్క కోపమునకు బాల్కుపయ్యెనట. ఇమ్ముడి యరికేసరి యతని కాశ్రయ మొసగి రక్షించెనట. అందులకు జక్రవర్తి యతనిపై గలపించి యుద్ధము బ్రకటించెనట. ఇట్లు చక్రవర్తికోపమునకు బాల్కుడై యరికేసరిచే గాపాడబడిన ఓజ్జుడు, లేక విజయాదిత్యుడెవ్వడో, యతనిపై జక్రవర్తి కేల కోపముగలిగినో తెలియదు. పరిశోధకు లితని యాచారాని నిశ్చయింప నేరక పలుతెరగుల నూహించియున్నారు. కొంద జితరు పూర్వచాళుక్యవంశజుడగు కొల్లభీగంప విజయాదిత్యుడనిరి. ఈ వ్యక్తినిగ్ధ య మంగతము.

6 Dynasties of the Kanarese Districts, P. 381.

7. JAPRL. VI. P. 176.

8. ఎ.పి. ఇంకి. సం. ౧. పు ౪౭.

“యద్ధల్లరాజుమార్తండకంఠివిజయాదిత్యు ప్రభృతయో విగ్రహీనుతా ఆపణా. విగ్రహీతైవ సేవితవ్నాణి గతాని. తతః—

యోగేశ్వర్రాజమర్జునేను యేన రణా కృతా,

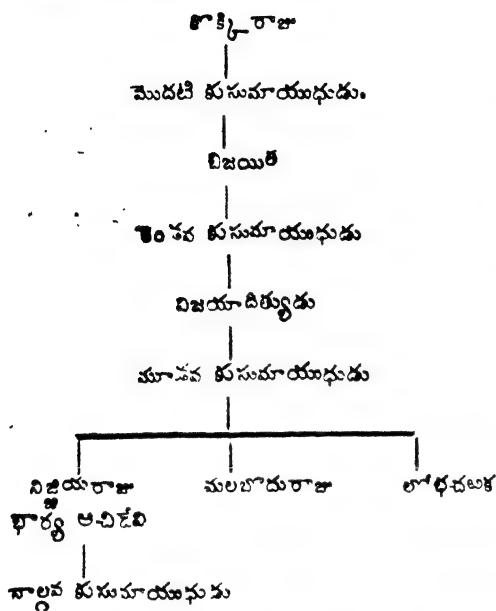
తతరంఠివిజయాదిత్యుర్మర్తంధల్లా విదేశనా.”

మీటిని తలుచుకొంటేమే క్రీ.శ. ౧౩౫లో నిమ్మడి చాళుక్యభీముడు రాజ్యాధిపతియైనది.

9. JAHR. VI. P. 176.

కొల్లభీగంపవిజయాదిత్యుడు క్రీ. శ. ౧౩౫ లో గోవిందుడు కలింగముపై దండెత్తిపోయి విరజాపురయుద్ధమున రణశయ్య నలంకరించెను. ఓజ్జుని యల్లరి నాల్మడి గోవిందచాళుక్యుని రాజ్యకాలమున క్రీ. శ. ౧౩౦ తరువాత జరిగినది. కావున గోవిందుని కోపమునకు బాల్కుడైన ఓజ్జుడు కొల్లభీగంపవిజయాదిత్యుడని చెప్పట సరికాదు. మొదటియమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుని పుత్రుడగు నేరి, లేక కంఠివిజయాదిత్యుడే ఓజ్జుడను తలంపు కొందఱికి గలగకచ్చును 7. కంఠివిజయాదిత్యుడు తన తండ్రిమరణానంతరము క్రీ. శ. ౧౩౦-౧౩౧ లో శాతవాహనకాలము మాత్రమే రాజ్యము సర్పియుండినను, రాజ్యపునస్సంపాదనపై యతడు క్రీ. శ. ౧౩౫ మధ్య వజరును నిమ్మడి చాళుక్యభీమునితో యెనులడుచుండి నట్లు సమకాలిక వాసనములరల దెలియుచున్నది; కాని లేతవిజయాదిత్యు యరికేసరిచే సంరక్షింపబడిన ఓజ్జుడుకావని శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణరావుగారు వాదించుచున్నారు. “పూర్వచాళుక్యవాసనము లితని లేతవిజయాదిత్యునియే వేర్కొనుచున్నవి; కాని ఓజ్జుడని కాదు. మఱియు నతడు (గుజ్జగోవిందుని) కోపమురచ్చునట్లు ప్రవర్తించినట్లును గానరాదు. ఓజ్జుని వలె నాతడు గోవిందుని కాశ్రయమును గాడు. మన ప్రస్తుత (వేములవాడ) వాసనముగాని, పంపని విక్రమాద్వైపవిజయముగాని ఓజ్జుడు పూర్వచాళుక్యరాజకుమారుడని తెలుపవు. ఓజ్జుడే వేంగిర జనంశజుడైయుండిన నాయంశమును నిమ్మడి యరికేసరి సగర్వముగ జెప్పియుండును; ఏలన నది యతని ఘనతను, పరాక్రమమును హెచ్చించి యుండును.” ఇట్లు కృష్ణరావుగారు లేతవిజయాదిత్యుడు ఓజ్జుడు గావని సకారణముగ రుజువు చేసినను, నతడెవ్వడో నిర్ణయింపక విడిచిపెట్టిరి. వేంగిపూర్వ చాళుక్య, వేములవాడచాళుక్యవంశములుగాక మఱి యొక రాజవంశ మాంగ్రదేశమున రాజ్యమునైయు చుండెను. వీరికి చరిత్రపరిశోధకులు ముదిగొండ చాళుక్యులని నామకరణము జేసియున్నారు. వీరి తాత్రు వాసన మొకటి వెలువడియున్నది. దీని కాలమును పుష్పముగ నిర్ణయించుటకు దగు నాధారముకొరకు గానరావున్నను, నతరుప్రయాపమును బట్టి తత్సంగ

వ్రుడుగు రుకంకు సి. తెండలుగారది క్రీ. శ. ౧౧ వ శతాబ్దము (క్రీ. శ. ౧౦౦౦—౧౧౦౦)నకు చెందినదని నిశ్చయించి యున్నాడు. అందరి చాళుక్యసంరాసు క్రమణిక యట్లు కర్ణింపబడియున్నది : 10

ఈసంశయమున గలపటివాడైన నాల్గవ కుసుమాయుధుడు క్రీ. శ. ౧౦౫౦ ప్రాంతమున నుండెనని తలచిన తరుమునకు నిరుపదియైదేండ్లవ్యాప్త పరిగణించిన నీవంశపు రాజుల కాలము నిట్లుజ్ఞాయించి చెప్పవచ్చును:

(1) కొక్కిరాజు	౮౭౫— ౯౦౦
(2) మొదటికుసుమాయుధుడు	౯౦౦— ౯౨౫
(3) విజయిత	౯౨౫— ౯౫౦
(4) తెండవకుసుమాయుధుడు	౯౫౦— ౯౭౫
(5) విజయాదిత్యుడు	౯౭౫— ౧౦౦౦
(6) మూడవ కుసుమాయుధుడు	౧౦౦౦— ౧౦౨౫
(7) నిజ్జయరాజు	౧౦౨౫— ౧౦౫౦
(8) నాల్గవ కుసుమాయుధుడు	౧౦౫౦— ౧౦౭౫

ఈ యజ్ఞాయంపుకాలానుక్రమణిక ననుసరించి రాష్ట్రకూటనాల్మ్యగోవిందరాజుకాలమున (క్రీ. శ.

౯౩౦-౯౩౬) ముదిగొండచాళుక్యవిజయకుడు రాజ్యము సేయుచుండునట్లు జేలుచున్నది. ఈయంచన సరియైనదే యని నిరూపించుటకు గొంత కాసనసాక్ష్యము గలదు. విజయకుని తండ్రి మొదటికుసుమాయుధుడు పైని కాలానుక్రమణికప్రకారము ౯౦౦-౯౨౫ ల మధ్య రాజ్య మొనర్చియుండవలయును. క్రీ.శ. ౮౯౨-౯౨౧ ల నడుమ వేంగీదేశమును బరిపాలించిన మొదటి చాళుక్య భీముని సామంతు యొక కుసుమాయుధుడు గలడు. ఇతడు దన్నేలిన ప్రభువునకు బాగుటయై నిలచి రాష్ట్ర కూటబలముల నోడించి యతని నిజరాజ్యమున సుప్రతిష్ఠితుని గావించెనని కొఱవీలకాసనమునందు చెప్పి యున్నది. కావున ముదిగొండచాళుక్యప్రభుమకుసుమాయుధుడు మొదటి చాళుక్యభీమునికి సమకాలికు నగుటకు మనము సంశయ ముందరలననదిలేదు. ఇతని కుమారుడు విజయకుడే యిమ్ముడి యరికేశరీచే రక్షింపబడిన చాళుక్యశిష్ట-విజయాదిత్యుడు. ఇతడు పాలించుచుండెడి రణమర్దకసేను. కృష్ణాజిల్లాలోని మొదలుకొని కరంగిలజిల్లాయందలి కొఱవిపర్యంతము గల ధూమి యతని పాలనక్రింద నుండినది. మంచి కొండసేను యతని రాజ్యమునకు చెందినదే. ఇతని రాష్ట్రమున కుత్తరపునహద్దు వేములవాడ చాళుక్య రాజ్యము. రాష్ట్రకూట నాల్మ్యగోవిందరాజు రాజ్యము దూర్పున సమద్రముపర్యంతము వ్యాపించి యుండినందున ద్వితీయయధముల్ల అరికేశరీచులవలె నీ ముదిగొండ విజయకుడుగూడ రాష్ట్రకూటసామంతుడని నిశ్చయించి చెప్పవచ్చును.

నాల్గవ గోవిందరాజునకు విజ్ఞనిమిద నేల కొపము కలిగెనో నిశ్చయముగ మనకు దెలియదు. కాని యూహనేయవచ్చును. విజ్ఞనివంశమువారు పూర్వ చాళుక్యరాజుల కాశ్రయమైన సామంతులు; అతని తండ్రియగు మొదటి కుసుమాయుధుడు ప్రభుమచాళుక్య భీమునికి సామంతుడనియు, వేంగీదేశముపై నెత్తించిన ఇమ్ముడికృష్ణాల్లపుని నిగ్రహించి తన రాజును రాజ్యమున సుప్రతిష్ఠితుని గావించెననియు బూర్వప్రకరణమున దెలియున్నాడను. నిజరాజ్యస్వాతంత్ర్యస్థాపనకై రాష్ట్రకూటలతో బోర నడుకట్టిన ద్వితీయ చాళుక్య

శీమవనము దిక్కును ప్రత్యక్షముగనో. రహస్యముగనో
నవోయును తేనీయుండువచ్చును. అందులకు గినినీ
జ్వాలన గోవిందచక్రవర్తి యతని శిష్యిండుటకు బ్రయ
త్నింపగా నతడు దన పొరుగున నుండు వేములవాడ
ప్రభువును, దనవలెనే చాచుకొంగంకంపూరుడును నగు
విష్ణుశి యరికేపరిసాయము నవేక్షించెను. అరికేపరి
సాల్యుశి గోవిందరాజునికు భావముగియినను నతని
యొడ విముఖుడై యతని శక్రుల కల తోడ్పడనో చెప్ప
టకు వీలుగాదు; కారణ పెద్దయైనను నీతడు చక్రవర్తిని
బ్రతిఘటించి యతని పతనమునకు గాంతుడాయెను.
వేములవాడ శిలాశాసనముందును, విక్రమాద్వపదజయముం
డును నరికేపరి సాల్యుశి గోవిందరాజు నత్యంతసలుభముగ
నోడించి రాజ్యపర్యవర్తని గావించె నని చెప్పి
యున్నది. ఇది కేవల మరికేమోక్షి. సాల్యుశి గోవింద
చక్రవర్తి యతని శక్రులను, వారివాక్యములే వేద
వాక్యము లని విశ్వసించి యతనిచరిత్రను రచియించు
శాస్త్రనికపరిశోధకులును చెప్పవట్లు దుశ్చరిత్రుడును,
దుర్బలుడును గాడు. కర్ణాటకమునందలి సామంతు
లందఱును నతనియందు విశ్వాసమును నంగీకరించెను.
పాశ్చాత్యగంగరాజున రాజవల్లుడును, కదంబిజ్జునుమొద
లగు పెక్కొం ప్రతనిపక్షముననే యుంకిరి. గోవిందుని
బ్రతిఘటించిన సామంతులలో బ్రముఖులు తెలింగా
వేగిదేశములను బాలించుచుండిన చాచుకొంగంకం
పులే. ఇమ్ముశి యరికేపరి, దిక్కును, ద్విగోచరచాచుకొ
ంగుడును విష్వక్సారులయందు ద్వర్తనరులు. వామ్ముశి
గోవిందరాజు నీరీ ననుచుటకు నెందుమాడుపర్యాయ
ములు బ్రయత్నము చేసెను.

(౧) తన సామంతుడైన పూర్వచాతుర్యద్వితీయ
యధ్యక్షునికి బాసటగ రాజమయ్యమేదలగు దంప
నాయకుల యాధిపత్యముక్రింద నొక గొప్ప నైపుణ్యము
తేగిస్తే కంటెను. ఈ నైపుణ్యము నొక మహాశక్త
సంగ్రామమున ద్వితీయచాతుర్యభీముడొకరిచే ననికలు
సంబంధితామ్రాసనమునలన దెలియవచ్చుచున్నది. 12

12. ఎఫ్. ఇంజి. సం. 2, పుట ౧౭౭ కరువాయి.

18. తెలిం. కాస. ఇతర సం. ౧౦.

14. విక్ర వి. ౯-౫౨-౫౩ ల మధ్య వచనము,
 రిక: 33-3౮ ల మధ్య వచనము,

(అ) ఇమ్మడి యరిశివరి చాళుక్యలిజ్జని కాలయ
మిచ్చివండులకు గినిసి యాతని శిక్షించుట కొక
నైవ్యము నంపెను. వేములవాడలికాసవమునం
ది టున్నది :

“సామంతా వర్జయిష్యామి
 నిజ భుజవహీమాప్రస్ఫురతవహరా
 నీరాంభోరాశిమగ్నాం

మరిగకరి ఘటాపత్తి సంపత్తియుక్తా

కృత్యా పర్యా (?) య్యా మా య్యాం

శృజనపరిజ్ఞానైః సన్నిహిత్యాల్లలజరంశః

కృష్ణ గోవిందరాజే శరణముపకతో

రక్షిలో యేన ద్విజ్ఞా. 13

ఈయంశము పంపని విక్రమాద్భుతవిజయమునును
నూనిపలపియున్నది. "చతుర్వక్రశతక నపు విజయా
దిత్యం గోవిందరాజం మునియేతరం చ పెజ్జి కాద
కరణాగతజలనిధి యపేంపుమం, "ఇట్లగు నెంబ పకళచక్ర
వర్తియ తననె దండుడంద మహాసామంతరం నురలింప
వల్లి సామంత మాదామణియీరముమం", "ఇట్లగు నెంబ
పకళచక్రవర్తి మునియే తనగ కరణాగతనావ విజయా
దిత్యం కావ బుద్ధుడనవ్వో కరణాగతజలనిధియుం." 14

(3) ఇట్లు గోవిందగారు పంపిన సామంత బలము కోపించినను నతనితోటి పోరంతలు ముగియ లేదు. మరల గోవిందగారి కెన్ని రాజులను; ఆతని నెదుర్కొనుటకు దళ ప్రయత్నము చేయవలసియుండెను; కానిన నతడు తన దృష్టిని త్రిపురనిపునకు ద్రిప్పెను. బద్దెగిరి పక్ష ముఁలఁగించిన నతనితోఁగూడ చేరి బలము దనకు సహాయము రాగలను. ఆతని మామగారగు యువరాజుడేనెనెతని రాష్ట్రములనుసామ్రాజ్యమున బ్రశ్నించుటకు దన యాదర్శముని వినియోగించును—అని చిలఱించి గోవిందుని రాజ్యద్రష్టుని గావించి, యతని సావమున బద్దెగిరి స్థాపించుట తనకు శ్రేయస్కరమని నిశ్చయించి బయలుపడెరి శేముల నాడవ నమ్ముని మా హోసించెను. బద్దెగిరు వెలుకే త్రిపురకుండి తరలివచ్చి శేములనాడ శేగెను. తరువాత యద్దలు ప్రారంభమైనది. ఈ పోరాటమునుగూర్చి మన శేమియు దెలియదు; కాని గుడ కరికెరి విజ

అతడు నంద ననియు, నాల్కడి గోవిందుని యేలుబడి యంతటితో సమాప్తినంది బద్దగని పాలన యారంభ మాయె ననియు, 'నవతిర ర్రియగి మార్కలెవచక్ర వర్తియం కిడిసి తన్న నంది వంద బద్దగ దీసంగ సకళ సామ్రాజ్యమునారంతుమాడి నితీసిదరికేసరియ తోళ్వ లమును' అను పంపకవివాక్యములన దెలియు చున్నది¹⁵. ఈయంధమున నిమ్మడి యరికేసరి నాల్కడి గోవిందరాజును జంపె నని కొందఱు పరిశోధకు లభి ప్రాయ పడుచున్నారు¹⁶. ఈ యభిప్రాయము సరియైన దని యంగీకరించుటకు పిలువెడు. ఏలనగా, సమ కారికతోళ్ళకాసనములవలన నాల్కడి గోవిందరాజు దన పరాజయానంతరము తనకు పిల్లనిచ్చిన మామగారగు తోళ్ళరాజు పరాంతకుని రాజ్యమున గనీసము శ్రీ. క. ౯౩౭ వఱకు నివసించుచుండినట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది.¹⁷

ఇమ్మడియరికేసరిఘనకార్యములలో వివరింప వలసిన దింకొక్కటి మిగిలియు న్నది. కక్కలు ని

15. విక్ర వి. ౯ : ౫౨-౫౩ ల మధ్యవచనము.

16. శ్రీభావరాజు వి. కృష్ణరావుపంతులుగారు ఇట్లనుచున్నారు: "రాష్ట్రాక్షాటరాజగు గొజ్జగిడు దన యధికారమున కెదురుదిగిన సామంతరాజులను క్షిం చుటకై గొప్ప దండుతో గూడ స్వయముగ వారిపై నెత్తిపోయెను; కాని యటుపిమ్మట నడచిన యుద్ధ ములో నత డోడి నిహతుడాయెను." (J. A. H. R. S. VI. P. 184). 'ఇది చక్రవర్తియం కిడిసి, అను పంపకవివాదముపై నాధారపడియున్నది. 'కిడిసి' యనగా 'చెలు' అని యర్థము. దీనికి 'చంపి' యను సర్థ ముండవట్లు తోచదు.

17. ఏ. ఎస్. రామనాథయ్యగారు. ఎ. పి. ఇం. పి. సం. ౨౬. పుటలు ౨౩౦-౨౩౨.

18. ఎ. పి. ఇం. పి. సం. ౧౩, పుట. ౩౨౯.

J. A. H. R. S. VI. P. 184.

of the Madras Univer-
P. 124.

: ౫౨-౫౩ ల మధ్యవచనము.

తమ్ముడైన బప్పుననియంకకాటునిపై నితని విజ యము. కక్కలుని యానవాలుపట్టుటయందు పరి శోధకులు భిన్నాభిప్రాయములను వెలిబుచ్చియు న్నారు. డాక్టరు బార్నాటు, ఇతడు కక్కడను నామాంతరముల కడపటి రాష్ట్రాక్షాటచక్రవర్తి యగు ద్వితీయకక్కలుడు గావచ్చు ననిరి¹⁸. ఈ వ్యక్తి నిర్ణయమునే శ్రీ భావరాజు వి. కృష్ణరావుపంతులుగారుంగీకరించిరి. మఱియు నితని తమ్ముడగు బప్పువడే యొక వైస్యముతోగూడ నిమ్మడియరికేసరిపై యుద్ధము నకువచ్చి యతనిచే నిర్బిన్నుడై యతనికి లొంగెనని వ్రాసి యున్నారు¹⁹. డాక్టరు బార్నాటుగారి వ్యక్తినిర్ణయము సరియైనది కాదని ఆచార్య కె. ఎ. నీలకంఠశాస్త్రిల వారు త్రోసిపుచ్చిరి. ఏ రిట్లు చెప్పుచున్నారు: "ఇచట జేర్కొనబడిన కక్కలుడు తరువారీ చాల కాలమునకు రాజ్యమునకు వచ్చినట్టి యాడేరిటి కడ పటి రాష్ట్రాక్షాటరాజు కాజాలడు. అత డప్రకటిత మైన శిలాచరిత్రామ్రశాసనమున ముమ్మడి యమాఘ వగునిచే బరాధూతుడైనట్లు చెప్పియుండు నాడేరిటి మనుజుడై యుండవలయును. బప్పుడు గోవిందుని పక్షము నవలంబించి నిజగజదళములతో నతని నెదు రొక్కని యుద్ధముజేసి యెటమి నందియుండ వలయును"²⁰. ఈ రెండు వ్యక్తినిర్ణయములలో నాచార్య నీలకంఠశాస్త్రిలవారిదే సమంజసముగను, నంగీకార్యముగను నున్నది. కాని డాక్టరు బార్నాటు గారి కక్కలునికిగాని, యాచార్యనీలకంఠశాస్త్రిల వారి కక్కలునికిగాని బప్పుర డను తమ్ముడుండె ననట కెట్టి యాధారమును గానరాదు. మఱియు శ్రీ భావరాజు వి. కృష్ణరావుపంతులుగారును, నాచార్య నీలకంఠశాస్త్రిలవారును బప్పువడే స్వయముగ నిమ్మడి యరికేసరితో బోట్లాడి యెడిపోయినట్లు వ్రాసి యున్నారు; కాని వీరి యభిప్రాయముతో పంపకవి వాక్య మించుక విరోధించుచున్నది. "కక్కలన తమ్మునప్ప బప్పుననంకకాటన నొందు మచాంధగంధ సింధురద నోడిసిద వైరిగజఘటావిఘటననదటుమం"²¹ అను వాక్యములన నిమ్మడి యరికేసరి నెదిరించినవాడు బప్పునని యంకకాడుగాని బప్పువడు కాదని స్పష్ట మగుచున్నది. అంకయంధమున నొకనికై మఱియొకనితో

యోధునియే ప్రతినిధి యంకకా దనబడు చున్నాడు.22. ప్రతినిధి పొందిన జయపజయములు నియోజకునిచే యైనను నాధారగ్రంథాదులం దుండు విషయము సుండునట్లే చెప్పుట మంచిది.

ఇమ్మడి యరికేసరినిగూర్చి మనకు తెలియ వచ్చెను విశేషాంశము లింకేమియు గానరావు. ఇతనికొలువున (సోలదగంజ) బద్దగని తంత్రపాలుడైన నాగమార్గుని పుత్రుడు పెద్దజాగ్యుడను బ్రాహ్మ్యుడు తంత్రపాలుడుగ నుండెను. తంత్రపాలుడనగా సేనాధిపతి. దీనివలన వేములవాడ చాళుక్యుల యేలుబిక్కింద పెద్దజాగ్యుని కుటుంబమువారు కులక్రమాగతులుగ, సేనాధిపతులుగ నుండిరని తేలుచున్నది.23. పెద్దజాగ్యునిచే బ్రాహ్మింపబడి ఇమ్మడి యరికేసరి యతనిచే నిర్మియైన యాదిత్యగృహ మనకు వచ్చు నభ్యాగతజవల సుత్రిముఖానుగ్రహవాస మొసగెను. ఈదానమును బ్రకటించుటకొక వేముల వాడ శిలాశాసన ముల్లేఖింపబడినది. ఈ పెద్దజాగ్యుడు గాక ఇమ్మడి యరికేసరియనుచునలలో మఱియొకని కే

22. మా. భారతి సం. ౨౪. పుటలు ౪౩-౬.

23. ఆచార్య నీలకంఠశాస్త్రిలవాడీ బద్దగడు వేములవాడ చాళుక్యబద్దగడు గాడనియు, ముమ్మడి యమోఘన బద్దగడు గావలయుననియు నభిప్రాయపడుచున్నారు. పెద్దజాగ్యుని తండ్రియైన నాగమార్గుడు బద్దగని సత్రపాలుడని వ్రాసిరి. ఇది డాక్టరు మారే మండ రామరావు, శ్రీ భావరాజు వి. కృష్ణరావు పంతులుగారల యపహాళము నాధారముజేసికొని వ్రాసి నది. కాసనప్రతిబింబమున (మా. ఆంధ్రోలిహాస పరిశోధన పత్రిక, సం. ౬. పుట ౧౮౯ ఎదుట) —

౧౫. “శ్రీమా న్సుధి బృహద్విగ్రహవిధిస్త్రోత్రం [౦]

౧౬. త్రాధిపాలాఽజని నాగమాయణః”

అనియే యున్నది.

24. cf. జనసేనకృతపూర్వపురాణము. త్రింశ తమ పర్వము, ౧౧.

రిశాసనములన తెలియనయ్యుచున్నది. ఇతని పేరు నుగ్గళ కర్మయని డాక్టరు మారేమండ రామరావుగారు పఠించిరి. కృష్ణరావుపంతులుగారు ‘నుగళకళేన’యని చదివెరి. ఆచార్య నీలకంఠశాస్త్రిలవారు కృష్ణరావుగారి పాఠమునే యంగీకరించిరి. కాసనప్రతిబింబములను దెప్పించుకొని వానిని జక్కగ పఠింపించి ‘సుజాంతుకేన’ యనునది సరియైన పాఠ మని కీ. శే. రావుబహదూరు సి. ఆర్. కృష్ణమాచార్యులవారు నిర్ణయించిరి. ఇతడు ఇమ్మడియరికేసరి యొక్క మహాసాధివిగ్రహీతుడు. సుజాంతుకుని వేములవాడ కాసనమునందు శేర్మీనుటకు గారణము లేకపోలేదు. సాంధివిగ్రహము మంగ్రు లనియు, నవ్యరాజులతో సంధిగాని, యోధులుగాని వీరి మూలముననే జరిగివెదనియు జరిత్రపరిశోధకు లభిప్రాయ పడుచున్నారు. కాని ఆధ్యమైన సాత్వమును బట్టి చూడగా వీరి కృత్రిమమునకు సంధివిగ్రహములతో నెట్టి సంబంధ ముండునట్లు గానరాదు. వీరు కాసనముల యందు నవ్యసామాన్యముగ కాసనగ్రంథరచయితలుగనే శేర్మీనబడియున్నారు. సాంధివిగ్రహీతముల కిచ్చు పాదగ్రామ్యముతో నెట్టి సంబంధ ముండునట్లు గోచరు. వీని కిచ్చు పాదగ్రామ్యరచయందు శబ్దములను గూర్చుట, సమస్తపదములను విడదీయుట యని యర్థముజేసి కొనబ యుక్తము.24. కావున సుజాంతుకుడు వేముల వాడ కాసనగ్రంథమును రచియించుటచేత నత డందు శేర్మీనబడియెను.

“సంధివిగ్రహచింతాస్య పదవివ్యా స్వగూ త్వరం
దూతయోధ్యపక్షస్య క్వ సంధానం క్వ విగ్రహః”

ఈశ్లోకముపై గన్నడవాగ్యుః “భరతరాజనిగ. సంధియ చింతెయూ విగ్రహద చింతెయూ ముఖ్యువాగి వ్యాకరణశాస్త్రుగళ విద్వదు. సంధియూ యధ్యపూ ఇరలిల్లనెం దక్కవు. శత్రుపక్షవన్న నాశమాడిదవనిగ సంధి యెల్లి? యధ్యపల్లి?”

(సశేషము)

డాక్టరు పెంటా

జేదెను. తరువాత

పోరాటమునుగూర్చి

తుద కరికేసరి విజ

లేములవాడ చాళుక్యులు

(గతసంచిక తరువాయి)

శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య

వాగరాజు, భద్రదేవుడు,
ముమ్మడియరికేసరి

ఇమ్మడియరికేసరి యనంతకు మఱి నెండు త-
ముల చాళుక్యరాజులు వేములవాడయందు రాజ్య
మొనర్చినట్లు తెలియజచ్చుచున్నది. ఇతని శీర్షపత్రము
పైన వాగరాజు తన మరణానంతము రాజ్యమునకు
వచ్చి శ్రీ. శి. ౯౨౯ వ సంవత్సరప్రాంతమున పాలించు
చుండెను. ఇతడు రాష్ట్రకూట ముమ్మడి కృష్ణసామ
లుని కొఱిశుడు. ఇతని యాస్థానమున సోమదేవనూరి
యను నైనపండితుడండెను. సోమదేవనూరి నొప్పు
విద్వాంసుడు. జనశ్రద్ధాప్రదకుడు¹. వాగరాజునకు
భద్రదేవుడు తమ్ముడనై కుండెను. ఇత డిమ్మడి
యరికేసరికి రాష్ట్రకూటకులగుటచే నెంతో అంక
యందు నననుండెను. భద్రదేవుడు రాజ్యముజేసిన
స్థలపక్షుడు. ఇతని కుమారుడు ముమ్మడి యరికేసరి.
వాగరాజునకు పక్షులు లేకపోవటచేతనో, మఱి యే
కారణముచేతనో ముతని లెగువారి నెరిగి తమ్ముని
కుమారుడైన ముమ్మడి యరికేసరిని పంపెను. ఇత
డును వన సిద్ధాంతములై రాష్ట్రకూట ముమ్మడి కృష్ణ
సామలుని కొఱిశుడు; శ్రీ. శి. ౯౬౯ వ సంవత్సర
మున నితడు తేలయిలవాటక (వేములవాడ) నామధేయ
నిజరాజధానియందు రాజ్యముజేయుచుండెను. ముమ్మడి

యరికేసరి 'పామ్మరాంకుళామృతగంధవారణ గంధేభ
విద్యారంధ్రేయగల్ల త్రిభువనము ల్లోదాత్రనారాయణ
ప్రత్యక్షనాద్యలి విక్రమాద్భుత గుణనిధి చిత్రాక్షవ సామస్త
మాదామ'త్యాది పెక్కు బిరుదుములు గలవాడు².
ఈ విగ్రహలన్నియు చితనికి కులూక్రమాంతముగ వచ్చి
నవి. ఇమ్మడి యరికేసరికి గూర్చి విరుగులుండినట్లు,
'సంబరాంకుశ నమృత గంధవారణం గంధేభ విద్యారం
నామస్తామస్తా' ఇదాత్రనారాయణం నాడుత్తి
'ల్యాం గుణాధి చిత్రాక్షం శతశాకతివజ్రపంజరం
ప్రేమగంధం త్రిభువనముల సామస్తమాదామణి' యను
వేములవాడ శిలాశాసనములోగి యంకమాలికవలన
జెలియుచున్నది³. ముమ్మడి యరికేసరి చేసిన ఘన
కార్యము తెలియుగానరావు. శ్రీ. శి. ౯౭౩ వ సంవ
త్సరమున చాళుక్యవంశముపైన నెంచు తైలపదేవుడు
రాష్ట్రకూట సామ్రాజ్యమును గూలద్రోసి యుత్సన్న
మైపోయిన పాశ్చాత్యచాళుక్యసామ్రాజ్యమును పునః
ప్రతిష్ఠి యొనర్చెను. రాష్ట్రకూటల ప్రభుత్వముతో
గూర్చి వేములవాడచాళుక్యుల యెలుబడియు నంతరించి
నది. తెగువారే నీవంశమువారు చక్రవర్తిని పంపింప
ముగ వచ్చి యైపోయి⁴.

ముమ్మడి యరికేసరి తన పెదలిండిని బోలి నైన
విద్వాంసుడు సోమదేవనూరి కాశ్రయమిచ్చెను.
ఇతడు తన లిండియను బద్ధగనిచే నిశ్చింతపబడిన శుభ
భావజనాలచూర్ణవననియెక్కు ఖంఠమునెత్తినవహుధా
కర్మబలినవేద్యాధ్యము వై సోమదేవనూరికి సన్నిహిత
ప్రాసాదగృహపాకదత్తగ్రామముగ్రహమందలి కుస్తుంబృత్తి
పలుకటనామగ్రామమును దానముజేసెను. సోమదేవ
నూరిగాక పెద్దనభట్టును కవి యొకడు గూడ ముమ్మడి
యరికేసరియొద్ద నుండెను. ఇతడే పర్యవేక్షాసంగ్రంథ
కర్త. 4

1. యశస్తిలక. (కావ్యమాల. నెం. ౭౦)
పుట ౪౦౯.

2. సగ శాసనము. శైలాసాహిత్య బోర్డు

3. ఇతర. నెం. ౨౦.
శ్రీ బోర్డు ఇతిహాస. పుట ౨౫.

౧౦

మతవాస్తువాఙ్మయములు

(౧) మతము:—వేములవాడ చాళుక్యరాజులు మతాభిమానముగల ప్రభువులైనను వారవలంబించిన మత మిట్టి దని నిశ్చయించి చెప్పటకు వలసపడదు. రాజ ధర్మము ననుసరించి రాష్ట్రమున ప్రచారమం దుండిన సర్వసమయములకు బహుపాతములేక సమానదృష్టిని జూచుట వారి విధి. కావున రాజు లొనర్చిన దానాదులకు బట్టియు, గవి పండిత సమ్రాసమునబట్టియు రనుసరించిన మతమును నిశ్చయముగ గమనముటకు సాధ్యపడదు. ఇంతవఱకు లభించిన శాసనాదిసాక్ష్యమును బట్టి చూడగా వేములవాడ చాళుక్యుల కాలమున తైవనైవమతములు ప్రబలియుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. వీనితోపాటు సారమతముగూడ ప్రచారమున నుండెను. దేవాలయములతోగూడ తైవసన్యాసుల మతము లుండెడివి. కొల్లిపఱ తామ్రశాసనమున శ్రీశైలమున కుత్తరద్వారమైన ఏలేశ్వరమున నొక కాలాముఖమక ముండినట్లు చెప్పియున్నది. సన్యాసివాచార్యముగ్గళివాచార్యులకు తైవసన్యాసులు-గురుగృహ్యులచట నివసించుచుండిరట. 5 మఱియు వేములవాడ శిలాశాసనమున నచటి దేవాలయములందు నివసించు సాక్షి మల్లికార్జున ముక్తిలింగ విద్యారాజి వ్యాఖ్యాని భట్టారకుడు బేర్కొనబడియున్నాడు; ఇతడు అచటి దేవాలయములకు స్థానాధిపతి. ఇత డా శాసనమున నిట్లు ప్రశంసించబడియున్నాడు:

“నిష్ప్రయైకాగ్రణీహ్నురి స్థానాధిపాయకస్వయం
ధాతీయాన్వయే జాతః పండితశ్చ మునీశ్వరః.”6

ఈ మతములు కేవలము సన్యాసుల యుగికిపట్టు మాత్రము గావు. అవి విద్యాస్థానములు. కొల్లిపఱ శాసనోక్తదానము విద్యాదాన మని యందు కలదు: “అయంక్రిమదరికేసరిణో ధర్మః; విద్యా దానమిదం

5. భారతి. సం. 2. భా. ౨. పుటలు 3౧౫-౬.
6. తెలిం. శాస. ఇతర. నెం. ౨౧.
7. భారతి. సం. 2. భా. ౨. పుట 3౧౬.

దత్తమ్?” విద్యాదాన మనగా విద్య యొనగుటకు వలయు సదుపాయములను గల్పించుటకై చేసిన దానము. ప్రతికాలాముఖమకమునను నొక ధర్మ విద్యా కాల యుండెడిది. ఆ కాలమున బ్రసిద్ధి కెక్కిన విద్యుల నన్నిటిని అచటికి విద్యాభ్యాసము కొఱకు వచ్చువారికి, వేతనములను బుచ్చుకొనక యుచితముగ గరపెడివాను. విద్యార్థులకు గొఱతడవీయక యన్న పానీయాదు లాసగుట కచట నన్న సుత్రములు గలవు. నివసించుటకు దగు వసతిగృహము లుండెడివి. వేదశాస్త్రాగమపురాణేతిహాసకావ్యనాటకాది సకలవిషయములను బోధించుట కచట సమర్థులైన విద్యాసులుండువారు. వీగు తమ తమ యభిమాన విద్యల యందు సంపూర్ణ పాండిత్యమును గలిగి తమ శిక్షక్రింద నుండు విద్యార్థుల కాయ శాస్త్రాదులను జక్కగా నేర్పుచు సమయము వచ్చినప్పుడు శాస్త్రవాదముల యందు పాల్గొని తమ వ్యక్తిత్వమును నిలబెట్టుకొనుటకు దగిన శక్తిసామర్థ్యములు గలిగియుండిరి. విద్యాస్థానములందు నిరంతరము సరస్వతీసేవయందే కాలము గడపుట కీ యుపాధ్యాయుల కప్పటి వగానీయు సదుపాయములకు గల్పించువారు. వేతనమునకు బదులు వీరికి భూవృక్షుల నొసంగి, నివసించుట కనుకూలములైన గృహాంశుములను నిర్మించి యిచ్చువారు. సంఘాభివృద్ధికై ప్రభుత్వము నిర్వహించవలసిన ప్రధానబాధ్యతలు కొన్ని ఈ మతసంస్థలపై బడెను. కావున నవి యిహపరములు రెంటికిని మార్గదర్శు లాయెను.

హిందూధర్మమునకు దేవాలయము లెట్లే జన సమయమునకు బసతు లట్లు. దేవాలయములవలె వాని ప్రధానకృత్యము మతప్రచారమే యైనను నవియు సంఘాభివృద్ధి కావశ్యకములను ప్రాపంచికవిషయముల యొడ నాదానీన్యము వహించియుండలేదు. తైవసన్యాసులును దమ శిష్యుకోటికి విద్యాబుద్ధులు గరవుచు లోకసంగ్రహమునకు దోడ్పడుచువచ్చిరి వేములవాడ చాళుక్యులకాలమున తైవమువలె శైవమును జెలవనే వృద్ధి నందినది. సామాన్యజనులే తేరెను. తరువాత సామంతులును దరచుగ తైవదీక్ష దోరాటమునుగూర్చి హిందువులవలె తైవమును బ్రకట కరికేసరి విశ

మును బాటించుచుండుటచే నప్పడు జనులు మలభముగ నొక మతమును విసర్జించి మఱియొకదానిని స్వీకరించుట కవకాశ ముండెడిది. మతము మారినను గులము చెడకుండు కారణమున సంఘము విచ్ఛిన్నము గాక యథాపూర్వము నిలిచియుండెను.

వాస్తునిర్మాణము:—తేములవాడ చాళుక్య రాజులనాటి ప్రాసాదమందిరాదికట్టవలయు గాన రావు. కాసనములనుబట్టి వీరు కొన్ని దేవాలయగూరులను నిర్మించినట్లూహించుట కవకాశము గలదు. తేములవాడ శిలాశాసనమున రాజేశ్వరాదిత్యగృహ బద్ధేశ్వరాలయములు పేర్కొనబడియున్నవి. రాజేశ్వర బద్ధగలనవారు నిర్మించుటకలననో, వారి జ్ఞాపకార్థము కట్టబడుటకలననో వీని కా పేరులు వచ్చియుండువలయును. తేములవాడ చాళుక్యులలో మొదటి నరసింహునికి రాజాదిత్యుడను నామాంతరము గలదు. సోదగంప బద్ధగడు సుప్రసిద్ధుడు. వీరిచేగాని, వీరి పేరగాని పై దేవాలయములు నిర్మింపబడియుండువచ్చును. మఱియు బద్ధగధూమిపాలుని తంత్రపాలుడైన నాగమాగ్యుని కుమారుడు పెద్దన మఱియొక యాదిత్యగృహమును నిర్మించెనని. ఇట్లే పర్యటికాసనమున ముమ్మడియరి కేశరితంత్రియగు గంప బద్ధగనియొక్క పుభభామ జినాలయ మొకటి పేర్కొనబడియున్నది. ఈ దేవాలయములును, జినాలయములును నింకను నిలచియున్నవో, లేక నామమాత్రావశిష్టము లైనవో తెలియదు. ఇవి యే సితియం దుండినను, తేములవాడ చాళుక్యరాజులుగా, వారి యవతరులును వాస్తునిర్మాణమునం దాసక్తి గలిగి పెక్కు కట్టవలయు గట్టించువారని తెల్లమనచున్నది.

వాస్తుయపోషణ:—తేములవాడ చాళుక్యుల రాజ్యము సర్వవది తెలుగుదేశము. వారు కర్ణాటక నాగయమున పోషించిరి. కన్నడకవులయం దగ్ర కవి యిమ్మడియరి కేశరియస్థానమునందు మహాకావ్యములను రచించెను.

స. ఇతర. ౨౨.

ఇతని యాదిపురాణమును, విక్రమాద్భుతవిజయమును నెఱుగని యక్షరాస్యుడైన కర్ణాటకు డెవ్వడు నుండడు. పంపకవి కమ్మనాటిలోని వేంగిపలుగ్రామవాస్తవ్యుడైన యాంధ్రుడైనబ్రాహ్మణుడు. ఇతడు తాను రచించిన గెండు కబ్బములలో విక్రమాద్భుతవిజయమున మహాభారతకథను వర్ణించి దన స్వామియగు నిమ్మడియరి కేశరిచరపాలుని కంకిత మిచ్చెను. ఇతడు రచించిన గెండు గ్రంథ మాదిపురాణము, ఇది నైనుత్యగ్రంథము. నైనుత్యగ్రంథల చరిత్ర మిందు వర్ణింపబడియున్నది. ఆంధ్రదేశమున వెలసిన కన్నడ కవి పంప యొక్కడే కాదు. శాంతిపురాణ, భువనైకరామాభ్యుదయగూడికావ్యములను విరచించిన పొన్నడును నీ తరగతికి జెందినవాడే. ఇప్పటి యుక్తర ఆర్కాటుమంజులముగాని వాణియంటాడి యితిని జన్మదేశమైనను, ఇతడు కార్యరచన మొనర్చి కీర్తి గడించిన దాంధ్రదేశమునందే. ఇతడు వయస్సుచే పంపనికంటె నిండుక పెద్దవాడైనను సమకాలికుడే. పంపని జన్మస్థానముగు కమ్మనాటియందే యితిని కవితా మతస్థి పుష్పించినది. ఆకాలమున వేంగిమంజుంఠ గృతమైన కమ్మనాటిలోని పుంగనూరుగ్రామమున నొక్క నైనబ్రాహ్మణకుటుంబముండెను. ఆ కుటుంబమునకు జెందిన నాగయ్యయను ధూమిదేవునికి మల్లప పున్నయ్యలను పుత్రు లిగవురు కలిగిరి. అప్పటి బ్రాహ్మణుల లక్షణాలలె వీరును శస్త్రోపజీవులు. ఈ బ్రాహ్మణకుటుంబమును పొన్న చాక్రయించి నాగమయ్యపుత్రుల ప్రోత్సాహముచే శాంతిపురాణమును రచించెను. మఱియు నితని కవిత్యమునకు మెచ్చి యితినికి రాష్ట్రీకులముమ్మకికృష్ణచక్రవర్తి 'యభయకవిచక్రవర్తి' యను బిరుదొసగెనట. ముమ్మకి కృష్ణచక్రవర్తికి ఇతడు తన భువనైకరామాభ్యుదయము నంకితము జేసినట్లున్నది. మల్లపయ్యపుత్రికయగు నత్తిమల్లె చాళుక్యులక్రవర్తియగు తైలపదేవుని మహామంత్రియగు దల్లపుని పుత్రులను నాగదేవుని బెండ్లి యాడెను. ఈమె దానచింతామణి యని ప్రఖ్యాతి నందినది. ఈమెకుమారుడు పడెనాటలైలపుడు. అత్తిమల్లెకు తండ్రికివలె కన్నడభాషయం దభిమానము

భాషయందలి శబ్దజాలము విస్తరించిగను, తరువాత
నది, తురకరాజులకాలమున సరస్వతీనదునుగూర్చి
సంపర్కమువలనను, నాంగ్లేయవంశ కలికేసరి విజ

భాషాసంపర్కమువలనను పెట్టి మార్పు కలిగినో చాళుక్యులుగమునందు కన్నడభాషచాతురలన నంతకు మించిన మార్పు తెనుగున గలుపట్టినది. అప్పుడు శాసన ములదప్ప లిఖితవాద్యము పెద్దయు లేకపోవుటచేత గ్రంథరచనయం దభిరుచి గల విద్యావంతు లందఱును సంస్కృతమందో, లేక రాజభాషయగు కన్నడము నందో గ్రంథములను రచించెడివారు. ఈ కారణము వలననే పంపాదియాంధ్రజైనకవులు దమ గ్రంథములను కన్నడమున వ్రాసిరి; ఆంధ్రజైనబ్రాహ్మణసామంత ప్రభువులైన మల్లపయ్య పొన్నమయ్యగులు కన్నడ కవుల కాశ్రయ మొసగి వారిని కర్ణాటకమున గావ్య రచనకు బురికొల్పిరి. కాని తెనుగుదేశమున కన్నడ భాష కిట్టి గౌరవము చాలకాలము జరగలేదు. రాజ కీయకారణమువలన నాంధ్రదేశమున గన్నడిభాషకు బ్రచారము క్రమక్రమముగ దగ్గ నారంభించినది. బాదామిచాళుక్యుల దొరతనము సాగినంతకాలమును పూర్వచాళుక్యులకును, గర్ణాటకులకును పైత్రి యని చ్చిన్నముగ నవచ్చినది. కాని, క్రీ. శ. ౮ వ శతాబ్ద మయ్యున రాష్ట్రకూటులు విజృంభించి బాదామి చాళుక్యుల యధికారమును గూలకొని కర్ణాటకసింహా సనము నాక్రమించినవాడగ పూర్వచాళుక్యులకు వారికో వైరము పొసగి నినదినప్రకరణముగ వృద్ధి జెందెను. తిగారభ్య కర్ణాటాంధ్రదేశములకు యుద్ధములు నిరంతర ముత్తీచ్రముగ జరుగసాగెను. ఈ వైరాలి శేయమువలన పూర్వచాళుక్యులు వాము కర్ణాటకులను టను విస్మరించి తమ ప్రజలతో నేకికొనించి వారివలె వామును నాంధ్రుల మని యెంచసాగిరి. ఈ యభి ప్రాయము వీరి మానసము మీతొత్తినప్పటినుండియు దెనుగుభాషయం దభిమానము హెచ్చి దాని బలుదెలు గుల నభివృద్ధిసేయగలిగిరి. కన్నడమునందువలె నాంధ్ర మునను కావ్యనిర్మాణము సేయుట యుక్త మని నిశ్చయించి నాదరించి కనన మల్లుటకు బురికొల్పిరి.

గన్నెచోడదేవుడు దన కుమారసంభవ ప్రియున్నాడు :

లోకం

గ దేశికవిత్ బుట్టించి తెను

గు నిలిపి రంధ్రవిషయం

బున జన జాళుక్యరాజు మొదలగు బలువుర్."

ఇందువలన దేశికవిత్ బుట్టించి యంధ్రవిష యంబున దెనుగు చాళుక్యులు నిల్పి రనియు వారికి బూర్వము దెనుగున కవిత్వము లేదనియు, దెల్లమున చున్నది. దేశికవిత్వమును బుట్టించి తెనుగు నంధ్ర విషయమున నిలిపిన చాళుక్యరా జెవ్వడో, యిత డా వంశమున నేశాభికు జేరినవాడో తెలియదు. కాని తెనుగుదేశముతో బూర్వచాళుక్యరాజులకే గాఢతమ వైన సంబంధ ముంపిన కారణమునను, తెనుగుపద్యరచన ప్రప్రథమునను పూర్వచాళుక్యవంశజులగు గుణగవిజ యాదియ్యుని శాసన ములయందే పాదకట్టు మండుటవలనను నన్నెచోడకవి దెప్పిన విధమున దేశిని కవిత్వమును బుట్టించి తెనుగు నంధ్రవిషయమున నిలిపిన చాళుక్య రాజు గుణగవిజయాదియ్యుని పూర్వకులగు పూర్వచాళు క్యులలో నొక్కఁడుగ నుండు నని తలచుట యుక్తము.

ఇట్లారంభవైన తెనుగుకవిత్వమునకు కన్నడ కావ్యములు మేలుబంతు వైనవి. తెనుగుకవులకు గన్నడకవులు మార్గదర్శకు లైరి. ఆంధ్రకావ్యములలో నాదికావ్య మనదరు నన్నెచోడుని కుమారసంభవమును బ్రాచీనకర్ణాటకకావ్యములతో బోల్చి చూచిన నీ విషయము తెల్లము కాగలదు. నన్నయభట్టు భారత మునకు గూడ కర్ణాటకకావ్యముల సోకు తప్పదాయె. ఇంకొక విశేషము. ఆంధ్రవాగవతశాసనము పూర్వ చాళుక్యరాజుల కుల్లకమాగతపురోహితుడగుటచే నతని పెద్దలు కుబ్జవిష్ణువుతోగూడ వేంగికి వచ్చి యచట స్థిరనివాసము లేర్పఱుచుకొని వేంగినే మాతృదేశముగ స్వీకరించిన కర్ణాటబ్రాహ్మణులు కావల యును. నన్నయభట్టునకు సహాధ్యాయుడును, భారతరచనయందు పాకశాసనికి నారాయణునివలె దోడుపడిన నారాయణ భట్టు కర్ణాటకచక్రవర్తియగు నాహవముల్లసోమేశ్వరుని ప్రధానియును, వాణసంకలజుడును నగు కర్ణాటకబ్రాహ్మ ణుడు. కావున నన్నయకృతాంధ్రభారతమున కర్ణాట కావ్యపు బోకడలు గానవచ్చుట వింత కాదు.

కుమారసంభవము మొదలగు కావ్యములందు గానవచ్చు కన్నడపదములు, పలుకుబడులు, కవిసముయ

ములు, వర్ణనాదికములు క్రమక్రమముగ సన్నగిరి తుదకు మాసిపోయినవి; కాని కొన్ని యంశములందు తెనుగు కావ్యములపై గన్నడముద్ర స్థిరమై నిలిచినది. దీనికి దార్కాణగ రెండు విషయములను దెల్పుచున్నాడను :

(౧) ఆంధ్రకావ్యములన్నియు—నిర్వచనోత్తర రామాయణాది యల్పిష్టసంఖ్యాకములు దప్తు—జంపు వులే. సంస్కృతమునకు చంపూకావ్యములు గలవు; కాని వాని సంఖ్య యల్పము. అన్నియు సర్వాచీనములు. కేవలపద్యకావ్యములకు గల ప్రఖ్యాతి వానికి లేదు. తెనుగున పద్యకావ్యములు నేటివీరకాయలు. వానిని పద్యకావ్యములనుట తప్ప. ఇట్లు మన కావ్యములన్నియు జంపూకావ్యములనుటకు గారణ మదియుగమున మన కావ్యనిర్మాతలు కర్ణాటకకావ్యసరణి ననుసరించుటచే. పట్టుదికలిపి మారంభమగునటులు గర్ణాటకకావ్యములన్నియు జంపువులే. కర్ణాటకమునుండి వచ్చిన చాళుక్యరాజుల ప్రోత్సాహమున దెనుగున కావ్యనిర్మాణమునకు గడిగిన తెనుగుకవులు కర్ణాటక ఘక్కి ననుసరింపక తప్పినది కాదు. వారు వేసిన పునాదులపై నిర్మాణమైన తెనుగువాగ్భయసౌభము భిన్నస్వరూపము నెట్లు పొందగలదు ?

(౨) తెనుగుకన్నడభందస్సు లొక్కతీరైనవి. వానికి గల భేద మత్యల్పము. కన్నడకవులు 'ప్రాస'ను మాత్రము బాటించిరి; తెనుగువారు 'ప్రాస'తోగూడ 'యతి'ని జేర్చిరి. ఇదియే వీనికి గల ప్రధానభేదము. తెనుగుకన్నడభావలయందలి పద్యములు దేశీగీతములు, వృత్తము లని రెండు తరగతులు గవిభజింపబడుచున్నవి. అక్కర సీసగీత ద్విపద తరువోజరగడ మన్నగు నవి మొదటితరగతికి జెందినవి. సీసగీతములును ద్విపదలును గన్నడకావ్యములందు గానరావు; పట్టుది తెనుగున లేదు; కాని లక్ష్యగ్రంథముల కెక్కిని తెనుగు పాటలు పట్టుదొంటిని చాల గలవు. ఉత్పలమాల చంపకమాల మత్తేభవిక్రీడితము మొదలైన వృత్తములు రెండవతరగతికి జేరినవి. సహస్రామానయముగ నన్ని యాంధ్రకర్ణాటకావ్యములందును గానవచ్చు కందపద్యమి తరగతిలోనిదే.

తెనుగుకన్నడభందస్సు లొక్కతీరుగ నుండుటకు గారణ మేమి? చక్కగ నాలోచించి చూడగా దీని కన్యోన్య్యాక్రయమే కారణ మని తోచుచున్నది. ఈ యభిప్రాయమును గొందఱుంగీకరింపరు. తెనుగు కన్నడభందస్సు లొక్కరీతిగ నుండినను నవి యొంపొంటితో సంబంధము లేక స్వతంత్రముగానే యేర్పడినవియు, వానికి గల పోలిక లవి యొక్క కుటుంబమునకు జెందిన భాష లగుటచేతను, గెంటి భందస్సులును సంస్కృతభందగ్రంథములపై నాధారపడి యుండుటచేతను గలిగిన వనియు వీరు చెప్పుదురు. కాని యది యొప్పుకొనదగినది కాదు. ఉపలబ్ధమైన సాక్ష్యమును బట్టి చూడగా తెనుగుభందస్సునకు గొంతె మించు మించుగ గర్ణాటభందస్సు మాతృకవలె గానవచ్చుచున్నది. కన్నడమున కవిత్వము తెనుగునకంటె గొన్ని శతాబ్దములకు ముందే పుట్టినది; తెనుగున కవిత్వ మారంభ మవునప్పటికే కన్నడమున భందస్సు సంపూర్ణముగ వికసించి పెక్కు లక్ష్యగ్రంథములు బయలు వెడలినవి. కర్ణాటకమునుండి వచ్చిన చాళుక్యరాజుల ప్రోత్సాహములముననే తెనుగున కవిత్వము మొలక యెత్తినది. కావున సర్వాచీనకాలమున నేర్పడిన తెనుగు భందస్సు తత్పూర్వము కొన్ని శతాబ్దములకు ముందు రూపొందిన కర్ణాటభందస్సునకు బ్రతింబింబువలె నుండిన దానికి గారణము దెనుగువారు కర్ణాటకులకడ నుండి తమ భందస్సును గ్రహించుటచే. ఈ క్రింది యంశము లీ యభిప్రాయమును బలపఱచుచున్నవి. ప్రాచీనకన్నడకావ్యములందు అక్కర లను నొక తరగతి దేశీగీతములు గానవచ్చుచున్నవి. ఇవి రాష్ట్రకూటచక్రవర్తుల సామంతులగు నిమగ్నిశిముద్ధమల్లని రెజవాడశాసనమునను, నన్నయభారతమునను గానవచ్చుచున్నవి. నన్నయ్యకు వాదాసశంకజుడు కర్ణాట వారాయణభట్టు సహాయుడు గదా. సుగంధివిజయాదిత్య ప్రథమచాళుక్యభీముల కాలమందలి నలుకుబడలులలో కేవలతెనుగుగీత లనదగు స్త్రీక్షుడు మొదలైన కానవచ్చుచున్నవి. అక్కరలుగానే జేరెను, తరువారలేవు; కాని సుగంధివిజయాదిత్యకీర్తనమునుగూర్చి శాసనమున కర్ణాటకభందస్సుప్రభుడ కరికేపరి విజ

ప్రాసయుక్తమైన సంస్కృతచంపకమాలావృత్తమొకటి యగపడుచున్నది.

“అరిన్వపవాజివారణపదాతిమహాభ్రవిరామమారుతః
పరికరసుస్థితాసిభరుచిప్రవివాళనభాసుసన్నిభః
గురుతరదీనభాగవతమానవమానితకల్పపాదపః
వరకరిగల్గభూమిపభుజాసి రిహా జిభువి ప్రహాసతే.”

కాసముల సాత్వ్యమును బట్టి చూడగా మొట్ట మొదట తెనుగున బద్యములు కేవలము తెనుగుదేశమున బ్రచారమునం దుండున సీసశీతలగుహజలను దేశభండములందు రచియింపబడుచుండెననియు, దరువాత కన్నడభండమున బడి యుక్కిరలును, వృత్తములును వ్రాయుట వాడుకలోనికి వచ్చెననియు దెల్లముగుచున్నది. తెనుగువృత్తరచన సంస్కృతప్రాకృతవృత్తముల చొప్పున గాక కన్నడభండస్సంప్రదాయము ననుసరించియే ప్రారంభమాయె ననుటకు తై నుదాహరింపబడిన సాతీలూరి తామ్రకాసములోని చంపకమాలావృత్తము సాక్షి. ఏలన, ద్వితీయాక్షరప్రాస మాంధ్రకగ్ధాటకపద్యకవిత్వమునకు సామాన్యలక్షణమే యైనను నాంధ్రకవులు ప్రాసతోబాటు పాటించు మఱి

యొక ప్రధాననియమమును ‘యతి’ యిందు కానరాదు. తెనుగుకవిత్వమునం దాదినుండియు యతిప్రాసలు గానవచ్చుచున్నవి. గుణగవిజయాదిత్యుని కాలమునకు బూర్వమే ‘యతిప్రాస’ నియమములు స్థిరముగ నేర్పడినవి. కావున, గుణగవిజయాదిత్యుని సాతీలూరుతామ్రకాసములోని చంపకమాలయందు ప్రాసమాత్రము గానవచ్చుటయు, ‘యతి’ లేకపోవుటయు జూడగా నాద్యమున దెనుగుకవులు కర్ణాటభండస్సంప్రదాయము ననుసరించి వృత్తరచనకు గడిగి రని తోచుచున్నది; కాని తెనుగువారియందు ‘యతి’ లేని కవిత్వము విశతి కెక్కదాయెను. కావున వారు కాలక్రమమున ‘ప్రాస’తోపాటు ‘యతి’నిగూడ చేర్చి వృత్తములను రచింపగడగిరి.

చాళుక్యరాజ్యస్థాపన యాంధ్రకవిత్వము గారణభూతమైనది. అనగా నాంధ్రకగ్ధాటకసంయోగము వలన దెనుగున కవిత్వము పుట్టినది. ఇది యాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రకారు లందఱు విస్మరింపవలగని విషయము. ఈకారణమువలననే ఆంధ్రకావ్యస్వరూపముననుభందమునను కన్నడపు బోలికలు గానవచ్చుట.

ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము

ప్రథమ ద్వితీయ సంపుటములు

ప్రథమ సంపుటమునందు. డిమ్మీ ర-వ ఆకృతియందు ౬౦౦ పుటలు గలవు. ఇందు 'అ' నుండి "అభ్యర్థ" వరకును గల విషయము గలదు. త్రివర్ణ పటములు ౮, యితరపటములు ౧౨గి, వివిధ విషయములు ౮౦౦ కలవు.

రెండవ సంపుటమునందు డిమ్మీ ర-వ ఆకృతియందు ౬౦౦ లకు మించిన పుటలు కలవు. "అ" మొదలుకొని "అశ్వినీ" వరకు గల విషయము గలదు. త్రివర్ణ పటములు ౧౦. వానిలో ౨ అమరావతి స్తూపమునకును ౨ అనాహతము నకును చెందినవియు, ౬ దేశచిత్రపటములును గలవు. ఇవిగాక మరి ౫ సాదా దేశపటములు కలవు. ప్రాచీనాంధ్రుల కళానాటకమున వ్యక్తముచేయు అమరావతి స్తూపమును గురించిన గొప్ప వ్యాసమునందు అమరావతి శిల్పమునకు సంబంధించిన హెఫ్టర్ బామ్మలు రమారమి ౧౦౦ ను, వేషభూషాదుల వెల్లడించు బామ్మలు ౫౦ పటములు గలవు. మరియు అభినయమున వ్యాసమున భరత శాస్త్రమునందలి వేటువేటు హస్తములను సూచించు బామ్మలు ౫౭ ను, 'అనాహతము' నందు పట్టకాదుల చిత్రములును గలవు. ఇట్లు ఆయా వ్యాసము లకు చెందిన చిత్రములు మొత్తముమీద ౨౫౦ కి పైగా నున్నవి. వివిధవిషయముల సంఖ్య ౮౦౦ వరకు నుండును. సంపుటము చక్కని స్వదేశీచర్మముతోడను బంగాళు రేఖలతోడను సంపుటికృతము. త్రిసంపుటమున ౬౦౦ పుటలుండును.

సంపుటము 1-కి వెల రూ. ౧౦.

ప్యాకింగు, పోస్టేజి వగైరా ప్రత్యేకము.

మేనేజరు,

ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వ కార్యాలయము

నెం. 7, తంబుకెట్టివీధి, మా. తరువార

సముదాగుర్తి

ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము

